

Nermin Abadan-Unat Kum Saatini İzlerken

İletişim

Nermin Abadan-Unat

Kum Saatini İzlerken

JC
273.T9
A23
1998
k.1

2. BASKI

NERMIN ABADAN-UNAT • Kum Saatini İzlerken

NERMİN ABADAN-UNAT 1921'de Viyana'da doğdu. İzmir Kız Lisesi'ni (1940), İ.Ü. Hukuk Fakültesi'ni (1944) bitirdi. Altı yıl *Ulus* gazetesinde çalıştıktan (1944-50) sonra bir Fullbright bursu ile ABD'de Minnesota Üniversitesi'nde lisans üstü öğrenim gördü (1952-53). Akademik yaşama 1953'te Ankara'da Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne asistan olarak atandı. 1958'de S.B.F'de doçent, 1966'da profesör oldu ve Siyasal Davranış kürsüsünü kurdu. Hür Berlin, Münih, New York City, Denver, Georgetown ve California'da Los Angeles Üniversitelerinde konuk profesör olarak bulundu. 1964'te *Batı Almanya'da Türk İşçilerinin Sorunları* adlı kitabı yayımlandı. Göçmen işçi sorunları ve kadın sorunları ile de yakından ilgilenen N.Abadan-Unat'ın *Türk Toplumunda Kadın* kitabı Almanca ve İngilizce olarak da yayımlandı. Uluslararası Siyasi İlimler Derneği'nin (IPSA) başkan yardımcılığını (1967-70), Türk Sosyal Bilimler Derneği'nin başkanlığını (1977-84) yaptı. 1978'den bu yana Avrupa Konseyi'nin Kadın/Erkek/Eşitlik Komisyonu'nda başkan yardımcılığı dahil çeşitli görevler üstlendi. 1978-80 arasında "kontenjan senatörü" olarak TBMM'ye girdi. 1989'da S.B.F'den emekli olan Abadan-Unat, Boğaziçi Üniversitesi ile İstanbul Üniversitesi'nin Kadın Araştırma Merkezi'nde ders vermektedir. Göçmen işçiler konusunda gerçekleştirdiği bilimsel çalışmaları nedeniyle Federal Almanya Devlet Başkanı'ndan liyakat nişanı alan Abadan-Unat'ın Almanca, İngilizce, Fransızca dilinde kitap ve makaleleri bulunmaktadır.

İletişim Yayınları 390 • Anı Dizisi 19

ISBN 975-470-587-9

© 1996 İletişim Yayıncılık A. Ş.

1. BASKI 1996, İstanbul

2. BASKI 1998, İstanbul

KAPAK Ümit Kıvanç

DIZGI Remzi Abbas

UYGULAMA Hüsnü Abbas

DÜZELTİ Sait Kızılırmak

KAPAK BASKISI Sena Ofset

İÇ BASKI ve ÇİLT Şefik Matbaası

İletişim Yayınları

Klodfarer Cad. İletişim Han No. 7 Cağaloğlu 34400 İstanbul

Tel: 212.516 22 60-61-62 • Fax: 212.516 12 58

NERMİN ABADAN-UNAT

Kum Saatini İzlerken

i l e t i Ő i m

*Bu anıları Yavuz Abadan'ı (1905-1967) anmak,
Ilhan Unat'a şükranlarımı sunmak,
oğlum Mustafa Kemal Abadan ve
torunum Taner B. Abadan'a
Türkiye'yi daha iyi tanıtmak için yazdım!*

İÇİNDEKİLER

Giriş 11

Viyana 15

- 1920'lerde Avusturya'nın başkenti 15 • Babam 16
Karlsbad'daki güzel kadın: Annem 17 • Çocukluk yıllarımı 17
Opera ve soğuk ispanak 19 • Yaz tatillerimiz 20
Beyaz kürk şapkalı kız 21

İstanbul I 23

- Baba ülkesine taşınma 23 • Ralli Apartmanı'nın beşinci katı 24
Okula gidememek 26 • Babaannemin ziyareti 26
Evimizdeki antikalar 27 • Avrupalı bir soykentli: Annem 29
1930'ların İstanbul'u 30 • Valikonağı Caddesi'ne geçiş 32
Babamı kaybediyorum 33

Budapeşte 37

- Genç kızlığa doğru 37 • Yeni bir yatılı okul 38 • Hafta sonları, tatiller 41
Yabancı basında Türkiye'nin imgesi 44 • Alman ortaokuluna devam 45
Derste ırkçılık 47 • Türkiye'ye dönme kararım 49
Orient Express'te yolculuk 51 • Yeniden İstanbul 52

İzmir 55

- Amcamın evi **55** • Babaocağında: Tilkilik'teki konak **58**
Birinci Kordon'da yaşam **60** • Bayramlaşma **65**
Planlarımı altüst eden mektup **67** • Karşıyaka'da yeni bir yaşam **69**
Bir çıkıkçının marifeti **74** • İzmir Kız Lisesi'ne kabul **75**
İkinci Kordon'da yaşam **78** • Tekrar Birinci Kordon **80** • İzmir'i anlatanlar **81**
Atatürk'ün ölümü **82** • Arkadaşlarımla toplumsallaştırma yöntemi **83**
İzmir Fuarı'nda çevirmenlik **86** • Savaş bulutları **87**
Son sınıfta yatılı okumak **88** • Nazi çizmesi altındaki Avrupa **92**
Son sınıfta Fen Şubesi **93** • 1940 yazı **94**
İstanbul Üniversitesi'ne yazılma **95**

İstanbul II 97

- Üniversite ile tanışma **97** • Hukuk Fakültesi'nde ilk yıl **101**
Eminönü Halkevi'nde gençler **106** • İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul **107**
Erken tatil **108** • Sınıfımız **109** • Hem çalışmak, hem okumak **111**
Öğrenci çayları **113** • İkinci sınıfın hocaları **114** • Savaş ekonomisi **115**
CHP Kız Öğrenci Yurdu **117** • Babama yeni bir mezar **119**
Büyükkada'da ders çalışmak **120** • 1944 yazı **121**

Ankara 123

Gazetecilik Yıllarım (1944-1947) 123

- Nazilerin ölüm kampları **126** • Fikir özgürlüğü **128**
Kayıtsız şartsız teslim **128** • İdil Biret, Suna Kan **130**
Abadan soyadını alıyorum **130** • Yavuz'un çocukluğu **135**
Üniversite yıllarım **139** • Almanya'daki yıllarım **140**
İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyeliği **143**
Parlamentodaki yıllarım (1943-46) **146** • Evimiz, çevremiz **147**
Köy yaşamı ile tanışmam **149** • Şerefiye köyü **152** • Hangi köy? **155**
Avukatlık stajı **156** • Doktora derslerine devam **159**
Fullbright bursuna başvuru **163**

Üniversite Yıllarım 165

- Siyasal Bilgiler Fakültesi: Mektebi Mülkiye (1954-1988) **165**
Mülkiye-uzaktan **168** • Mülkiye ailesine girmem **170**
İdare Hukuku kürsüsünde asistanlık **177** • SBF'ye dış kökenli bilimsel aş **183**
Kilyos'taki anayasa semineri **186** • 27 Mayıs 1960 devrimi **187**
SBF'de anayasa semineri **189** • İdam cezasına karşı başvurular **196**
147'ler olayı **197** • Öğrencilerle oluşturulan bir araştırma **201**

Berlin Hür Üniversitesi'nde bir sömestr **202**
Yeni bir araştırma alanı: Dış göç **203** • SBF'de Profesörler Kurulu **205**
Askerî darbeler **206** • Profesörlüğe yükseltme **208**
Ölüm rüzgârı ve sonrası **211** • SBF'de kutuplaşma **218**
Basın Yayın Yüksek Okulu Müdürlüğü **221** • 12 Mart ve 12 Eylül'ler **223**
Yeni bir soyadı: Abadan-Unat **224** • Kıbrıs Harekâtı **227**
Kadın Araştırmaları ve Feminizm **229** • Çankaya'dan bir öneri **236**
1980'den sonra SBF **237** • Emeklilik töreni **244**

İstanbul III 247

Boğaziçi Üniversitesi'nde **247**

Siyaset ve Parlamentodaki Deneyimlerim 251

CHP Parti Meclisi'nden çekilmem **253** • Kontenjan senatörlüğü **254**
TBMM Kütüphane Komisyonu'nda mücadele **258**
Federal Almanya'dan liyakat nişanı **262** • Meclis koridorları **262**
Cumhurbaşkanı seçimi **266** • Ankara'da sıkıyönetim **271**
12 Eylül 1980 **272**

Unutamadıklarım 277

İnandıklarım 285

Kum Saatini İzlerken 297

GİRİŞ

İnsan neden anılarını yazar? Bu tür bir girişimin çeşitli nedenleri olabilir: tarihe tanıklık etmek, erken yitirilen bir yakınının evlâdına tanıtmak, belli ilkeler peşinde yapılanmış bir kişilik modeli sunmak, bir dönemin özlem, istek, değer ve ümitlerini dile getirmek, çetin bir yaşam mücadelesini açıklamak. Beni bu alana iten birbirinden farklı etkenler olmuştur: biri benim gibi babasını on yaşına girmeden yitiren oğluma babasını tanıtmak, taşımakta olduğu soyadının anlam ve sorumluluğunu daha iyi anlamasına aracı olmak, diğeri topraklarında doğmadığım halde babamın ülkesini irademle neden vatan olarak seçtiğimi açıklamak, bir aydın olarak kimlik arayışımın hesabını vermek.†

Evet, hayat sayısız beklenmeyen gizlerle doludur. Bana da 'ülkemi, dilimi, yurttaşlık kimliğimi seçebilme olanağını tanıdı. Bu tercihim çok erken yaşta yaparken kararımı etkileyen koşullardan çok zihnimde geliştirdiğim ideal ve ümitlerim olmuştur. Sosyal psikologların deyimi ile on onbeş yaşları kişiliği biçimlendiren "geliştirici-formative" yıllardır. İşte ben o yılları annem ve anne bir abla ile Budapeşte'de

geçirdim. O yaşlarda bildiğim diller başta Almanca olmak üzere Fransızca, İngilizce ve Macarca idi. Çocukluğunun bir bölümünü geçirdiğim İstanbul'un belleğimde bıraktığı izler ve bu yıllarda edindiğim gözlemler düşünce dünyamda bir Türkiye tasavvuru oluşturmuştu. Bu koşullar altında hayalimde canlandırdığım Türkiye'nin belirleyici niteliklerini yabancı basında "Yeni Türkiye", "Dirilen Türkiye", "Atatürk'ün yarattığı Türkiye"ye ilişkin yazılar oluşturmaktaydı. İki dünya savaşı arasını yaşamayanlar Avrupa'da küllerin içinden Phoenix'in doğduğu biçimi andıran Türkiye'nin neden günümüze kıyasla çok farklı bir görüntü oluşturduğunu bilmezler. Türkiye o dönemde zorla kabul ettirilen uluslararası antlaşmaları reddederek ulusal bağımsızlığı uğruna direnip savaşmayı yeğleyen, karanlık bir ortaçağ perdesini aralayarak köklü toplumsal değişiklikleri başarı ile gerçekleştiren tek ülke görüntüsündeydi. Sahi, o dönemde Türkiye'ye neden imrenerek, hasetle, gıpta ile bakılıyordu? Çünkü o dönemde Versailles Antlaşması'nın ağır hükümlerinden sıyrılmaya çalışan Almanya katlanılması güç yaptırımları silkip atabilmek için daha sonra dünyayı felâkete sürükleyecek olan çılgın bir diktatörü seçmeni eliyle iktidara getirme zorunluluğunu duymuştu, Macaristan ise kendisine haksızlık eden St. Germain Antlaşması'nın Romanya ve Yugoslavya'ya eklediği Macarlarla meskûn bölgeleri geri alamamanın acısı ile "Nem, nem soha!" (Hayır, hayır aslâ) sloganını benimseyerek kendini aşırı milliyetçilik akımına kaptırmıştı. Yenilginin acı tadını tadan Avusturya ise Almanya ile birleşmeye çalışan Nazilere karşı direnemeyip sonunda Hitler'in oldu bitti işgal hareketi ile Alman devletince illiik edildi. Bu ülkeler olsun, Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri olsun, o tarihe kadar gülünç kıyafet ve püsküllü feslerle simgeleştirmiş oldukları Türkiye'nin nasıl olup da on yıl içinde yepyeni bir ulusal kimliğe

kavuşmaya çalıştığını ve bağımsız bir ulusal politika gütme-
yi başardığını anlamaya çalışıyorlardı. Nüfusunda “Nermin
Suley” yazılı olmasına karşın Türk basınını izleyemeyen
genç kız elbette bu büyük çalkantıları kavrayacak durumda
değildi. Şu kadar ki gönlünde tutku şeklinde yanan tek bir
istek vardı: öğrenimine devam etmek, kişisel “bağımsızlığı-
nı” geliştirmenin sihirli anahtarını bulmak! Atatürk’ün ül-
kesinde kız erkek farkına bakılmaksızın her gencin dilediği
okula ücretsiz devam edebildiği gerçeği onun düşünce dün-
yasında gitmesi gereken yolun tek pusulası oldu. Bugün,
bir yüzyılın dörtte üçünü doldurduktan sonra rahatlıkla
“Mücadelem çetin koşullar altında geçti, fakat buna değdi,
seçtiğim ülke bana insan olmanın olanaklarını sundu” diye-
biliyorum.

Geç kalmadan

Yasal emekli yaşımı aşalı sekiz yıl oluyor. 1988 yılının Eylül
ayında bürokratik bir işlemle yaşamımın üçüncü ve sonun-
cu bölümüne resmen adım atmış oldum. Kutlamalar, tören-
ler, daimi oturma yerimi değiştirme ile birlikte yorucu, ha-
reketli günler, haftalar, aylar, yıllar. Sonra Ege’nin mavi,
masmavi, insana “doğa bundan daha güzel olamaz” diye
haykırtan bir denizin kıyısında hesaplaşmalarla dolu geçen
uzun saatler. Homer’in, Herodot’un, Sophokles’in yaşadığı,
düşüncelerini insanlığa yaydığı bu topraklar kişiyi ister is-
temez geçici ömrümüzün anlamı üzerinde bir nebze dur-
maya davet ediyor. Etrafımız o kadar güzel ki insanın ebedi
olarak yaşayası geliyor, heyhat aklımız, o yerinde durma-
yan, zaman zaman bilinçaltındaki dürtü ve arzularımızı bile
suyun sathına çıkararak o şeytanî melekemiz bizlere geçici
konukluk sıfatımızı hatırlatıyor. İnsan yaşamının hesabını
başkaları ile paylaşmalı mı? Mücadelelerle dolu bir meslek

yaşamının az ya da hiç bilinmeyen yönleri ile özel yaşamının belirli olayları kimleri ilgilendirir? Yoksa yazmak kişinin toplumsal deneylerinin paylaşılması mıdır? Yaşam ne ölçüde rastlantı, iradeye dayalı kararlar ve toplumsal verilerin oluşturduğu ve her defasında tekrarı hemen hemen imkânsız bir çabalama? Daralan, küçülen, son otuz yıldır sayısız insanın göçüne tanık olan dünyamızda kafamızdaki imgeler, gönlümüzdeki özelemler nelere yol açabiliyor? Ülkesini dolayısıyla vatandaşlığını, dilini, kültürünü, inançlarını geleneksel biçimde aile ocağından alacak yerde kendi iradesi ile seçmiş, kadın olarak özgürlüklerinin, eğitim alanındaki şanslarının ancak 1930'ların Türkiye'sinde gerçekleşebileceğine inanmış, böylece Batı yerine Doğu'ya öncelik tanımış, Batı ile Doğu arasındaki farklılık ve çelişkileri yarım yüzyıl önce küçücük özel yaşamı çerçevesinde bir çözüme ulaşturmaya çalışmış bir insan olarak bu uzun yolu bir kez daha katetmenin geçirmekte olduğumuz kültürel kimlik arayışımızda bir odak noktası olabileceği kanısı ile Pro-ust'dan esinlenerek "Kaybolan zamanı arayış" yolculuğuna çıkmış bulunuyorum.

1920'lerde Avusturya'nın başkenti

Belleğimi zorlamağa çalışıyorum. Taa ilk anılarıma kadar uzanmak, kimliğime ilk damgayı vuran çevreyi, insanları, olayları anımsamaya çalışıyorum. Gözümün önüne gelen ilk izlenim sonradan mitolojide rastladığım tanrı ve hayvan heykellerinin süslediği kocaman bir binanın önünden geçmemdir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun görkemli başkenti Viyana'da ilk parlamentoculuk denemelerine işte bu binada girişilmiş. Meclisin arkasına düşen, kullanılan iri, koyu gri, kahverengiye çalan taşları nedeniyle kasvetli bir atmosfer taşıyan bina, Bartenstein Strasse 9, I. Bezirk'teki kocaman apartman, benim ilk yuvam olmuş. O zamanlar en itibarlı yer Viyana'da birinci bölgeye giren caddelerdi. Bunlar eski kenti çepeçevre kuşatan geniş Ring Strasse'ye koşut düşen yeni bir semtin ara sokakları idi. Yine bu dönemde belli bir kat sınırlaması olduğundan, en beğenilen konut yerleri üst katlar olmayıp, asansörsüz çıkılabilen "Mezzanin" olarak vasıflandırılan giriş kattaki dairelerdi.

Beni oraya hangi kuş bıraktı? Neden Viyana da başka yer değil? Babamı çok az tanıdım, daha doğrusu yüz yüze temasımız çok az oldu. Bildiklerim hep etrafımdaki yakınlarımla, akrabalarının anlattıklarıdır. Hele çocukluğu, gördüğü öğrenim konusunda bilgilerim olağanüstü sınırlı.

Babam

Babam, Mustafa Süleymanoviç, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra İzmir'in Müslüman semti olan Basınane'nin üst sırtlarına düşen Tilkilik'in Namazgâh Sokağı'nda dünyaya geldikten sonra taa Hamburg'a kadar uzanan, orada yedi diyarın yabancı oğulları ile rekabet etmeyi düşünebilen, onu gerçekleştiren bir girişimci işadımı, kuru üzüm, incir, fındık ihraç eden bir tüccardı. Ailenin kökeni Balkanlar'a, Bosna-Hersek'e, Saray-Bosna'ya uzanmakta. Büyükbabam, büyükdedem Sarajevo'dan gelip İzmir'e yerleşmişler. Neden, niçini tam öğrenemedim. Büyük bir olasılıkla Bosna Hersek'in 1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na ilhak edildikten sonra zorunlu askerlikten kaçan sayısız Müslüman Boşnak gibi büyükbabam da anayurda dönmeyi yeğlemiş olacaktır...

Babam Almanca ve Fransızca'yı çok rahat biliyordu, bu dilleri nereden öğrenmiş, onu da bilmiyorum. Olağanüstü yakışıklı, uzun boylu, sık giyinen, güzel bir erkekti. Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında ticaret yapma amacı ile birkaç kez Avrupa'ya uzanmış. Başta Agatha Christie olmak üzere pek çok romancının ilgisini çekmiş olan ünlü Orient-Express treni ile İstanbul'dan Kuzey Avrupa'ya doğru uzanırken, önce Viyana, daha sonra ise o dönemin ünlü kaplıca kentlerinden, günümüz Çek Cumhuriyeti'nde yer alan Karlsbad'a uğramış birkaç kez.

Karlsbad'daki güzel kadın: Annem

Orada Viyana'da yaşayan, oniki yaşlarında genç kızı ile yaz ya da güz tatilini geçiren, saçları kızıla çalan, geniş alınlı, yeşil gözleri ile etrafı seyreden bir kadının dikkatini çekmiş. Esrarlı gülümseyişi ile azıcık Mona Lisa'yı andıran, giyim ve kuşamına düşkün, zaman zaman elinde süslü bir şemsiyesi olan bu kadını merak etmiş. Adını sonradan öğrendiği madame meğer Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na mensup bir soykentli imiş, Baronesse Elfriede Karwinsky. Bu kadının aklını çeler. Ne kadar mı? Bilmem. Kışları mektuplaşıyorlardı mı, aradan kaç mevsim geçti, onu da bilmem. Ancak şurası kesin: 1920 yılının sonbaharında Viyana'daki Türkiye Büyükelçiliği'nde nikâhları kıyılıyor. Meğer barones ilk eşinden kalma bir unvanmış, baron Birinci Dünya Savaşı'nın ilk yılında cephede şehit düşmüş, karısı ve kızı Viyana'da yaşamaya devam etmişler, Karlsbad ziyaretleri tatil gezileri imiş..

Çocukluk yıllarım

1921 yılının Eylül ayında Avusturya'nın başkentinde dünyaya geldim. Annem gibi ben de başak burcundanım, o Eylül'ün 8'inde, ben ise 18'inde bu gezegene indik. Başak burcundakiler gerçekçiliğe, örgütlenme, ayrıntılı iş yapmaya öncelik tanıyan kişiler olarak tanımlanırlar. Oysa annem, benim "Mutti" diye çağırdığım kadın, gerçek anlamda bir romantikti. Hayalinde durmadan düşler kurar, estetiğe, zarif bir yaşam üslûbuna olağanüstü değer biçer, yaşamın katı kurallarını, yakın çevresine karşı olan sorumlulukları gözardı ederdi. Benzerlerine artık çok az rastlanan türden bir "salon kadını" idi. Fotoğraflarına baktıkça güzel giyime, zarafete büyük önem vermiş bir kadın olduğu ilk bakışta belli oluyor. Kimbilir Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarında

edebiyatta, günlük zevklerde alabildiğine değer kazanan “ala franga” bir tipi canlandırdığı için mi babamın gönlünü çaldı, bilemeyeceğim. Sorularıma yanıt verebilecek olan herkes artık bu dünyada yaşamıyor, geç kaldım meraklarımda.

Fotoğraf albümümü karıştırıyorum, dönemin en şık çocuk arabasında oturuyorum, resim sağlıklı güleç yüzlü bir bebek yansıtıyor. Bir diğer resimde Avusturya'nın yerli kadın giysilerinden bir “Dirndl” giymiş, geniş kenarlı şapkasının altında güzel yüzünü gösteren bir genç kızla, ayaklarının dibinde oynayan bir küçük kız görülüyor. Üvey ablam Martha ve ben. Onu ne kadar beğenir ve severdim! Bir yaz, Avusturya'nın göller bölgesi Salzkammergut'da, “Mond See”nin (Ay Gölü) kıyısında iri bir kalasın ucunda oturan, kocaman göbekli bir yüzme hocası “Bir, iki; bir, iki” kumandaları ile kalasa iple bağlı küçük kıza yüzme dersi verirken, meleğe benzer güzellikteki ablam gelip beni sevin-dirmek için bana eflatun renkli kadifeden yapma ufacık bir fil getirmişti. Yüzlerce oyuncak arasında en çok onu severdim, uyurken yanımdan ayırmazdım.

Viyana'daki evimiz parlamentonun arkasına düşüyordu. İççe girmiş büyük salonları vardı, bana oralara girmek ya-saktı. Anlaşılan annem İngiliz aristokratların kuralı sayılan “Children are to be seen but not heard” (Çocukları görmeli, fakat duymamalı) ilkesine uymuştu, beni ancak günün belli saatlerinde kabul ediyordu. Geri kalan zamanı sokağa ba-kan bir odada, dadım “Kuschi” ile geçiriyordum. Bembeyaz sade duvarları ile daha çok bir hastane odasını andıran bu oda mutfağa yakındı, bana diğer hizmetkârlarla dostluk kurmama olanak sağlıyordu. Hemen her gün sokağa çıkı-yorduk. Genellikle evin çok yakınında bulunan, parlamen-tonun karşı sırasına düşen “Volkspark” a gidiyorduk. Adı “Halk parkı” olmasına rağmen oraya gelen çocuklar benim

gibi dadıları, mürebbiyeleri olan burjuva ailelerin çocukları idi. Birinci Beziik (bölge) o dönemin Viyana burjuvazisinin yeğlediği bir semtti. Harfleri erken sökmüştüm, bu nedenle sokak isimleri dikkatimi çekiyordu. Sokak isimlerini kendime göre yorumlamağa merak salmışım. Daha sonraları uykumu kaçırarak kadar şiddetli halk protestolarına sahne olan Schmerling-Platz'ı ben "Schmetterling" (Kelebek) meydanına çevirmişim. Buna benzer şekilde Viyana'nın ünlü Stephans-Dom kilisesine giden diğer ara sokaklarını yeniden adlandırmışım. Kentin çekirdeği anlamına gelen "Innenstadt"ın vitrinlerini seyretmeğe bayılırdım. Çok nadiren bu tür gezintilerimi annemle yapıyor ve ondan sergilenen eşyalar, porselen, mobilyalara ait bilgiler öğrenirdim. Annem daha sonraki bir dönemde yaşamış olsaydı, kuşkusuz başarılı bir içdekoratör olabilirdi.

Opera ve soğuk ispanak

Annemi genellikle akşamın erken saatleri, saat yedi civarında görürdüm. Benim odama gelir, iştahsız ve kaprisli bir çocuk olduğum için önüme getirilen yemekleri itirazsız yiyip yemediğimi kontrol ederdi. Ben aşçının hazırladığı yemekleri yememek için türlü bahaneler bulurdum, annem ise bu konuda hiç esneklik göstermezdi. Babam ancak belli mevsim ve aylarda Viyana'ya gelebildiği için annem çok sevdiği operaları izleyebilmek için bir loca abonmanına sahipti. O dönemde seyirciler hafta günlerinde de olsa operaya uzun gece elbiseleri ile giderlerdi. Annem aynı operayı tekrar tekrar görmekten hiç usanmıyordu, kimbilir Tosca'yı, Aida'yı, Cavalleria Rusticana'yı, La Boheme'i kaç defa dinlemiştir. Yine akşamlardan biri, karşımda koyu lacivert ipek muareden yapılmış, dekoltenin etrafı mercan ve incilerle çevrilmiş bir tuvalet giymiş olağanüstü güzel bir kadın

oturmuştı: annem. Omuzlarına chinchilla kürkünden yapma etolünü hafifçe atmış, heykel gibi duruyordu. Annemdi, fakat erişilmez uzaklıkta bir anne! Önümde ıspanak pürelı bir tabak duruyor, bakışıyoruz, konuşmalar çok kısa, söyledikleri çok özlü “Nermer!” (Nermin’in Avusturyalıların her kelimeye ekledikleri küçültme ile şekil değiştirmişı) yemeğini yemeden kalkmak yok! Biliyordum, ödün vermiyecekti, gerekirse operaya ancak ikinci perdeyi görmek üzere gidecekti. Ufacık, beyaz eşyalarla döşeli, içerdeki estetik ve zevkten hiç nasibini almamış, daha çok bir hastane odasına benzeyen çocuk odasında ezici bir sessizlik hüküm sürüyordu. Birkaç denemeden sonra sıcak ıspanağın soğuk ıspanaktan daha lezzetli olduğuna karar vermiştim. Annemin bu katı disiplini sayesinde ilerdeki yıllarda, özellikle aç kaldığım zamanlarda, önüme konulan her yemeğin hakkını vermeyi öğrendim. Bazen apartman dairesinin salonlarına açılan aynalı kapılardan geçip koyu kırmızı atlasla kaplı koltuklarda oturma izni çıkardı. Etrafımdaki gümüş bibloları, geçmiş yüzyılların yaşam biçimini yansıtan porselen figürleri incelerdim. Babamı çok nadiren görürdüm. İzmir’deki firmasının bir şubesini Hamburg’da açtığı için yılda en çok iki kez Viyana’ya gelebiliyordu. Geldiğinde bir iki gün kalır, sonra annemle seyahate çıkardı, ben yine Kuschi ile başbaşa kalırdım.

Yaz tatillerimiz

Yazları annem ve ablamla Avusturya’da kusursuz doğa güzelliği ile ünlü Salzkammergut’a giderdik. Operet dünyasında adı geçen “Zum Weissen Rössl” (Beyaz At Hanı) otelinin bulunduğu St. Wolfgang’da kaldığımız yaz yüzme öğrenmeye başlamıştım. Hâlâ yüzme hocasının komik kılığı gözümün önüne geliyor. Hapishanelerde bir ara giydirilen çizgili

siyah beyaz bir fanila ve uzun pantolon giymiş hocam tahta bir iskelenin üst kısmında yer almış, uzun bir tahta sopa ile etrafa kumanda veriyordu. Sopanın ucuna bağlı bir iple bağlanan öğrencisine, bu arada bana da, askerî bir komutanın haşmeti ile emirlerini yağdırıyor, bizlere klasik kulaçlar atmaya öğretiyordu. Daha sonraları denizlerin nefis hafifliğini tattığım için olacak herhalde bugün de göldeki suyun ağırlığını duyuyor, görünmeyen kapkaranlık dibinden ürküyorum. Bir kış kabakulak oldum, doktorlar anneme dağ havası ile güneşlenmenin iyi geleceğini söylemişler. Dadımla Viyana yakınındaki Semnering'in ünlü bir oteline gönderildim. Şımarıkhktan olsa gerek yemeklerin hiçbirine el sürmüyordum. Nihayet bir gün otelin mutfağına indirildim ve bana orada kocaman havuzlarda yüzen bir alabalığı seçme hakkı tanındı. Zavallı balık maydanozlar içinde odama geldiğinde yine mızıklanmağına başladım. Odada bir koşturma başladı, ben direndikçe dadım öfkeleni. En son banyoya koştum, saklanayım derken kafam tuvaletle duvar arasındaki boru arasında sıkıştı. Kurtarılıncaya kadar ne çok ağladım. İnsan nedense bu tür olayları unutamiyor.

Beyaz kürk şapkalı kız

Altı yaşına gelmiş olmalıyım, beyaz kürklü bir şapka ve manto ile fotoğrafçıya götürölüp, resmim çekildi. Halamın anlattığına göre bu fotoğrafı günün birinde babam İzmir'de, Namazgâh sokağında bulunan, iki ayrı sokağına kapıları açılan kocaman konakta babaanneme uzatıp, "Buna ne dersin?" diye sormuş. Ergin yaşamının tüm yıllarını İzmir'de geçirdiğı halde hâlâ doğup büyüdüğü Bosna Hersek'i unutanıyan babaannem resme şöyle bir baktıktan sonra "Bogamim (Boşnakça evlâdım) gâvurun piçinden bana ne?" deyi-vermiş. Odaya büyük bir sessizlik çökmüş. Beş dakika son-

ra babam kendini toparlıyarak “Fakat o senin torunun!” diyebilmiş. Yine beş dakika süren uzun bir sessizlikten sonra “Öyle ise onları Türkiye’ye getir” yanıtı gelmiş.

Avusturya’nın yemyeşil doğası, orman içi düzenli patikaları, çam, gürgen, meşe, çınar gibi iğneli ve yapraklı ağaçların bezendiği gür ormanları, koyu yeşil durgun gölleri, Viyana’nın şık kadınları, hızla geçen tramvayları, dev bir tekerleğin süslediği Prater adlı Lunaparkı, annem, ablam ve dadım Kuschi’nin süslediği iyice belirleyemediğim anılar belleğimde takılı kaldı. Ayrıldığımda altı yaşında idim, bu kenti ancak yirmialtı yıl sonra tekrar görmek nasip olacaktı, onu değişmeden buldum. Yalnız çocukluğumun ilk yıllarını geçirdiğim Bartenstein Strasse 9 numaralı binanın birinci katı Viyana belediyesinin İmar müdürlüğü olmuş, oraya giremedim, çocukluğumun ilk düşlerinin, ilk üzüntülerimin dekorunu bir daha yaşayamadım.

Baba ülkesine taşınma

İstanbul'a taşınma kararı verildikten sonra evde hummalı bir hazırlık başlamıştı. Her taraf sandık ve kâğıtlarla dolmuştu. Fırsattan yararlanarak aynalı kapıların bulunduğu holde top oynamaya kalktım - ve tabii ki aynalardan birine isabet etti, ayna paramparça oldu. O sırada Viyana'da bulunan babam beni o anın öfkesi ile cezalandırmak istedi, bir halıya sarıp, dövmeye kalktı. Aslında sadece biraz okşanmış oldum. Sonra trende, ünlü Orient-Express'de uzun bir yolculuk, yemekler beyaz eldivenli garsonlarca yemek vagonunda servis ediliyordu, yeşil meralar, ormanlar, nehirler, kentler gözümün önünde akıp gidiyordu. İstanbul'a geldiğimizde o dönemde kentin en ünlü, bakımlı ve şık oteline yerleştik, Tokatlıyan'a. Bugün o binanın bakımsız merdivenlerine, kirli, küçük bürolarına baktıkça, bir zamanların görkemli Beyoğlu'sundan ne kadar uzaklaştığımızı daha iyi anlıyorum. Ablam da bizimle beraber gelmişti. Gençliğin verdiği tazelik ile birlikte güzelliği herkesin dikkatini çeki-

yordu. Tokatlıyan otelinin bembeyaz örtüleri, kristal bardakları ve porselen tabakları ile seçme servis veren yemek salonunun geniş pencerelerinden İstiklâl Caddesi'nden gelip geçenleri seyretmek mümkündü. Tramvayların kimisi kırmızı, kimisi sarı idi. Birinci mevkiyi simgeleyen al arabaları ile sade vatandaşın bindiği haki renkli arabalar taa benim üniversite yıllarıma kadar keskin çingirak sesleri ile kalabalığı dikkatli olmağa davet ediyorlardı. Ablamla beraberliğimiz kısa sürdü. Otelde karşılaştığı Rum kökenli bir delikanlıya yıldırım aşkı ile vurulup babamdan izin almadan evlendi ve kocası ile Avrupa'ya döndü. Ablamı çok seven babam onun bu hareketinden çok kırılmış, onu tekrar görmek istemedi, -ben yine tek başıma kaldım. Annem de yeni evimize taşınmak için sabırsızlanıyordu. Babam vaktile Avusturya-Macaristan imparatorluğunun tasfiye yılları sırasında Schönbrunn sarayında yapılan müzayedelerde çok değerli stil eşyalar, tablolar satın almıştı, Türkiye'ye kesin dönüş yapınca bunlar ancak iki tren furgonuna sığmıştı. Sorun şimdi bu eşyaları annemin zevki doğrultusunda yerleştirmektir.

Ralli Apartmanı'nın beşinci katı

İstanbul'da girdiğimiz ilk apartman dairesi bir zamanlar Bulgar, halen de Suriye'nin Başkonsolosluğu'nu barındıran, birçok tanıdıklarımın, bu arada ünlü ressam Fahrünnisa Zeyd'in de bir zaman oturduğu Maçka'daki Ralli Apartmanı'nın üst katı idi. Bu apartman bugün de yerinde duruyor, karşısında Teşvikiye Camii ve geniş avlusu zaman zaman sevdiğimiz cenazeleri vesilesiyle geçmişi çağrıştırıyor. Hayalperest, dönemin Türkiye'sinin yaşam standardı ile bağdaşmayan bir estetiğe düşkün, israfçı annem bu dairenin tüm salonlarının duvarlarını açık sarı ipek muare ve

koyu kırmızı damast ile kaplatmıştı. Ne var ki sağlam bir inşaat malzemesi kullanılmadığından daha sonraları akan çatı bu güzelim duvarlarda isli çirkin izler bırakacaktı. Bu dairede iki odam vardı, biri uyumak, diğeri oynamak için. Arka tarafta annemle babamın yatak odaları bulunuyordu. Babamın oymalı, koyu renkli ağaçtan yapılmış yatak odasının parkelerini kocaman bir kaplan derisi süslüyordu. Kaplanın kafası doldurulmuştu, gözleri bile bulunuyordu. En büyük zevklerimden biri bu kaplanın üzerinde yuvarlanmak, kendimi vahşi ormanların içinde farzetmekti. Viyana'dan birlikte getirdiğimiz dadım Kuschi Türkiye'ye alışamadı, çok geçmeden döndü. Yerine İsviçre'den Matmazel Alice geldi. Anadilim Alınanca'dan sonra sıra Fransızca öğrenmeye gelmişti. Babamın yoğun isteğine karşın bir türlü Türkçe öğrenememiştim. Mürebbiyem beni her gün Maçka'nın ucunda, günümüz "The Bosphorus" Swisotel'inin bulunduğu Taşlık'a götürüyordu. Orada ahbap olduğu diğeri mürebbiyelerle sohbet ederdi. Çok geçmeden altı katta oturan Bulgar Başkonsolosu'nun oğullarına gelen mürebbiye ile yakın bir dostluk kurdu. Böylece her sabah, biri benden bir yaş büyük Gigi, diğeri benden bir yaş küçük Coco adlı iki erkek çocuğu ve ben olmak üzere üç çocuk ve iki mürebbiye İstanbul'un eşsiz manzarasına açılan Taşlık'taki çay bahçesine yollanıyorduk. Bizim küçük çetenin en büyük zevki, bir zamanlar ünlü Türk mimarı rahmetli Sedad Hakkı Eldem'in yapmış olduğu, ancak koruyamadığımız Şark Kahvesi'nin bulunduğu yere inmek ve orada bulunan kocaman kaya parçaları arasında saklambaç oynamaktı. O zamanlar bana o kayalar erişilmez büyüklükte görünüyordu. Benzer bir duyguyu yıllar sonra Mısır'a gidip Karnak Tapınağı'nı ziyaret ettiğimde duymuştum.

Okula gidememek

Anneme göre “cici”, “kibar” çocuklar okula gitmez... O yüzden evde Matmazel Alice’den okumayı, yazmayı, aritmetiği öğreniyordum. Oysa ben okula gitmeyi ne kadar istiyordum. Okula gidememek bana her zaman büyük bir yoksunluk, dayanılmaz bir ceza gibi gelmişti. En fazla kıskandığım çocuklar, okula gidebilenlerdi. Okumayı çok seviyordum, merakla izlediğim dergiler içinde Fransa’dan gelen *Le Petit Point* başta geliyordu. Kitaplar arasında ise Comtesse de Segur’un çeşitli çocuk romanlarına dadanmıştım. Çok az Türk arkadaşım vardı, hatırlayabildiğim kadar ikisi de babamın iş arkadaşlarının kızları idi. Biri günümüz ünlü kadın yazar ve gazetecisi Zeynep Oral’ın annesi Selçuk Birsen, diğeri daha sonraları kocasının diplomatik kariyeri nedeni ile çeşitli ülkelerde büyükelçi Necdet Kent’in eşi olarak ülkemizi yetenekle temsil etmiş olan ressam Sevim Kent’ti.

Babaannemin ziyareti

İstanbul’daki apartıman katına yerleştikten kısa bir süre sonra babaannem halamla birlikte İzmir’den evimize geldi. Bu geliş onun oğlunun evine ilk ve son gelişi oldu. Yaşlı ve hasta idi, halam ona ömür boyu bakmıştır. Yüzünü, hatlarını yılların sisleri arasında kaybettim, ancak bugüne kadar hatırladığım iki husus var: sevecen bir sesle “Bogamim, bogamim” (Boşnakça “evlâdım, evlâdım”) diyerek beni kucaklaması, öpmesi, okşaması, benim de onun ördekbaşı yeşil, kalın ipekli çarşafına sarılmam. Dillerimizin ayrı oluşu konuşmamızı engellemişti, fakat biri yaşlı diğeri körpecik iki vücudun sıcaklığı sevgi iletişimini kurmaya yetmişti. Bugün de ipekli kumaş deyince o ağır, insanın elleri arasında kayıp akan, nefis bir yumuşaklık duygusu veren o koyu yeşil çarşaflık kumaşı anımsarım. Gelini ile konuşamıyor-

du, oğlunun görkemli evini gezdi, birkaç gün sonra yine İzmir'in yolunu tuttu.

Evimizdeki antikalar

Babamın annemin telkini ile olsa gerek Viyana'dan satın alıp Türkiye'ye getirmiş olduğu antika eşyalar çocukluğuma ilişkin anılar arasında çok önemli bir yer tutmaktadır. Belki okula gidememekliğim, yalnızlığım bu konuda belirleyici bir rol oynamıştır... Hâlâ bir kısmını görür gibiyim. Ralli Apartmanı'nın en üst katında caddeye bakan cephesinde içiçe geçen dört büyük salon bulunuyordu. Yemek odası apartmanın bir köşesini oluşturuyordu, hem balkonu, hem caddeye bakan penceresi vardı, aydın bir mekândı. Yemek salonu ile bitişik salonun duvarları açık sarı muare ile kaplanmıştı. Tavana yakın bir yerde yaldızlı bir çita duvarın bitim çizgisini belirliyordu. Yemek odasının mobilyası çarpıcı, siyaha yakın bir keresteden yapılmıştı; oymaları göz oyalıyordu. Sandalyeler daha sonraları ancak Topkapı sarayının padişahların elbiselerini barındıran bölümde rasladığım, bir zamanlar Venedik'le rekabet eden ünlü Bursa'nın kabartmalı atlaslarını andıran mor kadife kumaşla kaplı idi. Caddeye bakan pencerenin arkasında uzun ve alçak bir konsol duruyordu; üst kısmında kalın camdan yapma dikdörtgen bir vitrin vardı. İçinde güneş ya da elektrik ışığında gökkuşağının renklerini yansıtan kesme kristal bardaklar duruyordu. Tavan ufacık yapraklarla süslü, kartonpiyerden yapma kareciklerle kaplanmıştı. Her karede bir ampul yerleştirilmişti. Bitişik salonda Louis XV stilinde yaldızlı bir oturma grubu vardı, her iki köşesinde ilgimi sürekli olarak çeken, alışılmamış iki mobilya yer almıştı. Birisi bir zamanlar soyluların ayaklarını çamurlu sokaklarda kirletmemeleri için kullandıkları bir tahtıravandı. İki yanında taşıyıcıların

kavrayacakları tahta sopalara çıkarılmıştı. Bir çeşit insan boyu dolaba benzeyen bu tahtıranın ortası bölünmüştü. Üst kısmın üç yanında pencereler vardı. Tahtıran deri ile kaplanmıştı. Bu derinin rengi petrole yakın bir mavi yeşil olup ayrıca bronz röfleleri vardı. Annem üst kısmın ortasına bir cam raf daha koydurtmuştu, o dolaba 18. yüzyılın Avrupa modası, yaşam biçimini ve çeşitli sınıflarca benimsenmiş giysileri yansıtan porselen figürleri yerleştirmişti. Erkek, kadın, çocuk, hayvanlardan oluşan bu kalabalık bibloları seyretmeğe bayılırdım. Her salona girme izni çıkınca o dolabın önünde uzun boylu dikilir, çünkü dünyayı somut bir biçimde gözümün önüne seren bu figürleri benim masal kitaplarında rastladığım kahramanlarla kıyaslar, her birine bir isim takıp, dağarcığımda onlarla ilgili hikâyeler oluştururdum.. Salonun karşı duvarını sanırım kırksekize yakın kare ya da oval küçük çerçevelere sığdırılmış minyatürler işgal ediyordu. Bunları annem lacivert kadife bir zemin üzerine iliştirmişti; koleksiyonun tümü iri yaldızlı bir çerçevenin kavradığı bir tablo çerçevesinin içinde yer almıştı. Bu minyatürlerin hepsi ya peruklu erkekleri ya da Marie Antoinette'in abartmalı, yüksek saç biçimlerini andıran kadın başlarını sergiliyordu. Salonun koltukları eliş goblenle kaplanmıştı. Eşyaların bakım güçlüğü ve yüksek değeri nedeni ile bu salona ancak özel izinle girebiliyordum. Hemen onun bitişiğinde bulunan kütüphanede kocaman meşin kaplı koltuklar ve babamın yazı masası bulunuyordu. Annemi her gün en çok gördüğüm yer bu üç odanın açıldığı holdü. Buranın duvarları koyu kırmızı atlasla kaplanmıştı. Yumuşak yastıkların süslediği divan ve koltuklarla insanı rahatlatan bir havası vardı; özellikle akşamları, porselen kaideli lambaları süsleyen abajurların yaydığı yumuşak ışığın ege-men olduğu saatlerde. Kışları, akşam vakti, annemin yanına gitme izni çıktığı saatlerde onu bıkip usanmadan patience

oyunları açarken orada bulurdum. Anladığım kadarı ile çok sınırlı ahbabları vardı. Zamanının büyük bir kısmını poker türü kâğıt oyunu ile geçirirdi.

Avrupalı bir soykentli: Annem

Annem tipik bir 19. yüzyıl sonu Avrupalı burjuva kadınının değerlerini benimsemişti. 1883'te Wagner'in gözlerini yumduğu yılda dünyaya gelmişti. Halen Polonya'nın sınırları içinde kalan doğum yeri Stettin'in varoşlarından sayılan Brussenitz'de babasının evinde ilk ve orta öğrenimini tamamlamış, daha sonra hiç tanımadığım anneannemin ısrarı ile evli ablasının bulunduğu Berlin'e gönderilmiş, orada öğrenim yapma yerine "münasip bir eş" çıkıncaya kadar Alman İmparatorluğu'nun son döneminde hareketli, gerginlik dolu Alman başkentinin sunabildiği çeşitli sanat olaylarını izlemeğe çalışmıştır. İlk evliliğini 1911 yılında Macar asıllı bir baronla yapmış, böylece Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nu İngiliz Kraliçesi Victoria'ya benzer şekilde altmış yıla yakın bir süre ile yönetmiş olan İmparator Franz-Joseph'in damgasını vurduğu valsler diyarı Viyana'ya yerleşmiş. Bir yıl sonra dilimiz, dinimiz, ulusumuz farklı olduğu halde her zaman ibadet edercesine sevdiğim üvey ablam Martha dünyaya gelmiş. Annemin ilk kocası Bosna -Hersek'te Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun veliahdını öldüren bir kurşun nedeni ile patlak veren Birinci Dünya Savaşı'nın ilk kurbanlarından biri olmuş. Annem ise tekrar kuzeye dönmemiş. Anlaşılan 20. yüzyılın ilk çeyreğinde değişik etnik grupların karmasından oluşan bu çöken imparatorluğun çok dinamik ve canlı kıldığı Viyana'nın havasına kaptırmıştı kendini. Güzeli, arıyı, katıksızı, ahenkliyi bulmak hususunda çok yetenekli sayılırdı. Modayı öncelikli bir kadın uğraşısı olduğu kadar estetiğe önem veren bir sa-

nat tarihçisi gibi izlerdi. Tarih onu her zaman cezbetmişti. Okuduğu kitaplar çoğunlukla biyografilerdi. Ben de bu kitapları okuma izni çıktıktan sonra özellikle Stephan Zweig ve yaşdaşlarının kaleme aldıkları Marie Antoinette, Marie Stuart, Fouchet, Robespierre, sekizinci Hanri, birinci Elisabeth'in girift iktidar mücadeleleri ve aşkları ile dolu yaşamlarını büyük bir ilgi ile okumuştum. Benimle fazla meşgul olmazdı. İstanbul'da yaşadığı yıllarda kumar alışkanlığı giderek artmıştı. Farklı kültürlere mensup annemle babamın arasını açan da bu oyun merakı ve ondan doğan borçları olmuştu. Sonunda bu tutku hem onun hem benim yaşamımı olumsuzluğa dönüştüren başlıca etken oldu. Bu yüzden tüm yaşamım boyunca hiçbir kâğıt oyunu öğrenmek istemedim. Korktum, acaba böyle bir tutku kalımsal mı diye kendi kendimi sorgulardım...

1930'ların İstanbul'u

O yıllarda babam İstanbul'un sayılı otomobillerinden birine sahipti. Bembeyaz, üstü açık bir Lancia ile Florya'ya giderdik. O zamanlar Marmara'nın kıyıları bomboştu, Florya'da sadece Atatürk'ün su üzerindeki yazlık köşkü ile Beyaz Rusların işlettikleri bir plaj bulunuyordu. Bembeyaz kumların parıldadığı kumsalda kaleler yapmak ne kadar hoştu. Babam yılın belli mevsimlerinde kâh İzmir ve İstanbul, kâh Hamburg'da bulunuyordu. Mürebbiyem değişmişti. Matmazel Alice'den sonra Cihat Baban'ın evinde de görev almış olan Matmazel Koçaref gelmişti. Yıllar geçiyordu, evde Fransızca dersler yapıyor, *Le Petit Point* isimli Fransızca bir çocuk dergisini izliyordum. Hâlâ Türkçe'yi öğrenememiştim. Babamla ilgili anılarım sayılıdır. Bir defasında Boğaz'a Bebek'te Turquoise adlı bir gazinoya gitmiştik. Oralar bugünkü Bebek parkının bulunduğu ağaçlık yerlerdi. Baba-

mın annemle birlikte beni de bir sandala bindirdiğini hatırlıyorum. Aniden iki gemi arasında kalan kayığın dalgaların sırtında nasıl dans ettiğini ve ne kadar korktuğumu bugün de duyar gibiyim. Bir başka gün ise evimizin üst katından görülebilen Beşiktaş'ın ahşap köşklerinin yangınına nasıl endişe ile izlediğimizi anımsıyorum.. Babam sık sık çıktığı iş seyahatleri nedeni ile evde hep kısa sürelerle kalıyordu. Vakti olsaydı herhalde bana Türkçe'yi öğretecekti, fakat onun yoğun işleri, annemin ise snob değerleri yüzünden okula yollamaması beni odamdaki oyuncak dünyamla baş-baş bırakması, Türkçe'yi öğrenmemi engelledi. Yemek odasındaki sofraya ancak istisnai günlerde çağrılıyordum. Çok sıkılınca mutfağa kaçıp erkek ahçı ve garsonla yarenlik ediyordum. Hiç unutmam bir akşam üstü ahçı satın alınan ıstakozu mutfağın taşlarında yürütmeğe kalktı, sonra da bana kiskaçların gücünü kanıtlamak için hayvanın çelik bir bıçağı nasıl eğrilebildiğini göstermişti. Hafızamda en canlı yer alan anılarım 1930 yazına aitti. O yaz babam tatil boyunca Büyüka'da Nizam Caddesi'nde Seferoğulları karşısında bulunan, bahçesinde güzel çiçeklerin, heykellerin bulunduğu bir köşk kiralamıştı. Daha çok Yunan mimarisini andıran bu ahşap binanın her iki yanında da benzer villalar ve bahçelerle gökyüzüne uzanan koyu yeşil selviler bulunuyordu. Çok yıllar sonra Capri Adası'nda benzer bakımlı bahçelere rastlayacaktım. Bir yaz akşamı, herhalde Ağustos sonu olacak, güneş yeni batmıştı, gökyüzü hâlâ kırmızı ve mavinin karışımı nefis bir kubbe sergilerken, villanın sokak kapısının önünde oynuyordum. Babamın geldiğini farkettim, aynı anda bir fayton durmuştu önümüzde. Babamın "İşte Paşam, kızım" dediğini duyar gibiyim. Faytonda karanlıkta yüzünü pek farkedemediğim bir erkek oturuyordu. Çakan şimşek keskinliğindeki bakışlarını bugüne dek unuttum. Daha sonra Gazi'nin Anadolu Kulübü'ne geldiği-

ni, başka birçok konukla birlikte annemle de oyun oynadığını öğrenmiştim.

Valikonağı Caddesi'ne geçiş

O yıl çok önemli değişiklikler oldu. Maçka'daki Ralli Apartmanı'nı bırakıp Harbiye'de, hâlâ olduğu gibi duran Vali Konağı'na bitişik üç katlı bir konağa taşındık. Bu konak yerini kişilsiz bir apartmana bırakmış bulunuyor. Yeni konağın en üst katında bir oda sırf bebeklerimle oynamam için bana tahsis edilmişti. Orada camekânlı bir dolabı tam bir evin tüm bölümlerini içeren bir bebek evine dönüştürdüm. Büyük dileğim gerçekleşti: annem babam beni nihayet okula yollamaya razı oldular. Birkaç yüz metre ötedeki Dame de Sion'a yatılı girdim. Evde el bebek, gül bebek olarak yetiştirilmiş küçük kıza rahibelerin kurdukları, insan sıcaklığından uzak, acımasız bir katılık taşıyan disiplin çok aykırı geldi. Okulu o kadar özlemişken büyük bir düş kırıklığına uğradım. Geceleri o kocaman yatakhanein soğuk çarşafaları arasında nasıl büzülüp üşüdüğümü hâlâ duyabiliyorum. Hafta sonunu ipe çekiyordum. Bir kış günü beni almaya gelen aşçı "Sana bir sürprizim var" demişti. Sonra anlatmaya koyuldu: Yağmurlu soğuk bir kış gecesi en alt kattaki servis kapısının önünde arkası kesilmeyen bir miyavlama sesi duymuş, bakmaya gidince, ufacık, iliklerine kadar ıslanmış, küçük, beyaz bir kedi yavrusu bulmuş, acıyıp hayvanı içeri almış. Bu tatlı, minicik arkadaşı çok sevdim. Tek arkadaşım o idi. Hafta sonları bile annemi babamı doğru dürüst göremiyordum, bu nedenle o tarihe kadar her zaman kutladığımız Noel de unutuldu gitti.

Babamı kaybediyorum

1931 yılının Şubat ayında eve gelişimde büyük bir telâşa tanık oldum: Annem salonda simsiyah elbiseler giymişti, pek çok gelen giden vardı, bana da kimse bir açıklama yapma zahmetine katlanmadı. Küçük kedimi arayıp durdum, kimse kaybolduğunun farkına varmamıştı. O gün bugün uğursuzluk getirir gerekçesi ile kedi almak istemiyorum. Nitekim çok sonra, Yavuz'u kaybettiğimiz yıl ölümünden onbeş gün önce bu defa oğlumun ısrarı üzerine beyaz bir kedi yavrusu almıştık. Bir ay kalmadan evimizin direğini yitirdik.

Hafta başı geldiğinde “Artık okula gitmene gerek yok” denildi. Okultu sevmediğim için fazla bir üzüntü duymadım. Eski mürebbiyem Matmazel Koçaref yine bize gelmişti. Beni eskisi gibi öğlene doğru gezmeye çıkarıyordu. Soğuk, güneşli bir sabah yine Taşlık'a doğru yürümeye başlamıştık. Sokakta adını bilmediğim, şık bir hanım bizi durdurtup “Vah vah küçük kıza” dediğini duydum. O an kalbime bir bıçak saplandı, günlerce içimde büyüttüğüm kuşkuların bir gerçeği yansıttığını anlar gibi oldum. Babama bir şey olmuştu, onu artık hiç göremeyecektim. Mürebbiyemi sıkıştırdım, “Yok canım, baban her zamanki gibi yolculuğa çıktı, yine gelecek” yanıtını verdi. Hiç ses çıkarmadım, eve gelince hemen tavan arasına çıkıp, bütün valizlerin durduğu yere koştum: babamın bütün valizleri duruyordu! O zaman anladım: Babam dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkmıştı...

Evde çok hareketli günler birbirini kovalıyordu, bir kısım eşya ambalaj ediliyor, diğer bir kısım ise bilmediğim yerlere taşınıyor. Annemle küstüm, bir şey sormuyorum, o da benimle konuşmaktan kaçınıyordu. Kendimi yakında bu evle birlikte bilmediğim bir yere atılacak bir eşyadan farksız bir nesne olarak hissediyordum. O zamana kadar fazla önemsemediğim, az gördüğüm, az konuştuğum babamın geri gelmesini, yaşamasını istiyordum. Hayallerimin yıkılmama-

sı için konuşmamayı yeğliyordum. İçimde çok cılız da olsa ufacık bir ümit ışığı yanmaya devam ediyordu. Bu arada İzmir'den Sabri Amcam, babamın ortağı geldi, fakat birkaç gün sonra onun sarılıktan hastaneye yattığını öğrendim. Nihayet annem kararını açıkladı: Ablamın yanına, Budapeşte'ye gidecektik. Yine de babamın akıbeti hakkında bana hiçbir şey söylemiyor, ben de susuyordum. Daha sonraları, büyüdüğümde o günlerin mozayiklerinin eksik taşlarını tamamlayacaktım. Babam, Atatürk'ün İzmir Kongresi'nde alınan kararlar doğrultusunda ilk Türk işadamları grubunun üyesi olarak Avrupa piyasasında bir kısım Türk tarım ürünleri üzerinde yabancı firmalarca konulan tekeli kırmayı amaçlamıştı. Babamın Hamburg'da açmış olduğu ihracat bürosunun faaliyetinden önce Türk fındık rekoltesine biri Alman diğeri Yunanlı ortaklardan oluşan Rickertsen/Pisani firması el koyup dünya piyasasına sunuyordu. Babam yabancıların üstlendikleri bu tekeli parçalamak istiyordu. Oysa 1930 yılının yaz aylarında Rum asıllı rakibi babamı rekabet alanından uzaklaştırmak için fındık ürününü çok erken bir tarihte tümenden kapatmayı başarmıştı. Babam ise aynı yılın yaz aylarında büyük çapta alivire satışlar için kesin bağlantılar yapmıştı. İş ihracat işlemlerini gerçekleştirmeye gelince, fındık fiyatlarının olağanüstü yükseldiğini fark etti. Elindeki sermaye ile bunları satın alamayacağını anlayınca, bunalıma düşmüş. O günlerde candan bir arkadaşına ihtiyacı vardı herhalde, oysa annem yine oyun masasını yeğlemişti, sürekli kaybettiği halde. Sabaha doğru eve döndüğünde babamın yatak odasından garip hırıltıların geldiğini duymuş, hemen içeri girmiş, fakat babamı derin bir uykuda bulmuş. Babam üç gün Amerikan Hastanesi'nde ölüm yaşam mücadelesi vermiş, ne yazık ki uyku ilacının dozu baskın gelmiş. Geriye bir mektup bırakmaksızın... Sabri Amcam hemen mahkemeye başvurmuş, annemin yabancı olması gerekçe-

siyle kendisini benimle ilgili olarak vasi tayin ettirmiş, ancak o da sarılıktan hastalanınca bu görevinin icaplarını yerine getirememiş. Böylece annem İstanbul'da o dönemin ünlü zenginlerinden Nemlizadeler, Meserretçiler, Ipekçiler'in vs. katılımı ile eşyalarının büyük bir kısmını açık arttırmaya sunmuş, beraberinde sadece 48 tabloyu ve beni alıp Avrupa'ya hareket etmeyi başarmıştı. Orient Express'in yataklısına girdikten sonra annem bana ilk defa olarak babamın öldüğünü söylediğinde, kendisine sadece "Çoktan biliyordum" karşılığını verdim. Tarih: Mart 1931, henüz on yaşına girmemiştim. Sınıra geldiğimizde kondüktör, gelen memurlara içerde kalp hastası bir yolcunun bulunduğunu bildirmişti. Annem böylece benim de tüm geleceğimi, öğrenimimi, özetle yaşamımı belirleyecek bir adım atmıştı. Çocukluk dönemim bu yolculukla birlikte bir bıçak darbesi ile sona erdi.

Genç kızlığa doğru

Macaristan'ın başkentine ulaşınca Tuna Nehri'nin bir kıyısını süsleyen ünlü Corso'ya bakan Carlton Oteli'ne yerleştik. Önceleri bunun geçici olacağını sanmıştım, oysa biz daha doğrusu annemle ablam uzun yıllar boyunca bu oteli mesken bilecektik. Annem bir ara Venedik'e, Lido'ya gidip yeşil çuhali masada şansını denemiş. Götürülen paralar, daha sonra elden çıkarılan tablolar, hepsi İtalya'da kalmış, kendisi eli boş olarak ablamın yanına dönmüş. Ve o tarihten itibaren yaşam biçimimizi belirleyen ablam oldu. Ondört yaş büyüğümdü, çok güzel ve yetenekli idi. Viyana'da manastırda okumuştur, Latince, İngilizce, Fransızca, Almanca, babası nedeni ile de Macarca dillerini çok iyi biliyordu. Sinemanın yeni parladığı bu dönemde senaryolar kaleme alıyor, kendisini ve bizleri geçindirmeğe çalışıyordu. 1931 yılının sonbaharında beni bir çeşit yatılı okula yerleştirdiler.

Yeni bir yatılı okul

Budapeşte'nin ana bulvarı sayılan Andras ut'un bir yan so-kağı, Bulyovsky utca lo'da bulunan Förstner intézet'e gir-dim. Burası özel bir okuldü. Öğrencilerin bir kısmı başka okullara devam ediyor, birkaç kişi ise tüm derslerini bu ku-rumda görevli olan öğretmenlerden alıyordu. Bana genç kızlık dönemim sırasında en etkili rol modelliğini yapan Miss Hilde'yi orada buldum. Aslen Alman, hiç evlenmemiş olan, spor seven, sarışın, enerjik bir kadındı. Annem ve ab-lamdan çok farklı bir kişiliğe sahipti. Disipline, kurallara, ilkelere son derece bağlı idi. Bana bire bir ders verdiği dört yıl boyunca sürekli olarak herkesin kadın erkek farkı gözet-meksizin bir meslek sahibi olması gerektiğini söylüyordu. Daha erken yaşlarda kişinin bir kariyer sahibi olmasının ge-tireceği büyük yararlardan söz ederdi. Öğrencilerin çoğu onu soğuk ve sevimsiz buluyordu. Okulun tüm öğrencileri okulda iken o beni her gün öğleyin tam bir saat Szigetvarli-get parkına götürüp sıkı bir yürüyüşe zorluyordu. Ona hay-randım, benimle konuşmasını istiyordum, kimseden gör-mediğim sevgi, şefkatı arıyordum. Fakat Miss Hilde kısacık sarı saçları, mavi gözleri, spor kılığı ile benim gibi bir "ufaklıkla" ne diye uğraşsın, o düşüncelerine dalıp sporunu yapıyordu, ben de adımlarımı sıkılaştırmak suretile gerçek-leşmeyen ümitler peşinde koşuyordum. Çok uzun zaman sonra onun çağın en korkunç diktatörlerinden, Adolf Hit-ler'e hayran olduğunu ve Budapeşte'de gizli bir şekilde Nazi partisinin kadın kolunu kurduğunu öğrenecektim. Fakat onbir yaşında bir kız çocuğu olarak bütün bunlardan ha-bersizdim. Daha doğrusu tümünden habersiz sayılmazdım, çünkü annem aksine inanılmaz derece Hitler'e kin besliyor-du. Pazarları ya da tatilde söz Hitler'e geldiğinde "Onun öl-düğünü haber aldığım an, sevincimden sokakta dans edece-ğim" derdi. Ne yazık ki O, Hitler'in akıbetini öğrenemedi

bu dünyadan göçtü. İkinci Dünya Savaşı'nın en azgın yılı, 1942'de, kısa süren bir felç sonucu yaşamını yitirdi. O yıllarda artık Türkiye'de yaşadığım için bu haberi ancak nice aylardan sonra kara çerçeveli bir mektup aracılığı ile öğrenecektim...

Förstner Okulu'nda tüm derslerimi tek başıma Almanca dilinde Miss Hilde'nin rehberliğinde yapıyordum. Bu tarz bir öğrenimi halen Oxford ve Cambridge'de uygulanan "tutor" sistemine benzetmek mümkün. Ödevlerimi yapmamak söz konusu değildi. Her gün dokuzda Miss Hilde'nin karşısına geçip çalışmalarımı sunmam gerekiyordu. Bu arada İngilizce'yi de öğrenmeğe başlamıştım, böylece Almanca ve Fransızca'dan sonra üçüncü bir dilin yapısını kavramağa çalışıyordum. Aslında bu saptama da doğru değil, çünkü aynı zaman kesiti içinde dördüncü bir dili de pratik yoldan öğreniyordum. Öğleden sonra okullarından dönen arkadaşlarımla sohbet etmek, oyun oynamak, şakalaşabilmek için benim çok kısa bir süre içinde Macarca'yı da öğrenmem gerekmişti.

Dersler arasında en çok tarih ve biyolojiyi seviyordum, matematik ve gramerle başım hoş değildi. Yatılı okulumuz küçük bir villadan oluşmakla birlikte spor ve sanat olayları açısından çok yönlü katılım olanakları sunuyordu. Okula çok yakın bulunan Güzel Sanatlar müzesine gitmeğe bayılıyordum. Macarlar özgün sanat yapıtları koleksiyonlarının yanı sıra batı Avrupa'nın bellibaşlı müzelerinin en önemli tablolarının kopyalarını da yaptırmışlardı. Perşembe öğleden sonra gençlere özgü rehberli turlar yapılıyordu. Sanat rehberinin açıklamalarını dikkatle izliyordum. Rubens'in ten neşelerini çağrıştıran pastel renklerle yaşam deneylerinin gizini gölge ve ışık tezadında arayan Rembrandt'ın koyu kahve(sepia) renklerini arkadaşlarıma anlattığım gün çok mutlu idim. Operaya da giderdik. Ne var ki daha bü-

yük kızları örneğın Verdi'nin yapıtlarına götürürlerken, küçüklere ancak Lehar'ın *Tebessümler Diyarı* ya da Humperdinck'in *Hansel ve Gretel*'i uygun görülüyordu. Olsun, gecenin sekizinde, balkonun üst galerisinden de olsa şık giyimli kadın ve erkek seyircileri izlerken yetişkinlerin yaşamının bir parçasını paylaşmaktan mutluluk duyuyor, müziğın, sanatın toplum hayatındaki önemli yerini anlamağa başlıyordum. Hele balelere bayılırdım, özellikle yılbaşı sırasında temsil edilen Tschaikovski'nin *Fındıkkıran süiti* ile Saint-Saens'ın *Hayvanlar Karnavalı*'nı her yıl eksilmeyen heyecan ve zevkle seyrederdim, içimden "Ben de balerin olabilsem" isteğı geçerci. Yürüyüş dışında yaz başı ve sonbaharda Budapeşte'nin günümüze dek zengin spor tesisleri ve gazinoları ile çeşitli serbest zaman faaliyeti olanakları sunan Margareth adasının kapalı yüzme havuzuna da giderdik. Lastik bone giymek, önce duş yapmak şarttı, sonra gelsin balıkla ma dalma ve yüzme yarışları. Kışın havalar iyice soğuduğunda günlük yürüyüşler yerine aynı parkın göletinde kurulan buzpaten alanında kaymağa giderdik. Neşeli bir müzik eşliğinde kimi yalnız, kimi bir arkadaş bir kavalye ile tur atıyordu. Fonda karanlık gökyüzüne karşı tiyatro kulisini andıran bir siluet çizen Hunyadi şatosu özellikle kışın erkenden çöken akşam karanlığı nedeniyle nefis bir çerçeve oluşturuyordu. Günümüz TV programlarında izlediğimiz göz kamaştırıcı paten kıyafetlerinin eseri bile bulunmazken o dönemin genç kadın paten ustaları yine de zarif klasik, kısacık giysiler içinde karmaşık figürler çiziyor, piruetler yapıyorlardı. Onlara öykünen çocuklardan biri de bendim. Usanmadan, bıkmadan, düşe kalka, gösterilerde gördüğüm biçimde sekizler ve "S" ler çizmeye çalışırdım. Yurda dönünce çok kez her tarafımın bu düşüşler nedeni ile mosmor olduğunu farkedirdim, yine de yılmıyordum. Amacım kendimi kanıtlamaktı... Cumartesi günleri öğleden sonrala-

rı dans dersleri vardı. Taş plakların çalındığı gramofon müziğinin eşliğinde, dans öğretmenimizin buyrultusu doğrultusunda tangolar, foxtrotlar, slow ve valsler yapmağa çalışıyorduk. Kiminle mi? Aynı semtte bulunan yatılı bir erkek okulundan yaşımıza denk düşen kavalyeler davet ediliyordu. Okul yılının en heyecanlı günlerinden biri ise 6 Aralık'tı. O gün Macaristan'da, doğum yeri ülkemizin güney kıyılarında Demre olduğu anlaşılan aziz Nicholas'ın doğum günü büyük gösterilerle anılıyordu. Bu gelenek herhalde günümüze dek sürmektedir.. Ne var ki bu azizin doğum gününde diğer batılı ülkelerden farklı olarak Noel baba kılığında evleri ziyaret eden sakallı, kırmızılı elbiseli sevecen yüzlü ihtiyar dedenin yanında elinde çalı süpürgesi bulunan, simsiyah, boynuzlu bir şeytan da bulunurdu. Adı "Krampus"tu. Mephisto'yu andıran bu korkunç yüzlü, sevimsiz ziyaretçinin görevi her birimizin yaramazlıkları ile suçlarını sıralamaktı. Noel baba ise her birimizin "hal ve gi-dişine" göre takdir yetkisini kullanıp hediyelerini dağıtırdı.

Haftasonları, tatiller

Benim için en sorunlu ve hüzünlü gün Cumartesi akşamları olurdu. Herkes güzel eğlenceli bir günden sonra annesi babası ile evlerine giderdi, izin pazar akşamına kadardı. Fakat ben gidemezdim, annem ablamla otelde tek bir odayı işgal ettikleri için beni genellikle ancak Pazar günü öğle yemeğinden sonra birkaç saatine alırlardı. Bazı hafta sonları hiç kimse gelmezdi, ben de kederiminden boş bir dolabın içine girip saatlerce ağlardım. Biraz daha büyüdüğümde kendim gitmeğe başladım. Her hafta hangi saatte beni beklediklerini telefonla bildirirlerdi. Haber yine "Pazar yemekten sonra" olunca, kalbime bir bıçak saplanır gibi bir acı duyardım, demek tüm hasretimi yine iki üç saatte giderecektim.

Yılbaşında okul tatil yapınca nihayet birkaç günlüğüne annemin yanına gitme izni çıkardı. Otelde daracık, ufacık kanapemsi bir yerde yatmam gerekiyordu, olsun, ben her şeye razı idim. Carlton Oteli Budapeşteliler'in araçlara kapalı, her mevsimde piyasa yaptıkları Corso denilen bir rıhtım üzerinde bulunuyordu. Corso'da gezinirken bir yandan Tuna'nın ağır akışını, öte yandan Buda'nın tepelerinde yükselen kral sarayını seyretmek çok hoştu.. Corso'nun ortasında ufak bir parkın ortasında "Hangli" isimli bir kahve vardı. Güzel havalarda annemle ablam ve onların tanıdığı bazı yaşlı ahbabları hep orada vakit geçirirlerdi. Ben de bu arada çeşitli gazete ve dergileri okuma fırsatını buluyor, ablama hediye edilen "Toto" isimli pekinua köpeğimizi gezdiriyordum. Carlton'daki odamız Tuna Nehri'ne değil, arkadaki caddeye bakıyordu, numarası 220 idi. Noel sırasında çok yakında bulunan ünlü Vâczi utca'nın vitrinleri göz alıcı eşyalarla süslenirdi, onları severek izlerdim.. Arada bir beni de Vörösmarty têt'de bulunan ünlü "Zserbò" pastanesine götürürlerdi. Odamızda minnacık bir radyo vardı, onun yardımı ile annem ve ablamla oyun oynardım. Çalınan aryanın hangi operada geçtiğini ya da müziğin hangi bestecinin eseri olduğunu bildiğimde bir puan kazanırdım. Puanlarım yirmiyi bulunca, çok istediğim bir dergi ya da kitap alınırdı bana. Ablam hayvanlara çok düşkündü. Okul yıllarının sırasında ard ardına iki köpek almıştı. Birincisi beyaz bir Sealham terrier idi. Kötü bir talih sonucu trafik kazasına kurban gitti. Birkaç ay sonra bir Paris yolculuğu dönüşü ablam "Toto" adlı sevimli mi sevimli bir pekinua ile dönmüştü. Ancak onun da garip bir yazgısı vardı. Bilindiği üzere pekinua köpeklerinin gözleri patlak ve dışarı fırlaktır. Bir dolaşma sırasında Toto, ablam farketmeden azgın bir scotch-terrier'nin saldırısına maruz kalıp, gözünün birini yitirmiş. Gerçi köpeği hemen ameliyata almışlar, fakat Toto

gençliğine rağmen kusursuz güzelliğini yitirip “sakat” lar kategorisine girmişti. Toto benim en yakın arkadaşım, sırdaşımdı. Sevinç ve üzüntülerimi önce onunla paylaşırdım. Yılbaşı yaklaşınca odamıza minnacık bir Noel ağacı konulurdu. Ufacıktı, masamızın üstünde dururdu, yine de beni sevindiren bir simge idi. Aculluğum yüzünden üst üste iki Noel gecesini büyük bir telâşla geçirdik. Macarlar gelenek olarak Noel gecesi sazan balığı yerler. O gece yine annem ve ablamla otelin lokantasında oturup yemek yiyorduk. Annemin “Kılçıklara dikkat et” demesine kalmadı, telâşla kocaman bir kılçık yutmuş bulundum, boğulmak üzere idim. Ablam beni hemen Kosuth Lajos bulvarındaki Rokus hastanesine koşturdu. Noel gecesi, tüm doktorlar izinli, koğuşlarda sadece ölgün birer mum ışığı yanıyor, doktorların hiçbiri yok, ne ise ki genç nöbetçi bir stajyer kocaman bir pensele boğazımdaki kılçığı çıkarttı. Derken bir yıl geçti, aynı gece, aynı sözler ve acul Nermin yine aynı akıbete uğradı! Sonra... sonra artık Noel gecesi balık bir daha sofraya getirilmedi! Noel yemeği bitince odaya çıktığımızda radyodan Noel ezgileri dinlerdim. Onikiye on kala yakındaki kiliselerin çanları ağır ağır çalmağa başlardı. O zaman pencezemizi ardına kadar açar, dondurucu soğuğa rağmen sokakta telâşla Noel âyinine koşan insanları izlerdim. Radyodan “Yeryüzündeki insanlar barış içinde yaşasın” dileği duyuluyordu. Olaylar bu dileğin ne kadar aldatıcı olduğunu sayısız vesilelerle ispatlıyacaktı. Neler uğruna silâha sarılındı ki insanlık, iktidar tutkunları, para hırslıları... O sıralarda gerçi savaşın vahşetini ne yaşamış ne de görsel araçlar yardımıyla görmüştüm. Yine belleğimde Erich Maria Remarque'ın *Batı Cephesinde Yeni Bir Şey Yok* adlı romanının sahneleri canlanıyordu. İnsanların birbirlerini öldürmelerinin doğru olacağına oldum olası inanasım gelmedi.

Yabancı basında Türkiye'nin imgesi

Evet bu yıllarda henüz Türkçe konuşamıyordum, fakat Türkiye yine hep aklımda idi. Neden mi? Annemle birlikte anayurdu terkettikten sonra babamdan kalan firmaya Sabri Amcam ortağı sıfatıyla el koymuş, babamın tek varisi olduğum halde beni dışlayarak işlerini sürdürmeyi başarmıştı. Artık fındıkla uğraşmıyor, sadece Ege'nin ünlü ürünleri, kuru üzüm ve incir ihraç ediyordu. Yılda birkaç kez, üzüm-lerin kurutulması sırasında gerekli olan potasayı Macaristan'da ismarlamak üzere Budapeşte'ye gelir ve beni görmek isterdi. Fakat benliğimde Türkiye'yi canlı tutan amcamın seyrek yoklamaları değildi. Ülkeme karşı ilgimi, merakımı kamçılayan o yıllarda Almanca, Fransızca dergi ve gazetelerde çağdaş Türkiye ve onun mimarı Atatürk hakkında çıkan yazılardı. Evet, benim koparılıp uzaklaştırıldığım ülkede çok heyecan verici, övünülecek hamlelerin, atılımların yapıldığını göğsüm kabarak okuyordum: Tüm okullar herkes için parasız kılınmış, kadınlara yeni haklar tanınmış, (demek bir kısım Türk kadınları halam gibi başörtülü ya da babaannem gibi çarşafli gezmeyecek), Türkiye kül-lenmiş bir ateş ortasında Phoenix kuşu gibi yeniden dirilmiş, yeni demiryollar döşenmiş, fabrikalar yapılmış. Okulda her sorana her zaman "Türk" olduğumu söylerdim. Bu konuda Miss Hilde'den de çok destek görüyordum. Bana milliyetçiliğin gurur verici, kişiyi güçlü kılan bir düşünce olduğunu telkin ederdi. Bu sözleri kabul etmekle beraber daha o sıralarda güçlenmeye başlayan Yahudi aleyhtarlığının insanlar arasında olması gereken eşitliği bozan çok olumsuz bir düşünce olduğunu keşfetmekte gecikmedim. Ne garip, insan çok kez beğendiği, sevdiği bir insanın savunduğu fikirleri benimsememekle beraber onu yine de beğenmeye devam ediyor. Acaba bu hoşgörü mü, yoksa tutarlı düşünmekten kaçmak mı?

Yaz tatillerinde üç dört haftalığına Buda'nın çiçekli bahçelerin süslediği villaları arasına yaz kursları düzenleyen kamplara, bir keresinde ise Macarların tek geniş su alanını oluşturan Balaton gölünün kıyısına gönderildim. Bu kısa tatillerde sürekli arkadaşlıklar kurulamıyor, yalnızlığımı daha yoğun biçimde yaşıyordum. Hoş Förstner okulumda da unutamadığım, yakın bir fikir birliği içinde bulunduğum arkadaşım yoktu. Beni o yıllarda en çok etkileyen boy ölçüşme fırsatı veren Miss Hilde'nin çelik iradeli kişiliği, ödün vermez tavırları idi. Kafamda olmak istediğim bir kadının imgesini o yerleştirmişti. O sıralarda geriye baktığımda sanki ilk çocukluğum üzerine bir daha açılmamasına bir demir kapı örtülmüş. Çocukluk yılları benim için kaygısızlık yılları sayılıyordu, her şeyin alınabildiği, yapılabildiği, sınırsız olanakların zamanını temsil ediyorlardı. Bir çeşit kişisel altın dönem yılları sayılıyorlardı. Oysa Budapeşte'ye ayak bastığım andan başlayarak para, fiyatlar, neyin alınabileceği, neyin özlemini dahi duymamam gerektiğini anlamak zorunda bırakıldım. Kısacası varlıktan yoksulluğa geçişim ani ve sert oldu. Toplumda belli sınıfların bulunduğunu farketmekte gecikmedim. Ablamın özverili desteği giderek erimeğe başladı. Artık Förstner okuluna devam bile katlanılmaz bir masraf kapısı olmuştu. Bereket versin her ders yılı sonunda Miss Hilde'nin isabetli girişimi yardımı ile Alman hükûmetinin Budapeşte'deki resmî lisesinin yolunu tutup, dışardan sınava giriyordum. Böylece öğrenimimi özel yapmakla beraber yine de düzenli olarak sınıf geçtiğimi belgeliyebiliyordum.

Alman ortaokuluna devam

1935/36 ders yılı yaklaşıyor, ailemizin ekonomik durumu giderek zayıflıyordu. Bu arada Buda'da, ünlü Zincirli köp-

rüye bakan Fö utca'da bulunan çok sevimli iki odalı mobilyalı bir daireye taşındık. Böylece yıllardan beri ilk defa tekrar bir evimiz oldu. Kocaman açık sarı renkli fayans kaplı bir sobamız vardı, annem o sobaya ayakta yaslanıktan çok hoşlanmıştı. Hayatımda ilk defa olarak en büyük dileğim gerçekleşmişti: normal bir okula devam etmek! Artık Förstner özel okulu bırakıp annelere taşındım. Alman lisesinin ortaokul kısmına gündüzlü öğrenci olarak gitmeye başladım.

Karma olan sınıfıma hemen ısındım, ilk defa erkek çocuklarla boy ölçüşme fırsatı doğmuştu. Okulda tüm dersler Alman dilinde okutuluyordu, ayrıca zorunlu olarak Macar edebiyatı dersi vardı, yabancı dil olarak ise İngilizce. Macar edebiyatı öğretmenimiz sınıfa araştırmaya dayalı yazılı bir ev ödevi vermişti. Konu kral sarayının bulunduğu tepenin toprak kayması tehlikesi ile karşı karşıya olmasıydı. Evimiz Buda kıyısında, Tuna nehrine en fazla hâkim olan tepenin hemen dibinde bulunduğu için bir öğleden sonra bir gazeteci gibi söz konusu semti incelemeğe çıktım. Tepenin altından kocaman bir tünel geçiyor. O karanlık dehlizi yayan aştıktan sonra- herhalde adı Türklerden kalma olsa gerek- "Rozsadomb" yani Gültepe'ye geldim. Buraları zengin kentsoyluların villalarının bulunduğu bir yerdi. Serpentin gibi dolanan asfaltı yürüye yürüye kiral sarayına ulaştım. O sıralarda Macaristan'ı faşist bir ideolojinin uygulayıcısı olarak Amiral Horthy yönetiyordu. Kendisi mesken olarak Birinci Dünya Savaşı'nın yenilgisi ile birlikte çözülen Macaristan-Avusturya İmparatorluğu'ndan kalma kral sarayını seçmişti. Bu sarayın birkaç yüz metre ötesinde Budapeşte'nin simgesi, Balıkçılar Kalesi, Macaristan'ın kurucusu sayılan Atilla'nın heykeli ve tüm Macar krallarının taç giydikleri Matthias Kilisesi bulunmaktadır. Atilla'nın heykeline baktım, içimden "demek atalarım buralara kadar uzandı" diye ge-

çirdim. Daha sonra üçyüz yıllık Türk egemenliğinin kalıntısı olan Gül Baba türbesini ziyaret ederek resmî makamların iddia ettikleri heyelan olayına ilişkin somut belirtiler, kanıtlar aradım. Gerçi bazı geniş caddelerde büyük çatlaklar göze çarpıyordu, fakat bunlar bende durumun ciddi bir tehlike olduğu izlenimini uyandırmadı. Eve dönüp yazmağa koyuldum. Macarca benim ayak üstü, akranlarımla sohbet sırasında edindiğim bir dildi. Kompozisyonumla sınıf birincisi seçilince nefsime olan güvenim iyice arttı. Öğretmenimden ünlü bir Macar yazarın eseri *Buğdaylar Olgunlaşırken* adlı, lacivert kaplı bir kitap aldım. Bu olay sınıftaki itibarımı yükseltti.

Derste ırkçılık

Okulda hem çocuklarla olan temasımdan, hem de öğretmenlerin farklı ders verişlerinden çağın baskın ideolojisi sayılan Nazizm'in nasıl yaygınlaştığına tanık oldum. Başka bir deyişle o tarihe kadar ancak gazetelerden izlediğim fikir tartışmasını bu kez yaşayarak gözlemleme fırsatı buldum. Coğrafya öğretmenimiz anlaşılan hızlı bir Hitler hayranı idi. Dünyadaki bölgeleri anlatırken söz Ortadoğu'ya geldi. Filistin'den bahsederken bu topraklara Avrupalı Yahudilerin göz koyduklarını, Siyonizm doktrini ile oraları ele geçirmek istediklerini anlattı. Sonra Semitik ve Aryen ırklardan bahsedip, ön sırada oturan iki erkek çocuğunu anî bir hareketle saçlarından tutup bize örnek olarak göstermeğe kalktı. Oğlanlardan biri nahif, zayıf, esmer, kıvrıkcık saçlı, Akdenizlileri andıran bir tipti. "İşte," dedi, "bu arkadaşınız Semitik ırkın tüm özelliklerini yansıtıyor, burnuna, saçına bakınız!" Sonra seçtiği ikinci öğrenciye işaretle "Bu da Aryen ırkın tüm üstünlüklerini taşıyor, gözleri mavi, saçları sarı, boyu uzun, vücut yapısı ahenkli" diye ekledi. Sınıfta

aniden inanılmaz çapta bir gülme koptu. Meğer öğretmenin seçtiği her iki arkadaş Yahudi imiş! Öğretmen gülüşümün nedenini anlamadı, bunu Aryenler lehine bir sevinç gösterisi saydı. İçim burkulmuştu, hayatta her gün rastladığım eşitsizliklere demek ırkçılık da eklenecekti. Oysa ben bütün insanların eşit olarak dünyaya geldiklerini, dünya nimetlerinden eşit pay almaya hakları olduğuna inanmak istiyordum. Annemin neden Hitler'den böylesine nefret ettiğini daha iyi anlamaya başladım.

Okulda atletizm çalışmaları oluyordu, arkadaşlarla birlikte daha fazla vakit geçirebilmek için ben de takım çalışmalarına katılmağa başladım. Derken şiddetli bir kış, büyük soğuklar, ağır bir öksürük, doktorun teşhisi: bronşitle birlikte kalp adalesi iltihabı. Evde ablamın yatağında yatıyorum, şımartılıyorum, ilk defa olarak annemin bana sahadanda tereyağlı yumurta yaptığını görüyorum, alışık olmadığım bir şefkatle bakılıyorum. Okumalarım da fazla karışmıyorlar. O sırada Dostoyevski'nin *Suç ve Ceza*'sını okuyorum. Bu mutsuz yazarın yarattığı kahraman Raskolnikov'un neden yaşlı fakir kadını öldürdüğüne aklım yatmıyor. Çok uzun yıllar sonra aynı yapıtı tekrar okuduğumda, insanın her dönemde bir edebî yapıtın farklı yönleri üzerinde durduğunu anlıyorum. Günümüzde edebî yapıtları "deconstruction" yöntemi ile yeniden anlamlandırmağa çalışanlar bir bakıma aynı şeyi yapmıyorlar mı?

Sınıfta matematik dışında oldukça başarılı bir öğrenci sayılıyorum. Ne var ki ekonomik durumumuz aniden baş aşağı gidiyor. Çok sevdiğim, mobilyalı daireden çıkıp, Peşte'nin merkezinde bulunan bir pansiyona taşınıyoruz. Önümüzdeki yıl okul parasını ödiyemeyecek bir durum olduğunu söylüyor annem. Bu arada ablamla da sürekli tartışmalar yapıyor, sevdiğim bu iki insanı kaybetmekten korkuyor, geceleri içimi korkunç bir güvensizlik kaphıyordu. Okuyama-

mak, bana korkunç, katlanılmaz bir durum gibi geliyor. Yeni bilgiler edinebilmek için gece gündüz kafamı yoruyor, bir mucizenin olması için hep dua ediyorum. Kafamda annemlerin beni daktilo kursuna göndermek projesini uygulamamak için çok cüretli bir plan oluşturuyorum. Madem ki Atatürk Türkiye'sinde herkes için öğrenim ücretsizdir, okulların kapıları açıktır ve ben Türk vatandaşı sayılıyorum o halde tahsilimi sürdürmek için tek çıkar yol Türkiye'ye dönmektir. Yaşım ondört, henüz ergin olmadığımı göre tek başıma karar veremiyorum. Olsun, önce anneme ablama danışacağım, bakalım onlar ne diyecek... Annemin yanıtı kısa ve özlü oldu: babanın firmasını kendi mülkiyetine geçirmiş olan Sabri amcana yaz, senin buradaki öğrenim masrafını üstlensin, oraya gidip ne yapacaksın... Dediğini yaptım, her gün postacının yolunu izlemeğe başladım. O kadar ki taşındığımız pansiyonun sokağa açılan penceresinden ayrılmayıp, postacının geliş saatlerini beklemeğe koyuldum. Günler geçiyor, yaz bitiyor, okullar açılmak üzere, hiç bir haber yok... Bazen o kadar yeise kapılıyorum ki tek teselliyi yakınımızdaki bir kilisede dua etmede buluyorum. Tanrı tek olduğuna göre yer önemli sayılmıyordu. Fakat mektup bir türlü gelmiyor...

Türkiye'ye dönme kararım

Günün birinde tüm cesaretimi toplayarak eski okulumun yakınında, Andrasy Ut üzerindeki Türkiye Büyükelçiliğine gidip, büyükelçiyi görmek istediğimi söyledim. Bu dileğimi tabii Türkçe olarak ifade edemedim. Görevli memur isteğimi üst kata ilettiler ve düşününüz, ondört yaşındaki genç kıza sihirli kapılar açıldı! Meğer büyükelçi benim kimin kızı olduğumu biliyormuş, zira tesadüfen kendisi onbeş yıl önce Viyana'da birinci kâtip olarak bulunduğu sırada annemle

babamın nikâh işlemleri yapıldığı sırada evlenme törenine tanık olmuş... Ayrıca Sabri amcam da her Budapeşte gelişinde büyükelçiliğe ziyaretini yapmakta kusur etmiyordu. Büyükelçi babasının ülkesine dönmek, Atatürk'ün Türkiye'sinde okumak için sabırsızlanan küçük kızın dileğini ciddiyetle dinledi, sonra zile basıp bazı emirler verdi, bana da üç gün sonra gelmemi söyledi. Tekrar gittiğimde elime yurda girişi mümkün kılan bir göçmen pasaportu, üçüncü mevki bir tren bileti ve üç gün sürecek olan yolculuk boyunca yemek için kullanabileceğim, Wagon-Restaurant'da geçerli kuponlar verdiler. Biletin tarihi 5 Kasım 1936'yı gösteriyordu. Bu işlemlerin hiçbirinden annemle ablamın haberi yoktu. Karşılarına çıktığımda, yaptığım girişimleri anlattım, onları ikna etmek için amcama gidip öğrenimimi sürdürebilmem için kendisinden gereken parayı isteyip döneceğimi söyledim. Gerekçemi makul buldular. Böylece dilini bilmediğim anayurda dönüş hazırlığım başladı. Yine ünlü Orient-Express'e binecektim, ancak vaktile geldiğim tertemiz yataklı kısmına değil, tahta sıralı üçüncü mevkide, altı kişilik bir kompartımana. Heyecanlı idim, Budapeşte'nin doğu yönünde bulunan Keleti garına girdiğimde kalbim sıkışacak gibi oldu, fakat sonra gençliğin verdiği umursamazlıkla bu işin üstesinden gelebileceğimi ve çok geçmeden sevgili okuluma kavuşabileceğimi sanıyordum. Trenin penceresinden annemle ablama el sallarken, annemi bir daha hiç göremeyeceğimi, ablama ise ancak yirmi yıl sonra kavuşabileceğimi hiç tahmin etmiyordum. Annemin İkinci Dünya Savaşı'nın üçüncü yılının kışında kısa süren bir hastalıktan sonra altmış yaşını tamamlamadan bu dünyayı terkettiğini, araya giren savaşın postaları aksatması nedeni ile çok sonra öğrenecektim. Biricik üvey ablam Martha'nın izini ise baskıcı bir komünist rejim nedeni ile ancak 1950'lerin başında bulacak, yıllar süren mektuplaşmalardan sonra

birbirimizi yeniden görmemiz için tam yirmi yıl bekleyecektim. İnsan kaderin kendisine ne tür ağlar dokuduğunu nereden bilsin!

Orient-Express'te yolculuk

Büyük bir tutku ile beslediğim yeniden okula devam etme hayalinin çekiciliği ile yorucu, bilinmeyenlerle dolu bir yolculuğa çıktığımda hayatımın ikinci bölümünün sayfelerini kapattığımı tahmin edemezdim. Tren hareket etti, ilk gün nispeten kolay geçti, tren Belgrad'a girdiğinde azıcık hava almak için perona indim, sonra yemeğimi keyifle wagon-restaurant'da yedim. Kompartımandaki yolcularla pek sohbet edemiyordum, fakat herkes bana karşı anlayışla hareket ediyordu. Belgrad'dan sonra müthiş uyku bastı. Kompartımanda bulunan yaşlı, sempatik yüzlü bir Bulgar - ellerine bakaraktan bahçevan ya da çiftçi olduğunu tahmin ediyorum-bankete uzanabilmem için bir düzenleme yaptı, sanki torunu imişim gibi beni koruyordu. Ertesi gün Sofya'ya geldik. Tren uzunca bir ara verdi, gençliğin verdiği umursamazlıkla kenti azıcık dolaşmaya çıktım, dikkatimi kral sarayının önündeki kısa etekli nöbetçi askerler çekmişti. Doğrusu bugün düşündüğümde fütursuzluğuma şaşır kalıyorum. Nasılsa treni kaçırmamışım, tahta kanapeme yeniden kurulabildim. Türk sınırına doğru yol aldıkça heyecanım giderek artıyordu. Gece yarısını geçiyordu, tren durdu, dışarı baktığımda çok zayıf bir ışıkla aydınlatılmış küçücük bir istasyon binası fark edebildim. Pasaport memurları geldi, elimdeki göçmen belgesi ile birlikte sunduğum pasaportu evirip çevirdiler, benimle Türkçe iletişim kurmaya çalıştılar, fakat ne yazık ki ben sordukları hiçbir soruya cevap veremedim. Memurlar birbirini izliyordu, meraklılar trenin bir türlü hareket etmemesine bir anlam veremedikleri için

benim vagonun önünde toplanmağa başladılar. Acaba on-beş yaşındaki kızın gizli bir casus olabileceğinden mi kuşku landılar? O dönemde henüz “gomünistler” Balkanlara gelmemişlerdi... Nihayet bir düdük sesi duyuldu ve trenimiz ağır ağır kalktı. Sabah ışıkları ile birlikte Trakya'nın uçsuz bucaksız topraklarına bakıyorum. Kasım başı olduğundan henüz kar basmamış. İçimden “Geldim, babamın ülkesine geldim!” diyorum. O baba ki sağlığında çok seyrek görebildiğim bir insandı.

Yeniden İstanbul

Nihayet İstanbul'un varoşları belirdi, Yedikule zindanları, surlar. Surların kalın duvarlarını yalılarak Sirkeci'ye giriyorum, yabancı olmadiğim bir yer, beş yıl önce buradan hareket etmiştik. Gar binası İstanbul'un bugün de çehresini ve işlevini yitirmemiş nadir güzel yapıtlarından biri. Tren durunca yanımdaki orta boy bavulumu bir hamala veriyor, Budapeşte'de elime verilen ve üzeri “İstanbul-Sirkeci garı, Emniyet müdürü” yazısını taşıyan zarfı birisine gösteriyorum. Çok geçmeden garın emniyet müdürlüğünün odasındayım. Bir çevirmen bana bir polislin refakatinde İzmir'e gidecek vapura bindirileceğimi anlatıyor. Gardan çıkıyoruz, Yeni Cami'nin önünde insanlar kaynıyor, kimisi güvercinlere yem atıyor, kimisi işportacılık yapıyor, simit satanlar, sırtlarında yük taşıyanlar, su, ayran satanlar. Bakıyorum karmakarışık bir kalabalık, telâşla koşuyor. Köprü, evet bunca yıl cefa çekmiş, son yıllarda yenisine yerini bırakmış olan vefalı Galata köprüsüne çıkıyoruz. Çocukluğumda bu köprünün her iki tarafında bilet gişeleri bulunurdu. Artık onlar kalkmış. İstanbul'un her geleni bir kez daha cezbeden, büyüleyen, dünyada eşi bulunmayan silüetine bakıyorum. Üç günlük uzun tren yolculuğunun yorgunluğu uçup

gitmiş. Camiler, Galata kulesi, Kadıköy ve Adalara yollanan yolcu gemileri, ekmek içinde balık satan kayıklar, köprüyü sarsarak geçen tramvaylar, her şey ilgimi çekiyor. Ziraat Bankası'nın hizasında demirli duran, güzel bir gemiye doğru yöneliyoruz, polis beni kaptanlardan birine emanet ediyor, valizimi de yere bırakıyor. Kaptan geceyi salonda geçirebileceğimi, yemekte ise misafiri olacağını kıt bir Fransızca ile açıklıyor. Gemi saat üçe doğru demir alıyor. Masmavi bir deniz, Marmara'ya doğru açılıyor, Adaların önünden geçerken babamın sağlığında Büyükada'da geçirdiğimiz o gamsız, sıkıntısız, mutlu günleri hatırlıyorum. Kasım ayının günleri kısa, çok geçmeden salona giriyorum, akşam yemeğinin başlamasını iple çekiyorum, uzun yolculuktan sonra çok acıktım. Geceyi salonda, kırmızı kadife kaplı bir köşe kanapede geçiriyorum. Ertesi sabah, gün ağırırken, erkenden yine güvertedeyim.

Amcamın evi

Gemi ile İzmir Körfezi'ne giriş, hele güneşli havalarda unutulmaz bir göz ziyafeti. Amazonlar ülkesi en güzel görünümü ile önümüzde. Körfez kocaman bir gölü andırıyor, sular henüz masmavi. Düzgün Fransızca konuşan bir delikanlı artık İzmir limanına yaklaşmış olduğumuzu söylüyor. Ticaretle uğraşan Musevî bir ailenin oğlu, amcamın adını duyar duymaz “İzmir’in dış ülkelere ihracat yapan üç beş işadamından biri, mutena bir semt sayılan Birinci Kordon’da oturuyor” diyor, sonra “Siz bir faytona binin, amcanızın adını söyleyiniz, o sizi götürür” diye ekliyor. Gerçekten de söylenenleri yapıyorum. Süslü püslü fayton çok geçmeden palmyelerin sıralandığı Birinci Kordon’da 256 numaralı evin önünde duruyor. Bugün o konağın yerini kocaman bir apartman işgal ediyor, fakat o konağın bir eşi iki ev ötesi “Atatürk müzesi” olarak aynen korunmuş durumda. Arabacıya elimdeki sınırlı paranın bir kısmını veriyor, kapıyı çalıyorum. Çok geçmeden ağır demir kapıyı ben yaşta iri yeşil

gözlü güzel bir genç kız açıyor, Fransızca kendisine “Ben Nermin'im” diyorum o da “Ben Perizat'ım” diye karşılık veriyor. Amcamın kızını tanımamakla beraber adını biliyorum, demek doğru yere geldim diyorum içimden. Amcamın kızı hemen elime yapışıyor ve beni taşlıktan geçirerek üst kattaki sofaya çıkarıyor. Karşıma kısa boylu, makyajlı, şık bir hanım çıkıyor: Amcamın karısı, Münevver yengem. O da biraz Fransızca biliyor.. Sanırım Çerkez asıllı idi, annesi sarayda ebelik yapmış bir ara. Yüzeysel bir Batılılaşma örneği sayılıyordu: Olağanüstü süse meraklı, modayı izlemeye çalışan, küçük kentsoylu kökeninden bir türlü sıyrılamayan bir kadındı. İzmir'deki Atatürk Müzesi'nin mimarî açıdan bir eşi sayılan Birinci Kordon'daki cumbalı evin üst katında dört oda büyük bir sofaya açılıyordu. Duvardaki aynadan herkesi gözetlemek mümkündü. Amcam her zaman olduğu gibi akşam üstü İzmir'in levanten sosyetesinin bulunduğu “Cercle d'Orient” kulübünde idi; oyun arkadaşları Chester Emin Bey, Şerif Remzi, Atif Ödül gibi kentin ileri gelen tüccarları idi. Oraya yengemi pek nadiren götürürdü. Oyun masalarına ancak Giraud'lar, Arditti'ler, Kardeşya'lılar gibi yerli levanten ailelerin kadınları oturur oynarmış. Yengem telefona sarıldı, öfkeli bir sesle bağıyordu. Birazdan amcam geldi. Ailemiz Boşnak kökenli idi; büyük-babamla büyükannem Bosna-Hersek'ten gelip İzmir'e yerleşmişler. Baba ocağımız Tilkilik'te Agora'ya hemen bitişik sayılan büyük bir evdi. Amcam bir kapısı üst sokağa, diğer kapısı alt sokağa açılan ve Osmanlı mimarisinin güzel bir örneği sayılan bu evi halama bırakmıştı. Kendisi toplumsal mevkiini belirlemek üzere İzmir'in bir avuç zengininin yeğlediği Birinci Kordon'a yerleşmişti. Babam, yazar Mithat Cemal'in tanımı ile bir “erkek güzeli” olmasına karşın Sabri Amcam ortaboylu, ince yapılı, fazla yakışıklı olmayan ancak konuşma tarzı ile kendini dinleten, saydıran bir insan-

di. İngilizce'yi çok iyi, Fransızca'yı da iyi bilirdi, Kızılçullu'da Adnan Menderes'le birlikte Amerikan Koleji'ne devam etmişti. Gelir gelmez hararetli bir tartışma başladı, birkaç dakika sonra yengem öfke ile gözleri dönmüş bir halde eline geçenleri sofadaki kocaman aynaya atmaya başladı. Anladığım kadar bir türlü benim kendiliğimden Türkiye'ye geldiğime inanmıyor, gelişimi amcamın hazırlamış olduğu bir sürpriz, daha doğrusu emrivaki olarak değerlendiriyordu.. Amcam ise hayretler içinde kalıp, söylediklerimi dinlemekle yetiniyordu.

Evet, tartışmalar anlıyamadığım bir dilde çok şiddetli bir biçimde sürüyordu. Bir süre sonra amcam büyük kızı Perizat'a dönerek beni odasına götürmemi söyledi. Amcamın kızı azıcık Fransızca biliyordu, kendisine çok yorgun olduğumu, birazcık dinlenmek istediğimi söyledim. Sonra akşam üzeri İzmir'in Birinci Kordon'una dolaşmaya çıktık. Günümüz İzmir'inden farklı olarak körfezin suları henüz doğal rengini koruyordu. Kordon'da en büyük apartman üç katı geçmiyordu. Binaların hepsi halen bozulmadan günümüze kadar gelebilmiş Yunan, Alman konsoloslukları türünden cumbalı birkaç basamakla sokak kapısına çıkılan Rum tipi evlerden oluşuyordu. Bugün koskocaman olan palmiyeler o zamanlarda insan boyunu azıcık aşıyordu, öyle ya bunlar Kurtuluş Savaşı'ndan sonra dikilmişti. Günümüzde de mimarî üslûbunu korumuş olan Fransız Konsolosluklu'na bitişik Tayyare Sineması'nda bir Fransız filmi, *Mayerling Faciası* oynuyordu. İzmir o dönemde daha çok uyuyan güzeli andırıyordu. Sokaklarda tek tük geçen faytonlardan başka araç görünmüyordu, herhalde sayısı ancak parmakla sayılacak kadar az taksi vardı. Kamu yaşamının tüm canlılığını Konak'tan başlayarak Pasaport, Alsancak ve Karşıyaka arasında gidip gelen körfez vapurları yaratıyordu. O günlerde merakla izlediğim bu vapurlarla bir yıl sonra

her gün okula gideceğimi tabii bilemezdim. Evdeki fırtınanın dinmiyeceği anlaşılıyordu. Kavga tüm gece devam etti.

Baba ocağında: Tilkilik'teki konak

Ertesi sabah beni Tilkilik'te, Namazgâh Sokağı'ndaki baba ocağına götürdüler. Evde halamla kızı Cavide, oğlu İbrahim ve üvey oğlu Cevat vardı. Bunlardan hiçbiri Türkçe'den başka bir dil bilmiyordu. Evin kocaman odalarında hemen hiç eşya yoktu. Duvarları sedirler çevreliyordu, halamın oturduğu odanın ortasında bir mangal vardı. Halamın saçları ağarmış, hayatın darbeleri yüzüne sert çizgilerle yansımıştı. Yüzünün güldüğünü hiç hatırlamıyorum. Yazgısı gerçekten güzel değildi..

Büyükbabam peşi sıra üç defa evlenmiş. İlk evliliğinde iki oğul sahibi olmuş, bunlardan Tahir amca Kurtuluş Savaşı'nda Kuvayı Millîye'ye katılmış, Ayvalık cephesinde dövüşmüş, İstiklâl madalyası ile ödüllendirilmişti. İkinci evliliği uzun sürmemiş anlaşılan. Üçüncü karısı, yani babaanemin dört çocuğu olmuş: babam Mustafa, otuz yaşlarında kalpten yaşama veda etmiş olan hukukçu Ali amcam, babamın ortağı bulunan Sabri amcam ve en son tek kızı Raziye halam. Ailenin en küçüğü olarak halam gençliğinde sevgi ile büyümüş, ağabeyleri tarafından korunmuş ve şımartılmıştı. Gençliğini tasavvur edemiyorsam da alımlı olması gerekirdi. Tuttuğunu koparan, azimli ve gayretli bir kadındı. Ne var ki büyükbabam onu dönemin gelenekleri uyarınca sevmediği ve başka bir eşi bulunan zengin bir tü-tün tüccarına vermiş. Bu evlilikten önce doğar doğmaz ölen ikizler, daha sonra bir kız Cavide, bir oğul İbrahim dünyaya gelmiş. Ayrıca üvey oğlu Cevat da o evlendiğinde beş yaşında bir çocukmuş. Bu evlilik Raziye halama sanırım hiç bir yönden mutluluk getirmemiş. Yunanlılar İz-

mir'i işgal edince eniştem tutuklanmış, daha sonra tütün deposunun karşısında bulunan bir sokak lambasının direğine bağlanmış, tütün deposu da tutuşturulmuş. Adamcağız tüm servetinin gözlerinin önünde kül olduğunu seyrederken kalpten oracıkta can vermiş. Halam da baba evine dönmek zorunda kalmış. O tarihte artık büyükbabam hayatta değildi. Babaannem ise ağır hastalıkların pençesine düşmüş, hem veremdi, hem de göğüs kanseri olmuştu. Halamın gençliği Namazgâh Sokağı'ndaki koca konakta sürekli ilgi isteyen annesine bakmak, çocuklarını da verem mikroplarından uzak olarak büyütmeyle geçmiş. Tanıdığım zaman kaderin darbeleri yüzünden hayata küsmüş, mutsuz bir insandı.

İlk büyük şoku bu kocaman evde geçirdim. İletişim kurmaksızın, sokağı görmeksizin bu yabancı çevreyi çok yadırgamıştım. İkinci geceyi gözyaşları içinde geçirdim. Aklım fiktim amcama nasıl ulaşacağım, kendisinden okulum için gerekli olan parayı nasıl isteyeceğim düşünceleri üzerinde yoğunlaşmıştı. Ertesi sabah hiç beklemediğim bir olay oldu: süslü püslü Münevver yengem bir faytonla daracık sokağın kapısına dayanıp, sabah kahvesine geldi. Önce halamla kısa bir görüşme yaptı, daha sonra bana Fransızca olarak "Haydi eşyanı topla, seni bize götürüyorum, evimizde senin akranların olan çocuklar var, bizde daha rahat edersin" dedi. Ne yalan söylüyeyim, bu davete çok sevindim. Kordon'daki evin düzeni gözümde çok eklektik bir zevkin ürünü olmakla birlikte yine daha uygar görünüyordu. Böylece tekrar "ala franga İzmir" e dönmüş oldum. Anladığım kadar yengem "Evrupa'dan!" çıkagelmiş olan bu kızı bir tür vitrin objesi olarak kullanmaya karar vermiş olacak.

Birinci Kordon'da yaşam

Evde yaşıtım olan Perizat'dan başka dört yaş küçük Hale ile o sırada altı yaşında olan ailenin tek erkek çocuğu Isfendiyar bulunuyordu, ayrıca bir ahçı ile bir orta hizmetçisi de vardı. Dönemin varlıklı evlerini bilenler hatırlıyacaklardır, zenginliğin bir göstergesi erkek ahçı istihdam etmektir. Alışveriş ona yaptırılırdı, ahçı sadece mutfakta çalışır, evin diğer odalarına nadiren girerdi. Buna karşın evin hanımı mutfaka hiç karışmazdı. Ahçı çok güzel yemekler de yapsa genellikle fazla temizliğe meraklı olmazdı, dolayısı ile mutfaklar evin en kirli suratlı yerleriydi. Kordon'daki evin alt katında çeşitli müzayedelerden toplanmış, birbirile bir ahenk oluşturmeyen stil eşyalarla döşenmiş bir salon vardı. Bu salon ancak misafirlere açılırdı, normal zamanlarda kapalı tutulurdu. Bu eve ilk geldiğimde Perizat beni bu salona sokmuştu. Eşyaların çoğunun nasıl bir kitsch görüntüsü verdiğini bugün gibi anımsıyorum. Oysa daha sonraları bana o salon özlediğim batının tek simgesi gibi görünecekti. Salon yerleri mermer büyük bir hole açılıyordu, arka tarafta yemek odası, bitişiğinde ise mutfak, kiler bulunuyordu. Yemek salonunun kapısından ikinci Kordona açılan bir bahçeye çıkılıyordu. Üst kata çıkan merdivenin ortasında bir asma katı vardı. Bu asma katında hizmetçiler için yapılmış üç minnacık, hücreye benzer odacıkla yatak, minder, yastık ve kilimlerin yığıldığı, karanlık bir mekân bulunuyordu. Üst katta ise birinci Kordona bakan cumbalı büyük bir oda ile bitiştirte yine denizi gören bir yatak odası, ortada kocaman bir sofa, arka bahçeye bakan iki yatak odası ile bir banyo vardı. Sofanın aydınlığı merdivenlerin üstündeki camekânlı çatıdan geliyordu. Cumbaya kurulup denizi, körfezdeki vapurları, ara sıra limana giriş yapan büyük gemileri, akşam körfezde kocaman kırmızı bir top gibi batan güneşi seyretmek çok hoştu. İzmir'in havası ilk geldiğim yıl-

dan bu yana hemen hiç değişmedi. Sabahları deniz ipek gibi yumuşak, sakın bir şekilde gözler önüne seriliyor, derken saat iki sularında imbat denilen vahşi bir rüzgâr çıkıyor, körfezin o zamanlarda kıyılarda artık kirlenmeye yüz tutmuş, kahverengiye çalan dalgaları rıhtıma vuruyor, insanı serseme çeviriyordu, güneş batıp deniz yine sakınleşinceye kadar. İzmir'in bu değişmeyen havasından olacak herhalde, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce İzmir'in ekonomik hayatını denetim altında bulunduran levanten burjuvazi, özellikle İngiliz kökenli olanlar kendilerine Buca ve Bornova'da büyük bahçeli villalar yaptırmışlar, böylece o rahatsızlık veren rüzgârdan korunma yollarını bulmuşlar. Çoğu tütünle uğraştıkları için Basmahane'den Bornova'ya kadar döşenen özel bir demiryol hattı ile rahatça işlerine gidip gelebiliyorlardı. Günümüz Bornova'sında, Ege Üniversitesi'nin civarında ayakta kalmış birkaç bahçeli köşk bu geçmiş zamana tanıklık etmektedir.

Yengem tarafından "keşfedildikten" sonra ilk günlere kıyasla daha yumuşak, anlayışlı bir hava ile karşılaşılıyor, hoş Türkçe bilmediğim için hakkımda söylenenleri pek anlamıyordum. Bu arada Ramazan başlamış, halam ve diğer akrabaların hepsi oruç tutuyorlar, amcamın evinde ise kimse tutmuyor. Yaklaşan Şeker Bayramı nedeniyle herkes yeni giysiler tasarlamakla meşgul. Amcam bana da bir kumaşın alınacağını bildirdi. Yengemle birlikte o sırada İzmir'in en ünlü kumaş mağazası İkbâl'e gidildi. Kendime koyu kahve rengi kalınca bir tayyörlük kumaş seçtim, modeli de kendim buldum. Gündelikçi terzinin marifetlerini de bu vesile ile öğreniyorum, kadın bir günde bana ve Perizat'a birer tayyör dikti. Tabii yengem bu gündelikçi terziyi birkaç gün daha çalıştırıyor, bana da elbiselerin iç dikişlerini "surfiler" etmenin sırrını öğretiyor ve yaptırıyor. Gündelikçi olunca ikide bir düğme, extrafort, çıt çıt, agraf gibi dikiş malzeme-

leri gerekli oluyor. Her defasında çarşıya gidip bunları satın almaya talip oluyorum. Tek başıma çıkıp dolaşmayı ve alış-veriş yapmayı artık başarıyorum. Şu sıra gündelik uğraşlarının başında anneme ve ablama mektup yazmak ve onları postalamak geliyor. Öğle üstü ya da karanlık basmadan Birinci kordonu arşınlayıp halen de PTT'nin telgrafhanesi olarak faaliyet gösteren büyük postaneye gidip mektuplarımı bizzat göndermeyi her şeyden üstün tutuyorum. Budapeşte'ye geldiğimde amcamla Fransızca olarak sohbet edebildiğim halde İzmir'e geldikten sonra onunla evde konuşmanın hiç te kolay bir şey olmadığını keşfetmekte gecikmedim. Yengem akşam üzeri süslenip püsleniyor, bir sevgili ile randevulaşmış gibi amcamın eve gelmesini bekliyordu. Bizleri çoğu kez sofralarına almaksızın yatmaya gönderirdi; sofraya kabul edildiğimizde ise kural sadece büyüklerin konuşması idi. Dolayısı ile amcama bana ne zaman Peşte'ye okula gidebilmeliğim için para vereceğini bir türlü sormuyorum. Günler sıkıntılı bir bekleyiş içinde geçiyor. Bu arada çevremi, bulunduğum kenti gözlüyor, sık sık anneme ve ablama mektup yazıyorum. Daha sonra neo-feministlerin bol bol kullandıkları "özel alan, kamusal alan" kavramının pratik anlamını keşfediyorum. Her müslüman ülkede farklı yoğunluklarda görülen bu ayırım pek tabii İzmir'de de göze çarpıyor. Gerçi bu ayırım 20. yüzyıla kadar tüm Hıristiyan ülkelerde de uygulanmaktadır. Pratiğe dönük uygulaması kısaca şudur: toplumda kadınların özgürce dolaşabildikleri ya da adım bile atamadıkları yerler vardır. Gerçi Sabri amcamın evi bu açıdan hiç te temsilî sayılmaz, zira orada namaz kılan yoktu. Sadece halam Tilkilik'ten kalkıp geldiğinde namaz kılmak için bir seccade arardı, o zaman da bütün evhalkı seferber olurdu. Fakat öyle de olsa kadınların kısıtlı hakları birçok vesilelerle ortaya çıkardı: karanlık olmadan mutlaka evde bulunmak, erkek arkadaş fikri-

nin - İzmir’de yaşayan azınlıkların aksine - aslâ kabul görmemesi, insanın dilediği zaman izinsiz sokağa çıkamaması gibi hususlar. Nice yıllar sonra Şerif Mardin’in XIX. yüzyılda İstanbul’da yaşayan ala franga delisi züppeleri keskin bir fırça ile tasvir eden Ahmet Mithat Efendi’nin *Felâatun Bey ile Râkım Efendi* romanı konusundaki denemesini okuduğum zaman, bunun en canlı bir örneğini vaktile İzmir’de yaşadığımı anladım. Yengem ufak tefek, bir ölçüde Tatarı andıran, çekici, albenisi olan bir kadındı. Akli fikri moda, beğenilmek, batılı gibi giyinmek ve hareket etmekte. Elinden birçok marifet gelirdi: saç yapmak, dikiş dikmek, nakış yapmak, güzel sofralar kurmak. Kırık dökük Fransızca bildiği için ilk Türkçe derslerimi aslında ondan almış sayılırım. Çocukları ile günümüz anneleri gibi meşgul olmazdı, yani onlara kitap okumaz, onlarla oyun oynamazdı. Münasebet-siz işlere kalkıştıkları zaman hemen bir tokat patlatırdı. Benim gibi ömründe sadece bir kez babası tarafından yumuşak bir biçimde “okşanmış” bir insan için bu tür muameleler dehşet verici idi. Fırtınanın yaklaşmakta olduğunu sezindiğim an kaçırdım, zira bana göre dayak yemek çok alçaltıcı bir muamele sayılırdı. Buna katlanmamak ise bir türlü ısınatmadığım halamın evine dönmek anlamına gelecekti. Birlikte sokağa çıkılacağı zaman yengeme bir fayton çağrılırdı. O zamanki İzmir’in تنها Birinci Kordon’una ya da başka yerlere atlı araba ile gitmek çok hoşlandığım bir işti. Belli aralıklarla rahmetli babaannemin Tilkilik’teki evine giderdik. Cavide o sıralarda henüz evlenmemiş, kimine göre evde kalmış, yirmiye aşkın alımlı, uzun boylu bir genç kızdı, İbrahim ise İstanbul’daki okulunu bitirememiş bir aylaktı. Cevat ağabeye gelince, o halam evlendiğinde beş yaşında bir çocukmuş. Halama “Valide hanım” diye seslenirdi. (Uzun süre “Valide” kelimesinin bir şahıs ismi olduğunu sanırdım). Boşnaklığı ile her vesile ile övünen, öğre-

nim derecesi meçhul, tipik bir Türk erkeği sayılırdı. Dünyadaki baş görevinin ailenin namusunu korumak olduğuna inanmıştı. Evde özgürlüklerin alanını belirleyen o idi. Bağsız bir uğraşısı olmadığı için amcam onu yanına almıştı. Ziyarete gittiğimizde yengem “hanım abla” dediği görünçesine yani halama bazı hususlarda danışır, halam da oturduğu sedirin önüne mangalını çekerdi. Maşası ile küllere gömmüş olduğu kızgın, azıcık nara benzer odun kömürü parçaları çıkarıp, ikili cezvesini sürer, kahveleri pişirirdi. Onu seyretmeye bayılırdım, baka baka alaturka kahvenin nasıl usturubu ile pişirilmesi gerektiğini öğreniyordum. Halam da tipik bir Boşnak sayılırdı. Yılların getirdiği üzüntüler uzun yüzünde derin kırışıklar yaratmıştı. Giyimine meraklı değildi. Renkleri nötr olan küçük desenli entariler giyer, sokağa çıktığında üzerine siyah bir manto giyer, başına siyah krepten bir eşarp bağlardı. Bu geleneksel görünüşüne karşın çok uyanık, yeni bilgiler öğrenmeye meraklı bir insandı. Atatürk 1928’de harf devrimini başlattığı ve bu amaçla Halk Okullarını kurduğu zaman, hemen okula kaydolarlardan birisi halamdı. Bu sayede rahatça okur yazardı, dolayısıyla akranlarına önemli bir fark atmıştı. Halamın merakı bununla da kalmamış, dönemin kız enstitülerinin yetişkinler için açmış olduğu Biçki/Dikiş kurslarına devam etmiştir, bu sayede çok sevdiği kızı Cavide’ye bir sürü elbise, tayyör dikebiliyordu. Yemek pişirmekteki marifeti ise herhalde ailesinden ona geçmişti. Halamı yufka açarken seyretmek de ayrı bir keyifti. Puf böreği yapmak için incecik açmış olduğu yufkaları bir jongleur marifeti ile havaya atar, yakalardı. Bugün sağ olsaydı, herhalde rağbet gören bir “Türk yemekleri” kursu açardı. Onun da geliri yoktu, ara sıra amcamın kendisine sessizce harçlık verdiğine şahit olmuştum. Gelin/görümce açıkça kavga etmemekle beraber, araları pek uyumlu değildi. Yengem halamı dedikoduculukla suçlar, halam ise

yengemi hafifmeşrep, havaî ve müsrif bulurdu. Ailenin topluca kamuya açık bir yere, bir lokanta ya da o zamanın terimi ile gazinoya (açık hava kahvesi) gittikleri pek nadirdi.

Bayramlaşma

Aileyi bir araya getiren en önemli günler dinî bayramlardı. Ben de böylece ilk defa Şeker Bayramı, daha sonra Kurban Bayramı'nda bu günlere özgü geleneklere tanık olacaktım. Sabri amcam yaşça değil, fakat toplumsal statü açısından aile piramidinin tepesinde yer aldığından, bayramın ilk günü herkes onun evine gelirdi. Oysa Ayvalık'ta Kuvayı Millîye'de görev alıp düşman ile çarpışan miralay Tahir amcam daha yaşlı idi, o Karşıyaka'da otururdu. Ne var ki yatalak karısının ölümünden sonra otuz yıla yakın bir süre, karısına bakan kadınla karı koca gibi yaşadığından ailenin içinde fazla itibarlı sayılmıyordu. Bayramın ilk günü gelenler arasında kardeş torunu olan Güzelyalı'da oturan akrabalarımız vardı. Bunlar içinde amcamın çok değer verdiği, daha sonraları İstanbul'un sayılı avukatları arasında yer alan Baha Akel'in annesi Zehra halamla kızı, yaşıtım ve adaşım olan Nermin; keza Küçükyalı'da oturan ve İzmir'in tanınmış bir gazetecisi ile evli olan Saniye halam, oğlu Kemal ve akrabam sayılan kızı Müstecap, askerî kariyerini noktaladıktan sonra gümrük işleri ile uğraşan Sami Bey'le evli kızı Nüveyre abla ve oğlu Pulat, bir hava subayı Nuri Bey'le evli ikinci kızı Mesude ve oğlu Okan yer alıyordu. Saniye halamın evli kızları çok güzeldi, onlar da son modaya uygun giysileri ve açık başları ile gerçekten batılı bir görünüm yansıtıyorlardı. Buna karşın halamın kuşağından sayılan kadınlar geleneksel kent giyimine, yani palto ve eşarba sadık kalmışlardı. Bayram gününün ilk ziyaretçileri arasında ailenin Karşıyaka kısmında oturanlar yer alıyordu. Gerçi Tahir amca bize gel-

miyordu, onun elini ikinci gün biz öpmeğe giderdik, fakat buna karşın Saniye halamın büyüğü, Şefika halam ve ailesi bize gelirlerdi. Daha sonraları içiçe bir yaşam sürdüreceğim Şefika halam, kızı Cavide yürüyemediği için oğlu Cevat ve damadı Osman'la gelir ve amcam tarafından büyük saygı ile karşılanırdı. Karşıyaka'da oturan diğer bir akrabamız İzmir Kız Lisesi'nde tüm öğrencileri titreten ünlü matematik hocası Cevdet Bey ile evli olan amcamın kızı Adile ile oğulları Tefvik ve Bülent'di. Onlar da gelirdi. Bu arada mahallenin çöpçüsü, bekçisi, evin hizmetkârları da sıraya girip, bahşişlerini alırlardı. Bu değişik meslek ve dünya görüşüne sahip kalabalığı tanımak, algılamak, zihnime yerleştirmek hayli oyalayıcı bir işlemdi. Her gelene bir gümüş tepsiye yerleştirilmiş olan üç değişik reçel türü ihtiva eden kristal kâseler, ortada gümüş kaşıkların bulunduğu bir gümüş kupa ile kristal bardaklarda buz gibi su ikram edilirdi. Konuk kaşıklardan birisini alıp tatmak istediği reçelden bir kaşık aldıktan sonra suyu içerdi. Çok kalabalık olunca reçel yerine gümüş kâselere yerleştirilmiş olan lokumlarla çikolata ikram edilirdi. İsteyene ayrıca kahve de sunulurdu. Dolayısıyla mutfakta çalışanlar tüm gün meşgul sayılırdı. Aile yemeği akşam artık hiçbir misafirin kapıyı çalma ihtimalinin bulunmadığı varsayılan bir saatte yenilirdi. Bayram yemeğinin sabit kadrosunu Sabri amcamın ailesi ile Raziye halarnlar oluştururdu. Bayramın bir özelliği de herkesin yeni giysilerini sergilemesi, çocukların da aldıkları harçlıkları ile dönme dolap, salıncak ve benzer eğlencelerin bulunduğu parklara koşması idi. Benim gibi fiilen tek çocuk olarak büyümüş, annemin yabancı kökenli olması nedeni ile babasının akrabaları ile teması çok kısıtlı olan bir insan için bu gelenekler yepyeni bir ufuk açıyordu. Geniş ailenin yarattığı kan bağına dayalı bir dayanışmanın gücünü ilk defa somut olarak fark etmeğe başlamıştım.

Planlarımı altüst eden mektup

1937 kışı böylece geçiyordu. Amcamın oldukça sık eve getirdiği *Daily Express* gazetesinden Avrupa'da olup biten olayları, özellikle Hitler'in hegemonya planlarını izleyebiliyordum.. Güncel politika olaylarına karşı duyduğum yoğun ilgi kendimi bildim bileli yüksekti. Bunda sanırım annemin payı büyüktü. Annem Hitler'e karşı inanılmaz bir düşmanlık beslediği için Hitler'in emellerini eleştirel bakışlarla izliyordum. Ancak evdeki radyo yardımı ile ara sıra dinliyebildiğim Hitler'in nutukları üzerimde anlaşılması güç bir etki yaratıyordu. Buna belki politik demagojinin rasyonel aklı çelme taktiği diyebiliriz. Hitler Alman ulusunun üstünlüğü ve Alman milliyetçiliğinin haklı isteklerinden söz ettikçe, bu gerekçeleri haklı bulmaya başlıyordum. Tek başına hitabet sanatının çayanılmaz çekiciliğinin nedenlerini uzun yıllardan sonra bu konuda ders verirken anlıyacaktım. Yabancı basın, ara sıra Almanca ya da İngilizce radyo haberleri ve annemle ablamdan gelen mektuplar dış dünya ile olan tek bağlarımdı. İzin çıktığı zaman Perizat ve Hale ile Birinci Kordon'da Fransız Konsolosluğunun yakınındaki Tayyare ya da Konak'taki Elhamra sinemasına giderdik. Özellikle dramatik konular işleyen filmleri olağanüstü bir ilgi ile izliyor, zaman zaman kendimi çözümsüz senaryoların kahramanı olarak hayal ediyordum. Amcamdan almak istediğim parayı talep etme gücünü kendimde bir türlü bulamıyordum. Oysa tek ümidim Budapeşte'ye dönmekti. Derken günün birinde amcam beni yanına çağırdı. Meğer annem ona mektuplar yazmış, kendisinden hakkımız olan firmanın hissesini derhal ödemesini talep etmiş, gerekirse Türkiye'ye geleceğini ve dava açacağını bildirmiş. Amcamın yanıtı kendisi: annem babamın ölümünde mahkemece tayin edilen vasinin yani amcamın yetkilerini o sıradaki hastalığı nedeni ile hiçe saymış, terekenin tesbitine fırsat vermeksizin İstan-

bul'daki evin tüm eşyalarını müzayede yolu ile açık arttırmaya sunmuş, oluşan geliri yanına alıp beni de ülke dışına götürmekle tüm haklarını yitirmiş, hattâ onları kötüye kullanmıştır. Dolayısı ile Türk yasalarının önünde suçlu sayılmaktadır. Amcamın benden istediği husus çok açıktı: Anneme bundan böyle mektup yazmasının benim aleyhime olacağını bildirmemi ve kendisile her türlü ilişkiyi kesmemi. Bu arada bana PTT müdürünü çok iyi tanıdığını, bana gelen mektupları, nereye gelirse gelsin, ortaya çıkaracağını ifade etti, okumak istiyorsam Türkiye'de pek çok okulun bulunduğunu, tek çarem bir an önce Türkçe öğrenmek olduğunu ifade etti. Görüşme şefkat ve anlayıştan uzak, âdeta bir ulti-matom bildirgesi gibi geçmişti. Günlerce kıvrandım, bu mektubu biricik anneme nasıl yazayım? Öte taraftan anneme kızıyordum, bana haber vermeden nasıl oluyor yine para istemek suretile istikbalimi gölgeliyordu. En son öğrenimime devam etme arzusu galebe çaldı. Fransızların deyimi ile "la mort dans l'âme" (ruhumda ölümü taşırcasına) amcamın istediği mektubu yazdım. Bir daha annemden hiçbir mektub gelmedi. Çok sonra 1942'de, artık Hukuk Fakültesi'nin ikinci sınıfında bulunduğum sırada, amcam bana siyah kenarlı bir zarf uzattı. İçinde annemin kısa bir hastalıktan sonra öldüğü yazılı idi. İlânda kızı olarak yalnız üvey ablamın adı geçiyordu. Küçükken çok sevdiğim, taptığım, hattâ bir bakıma babamın sık sık seyahate çıkması ve benimle çok az meşgul olması nedeniyle açıkça tercih ettiğim annemi olayların akışı içinde farklı değerlendirme zorunda bırakıldım. Bir evlât için objektif olma her zaman güçtür. İnsan yakınına ya çok sever, hiçbir kusurunu görmez; ya da kendisine karşı yapması gerekenleri yapmadığı için gereğinden çok kızar, onu kolayca mahkûm edebilir. Ben de böyle bir değişim geçirdim. Bir türlü annemin bana neden öğrenim görebilmem için fedakârlıkta bulun-

madığını anlayamadım. Çok sonraları onun XIX. yüzyıl burjuvazisinin tipik bir örneği olduğunu kavradım. O yüzyılın kadınları için hayatta tek hedef güzel olmak ve zengin bir koca bulmaktı. Meslek edinmek, çalışmak akla bile gelmezdi.

Karşıyaka'da yeni bir yaşam

1937 baharında yazmak zorunda bırakıldığım mektup dolayısıyla annem ve ablamdan kopmak beni psikolojik bakımdan derin bir bunalıma sürüklemişti. Bana karşı anlayışsız ve aşırı derece maddî davranan amcamla da, kendi çocukları ile benim aramda her vesile ile ayırım yapan yengemle de yaşamak istemiyordum. O sırada Karşıyaka'da oturan Tahir amcamın ısrarlı daveti aklıma geldi. Çocuğu olmadığı için bana ne zaman istersem evinde kalabileceğimi her vesile ile söylüyordu. Ne var ki çok sınırlı bir Fransızca'dan başka dil bilmiyordu. Karısı hayatta iken ona bakmak üzere eve alınan, daha sonraları amcamın yatağını paylaştıktan sonra evlendirilip çoluk çocuğa karışan Şükran çok basit bir kadındı. 1937 baharında yaşı herhalde yetmiş yetmiş beş civarında olan amcam evin yönetimini tamamen ona bırakmıştı. Tahir amcamın o sıralarda tek bir tutkusu kalmıştı, şarkıcı Hamiyet Yüceses'i dinlemek! Karşıyaka'da deniz gören, iki katlı, küçük bir bahçesi olan sıradan bir evde oturuyordu. Bu ev Sabri amcamın Birinci Kordon'daki evine hiç benzemiyordu. Fakat ben yine Sabri amcamın evinden ayrılmak istedim. Beni annemle ablamdan koparmak amacı ile giriştiği insafsız muameleden çok kırılmıştım. Öte yandan öğrenme sevdası ile yanıp tutuşuyordum. Daha Budapeşte'de iken tüm gençlere parasız öğrenim imkânı sağladığını duyduğum Atatürk'ün ülkesinde bulunduğuma göre bundan faydalanmalıydım. Parasız döndüğüm takdirde ora-

daki okullara devam etmek imkânsızdı. Amcamın bana sunduğu alternatiflerin bedeli gerçekten çok ağırdı. Gerçi kararımı vermiştim: buradaki öğrenim imkânlarından yararlanıp kendimi yetiştirecektim, sonra dönüp annemle ablamı bulacaktım. İşte bu düşüncelerle günün birinde, bana verilen bir liralık harçlığımı yardımı ile Alsancak'taki vapur iskelesine gidip Karşıyaka'ya yollandım ve Tahir amcama gidip onun evine yerleşmek istediğimi söyledim. Babamı çok takdir eden baba bir, anne ayrı Tahir amcam kararına son derece sevindi, Sabri amcama durumu anlatacağını vad etti. Eve dönmeden bana gerçekten bir anne gibi kanat geren Şefika halamın evine uğradım. Karşıyaka'nın tipik dar ve sevimli yan sokaklarının birinde bulunan bu ev 1937 yazından başlayarak Şefika halamın beklenmeyen ölümüne rastlayan Aralık ayına kadar yaşamımda yepyeni bir sahifenin yazıldığı bir ev olmuştu. Gerçi geceleri Tahir amcamın evindeki sade odamda kalıyordum. Fakat tüm günlerim Şefika halamlarda geçiyordu. Uzun boylu, zayıf fakat adaleli yapılı, Osmanlı bir kadındı. Evde iki erkeğin yaşamasına rağmen ev içi ve ev dışı tüm işlerin hâkimi idi. Kızı Cavide ablam gençliğinde geçirmiş olduğu bir tifo nedeni ile tüm saçlarını yitirmişti, peruk takıyordu, daha sonraları ise dizinde ortaya çıkan bir dislocation yüzünden yürüyemez hale gelmişti. Cavide'nin kocası Osman iç güveysi olarak eve girmiş, İzmir'de bir hastanede çalışıyordu. Tek çocukları Mefhar'ı anneannesi büyütmişti. Sarışın, çok güzel ve afacan olan bu çocuk Karşıyaka'ya geldiğimde sanırım beş altı yaşında idi. Türlü çeşit yaramazlıklar yapıp günde en azından bir kez bahçedeki havuza düşüp anneannesini çileden çıkaran sevimli bir şeytandı. Mefhar daha sonraları inanılmaz bir irade gücü ile İstanbul'da metruk bir medresede birkaç arkadaşla birlikte Tıp tahsilini bitirip çocuk doktoru olup, İzmir'in en şöhretli ve sevilen bir tıp otoritesi olacak,

kendisi kadar güzel ve çalışkan sınıf arkadaşı Sevinç'le evlenecek, çok vakitsiz bir anda, hayata elli yaşında kalp krizinden veda edecekti. İyi ki insanlar kaderlerini önceden öğrenemiyorlar. Benim için Mefhar Atatürk Türkiye'sinde öğrenme azmi bulunan gençlerin parasız olarak nereye kadar ulaşabileceklerinin en güzel ve çarpıcı örneklerinden biri kalacaktır.

Şefika halamın evini birçok nedenden ötürü seviyordum: burada yeni kimliğimi oluşturacak ortamı bulmuştum. Ev tam Türk usulü döşenmişti, odalar ve sofalarda çepeçevre sedirler bulunuyor, misafir odasında ise kocaman bir ayna ile bir konsol yer alıyordu. Sedirlerin etrafını üzeri tiril tiril beyaz örtülerin bulunduğu sert yastıklar çevreliyordu. Bu yastıklar üzerindeki örtülerin hepsi el yapımı dantellerle süslenmişti. Ev halkının bir kısmı geceleri yer yatağında yatıyordu. Bunlar da gündüzleri yükluğe kaldırılıyordu, tıpkı Japon evlerinde olduğu gibi. Odalardaki az eşya mekâna ayrı bir derinlik ve huzur sağlıyordu. Sandalye ve masalar daha çok küçük havuzlu bahçede bulunuyordu. Diğer İzmir evlerinde olduğu gibi günlük yaşam "Hayat" adı verilen, sokak kapısının açıldığı, renkli taşlarla döşeli sofada geçiyordu. Cavide ablamın burada hep oturduğu bir köşesi vardı, yanında duran bastonu ile gerektiğinde evin içinde dolaşıyordu. Şefika halamın tek oğlu Cevat (Raziye halamın üvey oğlu Cevat'la karıştırılmaması gerekiyor) Ziraat Bankası'nda çalışan ve o sırada kırkına yaklaşan bir bekârdı. O da biraz Fransızca biliyordu. Akşamları çok hoş bir aile sofrası olurduk: herkes Şefika halamın pişirdiği yemeklerin süslediği sofranın etrafına toplanıyor, oradan buradan konuşuyordu. Sabri amcamın yalnız yengemle konuştuğu, çocukları görmezlikten geldiği daha zengin sofradan ne kadar farklı bir ortamdı. Türkiye'ye geldiğimden beri kendimi ilk defa sıcak bir yuvada, güvenlik içinde hissediyordum.

Türkçe öğrenme azmim iyice coşmuştu. Ne yapıp yapıp bir an önce bu dili öğrenip okula devam etmenin çaresini bulmam gerekiyordu. O sıralarda ailemizin yüksek öğrenim yapan gözde iki delikanlısı da ara sıra Şefika halamlara uğruyordu. Bunlardan biri Ankara Hukuk Fakültesi'ni yeni bitirmiş, çiçeği burnunda bir savcı yardımcısı olan Baha ağabey ile İzmir'deki koleji bitirdikten sonra tıp tahsilini seçen ve yeni doktor çıkmış bulunan Kemal ağabeydi. Bunlar benim gözümde hayatta ulaşılabilecek en yüce emelleri gerçekleştirmeyi başarmış iki kişi idi: Atatürk Türkiye'sinin sağladığı imkânlar ile üniversite öğrenimini bitirebilmiş iki genç, söylemeğe gerek yok rol modellerim bunlar olmuştu. Her ikisi benim Türkçe öğrenmemi destekliyordular. Özellikle Baha ağabey bana bir sürü yararlı öğütler de veriyordu. Bu arada evin en etkin kişisi Şefika halam ergin kişi olarak Bosna-Hersek'ten Türkiye'ye gelmiş olup, Abdullah amcamın kızı Adile ile evlenmiş olan matematik öğretmeni Cevdet Bey'e gitmiş, kendisine benim Türk okullarına nasıl devam edebileceğimi sormuştu. Cevdet Bey'in uyarısı üzerine benim Budapeşte'deki Alman okulundan almış olduğum ortaokul diplomam Ankara'ya denklik kazanmak üzere gönderilmişti. Gelen habere göre okulların açıldığı Eylül ayında tüm derslerden Türkçe bir sınav verecektim. Bunun anlamı çalışmak, çalışmak, yine çalışmaktı. Bu sırada Karşıyaka'da Peşte'den geldiğim için olacak "Macar Nermin" olarak adı çıkan kişinin Almanca dersi verebileceği haberi yayıldı. Fazla çaba göstermeksizin gündüzleri Almanca dersinden ikmale kalmış olan birkaç öğrenciye ders veriyordum. Ders başına bir Türk Lirası alıyordum.

Basmadan yapılan bir elbisenin o sırada kumaş ve dikiş parası dahil üç liraya çıktığı bir dönemde bu para hayli yüksekti.

Ben kazandığım parayı olduğu gibi akşamları bana tarih,

coğrafya, edebiyat, tabiiye, matematik dersleri veren iki delikanlıya aktarıyordum. Böylece Şefika halamın evi bir bakıma küçük bir dershaneye dönüştü. Sabahları benim öğrencilerim geliyor, akşam üstü ise benim hocalarım! Tahir amcamın evine ancak yatıya gidiyordum, zira Şefika halamın evi küçüktü, Mançe ailesi bir odayı, Şefika halam bir odayı, Cevat ağabey ise üçüncü yatak odasını işgal ediyordu. Fakat ben kendimi iyice Şefika halamın hane halkından sayıyor, herkese oranın adresini veriyordum. Şefika halam da beni hem iyi bir Türk vatandaşı, hem de dini bütün bir Müslüman yapmak üzere gayretlerini eksik etmiyordu. Çok da anlayışlı bir kadındı. Zaman zaman annemi, ablamı özlediğimi anlıyordu. Karşiyaka'da bir Macar ailenin oturduğunu duymuştu. Tanıdığı bir Türk kadın avukatı, Handan hanımın aracılığı ile, beni onlara tanıştırdı.

Madam Ziffer, Hitler'in zulmünden Türkiye'ye sığınmış hoş bir kadındı. Kocasını galiba mühendisti, İzmir'de iş bulmuştu. Ara sıra onların davetlisi olarak evlerine gidip özlediğim Macar gulaşı ve kayısı reçelli palatinçaları yiyor, Macarca sohbet etmek imkânı buluyordum. 1937 yazı böylece hummalı bir faaliyet içinde geçiyordu. Tahir amcamın hatırını kırmamak için ara sıra onlarla da gece gezisine çıkıyordum. O dönemde Izmirli sıcak yaz gecelerinde gazino adı verilen bahçelere giderlerdi. Kimisinde sadece gazoz içilir, dondurma yenilirdi, kimisinde ise bahçenin arka tarafında kurulu bulunan sahnede hanendeler saz heyetinin refakatinde şarkı söylerlerdi. Halk türküleri ile Türk klasik müziğinin belli bestelerinden hoşlanmakla beraber en az zevk aldığım ala Turka müzikle Türk sanat müziği kategorisine giren şarkılardır. Oysa Tahir amcam asıl onlardan hoşlanır, bizi de bu müziğin çalındığı bahçelere götürüp saatlerce kuru tahta sandalyeler üzerinde oturturdu. Bu tür "sanat ziyafetleri"nden çoğunlukla Türkçe derslerime çalışaca-

ğım bahanesi ile kaçırdım. Buna karşın açık hava sinemalarına gitmeğe bayılırdım, o dönemin komik film artistlerinden Laurel-Hardy'nin konuşmalarını duble eden Ferdi Tayfur'dan çok hoşlanıyordum.

1937 yazı böylece benim için çok hareketli geçiyordu: Almanca ders vermek, Türkçe derslerine hazırlanmak, akşam üstü Türkçe ders almak, "Türk ve Müslüman usulü" bir yaşama ayak uydurmak, aralarında değişik ilişkilerin bulunduğu geniş ailemin içinde kendime göre bir denge kurmak ve herkesin gönlünü hoş tutmak.

Bir çıkıkçının marifeti

Yine o yaza ait unutamadığım bir hatıra geleneksel tedavi yöntemlerine ilişkin bir olaydı. Şefika halamın bir kaza sonucu küçük bir çocuk başı kadar şiş bir dizi olan kızı Cavide bu iletten kurtulmak için kendisine tavsiye edilen her çeşit tedavi usulünü denemeğe hazır, melek gibi yumuşak, çok sempatik bir insandı. Günün birinde Şefika halamlara gelen bir kadın çok maharetli bir çıkıkçıdan uzun uzadıya söz etti. Adamı getirttiler, önerdiği yöntem çiğ ve dövülmüş balıktan oluşan bir bulamacın hastanın dizine sürülerek, 24 saat orada tutulmasıydı. Söylenenler yapıldı, tabii çok geçmeden değil evde, mahallenin arka sokaklarında bile farke-dilebilen keskin bir balık kokusu yayılmağa başladı. Mevsim yaz ve sıcaktı. Cavide ablam yerleri taştan yapıli Hayat denilen antrenin bir köşesine kurulmuş olan bir sedirde oturuyordu. Oturduğu yerden sokak kapısı görülebiliyordu. Kapının iki tarafında demir parmaklıklarla korunmuş pencereler vardı. Pencereleri tabii açık tuttuk, bir de ne gör-relim: sayıları giderek artan sokak kedileri bu pencereye hücum etmeğe başladılar. Çok geçmeden bu kediler *Bremen Mızıkacıları*'nı andıran bir biçimde üst üste binerek korku-

tucu bir manzara oluşturup, çıkarttıkları sesler ile bir Hitcock filminin ortamını andırıyordı. Nihayet saat doldu ve ıkıkı geldi, hastanın dizi ılık su ile yıkandı, sonra mahir bir el hareketi ile diz oynak yerine oturtuldu. Birkaç gün sonra dizin ödemi inince Cavide ablam eskisinden çok daha rahat yürümeğe başladı. O kadar ki ileriki yıllarda biricik oğlu Mefhar evlenip çoluk çocuğa karışınca kadın doktoru olan gelinine yardım etmek üzere torunlarının arkasına yetişip onlara bakabilirdi de. Evet, Asya’da yaptıkları gibi tıp bilimini birkaç kategoriye ayırmak ve hastaya hangi tür tıp yolu ile tedavi edilmek istediğini sormak aslında hiç te yadırganacak bir usül değildir. Nitekim günümüzde hem akupunktur, homeopathie ve chiropraxy tıp bilimlerinin bir alt disiplini olarak batılı hastanelerin kadrolarında yer almış bulunmaktadır.

İzmir Kız Lisesi’ne kabul

Ağustos ayının büyük sıcakları geçiyor, günler kısalıyordu, Karşıyaka’da Papaz denilen yere kadar yüründüğünde nefis gurupları daha erken saatte izlemek mümkündü. İçimi yoğun bir heyecan kaplamıştı: aceba sınavı başarabilecek miyim? Nihayet beklediğim gün geldi çattı. İzmir’in en güzel tepelerinin biri üzerinde kurulu Kız Lisesi’nin merdivenlerini kalbim küt küt atarak ıktım. Sanırım Adile ablamın kocası Cevdet Bey de gelmişti. Müdüre ıkarıldım. Müdür Türkiye’nin ünlü ozanlarından Necmeddin Halil Onan’dı. Yüzüme baktı sonra güler yüzle bize doğru elindeki kâğıdı uzatarak, “Sınava gerek yoktur, Bakanlık Budapeşte’den alınan diplomanın geçerliliğini kabul etti” dedi. Söylenenleri hemen anlamadım. Sınava girmiyeceğim, “muadelet= geçerlilik” ne demek, beynimden binbir korkutucu ihtimal geçti. Çok geçmeden durumumu anladım. O gün çok mut-

lu döndüm eve, herkes benim neşemi, sevincimi paylaştı. Sıra siyah önlük, beyaz kolalı yaka, kalın siyah çoraplara ve ayakkabılara gelmişti. Bunların hepsi alındı ve ben okulun ilk açıldığı sabah yine müdürlüğün kapısını çaldım. Müdür hemen zile basıp, hademeye 9 C'nin sınıf temsilcisini çağırmasını tenbihledi. Beni yabancı dil olarak Almanca öğretimi yapılan sınıfa koymuşlardı. Sınıf temsilcisi Nerime Elbe çıkageldi. Tire kökenli bu narin yapılı, kumral, bukle saçlı kızcağız beni elimden tutarak yeni sınıfıma götürdü. Diğer kızlar beni merakla süzdüler. Çok geçmeden tüm lise beni "Macar Nermin" olarak tanımaya başladı. Bunun nedeni benim oradan Türkiye'ye gelmemdi. O dönemin İzmir Kız Lisesi çok değerli öğretmenlere sahipti. Edebiyat hocamız Esat Çınar, tarih öğretmenimiz eşi Meliha hanımdı. Türkçeyi iyi bilmediğim halde parmak kaldırmaktan çekinmiyordum. Hâlâ hatırlıyorum tahtaya çıkıp tarih dersini anlatırken sınıfın benim yanlış telaffuzum nedeni ile gülmekten nasıl kırıldığını. Fakat hocalarımda büyük bir hoşgörü vardı. Hiçbiri beni eleştirmiyor, aksine Türkçe konuşmam hususunda hepsi özendiriyorlardı. Okulumdan çok memnundum. Yeni yeni arkadaşlıklar da kurmağa başlamıştım. Benim ilk rehberim olan Nerime'nin arkadaş grubu İngilizce öğrenimi gören 9 A'da idi. Onların iri yarı, ayağı hafifçe sakat Mr. Henry isminde bir İngilizce öğretmenleri vardı. Neden 9 A sınıfı bana daha üstün kaliteli bir sınıf gibi görünüyordu. Nedeni galiba o sınıfta kendilerinden birçok şey öğrenebileceğim kızların bulunması idi. Bu kızların başında günümüze dek arkadaşlığımız hemen hemen aralıksız sürmüş olan Mübeccel Belik (daha sonra Türkiye'nin ünlü sosyoloji ve şehircilik uzmanı Profesörü olan Mübeccel B. Kıray), İstanbul'daki Arnavutköy Kız Koleji'nden naklen gelmiş olan Günseli Tamkoç (daha sonraları ABD'de Michigan'de Sosyal Hizmet konusunda lisans üstü öğrenim gören

ve onbeş yıl North Carolina Üniversitesi'nde ders okutmuş olan Günseli Tilev), tüm bitki ve hayvanlara karşı büyük ilgi gösteren Karşıyaka'lı bir doktorun kızı Güner İçsezen, sevecenliği ve güzelliği ile etrafında birçok dost bulunan "Kınalı Yapıncak" lâkabını taktığımız, kızıl saçlı Türkân ve müşfik Perihan yer alıyordu. Bu gruba üye olabilmek başlıca emellerimden biri idi. Tabii bu dostluklar gençliğimize rağmen o kadar çabuk gelişmedi, fakat bir yıl sonra ben de bu halkanın ayrılmaz bir parçası olmuştum. Okula vapurla gidip geliyordum. Karşıyaka ile Konak arasındaki vapurda arkadaş olduğum diğer bir kişi de "Güzel Engin" di. Kendisi daha sonraları Türkiye'de sol hareketin öncülerinden olup, CHP milletvekilliği yapmış, Yön dergisini desteklemiş Cemal Eyüpoğlu ile evlenecekti. Okula gidip gelirken gözüme çarpanlardan biri de sabahları özel bir otomobil ve şoförle okulun kapısına bırakılan topluca bir kızdı. Onuncu sınıfla Fen şubesinin son sınıfında da beraber okuduğumuz Nermin Arpacıoğlu İzmir'li çok zengin bir tüccarın kızı idi.

Rutin hayat devam ediyordu, beraberinde birçok güçlükler getirmecesine. Ramazan başlamıştı. Şefika halamın evindeki düzene ayak uydurmak üzere ben de oruç tutuyordum. Tahir amcamda yatmağa devam ettiğim için sahura da kalkamıyordum, dolayısıyla oruç beni hayli zorluyordu. Alaktan Ramazan kışa rastladığı için günler kısa idi. Okuldan sonra koşa koşa Şefika halama gidip iftar sofrasına kurulu-yordum. Orucu bir zeytinle bozup o sıcak çorbayı içmek ne kadar hoştu. Ramazandan sonra birdenbire büyük bir felâketle karşılaştım: çok kısa bir hastalık - sanırım zatürriye - Şefika halamı bizden koparıp aldı. Ne garip bugün bir iki Penisilin iğnesi ile tedavi edilebilen bu hastalık bir zamanlar ne kadar çok insanı Azrail'in pençesine düşürmüştü. Şefika halam hastalanınca onu çok merak ediyor, her sabah

vapura binmeden evlerine uğruyordum. Yine bir sabah içeri girdim, büyük sessizlikten dolayı herşeyi anladım, bana sahip çıkan, beni bir annenin sevecenliği ile kucaklamış olan “Hayatım” dediğim kadın o gece ölmüştü. Ömrümde ilk defa ölümün soğuk soluğu ile karşılaşılıyordum. Şefika halamı misafir odası olarak kullanılan aynalı konsolun bulunduğu odanın ortasında bir yer yatağı üzerine koymuşlardı. Güzel yüzünde sakin bir ifade vardı. Ağlamak istedim, ağlıyamadım, oysa ikinci kez bir anneyi yitirmiştim. Bu olaydan sonra Karşıyaka’daki yaşam büsbütün güçleşti. Sabri amcamdan herhangi bir şey talep etmek istemiyordum, Tahir amcam ise karısının elinde oyuncaktı. Bana verilen harçlık öğleyin ancak kaşarlı bir ekmeğe yetiyordu. Kısa bir zaman sonra vücudumu çok ızdırabil bir allerji kaplamıştı, hastanede tedavi olmam gerekti. Şefika halamın damadı Osman Bey’in aracılığı ile Tepecik’teki Deri Hastalıkları Hastanesi’ne yatırıldım. Bana yoğun bir B-Vitamin + Calcium tedavisi uygulandı. Hastanenin sevimsiz koğuşunda geçirdiğim günlerde o zamana kadar geçen yaşamımın öyküsünü yazdım.

Bitmek bilmeyen gecelerle dolan hastanedeki günlerim nihayet sona erdi ve tekrar okula dönebildim. Ancak Tahir amcamın evindeki ortam giderek bozuldu. Evin tüm yönetimini eline geçirmiş bulunan Şükran’la aram iyi değildi, bana yine yol görünmüştü. Pek tabii gidebileceğim ilk yerlerden biri halamın evi idi.

İkinci Kordon’da yaşam

Halam 1937 yazında karşılaştığı ailevî bir facia nedeni ile Tilkilik’teki evi terkedip Sabri amcama çok yakın, ikinci Kordon’da kiralık bir eve taşınmıştı. Meğer Karşıyaka’da bulunduğum yaz aylarında halamın göz bebeği gibi sakın-

dığı, sevdiği kızı Cavide ansızın İstanbul'da ölmüştü! Ölüm nedeni olarak tüm aile bireylerine tifo denildi. Ancak zamanla basında yer almış olan küçük bir haber İzmir'e ulaşmıştı. Buna göre genç bir kadın İstanbul'un en tanınmış doktorlarından birinin muayenehanesinde ilaç içmek suretile intihar etmişti. Anlatıldığına göre Cavide daha önceki yıllarda bir apandisit ameliyatı nedeni ile İstanbul'da kendisini tedavi eden doktora âşık olmuştu. Karşılık görmeyince bu yolu seçmişti. Bütün bu olaylar ailenin çeşitli evlerinde ancak fısıltı halinde anlatılıyordu, halam ise kızını bir tifo salgınında yitirdiğini tekrarlayıp duruyordu. Artık yaşama iyice küsmüştü. Evde üvey oğlu Cevat ağabeyin karşısında sessizce oturuyor ya da namaz kılıyordu. Hala baba yarısı demektir kuralı gereğince herkes benim halamın yanında kalmamın uygun olacağını söyleyip duruyordu. Alsancak'tan okula devam etmenin daha kolay olacağını düşünerek ben de yavaş yavaş bu fikre ısındım ve var olan birkaç parça eşyama bu kez halamın yanına geldim. İkinci Kordon'da cumbalı, tipik bir İzmir evi sayılan bu yeni yuvada da beklentilerimi gerçekleştiremedim. Halam üstesinden gelemediği bu büyük acı nedeni ile kimse ile fazla görüşmüyor, bana herhangi bir ilgi ya da şefkat göstermiyordu, Cevat ağabeyi ile beni fikren meşgul eden herhangi bir konuyu tartışamıyordum, evin en şımarık bireyi, İbrahim ağabey ise beni her vesile ile aşağılıyordu. Kış soğuk geçiyordu, oturulan odaya konulan mangal ısıtmıyordu, eve gelir gelmez soluğu yatağında alıyordum. Bu şartlar altında okul benim için yaşanmaya değer tek yer olarak görünüyordu. Oradaki arkadaşlar bana tüm özlemlerimi karşılayan, bana yaşama gücü aşılayan, Türkiye'ye uyumumu kolaylaştıran, bana yurdumu ve kültürümü sevdiren tek çevre idi. Böylece 1937/38 ders yılı sona erdi, ben onuncu sınıfa başarı ile geçmiştim. Arkadaşlarımın büyük kısmı İngilizce kısmında

buldukları için sınıf değiştirebilmekliğim için başvuruda buldum, idare bu isteğimi kabul etti. O yaz bir kez daha ev değiştirdim.

Tekrar Birinci Kordon

Münevver yengem benim halamın evinde karşılaştığım güçlükleri fark etmişti, tekrar Sabri amcamın evine gelmemi önerdi. Başlangıçta tereddüd ettiğim halde sonunda öneriyi kabul ettim. Bana gerçi kendi çocuklarının yattığı üst kattaki odada yer vermemişti, fakat yine de bağımsız, i avluyu şenlendiren tek ağaca bakan küçük bir odam olmuştu. Yatağın samandan olması, bitişikteki diğer iki odada evin hizmetçilerinin yatması beni fazla etkilememişti. şefika halamın evi dışında barındığım diğer tüm evler bana hep geçici birer barınak gibi görünmüşlerdi. Bu da onlardan bir tanesi olacaktı, amaç liseyi bitirip bir meslek sahibi olmaktı. 1938 yazı yengem tüm aileyi İstanbul'a, Beşiktaş'ta yaptırmış olduğu küçük bir apartman dairesine götürmüştü. Yine sıkışık yatmak, yine ev halkından farklı, ayırımcılığa dayalı bir muamele görmek vardı. Fakat buna karşılık beni manen çok doyuran bir yer bulmuştum: yayan gidebildiğim Dolnabahe Sarayı'nın salonlarında İkinci Türk Tarih Kurultayı nedeni ile düzenlenmiş olan görkemli bir sergi vardı. Her fırsatta oraya koşuyor, vitrinlerde teşhir edilen kitap ve haritaları inceliyor, güzel bir mekânın verdiği psikolojik rahatlama dan yararlanıyordum. Bir gece amcamın oğlu, ilkokul öğrencisi bulunan İsfendiyar aniden kıvranmağa başlamıştı, amcam Avrupa'ya gitmişti, evde başka büyük yoktu, telefon da yoktu, gece yarısından sonra kim taksi bulup çocuğu hastaneye yetiştirebilir. Tabii ancak Nermin. Çünkü onun başına bir şey de gelse önemi yok, önemli olan Sabri Suley'in ailesinin itibarının korunması idi. Gecenin üçünde

Beşiktaş sokaklarında taksi ararken duyduğum korkuyu hâlâ kemiklerimde duyar gibiyim. Fakat gitmem isabet oldu, zira çocuğun apandisiti patlamış, kıl payı ile ölümden kurtuldu.

1938 yılının yaz ayları İstanbul'da kimbilir ne kadar güzeldi, fakat ben onun ancak Beşiktaş ve civarındaki güzelliklerinin tadına varabiliyordum. Aklım fikrim İzmir'de, okulumda idi. Nihayet dönüş tarihi belirlendi ve hepimiz yeniden Birinci Kordon'un sersemletici imbatına, akşamüstü piyasa yapan, belli simalarına kavuşmuştuk.

İzmir'i anlatanlar

1920'lerden önce Rum, Musevi, Ermeni, Türk ve yabancılardan oluşan çok kültürlü bu kentin o zamanlarda otuz gazino ve elli yedi oteli bulunuyormuş. Ünlü İskandinav yazarlarından K. Hamsun ile H. C. Andersen *İstanbul'da İki İskandinav Seyyah* adlı kitaplarında İzmir'e ilişkin şu bilgileri veriyorlar: "İzmir'in geniş ve derin körfezinin suyu bir karantina bayrağı gibi sarımsı yeşildi; Asya kıyıları Sicilya'yı andırmakla birlikte, çok daha bitekti; şimdiye kadar hiç rastlamadığım bir bereket fışkırıyordu. Güneş ateş gibi yakıcıydı... Sanki daha beşikteyken ninnilerde bana Asya kıyılarına ayak basacağım söylenmişti; hayalimde anılar canlandı ve ilk bakışta gözüme çarpan bir Fransız Tiyatro salonu oldu. Burada bulunan Fransız kumpanyası bu gece "La reine de seize ans" (Onaltı yaşındaki kraliçe) ve "Les premiers amours" (İlk aşklar) oynayacaklardı. İsveç kraliçesi Christine pek çok şeyle meşgul olmuştu, ama, Asya'da bir tiyatrodaki kendisini Türklerle Rumlara göstereceğini aklına bile getiremezdi kuşkusuz".

İzmir'in kurtuluşunda büyük yangın XIX. yüzyıldan kalma binaların önemli bir kısmını götürmüş, ekonomik ba-

ğimsizliğini titizlikle koruyan Cumhuriyet yönetimi de yabancı sermaye sahiplerine fazla iyimser gözle bakmıyordu. Bu nedenle İzmir birazcık “uyuyan güzel” e benzer şekilde sakin, edilgen bir hayat sürüyordu. Akşam üstü Kordon’da gezinen delikanlıların ya da faytona kurulup dolaşan beyefendilerin kimliği hemen herkesçe malumdu. Normal bir yaşantım olsaydı her genç kız gibi bunlar beni de ilgilendirirdi. Oysa o sıralarda karşı cins beni tümünden soğuk bırakıyordu. Aklım fikrim okulun başlama tarihi ve ona bağlantılı olarak arkadaşlarıma kavuşmamdı. Nihayet beklenen gün geldi ve ben de iyi öğrencilerinin boiluğu ile okulda ün salmış olan onuncu sınıfa girebildim. Grubumuzun bilgi ve prestij açısından iki kutbu vardı: biri matematiği ve rasyonel düşünce tarzı ile kendini tanıtmış bulunan Mübeccel Belik namı diğer Beco, diğeri İngiliz dilindeki hâkimiyeti, zarafeti ve kuvvetli kalem ile tanınan Günseli Tamkoç. Grubun diğer üyeleri Türkân, Güner, Nerime, Perihan ve ben bu iki önderin doğrultusunda hareket ederdik. Beco’nun ağabeyi Muzaffer İstanbul Teknik Üniversitesi’nde okuyordu. Türk kamu hayatı, edebiyatı ve siyaseti ile ilgili haberleri onun mektuplarından öğreniyorduk. Atatürk’ün sağlığının giderek bozulmakta olduğunu yine bu kanaldan öğrenmiştik.

Atatürk’ün ölümü

Gazetelerde çıkan sağlık bültenleri Atatürk’ün sağlığının endişe verici olduğunu yansıtıyordu. Derken 10 Kasım 1938 geldi çattı. Daha okula yaklaşırken birçok öğrencinin gözyaşları içinde merdiveni tırmandıklarını gördüm. Yukarıda ise durum daha da hüzünlü idi, herkes gerçekten babasını kaybetmişçesine hüngür hüngür ağlıyordu. Öğretmenler bizleri avluda toplayıp birer konuşma yaptılar. Günlerce

radyoda sadece Chopin'in Marche Funebre'i çaldı, kulaklarım da hâlâ Behçet Kemal Çağlar'ın şiirleri çınlıyor. O dönemde yaşamamış kimse bu toplumsal psikolojiyi anlamaz. Günümüz aydınları içinde Anti-Kemalizmi ilerici bir düşünce tarzı sayanlar bu milletin Atatürk'e olan bağlılığını anlayamazlar. Herkes, yaşlısı, genci, köylüsü, kentlisi bu ülkenin ancak Mustafa Kemal sayesinde yeniden yaşanılabilir bir hale geldiğini biliyordu. Özellikle Bosna-Hersek'in kanlı dramını izleyen bugünkü genç kuşaklar Atatürk'ün büyüklüğünü daha iyi anlamaya çalışmalıdırlar. Zira Hitler, Mussolini, Primo de Rivera gibi akranlarından farklı olarak saldırgan bir milliyetçiliğe sarılmaksızın bizleri ulusal bir kimliğe kavuşturmaya çalışmıştı. Ümmetden ulusa geçme sürecinin güçlüklerini ise halkla bütünleşmek suretile yenmeye çalışmıştır.

Atatürk'ün ölümü okulda bir çeşit kitlesel psikoz yaratmıştı. Pek çok öğrenci cenaze günü bir ağlama ve bayılma krizine tutulmuştu. Radyo ve basından izleyebildiğimiz ölçüde Atatürk'ün cenaze töreni görülmemiş bir toplumsal matemin göstergesi olmuştur. Abartmaksızın denilebilir ki tüm uygar dünya Atatürk'ün şahsında yirminci yüzyıla damgasını vurmuş büyük bir devlet adamının yasını tutuyordu. İstanbul'a gelen devlet büyüklerinin demeçleri, yerli ve yabancı yazar ve düşünürlerin beyanları bu gerçeğin altını çizmişti.

Arkadaşlarımla toplumsallaştırma yöntemleri

Onuncu sınıf o dönemin ders programları açısından en zor sınıftı. Henüz bakalorya sınavı kaldırılmamış olduğu için öğrenciler son sınıfta edebiyat/fen şubeleri arasında bir tercih karşısında bırakılıyorlardı. Dolayısıyla tüm ağırlıklı dersler lise bitirmeden bir yıl önceye alınmıştı. Türkçem sürekli

olarak ilerliyordu. Bunda en büyük pay - bunu hâlâ şükran ve minnet duyguları ile anmayı borç biliyorum - beni bir Türk aydını yapmağa azmetmiş olan öğretmenlerimle arkadaşlarıma düşmektedir. Özellikle Beco ve Günseli benim hangi sıra ile Türk edebiyatçıların romanlarını okumam gerektiğine karar veriyorlardı. İşe Reşat Nuri Güntekin'in romanları ile başlamam uygun görüldü. Tıpkı ders çalışırcasına evde ödevlerimi bitirdikten sonra bir de roman okuyordum. Bitirince de "sınav heyeti" tarafından sorguya çekiliyor, yorum yapmaya zorlanıyordum. Başka bir deyimle resmî ders programına girmeyen çağdaş Türk edebiyatını ben akranlarımdan öğrendim. İyi ki bu işi bana yaptırıldılar. Önce *Çalikuşu*'nu, *Akşam Güneşi*'ni okudum. Reşat Nuri'den sonra sıra Yakup Kadri'ye geldi. Onun *Kiralık Konak* ve *Yaban*'ını büyük ilgi ile okudum; kendimi de azıcık *Yaban*'daki baş kişiye benzetiyordum, tüm çabalara karşın toplumla tam bütünleşemeyen bir kişi. Sonra Halide Edip Adıvar gündeme girdi. *Ateşten Gömlek*, *Handan*'dan sonra sıra *Sinekli Bakkal*'a gelmişti. Tüm romanların içinde beni en fazla etkileyen bu roman olmuştur. Rabia ile Peregrini arasındaki konuşmaları sanki benim sorularımı, kuşkularımı da içeriyormuşçasına okuyordum. Halide Edib'e hayran kalmıştım. Çok sonraları Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Demokrat Parti'nin listesinden bağımsız aday olarak girdiği zaman tutucu düşüncelerini yadırgıyacaktım. Ancak yaşamı boyunca giriştiği tüm mücadelelerine yine de hayrandım. Türk edebiyatının yanısıra grubumuz Türkçe'ye aktarılan yabancı edebî eserleri de izliyordu. Bunlar arasında Beco'nun ağabeyinin göndermiş olduğu *André Gide*'in Avni Insel tarafından çevirisi yapılan *Dünya Nimetleri*, *Dar Kapı* önemli bir yer işgal ediyordu. O sırada hiçbirimiz eşcinsellik konusunda fikir sahibi değildik, hoş o dönemin genel ahlâkı korumayı amaçlıyan normları nedeni ile heterosek-

süel aşkla ilgili konularda da pek bilgi sahibi sayılmazdık. Bu nedenle Gide'in Nathanael'e söyletmiş olduğu mısraları içimizdeki saf özelemlerin bir ifadesi olarak görüyor, özellikle İzmir'in emsalsiz grubu karşısında bu satırları tekrar tekrar okuyorduk. Yeni hocalara kavuşmuştu: Divan Edebiyatı'na ufak tefek, güler yüzlü Münife hanım, fizik dersine daha sonraları CHP İzmir milletvekili Lebiboğlu ile evlenen Müveddet hanım geliyordu. Sosyoloji dersini ağırbaşlı ve ciddî Kâzım Bey veriyordu, kimya'ya kendine özgü bir Türkçe şivesi olan Rum asıllı Ligor Bey giriyordu. İlk karnem çok parlaktı, beş onum, birkaç dokuzum vardı. Sınıfta saygın bir yer edinmiştim. Ancak bu başarılarla karşın evdeki durumum giderek kritik bir hale gelmişti. Yengem her fırsatta yüzüme karşı bir sığıntı olduğumu haykırıp, beni çok hırpalıyordu. Günlük yaşantım da hayli sıkıntılı idi. Kendimi hep David Copperfield'e benzetiyordum. Yengem şiddetli bir uykusuzluk çekiyordu. Bunu gidermek üzere benden ayaklarını ovmanı ve kendisine masal, hikâye anlatmanı isterdi. Bu istekleri genellikle geceyarısına doğru belirirdi, dolayısıyla derslerimi bitirip tam bir tatlı uykuya daldığım sırada yeniden uyandırılmak ve âdeta halkalı bir köle gibi sabahın ikisine kadar ona lalalık yapmak çok ağır geliyordu. Sabahları okula genellikle ağlamaklı geliyor, önce arkadaşlarıma dert yanıyor sonra tekrar normal bir hale geliyordum. Daha dokuzuncu sınıftan itibaren yakınlık duyduğum gruburndan başka İzmir valisi Fazıl Güleç'in kızı Altıntaş'la da arkadaş olmuştu. Ara sıra Vali Konağı'na gidip onunla matematik derslerine çalışıyordum. Kendi grubumun dışında arkadaşlık ettiğim diğer bir kişi benim gibi ilk ve ortaokulu evde, özel dersler almak suretile bitirmiş olan Nermin Arpacıoğlu idi. İzmir'in tanınmış bir ailesine mensub olan adaşım ağırbaşlı, çok çalışkan bir kızdı. Okula şoförlü özel otomobili ile gelirdi. İlk görünüşteki

mağrurluğuna rağmen arkadaşı canlı idi. Lâkabı “Profesör”dü. Ne var ki liseyi bitirince beklediğimizin aksine üniversiteye devam etmedi. Yurtdışına gitmek istiyordu, fakat savaş bu niyetini engellemiştir. Ege Üniversitesi kurulunca önce Eğitim Fakültesi’ni bitirmiş, sonra Tıp Fakültesi’nde Halk Sağlığı alanında doktora yapmış. Nermin tüm yaşamını gönüllü işlere adanmış, Kızılay kurumunda önemli ödevler yüklenmiş. Günümüzde de bu kurumun İzmir şubesi-nin başındadır.

İzmir Fuarı’nda çevirmenlik

Evdeki çekilmez duruma son vermek için aklımda kimseye açmadığım bir proje oluşturdum: yazın çalışıp son sınıfı yatılı okuyacaktım. Bugünlerde herkesçe son derece normal karşılanan bu masum istek, yani yazın çalışmak, ailede bir fırtınanın kopmasına yol açtı. Nasıl olur da bir Süley üstelik bir kız gidip dışarda çalışır? Herkes Sabri Bey yeğenine bakmıyor diyecekmiş, bu durum Sabri Süley’in itibarına zarar getirecekmiş. Bu engellemelere rağmen niyetimi gerçekleştirme kararım kesindi. İlk fırsatta nerede iş bulabileceğimi düşünüp duruyordum, derken *Yeni Asır*’da 1939 yazında İzmir Fuarı’nın binalarının tamamını yapmak üzere Fransa’dan çok ünlü bir mimarlar heyetinin İzmir’e davet edildiğini okudum. Aralarında ününü sonradan öğreneceğim Le Corbusier de yer alacaktı. (Daha sonraları Le Corbusier özür dileyerek gelemeyeceğini bildirmiş, ancak çok yetenekli yardımcılarını yollamıştı). Bu mimarların çevirmene ihtiyacı olacağını düşündüm. Dönemin belediye başkanı rahmetli Dr. Behçet Uz’un babamı da tanıdığını duymuştum. Nasıl ki Budapeşte’de sefire çıkmışsam, bu konuda da belediye başkanına gitmeye karar verdim. Gerçekten de İzmirliyle önemli hizmetlerde bulunmuş olan Dr. Behçet Uz

benim gibi küçük bir liseli kızı huzura kabul etti, dileğini dinledi ve inanılması güç bir olay - bana istediğim işi verdi! Böylece son sınıfa parlak bir karne ile geçerken aynı zamanda bir iş sahibi olmuştum. İlk işim çalışma ortamına uygun giysiler sağlamaktı. Biriktirdiğim harçlıklarımın biri lacivert beyaz puvanlı diğeri kırmızı keza puvanlı iki elbise-lik basma aldım. Sümerbank'ta bulduğum bu kumaşların metresi 33 kuruştur. Bu kumaşlarımla Karantinada bir elbiseyi iki liraya diken bir terziye yolladım ve çok geçmeden altı liraya düzgün bir gardıroba kavuşmuştum. Evet, yeni işimden dolayı çok sevinçli idim. Acemiliğimden olacak, bana ne kadar para ödeyeceklerini sormayı unutmuştum. Fakat Dr. Uz'a güvenim tamdı: benim herhalde sömürülme-me razı olmayacaktı. İşyerim bugün de yerini koruyan Fuar'daki yuvarlak havuzun arkasındaki bina idi. Mimarların hazırladıkları çeşitli proje önerileri ve raporları tercüme ediyordum. Türkçe'min pek mükemmel olmadığını bildiğim için yanımdaki delikanlılara danışıyor, elimden geldiği ölçüde yararlı olmaya çalışıyordum.

Savaş bulutları

Gazetelerden izlediğim ölçüde Avrupa'nın gökyüzünde savaş bulutları toplanıyordu. Bu olumsuz gelişmeyi zaten bekliyordum, zira Hitler'in son yıllardaki saldırgan konuşmaları, buna karşın İngiltere başbakanı Chamberlain'in özellikle Münih anlaşması ile belgelediği teslimiyetçi politikası nedeni ile bu işin er geç çatışma ile biteceğini tahmin ediyordum. Fuardaki işimden on dakika izin alabildiğim zaman iki spor türüne dadanmıştım. Biri akşam üzeri paraşüt kulesinden atlamak, diğeri ödünç bir bisikletle fuar alanının turunu yapmak. 3 Eylül 1939 günü yine bisiklete binmişim, saat henüz erkendi, ortalık تنها idi, Arkeoloji

müzesinin önündeki havuza etraftaki ağaçların görüntüsü aksetmişti, hava ne sıcak ne serindi, hayat bana inanılmaz derece güzel görünmüştü. Derken öğleyin saat birde Fuarın oparlörünün açıldığını bildiren metalik bir gürültü duyuldu, arkasından gelen tok bir erkek sesi İngiliz ve Fransız hükûmetinin Hitler'in 1 Eylül günü Polonya'ya karşı uyguladığı "Blitzkrieg" (Yıldırım savaşı) sonucu olarak gerçekleştirilmiş olduğu ilhakı tanımadıklarını ve her iki devletin Almanya'ya savaş ilân ettiklerini bildirdi. Yorum yoktu. Hemen anlamıştım. Bu karar yeni bir dünya savaşının başlangıcı olacak, bizim kuşağımıza sayısız acı, gözyaşı, ızdırab getirecekti. Niçin, neden gibi sorular kafamı karıştırıyordu. Yanıt yoktu, fakat bir şey bana kesin görünmüştü: bizim kuşağımız tam hayatının ilkbaharını yaşarken üstesinden gelemeyecek ölçüde ağır uluslararası sorunlar ve çıkmazlarla karşı karşıya kalacaktır. Tek dileğim Türkiye'nin bir savaşa sürüklenmemesi olmuştu! Hitler orduları Avrupa'yı kısıp kavururken ve peş peşe Avusturya, Çekoslovakya, Polonya'yı ilhak ederken bizler, o günün gençleri sadece sonsuz ürküntü içinde kalmıştık. Kader bizlere, 1940 yılı lise mezunlarına nasıl bir senaryo hazırlamıştır sorusu zihnimizi işgal ediyordu. Savaşa ilişkin haberleri amcamın eve sıkça getirmiş olduğu *Daily Express*'ten, bir liralık haftalığımdan 35 kuruşunu ayırdığım *Tan* gazetesinden ve radyodan izliyordum. Zekeriya Sertel ile Sabiha Sertel'in yorumlarını büyük bir merakla izliyor, yorumlarında kaynak olarak kullanıyordum.

Son sınıfta yatılı okumak

Fuardaki işim İzmir'in Kurtuluş Bayramı 9 Eylül'de sona ermişti. Tüm yaz boyu ücret olarak hiç para almamıştım. Oysa okulların açılışı yaklaşıyordu ve benim yatılı olabil-

mem için gereken ilk taksidi yatırmam gerekiyordu. Cesaretimi toplayıp belediyenin muhasebe müdürlüğüne gidip paramı alıp alamıyacağımı sordum. Uzun formalitelerden sonra 120. - TL.'mı bir Cuma günü akşam üstü alabildim. O akşam amcam yemek esnasında bankaya gitmeğe vakit bulamadığını, oysa acele bir ödeme yapması gerektiğini söyleyince, büyük bir nefse güven ve övünç ile "Amca, ben size borç verebilirim, birikmiş bütün maaşlarımı bugün aldım" diyebildim. Bunca yıl ve ayların ezikliğinden sonra böylece hıncımı almış oldum. Gerçekten de amcama bu parayı verdim, pazartesi ise onu geri alınca doğru liseye koşup yatılı ücretin ilk dört aylık taksidini yatırdım. Bu arada amcam yatılı okuma dileğimi makul bulup bana ikinci taksidi kendisinin vereceğini, ayrıca benden dört yaş küçük olan Hale'yi de okula yatılı vereceğini bildirdi. Böylece ikimiz 1939 Eylül sonu okula yerleştik. Yatılı olmak bana cennete girmek gibi geldi. Yatakhane de otuza yakın arkadaşın bir arada yatması, bana ancak kapıya yakın bir yerin düşmesi hiç önemli gelmedi. Arkadaşlarımla daha çok vakit geçirecektim, geceyarısı kalkıp masaj zorunluluğu olmayacaktı. Okulun müdür muavini Hayriye hanım çok anlayışlı bir kadındı. Bizim gruba güveniyor, bazı isteklerimizi yerine getiriyordu. Yatılı öğrencilerin en büyük merakı sinemaya gidebilmektir. Hayriye hanım para toplayıp son sınıf öğrencilerinin kendi başkanlığında grup halinde gece Elhamra sinemasına gitmesine izin veriyordu. Böylece Ginger Rogers ve Fred Astair'in danslı komedilerini, Carmen Miranda'nın *La Cucaracha*'daki danslarını, Johny Weissmüller ve Maureen O'Hara'nın *Tarzan*'daki dalışlarını, Norma Shearer'le Mickey Rooney'in Max Reinhardt tarafından beyazperdeye aktarılan Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nı, Lilian Harvey'in *Kongre eğleniyor* filmlerini seyrededik. Özellikle Shakespeare'in hayal kudretimi zenginleştiren o nefis ya-

pıtını ve o arada ormanların muzip cini rolündeki Mickey Rooney'yi hiç unutmadım. Okul yönetiminin bizden esirge-
mediği güven bununla bitmiyordu. Yabancı dildeki radyo
yayınlarını izlediğimizi bildikleri için bizim gruba yemek-
hanenin anahtarını da zaman zaman veriyorlardı. Biz o za-
man kahvaltıda arttırabildiğimiz kaşer peynirlerimizi ye-
mekhanenin ortasında duran kocaman sobada ekmekle bir-
likte kızartıyor, 16.00 - 17.00 arasında yayın yapan Hollan-
da'daki *Happy Station*'u dinliyorduk. Bu yayından hem son
haberleri alıyor, hem de sevdiğimiz şarkıları dinliyorduk.
Programın yapımcısı dinleyicileri mektup yazmağa davet
ediyordu. Biz de onu yaptık, bir de ne görelim: birkaç hafta
sonra bu yayının başındaki spiker elindeki çay bardağına
kaşığı dokundurtmak suretile bize şöyle sesleniyordu: "Ey,
Türkiye'nin güzel kenti İzmir'den bize mektup yazan Altılı
kız çetesi! Mektubunuzu aldık, bizi izlediğinize çok sevin-
dik, şimdi istediğiniz parçayı çalacağız!" Teker teker isimle-
rimizi okumasın mı, bu olay bizi son derece sevindirmişti.
Artık uluslararası alanda adı geçen kişiler olmuştuk! İnsan
gençken ne kadar masum ve basit olaylardan keyiflenebili-
yor.

Evet, bu zaman dilimi içinde İkinci Dünya Savaşı başlan-
ğıçtaki ağır temposu ile dünya kamuoyunu yavaştan yavaş-
tan etkilemeye başlamıştı. Fransızların deyimi ile "cette
drôle de guerre" (o acaip savaş) devam ediyordu. Fransızlar
inşa ettikleri Maginot hattı nedeni ile durumlarını emin sa-
yıyor, İngilizler ise Manş'ın ötesinden olayları soğukkanlı-
lıkla izlemekle yetiniyorlardı. Bu arada Nazi Almanya'sının
can düşmanı Sovyet Rusya ile anlaşması, Hitler ile Stalin'in
saldırmazlık paktının imza töreni sırasında el sıkışması,
dünyayı iyice şaşırtmıştı. Hitler Almanya'sının güçlü propa-
ganda mekanizması ve hırslı propaganda bakanı Göbbels'in
Nazi ideolojisi lehine uyandırmayı başardığı ortam Türki-

ye'de de meyvelerini vermeğe başlamıştı. Özellikle *Cumhuriyet* gazetesinde sütun sahibi olan asker kökenli Hüsni E. Erkilet savaşın büyük olasılıkla Almanya'nın zaferi ile sonuçlanacağını yazıp duruyordu. Kurulacak olan yeni düzende belli bir ırkın üstünlüğünün belirleyici olacağı açıktı. Aklıma hep annemin bu konudaki görüşleri geliyordu, Hitler'in durdurulmaz yükselişi ve dünyaya meydan okumasından çok ürküyordum. Bahar gelmişti, İzmir körfezinin o emsalsiz guruplarını lisenin bahçesinden seyrediyorduk. Zaman zaman bu gurubu şarkı söyleyerek kutluyorduk. Okul o bahar aylarında iki gezi düzenlemişti. Birincisinde Reşat Nuri Güntekin'in *Dudaktan Kalbe* adlı romanının önemli sahnelerinin cereyan ettiği Bozyaka'ya gitmiştik. Türkân'ın (sonra Erkin soyadını aldı) önerisi üzerine hepimiz papatyalar toplayıp bunlardan ördüğümüz taçlarla başımızı süslemiştik. O günün resimlerine bakıyorum, tüm yoksulluk ve sınırlamalara rağmen geleceğe ne kadar ümitle bakıyorduk. İkinci gezimizi Bergama'ya yapmıştık. Bu eşsiz harabe ve kalıntılara daha önce gitmiştim. Hiç unutmu-yorum: daha sonraları arkeoloji profesörlüğüne yükselen Jale Inan, bir Hollandalı ile Macar arkeolog hanımını Bergama'ya götürürken, Macar hanıma çevirmenlik etmem için beni de davet etmişti. O yılların Bergama'sında müzeye bitişik temiz, küçük bir otel vardı. Programa göre güneş doğmadan kalkıp dünyanın en dik tiyatrosuna çıkacaktık. Gerçekten de sabahın dördünde bir araba ile o zamanlar hayati bir tehlike arzeden serpantinli yoldan akropolün tepesine çıktık. Rehberimiz Jale hanımdı. Bizi akropolün avlusundan geçirerek küçük kemerli bir kapıya getirdi. Bu kapıyı aştığımızda ömrüm boyunca unutamiyacağım bir manzara ile karşılaştım: doğan güneşin huzmeleri ayaklarımızın altında serilen o eşsiz amfiyi ve daha aşağılarda Menderes nehrinin çizdiği kavisleri aydınlatmıştı. Ülkem ne kadar gü-

zeldir, burada yaşayabilmek bir mutluluktur düşüncesi aklımdan geçti. Sanata, bilime, öğrenime böylesine önem veren bir ülkenin yurttaşı olmaktan çok kıvanç duyuyordum.. Macaristan'da geçen zamanı düşünüyör, orada her vakit bir yabancı olarak karşılandığımı anımsıyordum. Bergama'ya ikinci gelişimde güle oynaya Akropol'a yayan çıkmış, sonra o dik tepenin tüm uygarlık kuşaklarını yansıtan teraslarını teker teker dolaşarak kentin pazar mahallesinde bulunan Basilica'ya gelmiştik.. Selçuklulardan kalma topların önünde çektiğimiz fotoğraflarda öğretmenlerimiz de yer almıştı. Tek partili dönemin yarattığı otoriter yönetim tarzına rağmen bizlerin, yani öğrencilerin, öğretmenlerimiz ile aramız çok iyi idi.

Nazi çizmesi altındaki Avrupa

Mayıs gelmişti, garip savaş birdenbire ciddileşti. Hitler'in komutanlarının "Blitzkrieg" dedikleri yıldırım savaş yöntemi ile birkaç gün içinde Avrupa üzerinden bir silindir gibi geçtiklerine tanık olduk. Norveç'ten başlayarak Danimarka, Hollanda, Belçika, Fransa'nın bir kısmı Nazi ordular tarafından işgal edildi. Sinemalarda gösterilen aktüalite filminde Hitler'in Paris'te Champs Elysée'de askerlerinin resmi geçidinde bulunurken sevinçten tek ayak üzerinde zıpladığını görecektik. Avrupa'ya saldırgan, şoven bir ırkçılık ve koyu bir Yahudi düşmanlığı yayılmaya başlamıştı. Hitler'in en yakın müttefiki, uluslara can veren, onları gençleştiren tek etkenin savaş olduğunu haykıran Mussolini de Piazza Venezia'da insanlık için yeni bir çağın başladığını haykırıyordu. İtalyan faşizminin sloganı "Mare Nostrum!" (Akdeniz bizimdir) Türkiye'deki sorumlu makamları tedirgin kılmıştı. Türkiye Cumhuriyeti çok isabetli bir öngörüşlülükle savaşın başladığı ilk aylarda İngiltere ve Fransa ile Nyon'da

bir ittifak anlaşması imzalamıştı. Böylece tarafsızlığımızı korumakla beraber uluslararası hukuk açısından müttefikler safında görünüyorduk. 1940 baharında bu hareketli ve milyonlarca insana acılar, ızdırablar getiren harekâtı izlemeye giderek güçleşiyordu, zira yürürlükte olan lise bitirme sistemine göre mezun olabilmek için önce sınıf geçmek, sonra da olgunluk sınavına girip başarılı olmak gerekiyordu. Vaktimi sadece gazete okumaya ve radyo dinlemeğe ayıramıyordum.

Son sınıfta fen şubesi

Son sınıfa geçerken ilerde kimya tahsili yapma niyeti ile Fen şubesini seçmiştim. Oysa fen derslerinde edebiyat derslerinde olduğu kadar başarılı değildim. Özellikle matematikte çok zorlanıyordum. Bu eksikliğini gidermek üzere belli aralıklarla İzmir valisinin kızı Altıntaş'ın misafiri olarak evine gider, birlikte ödevleri çözerdik. Ancak daha sonraları İstanbul Üniversitesi'nde Matematik profesörü olacak olan Altıntaş'ın yardımları da yetmez oldu. Hocamız akrabam olan "sıfırcı" Cevdet Bey beni matematikten iknale bıraktı, coğrafya hocası ise yeter derece Türkiye'nin nehir ve göllerini ezberlemediğim için Cevdet Bey'in değerlendirmesine katıldı. Birdenbire dünya olayları ortadan kalktı, benim dünyam savaşa girmediğimiz halde bir günde karardı. Mezun olamamak tüm hayallerimin suya düşmesi anlamına geliyordu. Korkunç bir bunalıma girdim. Bu başarısızlık karşısında okulun son haftaları süresince okuldan ayrılıp derdimle evde başbaşa kalmayı yeğledim. Fen şubesinin diğer öğrencileri mezuniyetlerini kutlarken ben yoktum. Kimse ile vedalaşamamıştım.

1940 yazı

O yıl amcam Birinci Kordon'daki büyük konağı bırakıp yengemle daha kolay yöneltilen, bugünkü NATO binasının arkasına rastlayan bir apartmanın birinci katına taşınmıştı. Okul bittiği sırada yengemle çocukları - Perizat, Hale ve İsfendiyar - tatillerini geçirmek üzere İstanbul'a, Suadiye Oteli'ne gittiler. Evde ben amcamla başbaşa kaldım. Yemeklerimizi sessizce yiyorduk. Sanki Vercors'un *Le Silence de la Mer* romanındaki kahramanı gibi, yalnız ben zaman zaman bazı düşüncelerimi dile getiriyordum, amcam karşılık vermeden dinliyordu. Amcam büroda geçirdiği çalışma saatleri dışında, İzmir'in Levanten kolonisinin kâğıt oyunu ile vakit geçirdiği kulüpte bulunuyordu. Bir iki defa Kemeraltı'ndaki bürosuna gitmem gerekti. Yığılmış kuru üzümle incirin bozulmaması için üzerine dökülen potasın kokusunu duyar gibiyim. O dönemde incirlerin işlenmesinde uygulanan yöntemleri gözleri ile görenlerin, daha sonra cicili bicili selofan kâğıtlarına sarılı kuru inciri yemek isteyecekleri düşünülemez. Zira geleneksel usullere göre incirler paketlenmeden önce üstü başı perişan yevmiyeli erkek işçilerin çıplak ayakları ile yoğruluyordu! Handa Cevat ağabeyime de rastlıyordum, benim oralara gelmemi hiç istemezdi. Burası kızlara göre bir yer değil, ne işin var diyerek beni nazikçe kovuyordu. Lisedeki parlak performansımdan sonra tam mezun olacağım sırada karşılaştığım büyük hezimet bende sınırsız bir hırsla dayalı iki istek uyandırmıştı: bana karşı haksız davrandığı kanaatinde olduğum Cevdet eniştemden lâayık olduğumu sandığım notu almak, bir an önce liseyi bitirip İstanbul'daki üniversiteye kaydolmak. Gerçi o yıllarda Ankara Üniversitesi ortaya çıkmıştı, fakat nedense başkentte okumayı hiç düşünmemiştim. Fen derslerinde sandığım kadar başarılı olamadığıma kanaat getirince, önce iktisat okumayı düşündüm. Fakat kırk yılda bir benimle sohbet

etmeyi kabul eden amcam iktisat yerine hukuku seçmemi önerdi. Hukuk hayatta pek çok kapıyı açan bir anahtardır derdi. Bütünleme sınavlarında başarılı olabilmek için eski formülü uyguluyordum. Genç öğrencilere ders veriyor, kazancımınla bir üniversite öğrencisinden matematik dersi alıyordum. Günlerim tekdüze geçiyordu, evde çoğunlukla yalnızdım. Amcam halamdan erişte yapmasını istemişti, bu amaçla mutfağa içinde yaklaşık 200 yumurta bulunan kocaman bir sepet gelmişti. Can sıkıntısından günde bir ya da iki kez kendime Menemen ya da omlet yapmağa başlamıştım. Söylemeğe ne gerek, çok geçmeden korkunç bir alerji yüzünden nerede ise yatağa düşecektim. Bir süre yumurta-ya hiç el sürmemeğe karar verdim.

İstanbul Üniversitesi'ne yazılma

Nihayet beklediğim gün geldi: her iki ikmal sınavım başarılı geçti, onu takiben olgunluk sınavını da aştım, İstanbul'a giden yol açılmıştı. Mezun olduğum Fen şubesinin ileriki yıllardaki bilançosu parlaktı: onaltı kişilik sınıftan dört kişi akademik kariyere intisap edip profesör olacaktık. Bunlar sıra ile şunlardı: Mübeccel Kıray, Ankara'da ve ABD'de Northwestern üniversitelerinde çifte doktora verdikten sonra ODTÜ ve daha sonraları İstanbul Teknik ve Marmara üniversitelerinde Sosyoloji kürsüsünü kurdu ve yönetti; Alıntaş Güleç İstanbul Üniversitesi Matematik profesörü, Zeynep Korkmaz ise Ankara Üniversitesi'nin Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'nde Türkoloji profesörü oldu. Kendisi 12 Eylül'den sonra TRT ve YÖK üyeliği yapacaktı. Bana gelince, ben erkeklerin tekelinde bulunan Mektebi Mülkiye, daha sonraki Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde Siyasal Davranış kürsüsünü kuran, bir süre kuruluş hazırlıklarına da katıldığım SBF'ye bağlı Basın Yayın Yüksek Okulu'nun iki kez

müdürlüğünü yapan ve bu ünlü kuruma ilk giren kadın akademisyen olacaktım. Geriye bakınca sonucun gerçekten övgüye değer olduğunu görüyorum. Bir kız lisesinde sınıfın yüzde yirmibeşinin akademik kariyere girip en üst kademe-ye ulaşması! Böyle bir sonuç bizlere o zaman oldukça doğal görünmüştü. Bizim gibi Cumhuriyet kızları kuşağına mensub olanlar için kapılar her yerde açık tutulmuştu. Bunun bugün öyle olmadığı bilinen bir gerçektir. Gerçi bizim zamanımıza kıyasla çok daha fazla iyi eğitilmiş, yetenekli genç kadına sorumluluk yükleyen, karar verme yetkisi taşıyan mevkiiler işgal etmektedir. Ne var ki rekabet çok daha çetindir ve ortam bizim döneme kıyasla çok daha az anlayış göstermektedir. Bu açıdan bizler, Cumhuriyetin ilk yüksek öğrenim görmüş olan kadınları çok şanslı sayılıyorduk. Bilime giden ışıklı yolu açmış olan Atatürk'ü yitirmiştik, fakat İsmet İnönü dönemindeki hükûmetler kadın erkek eşitliğinin yerleşmesi açısından desteklerini esirgemiyorlardı. Son yıllarda ileri sürüldüğü gibi bizim kuşağa asexual birer yurttaş olarak yapılan değerlendirmeler de zorlanmış yorumlardır. Her birimiz gençliğin ve kadınlığın verdiği nefse güven ve fütursuzlukla hayata gülümseyerek bakmağı ilke olarak benimsemiştik. Yaşamımızı sadece kamusal alanda birer erdemli yurttaş olarak geçirmeye hiç niyetimiz yoktu. Her birimiz özel yaşamımızda birer prens bekliyorduk. Onu gerektiğinde kendimiz bulmacasına...

Üniversite ile tanışma

1940 Ekim başı, Avrupa İkinci Dünya Savaşı'nın acıları ile kıvranıyor, İngiltere halkı hariç Avrupa ülkelerinin büyük çoğunluğu acımasız Alman ordusunun işgali altında ezilmektedir. Oysa bizler, İnönü ve arkadaşlarının ustalıkla yürüttükleri uluslararası ilişkilerdeki denge oyunu sayesinde geleceğe umutla bakıyorduk. İzmir'den kalkan geminin küpeştesine dayanmış İzmir körfezinden çıkışımızı seyrederken gençliğin verdiği umursamazlıkla istikbal projeleri oluşturuyordum. Kararım kesindi: öğrenimimi en ileri noktaya kadar sürdürecektim. Bunun yalnız Atatürk Türkiye'sinde, mümkün olduğunu biliyordum.

İstanbul'da ilk işim Beyazıt'da üniversitenin ana binasına gitmek oldu. Bugün de zevkle katettiğim ağaçlı yol o zaman bana bilgi tapınağına yaklaşmam nedeni ile tatlı bir ürperti, değişik bir çekingenlik duygusu vermişti. Giriş imtihanının olmadığı o mutlu günlerde aday öğrenciler ellerinde lise olgunluk diploması ile diledikleri fakültelere kaydolabiliyor-

lardı. Sadece Güzel Sanatlar Akademisi (bugünkü Mimar Sinan Üniversitesi) ile İstanbul Teknik Üniversitesi bir yetenek sınavı açıyordu. İstanbul Üniversitesi'nin kayıt bürosu zemin katta bulunuyordu. İçersi oldukça tenha idi. Birkaç kişiden sonra sıram geldi, tercihim Hukuk'tu. Kısa süren bir işlemten sonra belirtilen günde üniversitenin tören salonuna gelmemiz bildirildi. Bu arada bir yurt bulmam gerekiyordu. İzmir'li arkadaşlarımla tavsiyesi ile Laleli'de bulunan Güneş yurdunda karar kıldım. Bir apartmanın üst katını işgal eden bu yurdun aylık ücreti 20 TL (yirmi) idi. Verilen tarih gelip çattı, çiçeği burnunda kalabalık bir grup genç erkek ve kız öğrenci ile birlikte heyecanla görkemli eski Harbiye Bakanlığı'nın ahşap merdivenlerini tırmandık. Birinci katta girdiğimiz salonun tavanı baştan aşağı yaldızlı, renkli çiçekli motifler yansıtan yağlı boya süsleri ile kaplı idi, salonda da tarihin ağır kokusu egemendi, huşu veriyordu. Biraz sonra o dönemin rektörü Devletler Hukuku profesörü Cemil Birsel salona girdi, o dönemde Fakülte sekreteri olan Devletler Hukuku profesörlerinden Mahmud Belik ise sıra olmamızı tenbihledi. Rektör tek tek hepimize İstanbul Üniversitesi'ne hoş geldiniz dedi, hangi liseyi bitirdiğimizi sordu ve başarılar dileyerek elimizi sıktı. Bu karşılamayı beklememiştım, demek bilim mâbedine girmekle kalmadım, ayrıca sevecenlikle de karşılandım. Babîâli yokuşuna koşuyorum, gözüm kitapçılarda, elimdeki sınırlı para ile bana ilk elde en fazla gerekli kaynakları arıyorum. Gözüm Türk Dil Kurumu'nun çıkartmış olduğu Osmanlıca- Türkçe sözlüğe takılıyor. Incecik uçuk portakal renkli bir kitapçık. Meğer onu ne kadar çok kullanacakmışım. O günlerde Medenî Hukuk dersine Ebulülâ Mardin'in geleceğini bilmiyordum. Oysa onun tane tane anlattığı dersi dinlerken kullandığı Osmanlıca kelimelerden hemen hemen yarısını bilmediğimi farkedecek, adı geçen sözlüğü elimden hiç düşürme-

yecektim... Kitâpçılarda gözüme takılan diğer bir yayın keza ince gri renkli bir kitapçık: *Hukuk Birincileri*. Karıştırıyorum, içinde her sınıfın yazılı sınava çıkan derslerin birincisi ve onu izleyen kalburüstü öğrencilerin verdikleri cevaplar, hocanın değerlendirmesi. Sınıf birincilerinin fotoğrafları beni çok etkiliyor. Ben de ilerdeki *Hukuk Birincileri*'ne girmeliydim. Evet, Türkiye'nin İstanbul dışında üniversitesi olmadığı bir dönemde, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasına rağmen Hukuk Fakültesi hocaları birinci sınıflarda kayıtlı binleri aşkın öğrenci sayısına karşın yazılı sınavlarda en iyi kâğıtları ayıracak, onları değerlendirecek, belli sorulara verilen en iyi cevapların sahiplerinin isimlerini belirleyecek ve bütün bu işlemleri basılı bir kitaba geçirecek zaman, heves ve imkânı buluyorlardı. Bunun şüphesiz çeşitli nedenleri vardı, bunlardan biri de holding profesörlüklerinin henüz doğmaması, bir diğeri de Nazi Almanya'sından kaçıp ülkemizde sığınma imkânı bulmuş olan çoğunlukla Alman kökenli profesörlerin beraberinde getirmiş oldukları çalışma disiplini olsa gerek. Dersler ancak birkaç hafta sonra başlayacağı için yeniden İzmir'e dönüyorum, cebimde "Şebeke" adı verilen öğrenci kimliğim. İstanbul'da o sırada iki tür tramvay çalışmaktadır: hâki renktekiler ikinci, kırmızı renktekiler birinci mevkii temsil ederler, ikincilerde bir tam bilet üç, birincide ise beş kuruştur! Tramvayın en keyifli yeri iki yanı açık sahanlıklardı. İnsan orada durup etrafı seyredabiliyor, Galata köprüsünden geçerken hem İstanbul'un eşsiz silüetini daha iyi görüyor, hem de esen rüzgârla serinliyebiliyordu. Sevgili Galata köprüsü bunca yıl hizmet ettikten, yıpranıp ihtiyarladıktan sonra sana hiç yakışmayan bir akıbete uğradın, kundak mı rastlantı mı o yangın sana nasib olmamalıydı. Tramvayla Beyazıt'dan Beyoğlu'na geçerken biletçiye "Şebeke" dediğimde duyduğum gururu halâ hatırlıyorum, kendimi geleceği parlak, çok müstesna

bir şansa sahip insan sayıyordum. İzmir'e dönerken bu defa deniz yolu yerine, vapur ve treni kapsayan Bandırma-Balıkesir hattını yeğledim. Bandırma'da trene binerken karşılaştığım kalabalığa şaşıyorum, güçlkle bir yer sağlıyorum kendime. Tren Balıkesir'de durunca etrafta dolaşan gazeteciye sesleniyor nedense bir karikatür dergisi satın alıyorum. Yusuf Ziya Ortaç'ın çıkartmış olduğu *Akbaba* dergisinin baş kahramanlarından Amcabey hoşlandığım bir karakterdi. Sahifeleri çevirirken gözüm bir karikatüre takılıyor: üzeri "Halkevi" yazılı bir binanın kapısından birçok insan iri yarı tumbul, sempatik bir adamı itekliyerek sokmağa çalışıyorlar. Altındaki yazı bu kişinin İstanbul Hukuk Fakültesi'nden Doç. Dr. Yavuz Abadan olduğunu, kendisinin Eminönü Halkevi başkanlığına getirildiğini yazıyor. Bu insanın benim hayatımda ilerde belirleyici bir rol oynayacağını, hayat arkadaşım olacağını o anda nasıl bilebilirdim! İzmir'de evde itibarım artmıştı. Geçmiş yıllarda her vesile ile kırıcı cümlelere hedef olan ben artık örnek alınacak bir insan olarak karşılanıyordum. Amcanın bana ayda seksen TL vereceği müjdesi sevinçten uçmama yetiyordu. Kafamda hesapladım: yurda 25 TL verirsem, fakülteye yayan gidip gelirimsem, artan para yemek ve diğer zorunlu masraflarımı karşılayacak ölçüdedir. Haziran ayında geçirdiğim bunalımı arkamda bırakmışım, hayat yine pembe görünüyordu. Çok sevdiğim arkadaşlarımla temas kurmaya çalıştım. Ne yazık ki en fazla anlaştığım Beco, Günseli, Türkân ile Güner Ankara'da yeni kurulmuş olan Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesi'ne devam etmeye karar vermişler, ben de onlardan uzak düşmüştüm. Perihan liseyi bitirir bitirmez sevdiği gençle evlenmeye karar vermişti. Grubumuzdan sadece Nerime İstanbul'da Edebiyat Fakültesi'nin Tarih bölümüne kaydını yaptırmıştı.

Hukuk Fakültesi'nde ilk yıl

1940 sonbaharında İkinci Dünya Savaşı yeni boyutlar kazanıyordu, ancak benim ilgilerim o sırada hangi giysilerle İstanbul'a gideceğim noktası üzerinde yoğunlaşmıştı. Halamın ördüğü iki kazak ve diktiği etekliklerle amcamın verdiği ekstra paralarla kendimce zarif bir gardırob düzenlemiştim. Artık yıllar boyunca istemeyerek giymek zorunda kaldığımız siyah önlük ve o kalın siyah çoraplara elveda. Naylon çoraplar yeni çıkmıştı, onlara gözüm gibi bakıyordum, zira çifti beş lira idi! Nihayet gidiş tarihi geldi, küçük bir valizle çocukluğumun bir kısmının geçtiği büyük kent'e, İstanbul'a yerleşmek üzere yeniden yola çıktım. Laleli'deki "Ege Öğrenci" yurdunda çabucak yeni arkadaşlıklar kurdum. Yurt Laleli'de, günümüzde Doğu Avrupalı turistlerin seçtikleri otellerin bulunduğu yan sokaklarından birinde idi. Yurt apartmanın iki üst katını işgal ediyordu, balkonundan Marmara görünüyordu. Oda arkadaşlarım Tıp Fakültesi'ne devam eden Ödemiş'li Nezahat, bir yerde ebe olarak çalışan bizlerden oldukça daha yaşlı Naime hanım ve Matematik bölümünü seçmiş olan son derece güzel bir genç kızdı. Hepimizden genç olduğu için adını "Bızdık" koymuştuk. Çarpıcı güzelliği nedeni ile fakülteyi bitirmeden varlıklı bir Tıp Fakültesi profesörü ile evlendiğini sonradan duydum. Nezahat'la çok iyi anlaşıyordum. Bir ilkokul öğretmenin kızı olarak iki kardeşi ile babanın 28 TL'lik aile bütçesi çerçevesinde yüksek öğrenimini sürdürmek zorunda idi. Öyle olduğu halde içimizden belki en iyimser, en mutlu olanı o idi. Tıp kitaplarının ve özellikle atlasların pahalılığı nedeni ile derslerini hep üniversite kütüphanesinde hazırlardı. Esasen Tıp tahsili meşakkatli ve zor bir öğrenimdir. Fakat Nezahat hiçbir şeyden yılmıyordu. Kütüphanede sık sık aynı masada karşı karşıya oturduğu askerî bir öğrencinin adını "Ballıbaba" takmıştı. Bizler bu sempatik arkadaşlı-

ğa sıcak bakıyorduk, ancak bu bağ sürekli bir hayat arkadaşlığına dönüşmedi. Nezahat ilk muayenehanesini açtığı Ödemiş'te daha sonraları AP nin ileri gelen yerel şahsiyetlerinden biri ile evlenecek, tüm Ege'de "Kız doktor" unvanı ile büyük bir üne kavuşacaktı...

Fakültemin ilk sınıfı çok ilginçti. Yer olarak bugün İstanbul Üniversitesi'nin rektörlük ve dekanlıklarını barındıran binanın en üst katını işgal ediyordu. Sınıfımız eskiden kaydolmuş öğrencilerle birlikte birkaç yüz kişiden oluşuyordu. Dersler arası koridora çıkınca insan kendini Beyoğlu'nda sanırdı. Sonradan duyduğuma göre pek çok genç erkek sırf güzel üniversiteli kızları görebilmek için buralara gelip ders aralarındaki kalabalığa karışmış. Altımızda İktisat Fakültesi bulunuyordu. Onlar o kadar kalabalık değildi, ayrıca bizimle birçok ortak dersleri de vardı. Bu nedenle en büyük yığılma Hukuk'ta oluyordu. İnsan kimseyi tanımadığı böylesine karmaşık bir ortama gelince ne yapar, önce etrafı iyice inceley⁴². İlk gözüme çarpan husus sınıfın ilk üç dört sırasının silme askerî öğrenci tarafından işgal edilmesiydi. Bugünkü terimlerle denilebilir ki toplumumuzun henüz sivilleşmediği bu somut örnek olaydan bile anlaşılıyordu. İlerde askerî yargının çeşitli kademe ve işlevlerinde kullanılmak üzere çetin bir giriş sınavı sonucu Hukuk öğrenimine ayrılan askerî öğrenciler Beyazıt meydanının Aksaray yönüne doğru bakan köşe binasında barınıyorlardı. Çok sıkı bir disipline tâbi idiler. Sabahları galiba beş ya da beş buçukta kalkıp kahvaltı ettikten sonra saat sekiz civarında ön sıraları tutarlardı. Onların tekelerini kırmağa teşebbüs eden sivil erkek arkadaşlarımız palaskalı bir dövüşe karışmamak için bu teşebbüslerinden hemen vazgeçtiler. Şu kadar ki askerî öğrencilerin oturduğu birinci sıranın ön tarafında trenlerde rastlanan straponten türü açılıp kapanan oturma yerleri vardı. Bunları askerler korumak istedikleri kişilere, bu ara

çalışkan sandıkları ya da yabancı dil bilgilerinden faydalanmak istedikleri kız öğrencilere ayırırlardı. İleri görüşlü bir eğitim politikası izleyen Türkiye daha İkinci Dünya Savaşı patlak vermeden Hitler'in Yahudi düşmanlığı nedeni ile hayatlarını sürgüne gitmek suretile kurtarmağa çalışan Alman bilim adamlarına kapılarını açmak suretile çok isabetli bir yol tutmuştu. Gerçi 1933'de gerçekleştirilen Darülfünun reformu da yüksek sayıda yabancı hocaların İstanbul'a gelmesini sağlamıştı, ancak büyük akım Hitler'in iktidara gelip Bin Yıllık Reich'i kurma çabasını gerçekleştirme aşamasına getirdiğinde başlamıştı. Bizim sınıf da yabancı hocalardan payını almıştı, Roma Hukuku hocamız Macar asıllı Prof. Andreas Schwartz, Hukuk Felsefesi hocamız von Aster ile seçimlik ders olarak alınabilen Sosyal Tarih hocamız Kessler'di. Sonuncusu Almanya'nın ünlü Göttingen Üniversitesi'nden gelmiş, Yahudi olmayan bir sosyal-demokrattı. Birinci sınıf öğrencisi Roma hukukunu kavrama ve somut örnek olaylara uygulamada zorlanıyordu. Schwartz derslerini Fransızca verir, öğrenci bunları o zaman henüz asistan olan Türkân Rado'nun yetkin çevirisi ile izlerdi. Türkân hanımın bilgisine, vakarına ve olgunluğuna hayrandım. O benim bir süre rol modelim oldu. Askerî öğrenciler hızlı not tuttuğumu farketmekte gecikmediler, gereğinde eksiklerini tamamlamak üzere bana da ayrıcalıklı "kontenjan" larından bir yer ayırdılar. Böylece çok geçmeden ilginç bir grup oluştu: ilerde parlak bir avukat olacak olan Meziyet Temizel, Rum okullarında Türkçe hocalığı yapan, Dame de Sion mezunu Selma ve Leyla Erez isimindeki kızkardeşler, ilerde çok başarılı bir Medenî Hukuk profesörü olacak olan Halit Kemal Elbir ve ben. Hepimiz Fransızca'yı iyi bildiğimiz için sadece iyi not tutmakla kalmıyor, aynı zamanda Schwartz'ın sorularına yanıt yetiştirmeye çalışıyorduk. Gerçi Roma Hukuku keskin bir mantığa sahip ise de aile hukuku anlayışı

kadınları her türlü haktan yoksun kılan bir temele dayanmaktadır. 1940'lerde neo-feminizm henüz sahneye çıkmadığından bu keskin kadın düşmanlığını pekiştiren hukukî düzenlemelerin yansıttığı büyük adaletsizliği tam anlamı ile farkına varmamıştık. Sözümlü ettiğim ön sıranın arkadaki sıralarda olduğu gibi yazı yazılabilecek bir kısmı yoktu, üstelik bu meşhur ön sıra gevşek vidalarla yere çakılmıştı. Bu nedenle bir salıncağı andırır biçimde ileri geri gidiyordu. İlk haftalarda bize diğer hocaların mazereti nedeni ile sıkça gelen Yavuz Abadan bu gidip gelmeleri izledikten sonra bize doğru seslenerek "Çocuklar, kendimi vapurda imişim gibi hissediyorum, sizi deniz tutmuyor mu?" sorusunu sormuştu. Oysa bizim keyfimiz yerinde idi. Medenî Hukuk dersine büyük Mecelle üstadı Ebulülâ Mardin geliyordu. İtinalı giyimi, ağırbaşlı duruşu, sivri bir sakalın süslediği sempatik yüz hatları ile unutulmaz bir Osmanlı bilgin görüntüsü veren hoca kürsüye çıktıktan sonra ve dersinin bir kısmını anlattıktan sonra bize doğru eğilerek "Söylediklerimin zevkine vardınız mı, nuru aynım?" dediğinde bir ağızdan "Vardık" diye bağırdık. Ebulûla Bey aile hukukunu anlatıyordu. Ne var ki ayınları çatlatarak verdiği derslerde bizi sadece nişanda hediyelerin iadesi bahsine kadar getirmişti. Anlaşılan aile hukukunun diğer çetrefilli hukuk sorunlarını yaşayarak öğrenecektik. Mezun olduktan ve Yavuz'la evlendikten sonra bir bayram vesilesile Ebulûla Bey'in Büyükdere'deki evine gitmiştik. Yetmiş yaşına yaklaştığı halde kayınpederi, Şirketi Hayriye ortaklarından Necmeddin Molla Beyefendi odaya girdiğinde nasıl hürmetkâr bir şekilde ayağa kalktığını imrenerek gözlemiştim. Gelenekler zarif bir şekilde uygulandığında karşıdakilere unutulmaz bir yaşam rehberliği görevini yerine getiriyor. Medenî Hukuk'un Borçlar kısmını Prof. Dr. Samim Gönensay okutuyordu. Ebulûla Bey'in heybetli görünüşüne karşın, Samim

bey ince, uzun yapıda bir şahıstı. Her zaman kolalı yakalı gömlekler giyer, hızla konuştuktan sonra terler ve önündeki bardağı bir yudumda içerdi. Bu ara arkamızdaki askerî öğrenciler arkaya yaslandıkları için biz strapontenlerimizle birlikte havalanyorduk. En büyük eğlencemiz Samim Bey'le ilgili karikatürler çizmekti. Özellikle sarışın Leyla - lākabı Madonna idi, - çok muzipti. Keskin kalem ile Samim Bey'i uçan bir halı üzerinde resmediyor, yanına bir sürü sürahiler diziyordu. Bu karikatürler elden ele dolaşınca gülmek elde değildi. Medenî Hukuk'un derneklerle ilgili kısmını ise Doç. Dr. Hıfzı Timur okutuyordu. Böylece aynı derste üç değişik hoca, üç değişik yöntem ve üç değişik şahsiyeti tanıma fırsatını bulmuştuk. Anayasa Hukuku hocamız ilerde 27 Mayıs 1960 devrimine karşı çıkmış olan Ali Fuat Başgil'di. Liberalizm, faşizm, nazizm, demokrasi rejimlerini kısaca özetledikten sonra kendi adını verdiği nev'i şahsına özgü bir anayasa sistemi okutuyordu. Gururlu, öğrenciye uzak duran, soğuk bir kişiliği vardı. Sınıfımızın çok korkmakla beraber takdir edip sevdiği diğer bir hoca ekonomi dersini okutan Prof. Şükrü Baban'dı. İnce, uzun, atlet yapılı, kır saçlı bir zatdı. Genellikle gri elbiseler giyer, yakasında mutlaka kırmızı bir karanfil taşırdı. Konuşma tarzı hiciv dolu idi, esprilerine önce kendi gülerdi. Ne var ki kendisinden not almak son derece güçtü. Birinci sınıfta hepimiz için hukukla ilgili kavramları yerli yerine oturtan kuşkusuz Hukuk Başlangıcı dersine giren Doç. Dr. Yavuz Abadan olmuştur. İlk ayda diğer hocaların mazeretinden olsa gerek hemen her gün tüm boş saatleri dersi ile dolduran Yavuz Abadan kamusal/özel alan ayırımını, kamusal/özel hakların sınırlarını, hukuk biliminde tarih ve felsefenin yeri ve değerini öğretmekle işe başlamıştı. Ulpianus'tan zikrettiği adalet tanımı hâlâ zihnimde taptaze duruyor. Yavuz Abadan antik Yunan'a karşı özel bir ilgi besliyordu. İnsanlığa ilk defa ola-

rak demokrasinin kurallarını tanıtan Yunan felsefesi onun gözünde çağdaş demokrasiye giden yolun temel taşlarıydı. Böylece bir zamanlar Tilkilik'te Namazgâh sokağında, dedemin evine nerede ise bitişik Agora'da olup biten tartışmaları zihnimde daha iyi canlandırabiliyordum. Bugün de ayakta duran yarım yıkık bir kemerin ortasını süsleyen Faustina adlı güzel bir Romalı kadın başı kim bilir vaktile hangi ateşli tartışmalara sessizce tanıklık etmiştir. Yavuz Abadan'ın Tatar kökeninin tipik özelliklerini yansıtan yuvarlak yüzünde daima gülen bir ifade vardı. Ders anlatırken ellerini kullanıyordu, o elleri beğenen pek çok kız öğrencinin olduğunu biliyordum. Aşırı derece şişman olduğu için her yerde dikkati çekerek. Sınıfla arası çok iyi idi, dersi canlı tutmak için ilginç örnek olaylar verirdi, bazen hikâyeler anlattığı da olurdu. Meğer İstanbul dönüşünde almış olduğum karikatür dergisinde rastladığım resim ona aitmiş. Doçentliğinin yanı sıra yeni başına getirildiği Eminönü Halkevi'nin başkanlığını da sürdürüyordu.

Eminönü Halkevi'nde gençler

Bir gün öğleyin, sınıf boşaldığı sırada kapıda sonradan Muhammer Baykan olduğunu öğrendiğim İktisat son sınıf öğrencisi bir delikanlı çıkan öğrencileri gözden geçiriyor, bazılarına bir davetiye uzatıyordu. Bana da verdi. Meğer Eminönü Halkevi Yönetim Kurulu genç üniversitelilerin program önerilerini toplamağa karar vermiş, bu gruba beni de dahil etmişler. Belirlenen gün Eminönü Halkevi'ne gittik, çeşitli fakülte mensubu kızlarla delikanlılar fikirlerini ortaya koyuyorlardı. Halkevinin Yönetim Kurulunda bir yandan başkanın kuşağından Eflatun Cem Güney gibi deneyimli kişiler, öte yandan yenilikler yaratmaya hevesli Tarık Zafer Tunaya gibi geleceğin bilim adamları, çok iyi örgütçü

Adnan ve Alaeddin gibi Tıp öğrencileri de vardı. Ortam çok demokratikti, tek partili yaşamın zorunlu olarak yarattığı kısıtlayıcı atmosferin içinde Halkevindeki iklim kültürel alanda gençlere geniş olanaklar sağlamış, genç yeteneklere kapılarını açmıştı. Böylece birinci sınıfta düşünce ufkumuzu genişleten yeni öğretilerden başka kültürel faaliyetlere imkân veren bir merkez de ortaya çıktı. Halkevi o sırada yetişkinler eğitimi, spor, sergi gibi faaliyetlerin yanısıra yeni serpilene Türk tiyatrosuna da kapılarını açmıştı. Genç Cüneyt Gökçer'i orada Sophokles'in *Antigone*'sinde izleme imkânını bulmuştuk.

İkinci Dünya Savaşı'nda İstanbul

İkinci Dünya Savaşı'nın yoğunlaşması ve Türkiye'nin tarafsız kalması nedeni ile İstanbul çeşitli uluslara mensup ajanların da cirit attıkları bir yer olmuştu. Dolayısıyla gün geçmiyordu ki Alman, İtalyan ya da İngiliz, Fransız Kültür ataşeleri gelip Halkevi başkanına getirebilecekleri müzik, dans, ya da resim alanında tanınmış sanatkarların adlarını bildirmesinler. Gelen bu sanatkarlar arasında altın sesli Alman soprano Erika Sachs'ı anımsıyorum. Istanbul, İkinci Dünya Savaşı'nın önemli casusluk merkezlerinden biri sayılıyordu. Bizler o dönemde bu işlerin elbette farkında değildik. Ancak sonraları savaş yıllarında Müttefik ve Mihver devletlerden onyedici istihbarat örgütünün bu kentte çalıştığını ve yüzlerce kişinin bu örgütlere bilgi vererek geçimini sağladığını öğrenecektik. İstanbul, birbirinin can düşmanı kişilerin sık restoranlarda yan yana masalara oturup çigan müzikleri dinledikleri günler yaşadı. Bir Alman ve bir Amerikan istihbarat ajanının aynı anda güzel Macar şarkıcıya âşık olup, romantik ajanlıklarını temelde sürdürdükleri işbirliklerine tanık oldu. İstanbul ayrıca, Avrupa'nın her ya-

nından çıkıp ölüm ve yıkımla yüz yüze gelmenin gerilimini yaşayan göçmenlerin doldurduğu bir yerdi. Bu gerçek öykülerin dikkat çekici kahramanları arasında Almanya'nın Ankara'daki büyükelçisi, Weimar Cumhuriyeti'ni çökerten politikacılardan von Papen, daha sonra 23. John adıyla Papa olacak genç Vatikan temsilcisi, Müttefiklerle gizlice barış görüşmesi yapan Macar yöneticiler, İngiliz büyükelçisinin, tarihe en önemli casuslardan biri olarak geçecek kod adı "Cicero" olan mütevazı uşağı, binlerce Yahudi'yi Alman toplama kamplarından kurtarmak için ümitsizce çabalayan Siyonist temsilciler gibi değişik kişiler yer almıştı. Biz bu olayları çok uzun yıllardan sonra çeşitli anı kitapları ile basın röportajlarından öğrenecektik.

Erken tatil

1940/41 kışında İstanbul Üniversitesi'nin görkemli binasının en üst katındaki dersliğinin eskimiş tahta sıralarını işgal ederken gençliğin verdiği iyimserlikle daha güzel, barış içinde geçecek bir yarını düşünüyorduk. 19 Mayıs 1941 gecesi Eminönü Halkevi'nin sahnesinde Kurtuluş Savaşı'nda Büyük Taarruzu düşünceli olarak planlayan Mustafa Kemal'in kalpaklı profilini yansıtan bir panosu asılmıştı. Kurtuluş Savaşı'nın ilk kademesi sayılan Samsun'a çıkışı gençlerle Eminönü Halkevi başkanı olarak Yavuz ne kadar veciz bir şekilde dile getirmişti. Savaş bulutlarının yoğunlaştığı bir sırada ulusal bütünlüğe karşı duyulan özlem bu tür gecelerde doruğa ulaşıyordu. Ne var ki hükümet ortaya çıkabilecek olan askerî harekât sebeble üniversitelerin erkenden tatile girmesine karar vermişti. İçimizden derslerini düzenli olarak çalışmayıp, her şeyi son iki haftaya bırakmış olanlar gafil avlanmışlardı. Birdenbire herkes bir sınav ateşile kıvranmağa başladı. İlk önemli adım Nisan ortasında

çekilen kuralar oldu. O dönemin tüzüğüne göre öğrenciler kur'a ile belirlenecek iki dersten yazılı olarak sınava tâbi tutulacak, kalan derslere ise sözlü olarak gireceklerdi. Bizim sınıf Medenî Hukuk ile Roma Hukuku çekti. Hepimiz harıl harıl çalışmağa koyulduk. İlk sınav Medenî Hukuk'tu. Dersi üç profesör okuttuğundan her biri bir soru hazırlamıştı. Ebulûla hoca ayrıntılı bir örnek olay vermişti. Kilit kavram "kaziyei muhkeme", bugünkü deyimini ile "kesin hüküm" ddi. Sorunun yanıtı bu kavramda saklı idi. Oysa ben bu kavramın anlamını bilmiyordum. Gözcülük yapan asistanlara bana bu kavramı açıklamalarını rica ettim, fakat onlar yardımcı olamadılar. Bir kez daha Osmanlıca daha doğrusu Arapça dilinin oluşturduğu duvara çarpmış oldum. Bununla beraber tüm sınavların içinde yedi aldığım tek sınav bu oldu. Yazılıların sonuçları yaklaşık on gün sonra asıldı, listeye büyük bir heyecanla koştuk. Geçmişim! Öyle ise sıra sözlülerde. Sınavlar öğrencilere açıldı. Bizden önceki listelerde yer alan arkadaşların sınavlarını dinlemeğe gittik. En çetin sözlü sınav ısırtıcı bir hicivle karşıdakini şaşırtmağa çalışan iktisat hocası Şükrü Baban'ınki idi. Bana Ricardo yasasını sordu. Açıklamalarımı yeterli bulmuş olacak ki bu dersten de on aldım. Yaz sonu yayınlanan *Hukuk Birincileri*'ni gözden geçirince Roma Hukuku dersinde verdiğim cevablardan örnekler alındığını gördüm.

Sınıfımız

Büyük çoğunluğumuz yirmi yaşlarında bulunmakla birlikte aramızda yaşça daha büyük arkadaşlar da vardı. Onlar Osmanlıca-Farsça-Türkçe karışığı olarak karşımıza çıkan Hukuk dilini anlama ve yorumlama açısından bir üstünlüğe sahipti. Nitekim Medenî Hukuk dersinin sınıf birincisi Atıf Yonsel, kendisine Atıf amca olarak hitap ettiğimiz kırk yaş

civarında bir ağabeyimizdi. İlerde İstanbul barosunun ünlü avukatlarından olan Atıf Bey daha sonraları romancı Peride Celâl ile evlenecekti. Yaş grubumuzdan daha büyük olan öğrenciler arasında bir koruyucumuz daha vardı: Bekir Amca. Kâzım Taşkent'in akrabalarından olan Bekir Bey de bizim gruba özel bir sempati gösterir, bizlerle sohbet ederdi.

Birinci sınıfta bulunduğum sırada bir ömür boyu sürecek diğer bir arkadaşlığın temeli daha atıldı. Sabri amcamın bir İstanbul'a gelişinde beni İzmir'in meşhur Naim Palas sahiplerinden Naim Molvan'ın kızı Leyla ile tanıştırdı. Leyla da Hukuk'a kaydolmuştu. Çarpıcı bir esmer güzeli olan Leyla olağanüstü zarif ve şık bir kızdı. Lise bitirme sınavını Galatasaray'da vermişti. Taksim civarında oturuyordu. Bir yıl sonra Transtürk Holding'in kurucusu, bizden iki yıl daha büyük olan Fuat Süren ile evlenecek olan Leyla özellikle sanat ve edebiyata meraklı idi. Nitekim Hukuk öğrenimini noktaladıktan, evlendikten ve çocuk sahibi olduktan sonra Güzel Sanatlar Akademisi'ni bitiren ve çok başarılı iç dekorasyon bürosunu günümüze kadar sürdüren çok yönlü bir kişidir.

Hukuk Fakültesi'nin asistanları arasında yönettiği kur pratikler nedeni ile öğrenci tarafından en çok beğenilen kişi daha sonraları Türkiye'de sol ideolojinin sözcülüğünü, bir ara Türkiye İşçi Partisi'nin başkanlığını yapmış olan Mehmed Ali Aybar'dı. 1924 Anayasasını tartışırken konuyu hep insan hakları kavramına ve bu hakların kapsamına getirirdi. Görüşleri çok beğenilirdi.. Erken başlayan yaz tatili boyunca ilginç yeniden ikinci dünya savaşının kızışan gelişmeleri üzerine yoğunlaştı. Pearl Harbour baskınının bir sonucu olarak Franklin D. Roosevelt Amerikan kamuoyunun desteğini alarak öteden beri desteklemekte olduğu İngiltere ve Fransa'nın imdadına koştu. Hitler Sovyet Rusya ile imzaladığı saldırmazlık paktını feshetti, Mihver devletleri ile

Müttefikler arasındaki stratejik cephelerin yanı sıra ideolojik kutuplaşma yoğunlaşmıştı. Hür dünyanın emeli dünyayı saldırgan faşizmden kurtarmaktı. Bu uğurda Sam amca, Joe amca yani Joseph Stalin ile elele vermeyi dahi göze almıştı.

Hem çalışmak, hem okumak

1941 yazında bireysel planda bir sempati arkadaşlığına dönüşen Yavuz Abadan'la olan tanışıklığım sorumsuz dedikodular nedeni ile olumsuz bir kesintiye uğradı. Kaynak olarak bildiğim yengemle tartışmaları sürdürmemek için bir an önce İstanbul'a dönüp hayatımı tek başıma, çalışarak kazanmağa karar verdim. Bu kararımın sonucu olarak mezun oluncaya kadar hem çalışacak, hem de yüksek öğrenimime devam edecektim. Bu niyetimi gerçekleştirme açısından en büyük yardımı evlenmek üzere bulunan arkadaşım Leyla ile Fuat Süren'den görecektim. Gerçi geçimimi sağlayacak işi gazete ilanı yolu ile kendim bulmuştum: Schwickerath isimli Alman bir arınatör Tophane'de bulunan Hovaghimian hanında beni yeni kurmuş olduğu gemi acentalığı bürosunda tercüman/sekreter olarak istihdam etmişti. İşin en çekici yanı bana haftada üç yarım gün Fakülteye devam etme izni vermesi olmuştur. Ancak Beyoğlu tarafında hiç yurd yoktu, oysa ben işime yakın olmak istiyordum. Çözümü arkadaşım Leyla'nın kocası Fuat Süren buldu, beni Taksim'de Zambak Sokağı'nda oturan halası, Madame Izidor'un yanına yerleştirdi.

Seksenlik bir Ermeni olan Madame Izidor evden çıkmamakla beraber siyasî olayları büyük bir ilgi ile izliyor, Türk basınına okuyamadığı için savaşı benim yardımımıyla gözlüyor, her gün aldığı *Jamanak* adlı Ermeni gazetesini gereksiz saydığı yerel dedikodular naklettiği için eleştiriyordu. Belli bir şiveye sahip olmakla beraber Türkçe'si mükemmeldi,

alaturka müziğe ise benden çok meraklı idi. İşten çıkınca sık sık sinemaların saat 18.00 matinelere gittiğimde, beni merak ederdi. Otuz lira karşılığı oturduğum oda rahattı, Beyoğlu henüz daha sonraki yozlaşma haline dönüşmemişti, Markiz ve Lebon pastaneleri durduğu gibi vaktile babamla gelip aylarca kaldığımız Tokatlıyan oteli de henüz işliyordu. Ne yazık ki o zarif otel bugünkü çirkin pasaja dönüştürüldü. Pera Palas Oteli'ni yüz kûsur senelik halile nasıl oluyor da günümüze dek koruyabildik, şaşıyorum doğrusu... O yılın güz aylarında ilk gazetecilik deneyimimi de yaşadım. Yaklaşık üç ay süre ile sabahın çok erken saatlerinde, yedi dokuz arasında o tarihlerde İstanbul'da çıkan günlük Almanca gazete, *Türkische Post*'ta da çalıştım. Türk basınında bir gün önce çıkan en önemli haberleri bulup çevirmektir işim. İki paralı iş ve öğrencilik fazla geldi. Üç ay sonra hastalanıp bir hafta kadar Alman Hastanesi'ne yatmak zorunda kaldım. Vücudumun bir direnme sınırı olduğunu böylece öğrenmiş oldum. Esas iş yerim çok anlayışlı davranıp hastane masraflarımı karşılamıştı, Leyla ile Fuat ise hastanede de yoklamışlar, bana sahip çıkmışlardı. Orada yatarken uzun uzadıya dostluk kavramı üzerinde düşünmüş, gerçek bir dostun insan için ne kadar değerli olduğunu anlamıştım. Sağlığıma yeniden kavuşunca zamanımı üniversite ile işyerim arasında paylaşmıştım. O ara Leyla ile Fuat evlendiler. Arkadaşlarım ilk yıl kayınpederin oturmakta olduğu Beyoğlu'ndaki Mısırlı Apartmanı'nın ilk katına yerleştiler. Yakınlığımız dolayısıyla onları sık sık görebiliyordum. Fakülteye dönüşümlü olarak bir hafta pazartesi, çarşamba, cuma, diğer hafta ise salı, perşembe, cumartesi giderdim. (O zamanlarda cumartesi günü yarım gün çalışılırdı). Devam edemediğim günlerin ders notlarını arkadaşlarımdan alırdım, bunlardan özellikle Dedeoğlu adlı bir delikanlının tuttuğu notlar çok yararlı idi.

Öğrenci çayları

O dönem gençliğinin en fazla rağbet ettiği eğlence türü cumartesi öğleden sonraları çeşitli fakültelerde kurulan girişimci gruplarca düzenlenen danslı çaylardı. Bugün Sheraton Otel'i'nin bulunduğu yerdeki Taksim Gazinosu ile bir zamanlar başbakan Adnan Menderes'in gayri resmî başbakanlık konutu gibi kullandığı Park Otel en severek gittiğimiz lokallerdi. Başka bir deyimle bizim kuşak diskonun ne olduğunu öğrenemedi, blucin giymedi, dans etme hevesini cici çocuklar gibi öğleden sonra saat 15.00 - 19.00 arasında giderirdi. Hiç unutmam, bir defasında teneffüste kürsüye çıkıp sınıftaki kız arkadaşlarıma şöyle seslenmişim: "Arkadaşlar! Erkek arkadaşlarınızın sizi davet etmesini beklemeyiniz, biletlerinizi kendiniz alınız!" Anadolu'dan gelme erkek arkadaşlarımızın bu çağrıya ne kadar kızdıklarını tasavvur etmek güç olmasa gerek. Sınıfımızda kızlara çok ilgili, nazik ve aslâ arkadaşlık ölçülerini aşmayan iki delikanlı vardı: daha sonra savcılık ve İngilizce bilgisi nedeni ile Amerikan büyükelçiliğinin hukuk danışmanlığını yapacak olan Aydın Mengüç ile ilerde Bolu milletvekilliğine seçilen İhsan Gülez. Sınıfta önsırada paylaştığımız strapoten arkadaşlarımızdan oluşan grubumuz gerçi ikinci sınıfa geçerken dağılmıştı, fakat biz sarışın Leyla hariç yine zaman zaman buluşurduk. Bu grubun üyeleri arasında en fazla görüştüğüm kimse sonraları İstanbul Hukuk Fakültesi'nin Medenî Hukuk profesörlüğüne yükselecek olan Halit Kemal Elbir'di. Ailesile Topağacı'na inen caddeye bakan zarif bir villada oturuyordu. Halid'in çeşitli arkadaşları arasında yine bir ömür boyu sürecekle olan yeni bir dost kazandım: İstanbul İktisadî İlimler Akademisi öğrencilerinden Nilüfer Sağtur. Annesi Viyanalı, babası bahriyeli bir Türk paşası idi. Harbiye okuluna nerede ise bitişik olan apartman dairelerinde haftada bir, yemekten sonra sohbet etmek üzere bulu-

şulurdu. O sakin ve ahenkli gecelerde neler tartışmazdık, dünyayı her defasında yeniden düzenlerdik. Nilüfer'in an-nesi benim geç vakit sokağa çıkmamı istemediği için hep onlarda yatıya kalır, ertesi sabah kızarmış ekmeklerin de bulunduğu nefis kahvaltılar yapardım.

İkinci sınıfın hocaları

İkinci sınıfın en etkileyici hocaları daha sonraları İstanbul Üniversitesi rektörü olan Sıddık Sami Onar ile Ceza Huku-ku hocası Tahir Taner'di. Hafif kambur, kısa boylu olan Sıd-dık Sami gönlünde nice aslanlar beslerdi. Nitekim rektör olduktan sonra Harbiye Nezareti olarak kullanılmış olan bu tarihî binayı bir baştan bir başa restore edecekti. Ne yazık ki halefleri aynı titizliği göstermediler. Dersinin çok kalın bir kitabı vardı, konularını iyi anlatırdı. Tahir hoca bilimsel şatafatı seven yaşlı bir hoca idi. Yanından asistanı olan Sulhi Dönmezer'i hiç ayırmaz, Ceza hukuku kur pratiklerini ona yaptırırdı. Sulhi Bey gençliğine rağmen öğrenci üzerin-deki otoritesini duyurmaktan hoşlanan bir kimse idi. Hepi-mize yazılı ödevler dağıtırdı. Bana "Ahlâkî Suç" teorisini in-celettirdi. Buna göre bir kimsenin suçlu sayılması için işle-mek istediği fiili zihninden geçirmesi yeterli idi. İyi ki bu teori uygulamaya konulmadı, yoksa tüm dünya kocaman bir hapisaneye dönüşecekti! Bu arada birinci sınıfa öğrenci olarak giren, Arnavutköy Kız Koleji mezunu İffet Arslan isimli bir kız fakülteden "Münazara = Debates" düzenleme iznini almıştı. Demokratik tartışmaya yapıcı bir başlangıç oluşturan bu fikir jimnastiği üniversite için bir yenilikti. Cesur ve atılgan bir kız olan İffet çekici konular ve ilginç hatibler bulmakta gecikmedi. İlk konu "Köprüaltı çocukla-rını serbest mi bırakmalı yoksa bir kuruma mı yerleştirme-li?" idi. Konuşmacılardan biri sınıf arkadaşımız Feyzi Fey-

zioğlu, diğeri uzun yıllar Bölükbaşı'nın partisinde İstanbul milletvekilliği yapacak olan Saadet Kaçar'dı. Çok geçmeden İffet'le de ahabab oldum. Ara sıra Halit, karikatürcü bir arkadaş, İffet ve ben kendimize ziyafet çekerdik. Devam ettiğimiz lokal o dönemde Eminönü civarındaki Yağ Çarşısı'nın ortasında salaş bir ahçı dükkânı idi. Sahibi Pandelli adlı İstanbullu bir Rum'du. Eminönü'nün ünlü işadamları, avukatları da bu mütevazı lokantaya gelirlerdi. Pandelli kır saçlı, ehlikeyf bir kişi idi. Saat onbire doğru rakı bardağını eline alır, tüm siparişleri nükteli cümlelerle mutfağa aktarır, bu ara herkesle sohbet ederdi.

Hayatımı kazanmak zorunda olduğum için birinci sınıftan sonra üniversiteye haftanın ancak belirli günlerinde devam ettiğim halde hep Haziran'da geçerdim. Sulhi Dönmezer'in titizliği yüzünden not ortalamam bir not eksiki ile burs almama izin vermiyordu. 1942 kışı Sovyet Rusya Hitler'in orduları tarafından istilâ edilmişti, Türk basını savaşın akıbetini tartışıp duruyordu. Öğrenciler arasında Turancı dolayısıyla ırkçı fikirlere iltifat eden çoktu, solculuktan hemen hiç söz edilmezdi. Ne var ki İktisat Fakültesi'nin kütüphanesinden Marx'ın *Kapital*'ini istediğim zaman, kütüphane memuru kitabı tereddüd etmeksizin bana verdi. Marx'ın kitaplarının "sakıncalı" yayınlar arasında yer alması daha sonraki yılların eseri idi.

Savaş ekonomisi

Savaş ekonomisi etkisini duyuruyordu. Ekmek karneye bağlanmıştı. Erkek arkadaşlarımız ekmeğin azlığından yakınıyorlardı. Çok az ekmek yediğim için kaçırdığım derslere ait yazılı notları ödünç alma karşılığı ekmek karnemi onlara verirdim. Basında yeni kavramlar türemeğe başladı: "dolmuş", "gecekondu", "hava parası", "kara borsa". Özel

yasalarla haksız kazançlar denetlenmeğe çalışılıyordu, yine de edebiyat ve tiyatro sahnelerinde Türk toplumsal yaşamın yeni bir karakteri, “Hacı ağalar”ın türlü çeşit görgüsüzlükleri sergilenmeğe başlamıştı. Hükümet bir defaya mahsus olarak özel bir vergi salmaya karar vermiş, bununla büyük sermayenin sahipleri bu arada Müslüman olmayan azınlıklardan da önemli bir katkı almayı kararlaştırdı. Biçilen vergiyi ödeyemeyenler Erzurum ilinde Aşkale’ye zorunlu çalışırna yapmak, taş kırmak üzere gönderildiler. Bu vergi ilân edildiği günden itibaren kamuoyunda büyük tartışmalara yol açtı. Demokrat Parti iktidara geldikten sonra bu haksız idarî tasarrufun tüm yönlerini aydınlatan kitaplar yayımlandı. Bunlardan en fazla yankı yaratanı Faik Ökte’nin 1950’de çıkan *Varlık Vergisi Faciası* adlı kitabı olmuştur. Kuşkusuz Varlık Vergisi azınlıkları hedef alan, buram buram aşırı milliyetçilik kokan anti-demokratik bir tasarruftu. Bununla birlikte Türkiye’de açık bir Yahudi aleyhtarlığına özenen siyasal akımlar kök salmamıştı. Türkiye Nazi Almanyası’nda Yahudileri devlet hizmetinden uzaklaştıran özel yasalar nedeni ile kürsülerinden bir gece zarfında uzaklaştırılan nice değerli hocaların severek geldiği bir ülke olmuştu. Bunların önemli bir kısmı daha sonraları buradan ABD, İsviçre, İngiltere’ye gitmişti. Belgelerin aydınlattığı üzere İkinci Dünya Savaşı sırasında Türkiye hükümeti yurd dışındaki diplomatları, konsolosları yardımı ile Türk vatandaşları olan Yahudilerin Nazi kamplarına düşmelerini engellemek üzere faal bir rol oynamıştır. Ayrıca Türkiye, Filistin ve ABD kökenli Yahudi örgütlerinin İstanbul’da faaliyet göstermelerine de izin verdi. Bunların merkezleri o dönemde Pera Palas ve Otel Kontinental’deydi. Bu örgütler Doğu Avrupa’da, Bulgaristan, Macaristan, Romanya’da, Doğu Avrupa’ya Yahudilere besin, giyecek maddeleri, para, hattâ tren biletleri gönderiyorlardı. Bu örgütlerin başka bir işlevi de

Varna ve Köstence limanlarına vapur bulup göndermek, buradan Yahudileri bu vapurlarla Türkiye'ye kaırmaktı. (Stanford Shaw, *Cumhuriyet*, 26/7/92). Bununla beraber 1930'larda Trakya ve Edirne'ye yerleşmiş bulunan Yahudilerin zorunlu olarak İstanbul'a g ç ettirildiği konusunda yeni belgelerin ortaya çıkması toplumsal belleğimizin yeni verilerle doğrultulması gereğini ortaya koymaktadır.

CHP Kız  ğrenci Yurdu

Yanında kaldığım Madame Izidor'un ciddi bir şekilde hastalanması nedeni ile Zambak Sokak No. 8'deki sempatik odamı bırakmak zorunda kalmıştım. Bu defa tercihim Cağaloğlu'nda, *Cumhuriyet* gazetesinin arka taraflarına düşen kocaman bir konak ve ona bitişik apartmanı işgal etmiş olan CHP Kız Talebe Yurdu lehine kullanmıştım. Tanıdıklarımın yardımı ile son sınıfta iken bu yurtda bir yer bulabildim. Yaklaşık 120 kız öğrencinin barındığı bu yurdun yöneticisi çok müşfik ve anlayışlı bayan Hayriye Erdilek'ti. Biri Tıp'ta okuyan, diğerinin İktisat Fakültesi'ne devam ettiği iki oğlu vardı. Bana karşı çok iyi davranırdı. 1943 yılının Aralık ayında kabakulağa yakalandığım zaman, kural gereği beni revirden çıkarıp hastaneye göndermesi gerekirdi. Oysa o kiş kömür çok azdı, hastaneler buz gibi idi. Gitseydim belki bu defa zat rriyeden  lecektim. Muavin hanım benim hastalığımı saklı tuttu, revirde gece gündüz sobayı yaktırdı ve beni iyi etti. Bulgaristan'dan gelmişti, yanında keza Rumelili yaşı bir kadını bulaşıkçı olarak alıştırırdı. O yaşı kadının geceleri saat on sularında gelip muavin hanıma işini tamamladığını haber vermesi ve her defasında ellerini açıp Allah'a Őkretmesini hiç unutamıyorum. Bazı insanlar ne kadar kanaatk r ve sabırlı oluyorlar. ilekeşliği isteyerek benimseyen bu kadını hem beğeniyor, hem de kadere isyan

etmemesi nedeni ile kızılıyordum.

CHP Öğrenci Yurdu'nda çeşitli fakültelere devam eden kızlar siyasal olaylara büyük bir ilgi gösteriyorlardı. Bu arada eski Millî Eğitim Bakanı Hasan Ali Yücel'e karşı açılan dava hemen her akşam tartışmaların can noktasını oluştuyordu. Çoğunlukta bulunan sağcı kanat "solcu" saydıkları dolayısıyla suçlu buldukları Hasan Ali'nin mahkûm olmasını istiyorlardı. Onlara karşı çıkınca kızlar tarafından "Bu melez kızın konuşmaya hakkı yoktur!" şeklinde susturuldu. Sol fikirlere karşı giderek artan hoşgörüsüzlük süratle yayılıyordu. Türkiye'ye hümanist düşüncelerin başyapıtlarını kazandıran Hasan Ali Yücel'i savunmada tek başıma kalmıştım. Nice yıllar sonra yüzüme karşı bu büyük eksikliği vuran kız, Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde okuyan şımarık tek oğlunun Hariciye sınavlarını kazanmak üzere iyi notlar alması için odama gelip bana yalvaracak, beni iltifatlara boğacaktı! Bu gibi durumlarda Almanların şu atasözünü "Rache ist süß!" (Intikam tatlıdır) hatırlamaktan kendimi alamazdım. Son sınıfta Kamu Hukuku dersine uzun yıllardan beri İstanbul'da yaşayan bir Fransız hoca Charles Crozat gelirdi. Değişmekte olan dünyayı daha iyi algılamak için onun bizi aydınlatacak bilgiler vermesini beklerken, tutup İngiliz hanedanındaki halefiyet sırasını belletmesi çok canımızı sıkacaktı. Bu yüzden bazı sınıf arkadaşlarımız onun dersine hiç önem vermiyor, diktatörlerin en sevdikleri hukuk âleti sayılan "kararname" rejimlerinin sakıncalarını inceleyen Doç. Dr. Ragıp Sarıca'nın Kamu Hukuku dersi çerçevesindeki yorumlarını dinlemeyi tercih ederlerdi. Sınıf arkadaşlarımdan Lütfi Duran bu işi o kadar ileri götürecekti ki bitirme sınavında sorulan üç sorudan ancak birini seçip, 28 sahifelik bir makale yazacaktı. Zehir gibi bir hukukçu kafasına sahip olan Lütfü sonraları İstanbul Hukuk Fakültesi'nde, Idare Hukuku hocası olacak, gerek 1961 gerekse

1980 anayasalarının hazırlanışı sırasında devletin otoritesini arttıracak hukuk düzenlemelerine karşı Türk kamuoyunu aydınlatacaktı.

Hayatımı kazanmak üzere kurduğum düzeni sürdürüyordum, çalıştığım işyerlerinden bana haftada üç kez yarım günlük izin vermelerini sağlamıştım. İkinci ve üçüncü sınıfta olduğum yıllarda Karaköy'deki Dabcovitch gemi acentalığında çalışıyordum. Oradaki bütün yazışmalar Almanca oluyordu. Profesyonel olmamakla beraber daktiloyu oldukça hızlı yazmayı öğrenmiştim. Acenteliğin el değiştirmesi üzere son sınıfta iken Bekir amca (sınıfımızdaki tüm kızların hâmisisi olan ağabeyimiz) bana Telefunken Türkiye temsilciliğini üstlenmiş olan Sermet Bey'in yanında iş bulmuştu. Telefunken bürosu Karaköy'de günümüzde yıkım nedeni ile ortadan kalkmış olan Domuz Sokağı'nda idi. Burası vaktile arabaların Bankalar Caddesi'ni geçtikten sonra Karaköy'e inmelerini sağlayan daracık bir sokaktı. Üstünlüğü bir yandan Beyoğlu'na çıkmayı kolaylaştıran Tünel'e, öte yandan Beyazıt'a çıkmayı sağlayan Galata Köprüsü'ne çok yakın olmasıdır

Babama yeni bir mezar

Hukuk Fakültesi'nin son sınıfını okurken üstlenmesi güç bir ödevle karşılaştım: babamın mezarını nakletmek. O sırada sarılıktan İstanbul'da Alman Hastanesi'nde tedavi gören Sabri amcam basında çıkan bir ilândan Maçka'da İstanbul Teknik Üniversitesi'nin karşısında bulunan mezarlığının bir kısmının yeni açılan yola gideceğini, isteyen vatandaşların nakil yaptırabileceklerini okumuştum. O tarihe kadar hem ağabeyisi hem de işortağı olan babama karşı son dinlenme yerini yaptırmak hususundaki görevini ihmal etmiş olmanın verdiği vicdan azabını gidermek istemiş olacak... Bana yattı-

ğı yerden babamın mezarının olabileceği yeri yaklaşık olarak tarif etti, bir an önce mezarlığın bekçisini bulmamı öğütledi. Hemen mezarlığa koşup bir sorumluyu bulmağa çalıştım. Karşıma yaşlı babacan bir adam çıktı, haya! meyal babamın ölüm olayını hatırlamağa çalıştı, yeşilliklere bürünmüş bir tümseğe götürüp “Burası olması gerek” diyerek bir tesbit yaptı. Ertesi gün Feriköy’e gidip yeni bir mezarlık yeri satın aldım, sonra Maçka’ya dönüp bekçi ile birlikte hazin görevimi gerçekleştirmeğe koyuldum. Kendimi kucağında babamın kafatasının bulunduğu bir kutu ile bir takside görüyorum. Hamlet’i oynamıyordum, yine de o kurukafaya “Beni niye hayatta yapıyorsunuz bıraktın, bana destek olsaydın bugün burada olmazdım” demekten kendimi alamadım. Bu hazin olayı herhalde gençliğin verdiği iyimserlik havası ile kısa bir zamanda unutabildim..

Büyükada’da ders çalışmak

Para kazanmanın verdiği nefse güven sayesinde ara sıra doğayı görmek, nefes almak, yeşile kavuşmak için gününbirlik tek başıma Büyükada’ya gider, küçük turu tamamlar, kendime iskele civarında ufak bir ziyafet çekerdim. Sınavlara hazırlanırken, ilkbaharda doğanın en coşkunu olduğu sırada yine Büyükada’ya koşar, Âşıklar Yolu’nun orta yerine düşen bir kayaya kurulur, Marmara Denizi’ne, Dil’e, Aya Yorgi tepelerine bakarak kitaplarımı okurdum. Tek başıma olmam beni hiç ürkütmezdi, o dönemin İstanbul’u savaş rüzgârlarına rağmen bugünkünden çok daha güvenli idi. Nihayet son sınıf sınavlarının yapıldığı 1944 Haziran ayı geldi, sıra ile yazılı ve sözlülere girip çıktık. Son sınavın yapıldığı gün öğleyin birdenbire farkettim: “Öğrenimim bitmiş!” Birlikte sınava girdiğimiz Kemal Halit Elbir, adını şimdi hatırlıyamadığım iki arkadaş ve ben bu önemli olayı kutlamak

üzere Liman lokantasına gittik. Şans eseri olarak balkonlardan birinde yer bulduk. İstanbul limanının o canlı, göz kamaştırıcı hayatı gözlerimizin önünde akıyor, büyük küçük vapurlar iskelelere yanaşıyor ya da ayrılıyorlardı. İçimi birden büyük bir eziklik kapladı, o kadar istediğim hedefe ulaşmıştım, ya şimdi ne yapacaktım? Cevab: Asıl hayat şimdi başlıyor. Doğru bundan sonra sadece geçimimi sağlayacak alelade bir iş, bir job değil, bir kariyer yapmak istiyordum. Kendime biraz zaman tanıdım.

1944 yazı

Yaz ayları boyunca CHP Kız Öğrenci Yurdu tenhalaşyordu. Odamı Ankara'dan gelen bir konukla paylaşmaya başlamıştım. Dil Tarih-Coğrafya Fakültesi asistanlarından Nimet. Onu sonra Kayseri civarı Kültepe hafriyatının başarılı yöneticisi, yetkin bir arkeoloji bilim kadını, Ankara Üniversitesi'nin rektörü Prof. Dr. Tahsin Özgüç'ün eşi olarak ileriki yıllarda çok görecektim. O sırada henüz evlenmemişti, İstanbul'a gelmesinin bir nedeni müzelerde çalışmak, diğer bir nedeni o sırada askerliğini Trakya'da yapan Tahsin Bey'i görebilmek.. Meğer Tahsin Bey Trakya'daki manevralar sırasında talim ateşi yaparken o sırada Türk semalarından izin almaksızın geçen bir Alman uçağını düşürmüş, ödül olarak İstanbul'a izinli gelebilmişti. O yaz Türkiye İkinci Dünya Savaşı'nın en kritik günlerini yaşıyordu. Sorun son aylara kadar İsmet İnönü'nün ustalıkla manevraları ile tarafsızlığını koruyabilmiş olan Türkiye'nin savaş sonrası düzende yerini alabilmesi için yönünü tayin edip, sempatilerinin nerede olduğunu saptaması idi. Olağanüstü toplantılar yapan Türkiye Büyük Millet Meclisi nihayet beklenen kararını verdi: 2 Ağustos 1944 günü Türkiye Almanya ile diplomatik ilişkilerini kesti. Bu kararın sonucu olarak İstan-

bul'da karartma uygulanmaya başlandı. Herkes geceleyin pencerelere siyah perdeler asmak, otomobil farlarını maviye boyamakla mükellef kılındı. Bir iki defa sirenler çaldı, ne var ki sivil savunma önlemlerimiz batıya kıyasla gülünçtü. İstanbul'a tek bir bomba düşseydi, kimbilir ne kadar kapsamlı yangınlara yol açacaktı. Uluslararası olaylara duyduğum ilginin sonucu olarak o sırada Sabahattin Selek tarafından çıkarılan bir gazetede yazılar yazmağa başladım. İlk imzalı makalem "Birleşik Amerika ve infiratçılık (isolationism)"tı. Amerika İkinci Dünya Savaşı'na yoğun bir şekilde katılmakla beraber, silâhlar sustuktan sonra tekrar Monroe doktrinine dönecek midir sorusuna yanıt bulmağa çalışmıştım. Bu arada CHP'nin yayın organı olan *Ulus* gazetesinin İstanbul temsilcisi, Falih Rifkî Atay'ın kardeşi Halil Atay, yabancı dil bilgimden dolayı beni yurttaki bir kız arkadaşım vasıtası ile bürosuna çağırtmıştı. Bana hiç beklemediğim bir sırada "Ankara'ya gidip, *Ulus* gazetesinde çalışmayı düşünür müsünüz?" sorusunu sordu. Bir iki gün düşündükten sonra olumlu cevap verdim. O sırada İstanbul'a gelmiş olan ve yıldızımızın yeniden barışık olduğu Sabri amcam bana bir miktar para verdi, Falih Rifkî Bey'e Birinci Dünya Savaşı sırasında ikisinin Beyrut'ta Cemal Paşa'nın karargâhındaki ortak çalışmalarını hatırlatmarnı tenbihledi. Ani bir kararla Ankara'ya uçakla gitmeye karar verdim, öğrenci pasom hâlâ geçerli idi. Küçük pırpır beni Anadolu'nun ortasında, modern görünümlü bir başkente indirdiğinde hayatımda yepyeni bir faslın daha açıldığını anladım.

GAZETECİLİK YILLARIM (1944-1947)

Geleceğe ilişkin projelerimi oluştururken doğrusu gazeteciliği hiç düşünmemiştim. Oysa lisedeki meşhur grubumuzun aslarından Günseli bana daha lisede iken “Sen gazeteci olmak için yaratıldın!” demişti. Ankara’da *Ulus* gazetesi yetkilileriyle görüşmek üzere ilk geldiğimde yine onun konuğu olacaktım. İlk mülakat olumlu geçti, savaş en hızlı ve olaylarla yüklü son aşamasına girmişti, en taze haberlerin radyo yolu ile izleyip anında çevrilmesi gerekiyordu. Hukuk öğrenimim ve yabancı dil bilgilerim bu görevin üstesinden gelebileceğim izlenimini vermişti. Böylece ilk ciddi mesleğine dile dayalı bilgilerim sayesinde başlamıştım. İçimden hep “Ah, sevgili babacığım bugünleri görebilseydi” diye geçiriyordum. Eşyalarımı alıp Ankara’ya yerleşmek üzere tekrar İstanbul’a döndüm. Ankara hakkındaki ilk izlenimim olağanüstü olumlu idi: bakımlı, çiçek tarhları ile süslü Atatürk Bulvarı, zarif villaların bulunduğu Mithatpaşa Caddesi, Nazi mimarîsinin izlerini taşımakla birlikte bü-

tünleşmiş bir hükümet mahallesi teşkil eden Yenişehir'deki Bakanlıklar, elçiliklerin bulunduğu Çankaya, bütün bunlar planlı bir kentin görünümünü veriyordu. İkinci gelişimde geçici olarak Gençlik Parkı'na bakan kocaman Evkaf Apartmanı'nın dördüncü katının bir kısmını işgal eden Yardım Severler Derneği'nin Kız Öğrenci Yurdu'nda kalıyordum, yer uygundu, Ulus Basımevi'nin bulunduğu Ulus meydanına yürüyecek mesafede idi. O dönemde bir genç kız ya da kadının herhangi bir kamuya açık yerde yemek yemesi alışılmışı aşan bir işti. (Bu vesile ile sevimli Yıldız Sertel'in kullaklarını çınlatmalıyım, o da kitabından yazdığı gibi Bakü'de 1960'lı yıllarda doktora çalışmalarını yaparken, yetmiş yıla yakın komünist bir devrim geçirmiş olan Azerbaycan'da tek başına bir lokantaya gidememenin sıkıntısını çekmemiş miydi...) Yurtta yatak durumu çok sıkışık olduğu için bir ailenin yanında kalabileceğim bir oda aramaya başladım. Şansım yaver gitti, bir iki gün sonra o dönemde *Ulus* gazetesinin idarî müdürü, yılların gazetecisi Nasit Hakkı Uluğ beni odasına çağırıp elime bir adres tutuşturdu. "Bu ilânı şimdilik basmıyorum, beğeniyorsan hemen kirala" demişti. Günümüz Türk Eğitim Vakfı Koleji'nin bulunduğu Sağlık Sokak No. 75'e koştum. O zamanlar bu bina sokağın son binasını oluşturmuştu. Küçük apartman sevimli bir bahçe ile çevrilmişti, etraf yeşil çayırkıtı. Ev sahipleri karı koca öğretmendi, ikisi de Rumelili idi. Sonradan ev sahibimin nice kuşakları yetiştirmiş olan meşhur Fikriye hanım olduğunu anlayacaktım. Aydınlık, sempatik odayı çok sevdim, aylığı 25 TL'den hemen tuttum ve bir iki gün içinde gözümü okşayacak biçimde döşedim. *Ulus* gazetesi o sırada daha sonra CHP genel merkezi olarak kullanılan Rüzgârlı Sokak'taki binayı işgal ediyordu. Başyazar Falih Rıfkı Atay başkentin siyasal çevrelerinde çok nüfuzlüydü. Nasıl olmasın ki tek parti döneminde CHP'nin sözcülüğünü ve yo-

rumculuğunu yapıyordu. İlk karşılaştığımda beyaz saçları, iddialı ve teatral hali, itinalı giyimi ile onu kendini beğenmiş, mağrur bir kişi olarak değerlendirmiştim. Dönem Öztürkçenin geliştirildiği, Türkçe'nin arındırılma işleminin yönlendirildiği zamandı. Bu alanda özellikle Nurullah Ataç çok etkindi. İlk âmirim yazıişleri müdürü Samih Tiryakioğlu oldu. Her gün yığınla yabancı gazete ile çeşitli kültür ataşeliklerin savaşa ilişkin olarak yolladıkları materyeli bana havale ediyor, benden önemli haberlerin çevirisini, ayrıca *Ulus*'un magazin kısmına girecek olan küçük yazılar da istiyordu. *Ulus* gazetesinin üst katında bana tahsis edilen oda gelip giden ziyaretçilerin dolaştıkları koridorun en uç kısmında bulunduğu için gelen ziyaretçilerin tümü ile karşılaşmıyordum. Yine de o sıralarda gazeteye sohbet, yarenlik ya da bilgi almak için gelen bazı ünlüleri anımsıyorum. Bunlar arasında Ahmet Muhip Dranas, Kemalettin Kamu, Cahit Sıtkı Tarancı, Çetin Altan ilk akla gelenlerdir. *Ulus*'ta ikinci âmirim ilerde Anadolu Ajansı genel müdürü olan Münir Berik oldu. Gazetenin genel yayın müdürlüğünü daha sonra Demokrat Parti'nin resmî sözcülüğünü yapan Mümtaz Faik Fenik yürütüyordu, Falih Rıfki Atay ise başyazar sıfatı ile *Ulus*'ta en fazla söz sahibi kimse idi. Birlikte çalıştığımız meslekdaşlar arasında Şinasi Nahit Berker, Sabahattin Sönmez zihnimde yer edenlerdir.

1944 kışı Nazi ordularının büyük yenilgilerini kaydediyordu. Sovyet Rusya'da Alman orduları tarafından zaptedilen kentler teker teker yeniden Kızılordu tarafından ele geçiriliyordu.. Aralık ayından itibaren gazete her gece radyo dinlememi istemişti. Dolayısı ile gece eve gidemiyor, gündüzleri uyuyordum. Kimi gece Kızılordu'nun hızlı ilerlemesi ve buna koşut olarak Sovyet kentlerin Nazi ordularından temizlenmesi nedeni ile üç kez gazetenin başlıklarını değiştirmek gerekiyordu. Gazetede tek kadın bendim. Gelip gi-

den yabancı muhabirler benimle de röportaj yapıyorlardı. Yazılarında beni *Ulus*'un "moniteur"ü olarak tanıtmışlardı. Yazışleri müdürlüğüne sunduğum bazı haberlerin cümle yapısı bozuktu, bunların düzeltilmesi gereğine ben de kanaat getirmiştim.. Çare daha fazla Türkçe edebî yapıt okumaktı. Ne var ki 1944 yılının son aylarında *Ulus* gazetesindeki çalışma temposu roman okumaya fırsat vermiyordu...

Nazilerin ölüm kampları

Normandiya ve İtalya'ya çıkartma yapmış olan Müttefikler Hitler'in ordularını kısıp almış bulunuyorlardı. Dönüşü olmayan bir yolculuğa çıkmış olan Hitler generallerini azledip savaşın başkomutanlığını üstlenmişti, kararı son nefere kadar dövüşmekti. Hitler, 20 Temmuz 1944'te karargâhında kont Stauffenberg'in düzenlemiş olduğu suikastten ani bir kararla bombanın konulduğu haritanın önünden kalkmak suretile kurtulduğu için, kendisinin gerçekten Tanrı tarafından Alman milletinin başına getirilen bir "Führer" (önder), tanrısal bir güce sahip, dünyada Germen ırkına dayalı yeni bir uygarlığı getirmek misyonunu gerçekleştirecek bir lider olduğuna sarsılmaz biçimde inanmıştı. Radyo konuşmalarında hep "Bin Yıllık Yeni Reich-İmparatorluğun" temellerinin atılmış olmasından söz ediyordu.. Oysa devrileceği günler yaklaşmıştı. Sovyet orduları Polonya'ya girmiş, oralarda kurulan temerküz ve ölüm kamplarına birer birer girmeyi başarmışlardı. General Montgomery'nin yönetimdeki İngiliz orduları Kuzey Almanya'daki Belsen-Belsen kampına, Amerikan silâhlı kuvvetleri ise Batı Almanya'daki Ravensbrück imha kampını keşfedip bu ölüm fabrikalarını dünya kamuoyuna tanıtmaya başlamışlardı. Orada işlenen misli görülmemiş vahşet, Yahudilerin yakılması için 24 saat süre ile işletilen fırınlar ve henüz kül haline getirilmemiş

insan kemiği yığınlarına ilişkin ilk fotoğraflar dünya basınına dağıtılmaya başlanmıştı. Dönemin Amerikan basın atası Mr. Moore uzun yıllardan beri Türkiye'ye yerleşmiş, daha önceleri Robert Koleji'nde hocalık yapmış olan yaşlı bir diplomattı. Beni her vesile ile arar, en ilginç basın materyeli ve fotoğrafları getirirdi. O gün de yine kalın bir sarı Manila zarfı ile çıkageldi. Daha kapıdan çıkmamıştı ki fer-yadı kopardım. Allahım, bir deri bir kemikten oluşan insan iskeletleri, ölümün işaretini yüzlerinde taşıyan, açlıktan uzamış yüzler, gübre olmak üzere yığılmış insan kemikleri, fırınlar, kapının üzerinde "Arbeit ist Freude" (çalışmak mutluluktur) yazılı tabelalar, bütün bunlar gerçek olamaz! Oysa gerçeğin tâ kendisi idi. Gazetecilere has bir sevinçle hemen genel yayın yönetmenliğinin başına yeni getirilmiş olan Mümtaz Faik Fenik'e koştum. İçerde Ahmet Muhip Dranas vardı. Fotoğrafları Mümtaz Bey'in masasına sermemle onun bana "Defolunuz!" diye bağırması bir oldu. Ne olduğumu şaşırdım, hemen resimleri alıp odama döndüm, zile bastım ve hademedden bana 16 kuruşluk bir pul getirmesini söyledim. (O dönemde 16 kuruşluk pullu bir dilekçe ile istifa ediliyordu). O arada kapım açıldı, Ahmet Muhip Dranas bana "Nermin hanım ne yaptığınızı biliyor musunuz?" dedi. Meğer Mümtaz Bey iri yarı yapısına rağmen fazla tahammüllü bir insan değilmiş, kan göremezmiş, gösterdiğim resimleri görünce fenalık geçirmiş, bunu benim önümde belli etmek istememiş... Hâlâ kendi kendime bu adam nasıl askerlik yapmış diye soruyorum. İşin acı tarafı şu: bu resimler tüm dünyada faşizmin işlediği vahşeti gözler önüne serdiği bir sırada Türkiye'nin önde gelen bir basın organında bireysel zaafı nedeniyle yayımlanamadı...

Fikir özgürlüğü

Ulus resmî bir parti organı olduğuna göre ne ölçüde fikirlerimizi özgürce ifade edebiliyorduk? Bu da irdelenmesi gereken bir sorudur.. Gazeteciliğim ilk aylarında olacak Ulus meydanının bir vitrininde Amerikalıların “waffle” (kâğıt helvasına benzer bir tatlı türü) yapmağa özgü elektrikli bir âlet gözüme çarpmıştı. O sırada Ankara’da en hayatî günlük eşyaların bulunmaması durumu karşısında “Gelişigüzel ithalata son!” başlıklı bir yazı yazmıştım. Yayınlanan bu yazı nedeni ile bir hayli âzar işittiğimi hatırlıyorum. Zira bu âlet Koç firmasına ait bir mağazanın vitrininde sergilenmişti... Fakat asıl felâket basında sorumlu mevkiilerde bulunan kişilerin uyguladıkları auto-sansür’dü. Her gün hazırlamakla görevli olduğum magazin sütunu için Amerika’da geliştirilen yeni bir ortakulak ameliyat haberi bulmuştum. Bu haberi sunduktan yarım saat sonra Mümtaz Bey’in bürosuna çağrıldım. “Böyle bir haberi nasıl getirirsiniz? Yukarısı buna ne der?” Meğer Abdülhamit döneminde “burun” kelimesi nasıl yasak idiyse, 1940’larda Millî Şef’in işitme özürüne uzaktan yakından atıf yapmak öylesine yasak görünüyordu ilgililere. 1966’da CHP Parti Meclisi’ne üye olarak seçildikten sonra İsmet Paşa’nın sonsuz hoşgörüsüne bizzat tanık olarak, vaktiyle bu türlü yasakları koyanların Paşa’ya ne kadar iftira ettiklerini defalarca düşünmüşümdür.

1945 yılının Nisan ayı bir yandan dünya tarihinin dönüm noktalarını oluşturan olaylar, öte yandan küçük dünyamızın sorunları ile işte böyle süratle geçiyordu.

Kayıtsız şartsız teslim

Nihayet 8 Mayıs 1945 günü geldi: Almanya müttefiklerin ileri sürdükleri koşulsuz teslim formülüne boyun eğmiş, Hitler sevgilisi Eva ile Berlin’deki Reichskanzlei binasında

intihar etmiş, şoförü iki ceset üzerine benzin dökerek milyonlarca gencin savaş alanlarında can vermelerine neden olan bu hırslı politikacının hayranı olduğu Wagner'in *Tanrıların Batışı* operasını andıran bir alevler denizinde kaybolmasına yardımcı olmuş, iktidar ateş kes anlaşmasını imzalamış olan amiral Dönitz'e geçmişti. O gece sabaha kadar BBC'nin Trafalgar meydanından naklen yaptığı yayını dinliyor, coşkun bir kitlenin Churchill'i alkışlarla karşılayıp, "He is a jolly fellow" şarkısını tekrar tekrar söylediklerini izliyordum. Churchill'in İngiliz ulusuna "Size göz yaşı, kan ve yoksulluktan başka vaad edeceğim şey yoktur" sözleri artık geride kalmıştı, yeni bir dünya doğmak üzere idi. Ancak Uzak Doğu'da savaş alabildiğine devam ediyordu. İnsanlık daha Hiroshima'da gökyüzünde doğan milyonlarca ışık huzmelerile birlikte gelen kitlesel ölüm türü ile tanışmamıştı.

Bu arada demokrasi kavramının uygulanması konusunda çok sınırlı denemeleri olan Türk kamuoyu İngiliz vatandaşlarının tercihleri karşısında büyük bir şaşkınlık içinde kaldı. Savaş bitince kendisine eşsiz bir karşılama ve içtenlikli bir şükran gösterisi yapan İngiliz seçmenleri ABD'de F. D. Roosevelt'in âni ölümü üzerine yerine geçen başkan yardımcısı Truman'la birlikte Potsdam'a giden başbakan Churchill'i o arada yapılan genel seçim sonucunda düşürmüş yerine İngiliz İşçi Partisi'nin lideri Attlee'yi seçmişlerdi. İngilizler dünyaya şunu göstermeğe çalışmışlardı: savaşta uyumlu çalışan ulusal bir koalisyon kabinesi ulusal gayeyi gerçekleştirecekti. Ancak barışta seçmen'in çoğunluğuna sahip temsili bir parlamento ve onun ürünü olan bir kabine öncülüğü taşıyacaktı.. Demek İngiliz seçmeni kendisini zafere kavuşturan Muhafazakâr Parti'nin önderi Churchill'e minnet ve sevgisini göstermekte gecikmemiş, ancak sorumlu siyasal parti olarak İngiliz İşçi Partisi'ni iktidara getirme-

ge karar vermişti. Evet, Türk ulusu da dünyada o tarihe kadar hüküm süren kişisel diktatörlüklerle kurumlaşmış tek partili sistemlerini tasfiye eğilimini benimsemeye başladı. Nitekim 1945 yazından itibaren tek parti CHP'nin meclis grubunda Hikmet Bayur ve arkadaşları anlamlı bir eleştiri ve saldırı kampanyasına başlayacaklardı..

Gazetecilik benim ilk mesleğimdir, onu çok sevmiştim, daha sonraları akademik kariyeri yeğlemem, basın yolu ile yaşadığım topluma seslenme sevdama azaltmadı. Bu meslek insanın yaşadığı çağın nabzını her an elinde tutmasına yardımcı olmaktadır. Belli ahlâkî ilkelere saygılı kalmak şartile yüce bir kamu hizmetidir. Mesleği yapanlara dünyayı, yeni fikirleri, yeni oluşumları kaynağında tanımak olanağını sağlamaktadır. Bu imkândan ben de nasibimi almıştım. Müttefiklerin zaferi ile birlikte Birleşik Amerika'nın nüfuz alanı kazanma çabalarına böylece tanık oldum. Örneğin senatör Fullbright geldiğinde Paris Caddesi'ndeki mütevazı elçilik binasının üst katında daha sonraları tüm dünyada genç ve orta yaşlı bilim adam ve kadınlarına sağlamağı düşündüğü mübadele, araştırma burslarının kanaviçesini, bizlere, yani basın mensuplarına sanırım ilk defa Ankara'da anlatmıştı.

İdil Biret, Suna Kan...

Gazetecilik mesleğimin diğer hoş bir anısı daha sonraları İdil Biret, Suna Kan, Hasan Kaptan gibi dahi çocukların yurtdışında devlet hesabına öğrenim görmelerine olanak veren yasanın geçmesi için kamuoyu oluşturulmasına ilişkin bana verilen göreve aittir. Dönemin müzik konularında etkin kişisi Cevat Memduh Altar o sırada erken tanışını yapmış olduğu yetenekli çocukların yurtdışında yetişmelerinin düşünüyordu. Bunların başında o sırada üç yaş-

ları civarında bulunan Idil Biret geliyordu. Gazetenin bana verdiği görev Idil'in oturmakta olduğu Selânik Caddesi'ndeki evlerine gidip annesini ziyaret etmek ve bu vesile ile çocuğu gözlemlemek, o küçük kızla bir röportaj yapmaktı. Idil'in annesi beni nezaketle kabul etti, nerede ise bebek sayılacak kadar küçük olan piyanist Idil tabii ortalıkta bulunuyordu. İri bukleli saçları, meraklı bakışları ile afacan, şipşirin bir çocuktü. Piyano açıldı, bir süre konuştuktan sonra küçük kıza bize bir şey çalmak isteyip istemediğini sordum. Çocuklara özgü içtenlikle hemen "oluy" dedi ve piyanoya koştü. Boyu küçücük olduğu için piyano iskemlesine iki yastık kondu, Idil oraya hemen tırmandı ve bana dönerek "Biyah (Bach'ı telâffuz edemiyordu) çalacağım!" dedi. O inanılmaz belleği ile radyoda dinlediği eserleri piyanoda çalabiliyordu. *Ulus* gazetesinde Idil'e ait üçlü bir yazı dizisi yazdım; TBMM'nde destekleyici konuşmalar yapıldı, yasa geçti. Nice yıllar sonra konser turlarına annesi babası ile birlikte çıkan büyük sanatkâr Idil'le Münih-Istanbul otobüs yolculuğu yapacaktım. Fransa'nın en ünlü piyano hocası Nadia Boulanger'nin yanında yetişen Idil artık dünyaca tanınan bir sanatkâr olmuştu, fakat onun mütevazı kişiliği değişmemişti, Devlet sanatkârlığı payesine lâayık görüldüğu zamanda da öyle kaldı. Halen dünya'da Chopin'in tüm eserlerini en mükemmel bir şekilde icra eden piyano virtüozu olmasını büyük bir gurur ve kıvançla uzaktan izliyorum. Türkiye'nin en ünlü keman sanatkârlarından Suna Kan'ı sonradan tanıdım. Asil güzelliği, konser sahnelerindeki üstün başarıları mütevazı kişiliğini, insancıl, hümanist bir dünya kültürüne olan bağlılığını bozmamış. Onunla yetişkin bir insan olarak arkadaşlığını tatma fırsatını bulduğum için kendimi mutlu sayıyorum. Idil'in, Suna'nın konserlerine her gidişimde Atatürk felsefesine sahip çıkan Türk aydınlarının ve onların oluşturabildikleri kültür politikası-

nın yönlendirici rolünün önemini düşünüyorum. Üstün yetenekli çocuklara özgü yasa uzun bir süre yürürlükten kaldırılmıştı. Son yıllarda keşfedilen Fazıl Say gibi büyük yeteneklere bu olanak yeniden sunulduğunda nasıl eşsiz bir icracı ve bestecinin yetişebildiğini 1990'ların müzikseverleri yoğun ilgileri ile kanıtlıyorlar.. Kimbilir Anadolu'da yetenekleri saklı kalmış, geliştirilmemiş kaç İdil, kaç Suna filiz vermeden solup gitmiş. Soyut bir "güçlü devlet" düşmanlığı ile tüm kültürel girişimleri "sivil toplum"a bırakmak isteyen aklı evvelleri düşünüyorum. Feodalizm aşamasını gereği gibi yaşamamış olan toplumumuzda devlet öncülük yapmadıkça, genç yeteneklere fırsatlar sunmadıkça, toplum onlardan yoksun kalmaya mahkûm.

Abadan soyadını alıyorum

8 Mayıs 1946'da Ankara'da başbakan Şükrü Saraçoğlu ile TBMM başkanı Abdülhalik Renda'nın tanıklık ettikleri nikâhla başlayan evliliğim öğrencilik yıllarında hocama karşı duyduğum büyük bir hayranlık, aşk ve sevgiden kaynaklanmıştı. Ne var ki eski hocam Yavuz Abadan birinci sınıfta başlayan bu duygusal bağlılığı bir gençlik hevesi olarak karşılamış, birinci sınıftan sonra bu konuya değinmek istememiş, beni ancak mezun olduktan sonra tekrar görebileceğini ifade etmişti. Esasen kendisinin 1943 yılının kış aylarında Eskişehir milletvekili olarak parlamentoya girmesi İstanbul'dan ayrılmasına da neden olmuştu. Ancak gönül ne mantık ne de ferman dinler. Birinci sınıf öğrencisi olarak başlayan hayranlık, Yavuz'un koymuş olduğu kategorik görüşmeme kararına rağmen azalmadı. Hukuk Fakültesi'nde geçirdiğim üçüncü ve dördüncü sınıftaki yıllar duygularımı değiştirmemiş, aksine pekiştirmişti. Ankara'ya Eylül 1944'te Hukuk Fakültesi mezunu olarak geldiğimde yeniden karşı-

laştık. Bu kez bana arkadaşlığımızın sürekli bir bağa dönüşmesi için iki temel şart olduğunu söylemişti: Eskişehir'deki ailesinin beni benimsemesi ve savaşın bitmesi! Birinci şartın görelisi olarak kolaylıkla çözülebileceği kanaatine vardım, ya ikincisi? Bütün dünya gözyaşı, ölüm ve ızdırab getiren bu korkunç savaş makinesinin durmasını bekliyordu, savaşın sona erdirilmesinde hiçbir katkım olamazdı. Dua etmekten başka çare yoktu. Buna karşın ailesi ile ilişki kurmak, onlara kendimi kabul ettirmek hususunda yeter ölçüde nefsime güveniyordum.

Eskişehir'e, Yavuz'un ailem olarak takdim ettiği ve ağabey olarak hitab ettiği Abdullah Efendi'nin Eskişehir'in Mahmure Mahallesi'nin Yasa Sokağı'nda bulunan tek katlı, kerpiç evine 1945 yılının Mart ayında tek başıma ziyarete gittim. Orada okula giden çocuklarla daha sonra "Ağababa" olarak hitap ettiğim Abdullah Efendi ve eşi Fatma hanımdan çok sıcak bir kabul gördüm. Bir günlük kısa ziyaretim farklı çevrelerden gelmemize karşın onlarda uyumlu bir aile bireyi olabileceğim izlenimini uyandırmıştı.

Savaşın devam etmesine rağmen 8 Mayıs 1945'de Hitler'in cehennemî bir ateş ortasında hayat arkadaşı ile birlikte intihar etmesi, ordularının ise koşulsuz biçimde teslim olması, daha sonra Hiroshima ve Nagasaki'ye atılan atom bombaları takiben Japonya'nın da Müttefiklerin isteklerine boyun eğmesi yirminci yüzyılın en önemli dönüm noktası sayılır. Bu büyük tarihî olaylar benim için aynı zamanda yeni bir dönemin açılacağı ümitlerinin yeşermesi anlamını taşıyordu. Bu defa aile kurmak için ev bulmak gerekiyordu. Ankara'da savaş boyunca hiç inşaat yapılmamış, "hava parası" uygulaması alıp yürümüştü. Hiçbir evsahibi hava parası isteyemeyecek olduğu bir parlamentere evini kiralamaya yanaşmıyordu. Aramalar, uğraşmalar hemen hemen bir yıl kadar sürdü. Nihayet Yavuz'u takdir eden yaşlı başlı bir

Kayseri milletvekili imdada yetişti. Maltepe’de yeni bitmiş olan bir apartmanın giriş katında, iki odalı bir dairenin bize verilebileceği müjdesini vermişti. İzmir’de oturan halama haber verip evlenme hazırlıklarına giriştik. Böylece İkinci Dünya Savaşı’nın Avrupa’da sona ermesinden bir yıl sonra, 8 Mayıs 1946 tarihine ulaştık. Her ikimizin parasal olanakları çok sınırlı olduğu için yemekli bir düğün yerine hepimizin akraba ve dostlarının katılabileceği bir kokteyl partisi vermeğe karar verdik. O yüzden de ben gelinlik giymeden konuklarımızı nikâhta giydiğim siyah elbisemle karşıladım.

Anafartalar Caddesi’ne bakan Çocuk Esirgeme Kurumu’nun üst katında bulunan nikâh dairesine öğlene doğru ulaştık. Nikâhta Yavuz’un tanıdığı Türkiye Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, benimki ise başbakan Şükrü Saraçoğlu olmuştu. Yavuz’un o dönemde CHP Grup Yönetim Kurulu üyesi olması nedeni ile nikâha birçok bakan da katılmıştı. Aynı gün akşam üzeri o sırada Ulus’ta Merkez Bankası’nın üst katını işgal eden Anadolu kulübünde bir kokteyl verdik. Parlamento üyeleri, basın mensupları, bizi tanıyan bazı yabancı diplomatlar, her ikimizin yakın arkadaşları ve Eskişehir’den gelmiş olan kalabalık bir hemşehri-ler grubu renkli ve demokratik bir kalabalık oluşturmuştu. Mutluluğumuzu, neşemizi sevdiklerimizle paylaşmak güzeldi...

Hayat arkadaşlığına karar verdiğim insan çetin bir yaşam mücadelesi vermişti. O dönemin kudretli, popüler ve çevresi kalabalık olan Yavuz Abadan’ın öyküsü benimkinden hayli farklı olmakla beraber yine de benziyordu. Her ikimiz İngilizlerin “self-made” (kendi kendini yetiştiren) dediği türden insanlardık, ikimiz de Osmanlı imparatorluğunun “çevre” sayılan bölgelerinden göç yolu ile anayurda gelmiştik... Şu kadar ki Yavuz için köy ortamı çok doğal bir çevre sayılmasına karşın ben kelimenin tam anlamı ile bir kent

çocuğu sayılıyordum. Bu anlamlı karşıtlıkları daha iyi anlayabilmek için kendi isteğim ve ısrarımla eş olarak seçtiğim erkeğin yaşam öyküsünü kısaca gözden geçirme zorunluğu belirmektedir...

Yavuz'un çocukluğu

18 Nisan 1905 yılında Kırım'da, Bahçesaray'ın yakınında Abadan köyünde Seyit Ömer ile Benlihan Örlük'ün ikinci oğulları olarak dünyaya gelen Yavuz'un büyükbabası orta-çap büyüklükte bir çiftlik sahibi, dünya nimetlerinin tümünden zevk alan, cömert ruhlu, cüsseli ve herkesçe sevilen bir insandı. Babası ise daha çok içine kapalı, dinî sorunlarla ilgili, medrese öğrenimi görmüş, güçlü bir kişilik yapısına sahip bir molla idi. Yavuz'un babası Rusların 1905 devrim teşebbüsünden sonra Tatarları da Rus ordusuna katma kararı karşısında "Biz ne onlara hizmet ederiz, ne domuz etlerini yeriz" diyerek yaklaşık dört yüz hemşerisi ile birlikte anayurda gelmişti. Vapurla İstanbul'a gelen kafile II. Abdülhamit tarafından - ovanın bozuk sağlık koşulları ve yaygın sıtma yatakları göz önünde bulundurulmaksızın - Eskişehir'in "Aşağı Mahalle" denilen demiryolu kenarında uzanan düzlüklere yerleştirilmişti.. Yavuz bu sırada dört beş aylık bir bebek, ağabeyisi Ömer ise iki yaşında bir çocuktur. Sıtma ve geçim sıkıntısı çok geçmeden büyük kayıplara yol açmış, Yavuz annesini dokuz aylık, babasını ise dört yaşında iken kaybetmiş. O sırada henüz Mehmet adını taşıyan çocuk ağabeyisi ile birlikte babaannesi, halası ve halasının oğlu Abdullah tarafından büyütülmüştür. Evin parasal olanakları son derece sınırlı imiş, yine de evin kadınları gururlarına son derece düşkünmüşler. Çok iyi bir öğrenci olan Yavuz'u daha varlıklı evlerin çocukları yemeğe davet ettiklerinde bu daveti kabul etmemesini isterlermiş. O sırada

henüz hayatta olan ağabeyi Ömer kardeşinin dövüşken, cesur olarak yetişmesini istiyormuş. Ne yazık ki Birinci Dünya Savaşı'nın âmansız sıkıntıları onun erken yaşta sıracadan ölmesine neden olmuş. En son İstanbul'da tedavi olmak üzere evden ayrılırken, Yavuz'u kenara çekip vasiyetini bildirmiş: "Dönemezsem sen gerekirse dilenecek, fakat öğrenimine devam edeceksin!" Yavuz, Ömer ağabeyisini bir daha görememiş! Evin ekonomik durumu giderek bozulmuş. Babaanneyi ara sıra kendisini çok sıkıntıya sokan sürekli bir hıçkırık krizi tutarmış. Bu durumu giderebilecek tek çare bir topak şekermiş. Ne var ki savaş sırasında o tek şekeri bulma imkânı bile yokmuş. Tursun Fakih İlkokulu'nda çalışkanlığı ile temayüz eden Mehmet, Birinci Dünya Savaşı sırasında çok sevdiği ağabeyisi Ömer'i kaybedince tahsil etme amacında vazgeçmemiş. Babaannesi kendisini ısrarla babasının izinden giderek din adamı olarak yetişmesini istemesine karşılık, halasının oğlu Abdullah - bütün ömrü boyunca sadece altı ay okula gitmesine karşın - ısrarları ile idadiye geçmeyi başarmıştır. İşte bu sıradadır ki sınıfında çok takdir edilen öğrenciye öğretmeni tarafından "Yavuz" adı verilmektedir.

Evde geceleri ışık olmadığından Yavuz derslerine kentin merkezindeki umumî helâda hazırlanıyormuş. Bu mücadeleler sırasında Yunan orduları Anadolu'da Eskişehir il sınırına dayanmış, kent halkı ciddî bir gıda bunalımı ile karşı karşıya kalmış. Ailenin başkanı Abdullah Efendi biraz olsun ferahlanmak için ani bir kararla Polatlı'ya doğru yola çıkıp yiyecek bulmaya koyulmuş. Ne var ki Eskişehir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesi üzerine Abdullah Efendi düşman hatlarının gerisine düşmüş, Yavuz ise dokuz ay kadar bir süre ile evin tek erkeği olarak tüm sorumlulukları yüklenmek zorunluluğu durumunda kalmış.. Böylece o zaman sadece orta okulunu bitirmesine rağmen Yavuz o yıl

Yunanlıların emri ile okulları kapatılan çocukları örgütleyerek beş sınıflı bir okul kurmuş, bu çalışmaları ile bir yandan evin geçimini sağlarken, öte yandan öğretmenlik mesleğine karşı olan isteklilik ve yatkınlığını daha o tarihte belli etmiştir. Bu arada ayrıca yerel basında Kuvayı Milliye'yi destekleyen makaleler yazmak suretile ilk gazetecilik denemelerine de girişmiş. Eskişehir'in kurtuluşundan sonra Bursa'dan gelen Ali Fuat Cebesoy Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal'i destekleyen gençleri tanımak istemiş. O arada kendisine yaşını büyüterek Ankara'ya milletvekili olarak gitme önerisine genç Yavuz "Mebusluk istemem, tek muradım tahsilime devam edebilmektir!" yanıtını vermiş. Dileği hemen gerçekleşmemiş, ancak bulunduğu okula bir süre sonra gelen bir burs Yavuz'u çok beğenen bir öğretmenin desteği ile kendisine verilmiş. Böylece ilk merhale olarak parasız yatılı hakkını kazanarak Cumhuriyet'in ilânına rastlayan 1923 sonbaharını Konya Lisesi'nde geçirmiştir. Burada kendisi gibi varlıksız bir köylü çocuğu olan Hüseyin Avni (Göktürk) ile yakın bir dostluk kurmuştur. Ayrıca bir üst sınıfta bulunan Hüseyin Nail Kubalı ile de arkadaş olmuş. Okulda bulunan öğrencilerin gerçi hepsi o devirde askerî kıyafeti andıran üniformalar giyiyorlardı, ne var ki Yavuz ile Hüseyin Avni bir yıl boyunca yakası kapalı, koyu yeşil çuhadan yapılma, eski er kıyafetinden bozma elbiselerini çıkartmamışlardı. Başka giysileri yoktu. Her ikisi yazın köye dönüp, harman zamanında biraz harçlık kazanmaya çalışıyorlardı. Yavuz gittiği Şerefiye köyünde bostanda karpuz bekçiliği yapıyordu. Bu çalışmaları sırasında bir defasında üç çoban köpeğinin saldırısına uğramış, canını köpeklere taş atmak suretile güç kurtarmış. Bu nedenle daha sonraki yıllarda küçük bir fino da olsa hiçbir köpeğe sempati ile bakmıyordu.

Konya Lisesi'nde çalışkanlığı ve ağırbaşlılığı ile iyi bir şöhrete kavuşan Mehmet Yavuz kendini yıl sonunda, yani

1924'de İstanbul Erkek Lisesi'ne naklettirmeyi başardı. Bu onun ilk İstanbul ziyareti oldu. Sınıf arkadaşlarından mühendis Nureddin Norman gelişini şöyle anlatıyor: “Yavuz henüz aramıza kavuşmadan Hüsnü isimli Eskişehirli bir arkadaşımız aracılığı ile şöhreti geldi. Çıkıp geldiğinde doğrusu hepimiz onu yadırgadık. Fevkalade çalışkan, zeki ve üstün olduğu söylenen bu arkadaş sınıfın en arka sıralarına oturmuş, iri cüssesi ve hemen hiç konuşmayan hali ile bizim sınıfın dinamik vafına çok aykırı düşüyordu.”

O sırada matematik öğretmenlerine yaptıkları kötü bir şakanın ele verilmemesi nedeni ile Maarif Bakanlığı'nın verdiği bir disiplin kararı nedeni ile aynı sınıfı ikinci defa olarak okumaya mecbur tutulan İstanbul Lisesi'nin onuncu sınıfında ileride Türkiye'nin kamu hayatında adlarını duyurmuş olan şu arkadaşları yer alıyordu: Cemil Sait (Barlas), Hasan Tahsin (Banguoğlu), Emin Recai (Kalafat), Necil Kâzım (Akses), Ahmet (Demir), Sabahaddin (Sönmez), Nihat Ali ((Üçüncü), Mehmet Pertev (Duru), Mehmet Münir (Karacık), Nureddin (Norman), Reşat (Garan), Sabri (Savcı). Bu grubun içinde özellikle Cemil Sait, Tahsin ve Emin üçlüsü “Ekâbir” adı altında bir çeşit önder grubu temsil ediyordu.

İşte bu konuşkan, atılgan, çok dinamik sınıf ilk önce yadırgadıkları Mehmet Yavuz'u derslerde gösterdiği başarı, insancıl hali, dostluk kurmada gösterdiği yakınlıktan ötürü, çok geçmeden aralarına kabul ettiler. Kurtuluş Savaşı'nı Anadolu'nun ortasında, Yunan işgali altında kalmış bir kentte geçirmiş olan bu Anadolu köy çocuğu süratle bütün kuşkuları dağıtmasını bilmiştir. Sınıftaki gruplaşmanın yapısı değişti, üçlü liderlik grubu yerine Mehmet Yavuz'un önderliği altında yeni bir grup, “Ekâzım”lar kuruldu. Sınıf arkadaşı Nureddin Norman'ın anlattığına göre okul öğretmenleri bizleri “Yavuz Efendi ve şürekâsı” olarak çağırmağa

başlamışlar. Bu sıfatla geniş bir hoşgörülükten yararlanıyor, Nuruosmaniye'deki İkbâl kıraathanesine gidip tavla oynamamıza, Sirkeci'de ise Hilâl gazinosunda neşelenmemize izin veriliyordu”.

Okula sonradan geldiği için en yüksek numara olan 1110 numarasını taşıyan Yavuz'un iki üzüntüsü vardı: sınavlara en sonuncu olarak girmek, yatakhane'de ise kapıya bitişik yatakta yatmak. Sonuncu durum biraz haysiyetine dokunuyordu, fakat o buna aldırmaz görünüyordu. Son sınıfa kadar daha çok fen derslerine ağırlık veren Yavuz, ani bir kararla Edebiyat şubesine geçince, herkes hayret etmişti. Kendisini en çok etkileyen öğretmenler Hıfzı Tevfik ile felsefe öğretmeni Hasan Ali (Yücel) olmuştur.

Üniversite yıllarım

Küçük yaştan itibaren hayatını kazanma zorunda kalmış olan Yavuz, üstün başarılarla İstanbul Lisesi'ni 1926'da bitirdikten sonra aynı yılın sonbaharında İstanbul Üniversitesi'nin Hukuk Fakültesi'ne kaydolmuştur. Geçimini sağlamak için 1 Kasım 1926 tarihinden başlayarak dört yıl süre ile özel bir okul olan İstiklâl Lisesi'nde müdür yardımcılığı, bu görevden başka ayrıca Almanya'da doktora yapmak üzere Avrupa'ya gidinceye kadar ayrıca Beyoğlu Rum Lisesi'nde Türkçe ve Tarih öğretmenliği de yapmıştır. O yıllarda kendisinden iki sınıf yukarda hukuk öğrenimini tamamlayan Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta eski dostunu şöyle anlatmaktadır: “Yavuz biz son sınıfta iken fakülteye girdi. Kendisine çeşitli fakültelere mensup birçok gençlerin gelip danışmaları, saygı göstermeleri, sohbetinden yararlanmak için etrafına toplanmaları hiçbirimizin dikkatinden kaçmamıştı. Biz de onun dostluğunu aradık. İstiklâl Lisesi'nde müdür yardımcılığı yaptığı için üniversitede uzun boylu kalamıyordu,

buna rağmen derslerinde her zaman üstün başarılar göstermiş, çeşitli durumlar karşısında takındığı tavırlarla her çeşit haksızlığa karşı sonuna kadar tepki göstermesini bilen, medenî cesaret sahibi, azimli, objektif görüşlü bir arkadaş olduğunu kanıtladı!”.

Benzer izlenimler yine bu yıllarda kendisi ile Millî Türk Talebe Birliği'nde karşılaşmış, işbirliği yapmış olan Tıp Fakültesi Talebe Cemiyeti başkanı, daha sonraları Millî Eğitim Bakanlığı yapmış İbrahim Öktem de doğrulamıştır:

“Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra çözülen Uluslararası Talebe Federasyonu'nun yerine geçmek üzere 1925'te İstanbul Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti Başkanı Tahsin Bekir Balta ile birlikte Millî Türk Talebe Birliği'ni kurmuştuk. İkinci kongresinde Yavuz da yönetim kuruluna seçildi. Farklı mesleklere mensup olmamıza rağmen çok iyi anlaşıyorduk. Yavuz mizaç bakımından duygulu, içine kapanık, kolay kolay açılmayan, ne fazla hiddetlenen, ne de vurdumduymaz sayılmayan bir insandı. Her hali ile Orta Anadolu'nun çocuğu olduğunu hatırlatıyordu. Davranışlarında toplumun geri kalmışlığının ezikliğini daima içinde taşıdığı sezilebiliyordu.” Öktem'e göre Yavuz objektif amaçları ve millî birliği hiçbir zaman gözden uzak tutmamıştır, nitekim 1926/27 yıllarında başgösteren bölgesel çekişmeler ve yerel kavgalarda, Yavuz her zaman birleştirici, bütünlüycü bir milliyetçilik görüşü savunmuştur.

Almanya'daki yıllarım

Yavuz'un “Ağabey” olarak hitap ettiği halasının oğlu Abdullah Efendi beş öz çocuğundan başka kızkardeşinin ölümü üzerine onun beş çocuğuna da evini açan olağanüstü cömert ruhlu, yardımsever bir insandı. Ailede en yetenekli gördüğü Yavuz'a çok sınırlı parasal olanaklarına rağmen

Avrupa'da doktora öğrenimi yapmak üzere yardım etmekte tereddüd etmemiştir. İlk önce Almanca öğrenmek üzere 1930'da Viyana'ya gelen Yavuz orada kalabalık, çeşitli öğrenim kurumlarına devam eden bir Türk arkadaş grubu ile karşılaştı. Bunların başlıcaları pedagoji öğrenimi yapan Bedi Ziya (Egemen), bestecilik tahsili yapan Necil Kâzım (Ak-ses), Diplomasi Akademisine devam eden Necati (Topçuoğlu), orkestra şefliği tahsili yapan Ferit (Alnar)'dı... Bu kalabalık grupla birlikte olması - bütün sistematik dil öğrenme çabalarına rağmen - onu hiç değilse akşamları daha çok tavla, briç oynamağa sürüklediği için kısa bir süre sonra kesin bir kararla ayrılmasına neden oldu. O sırada Almanya'da Heidelberg Üniversitesi'nde Prof. Miteis'in yanında "Şirketler Hukuku" konusunda doktora tezine başlamış olan Cemil Sait ona izlenecek yöntemler konusunda yardımcı olmuş, böylece Almanya'nın en romantik ortaçağ kentlerinden sayılan Neckar kıyısındaki Heidelberg'e yerleşti.

O tarihlerde Heidelberg Weimar Almanya'sının Berlin'den sonra en ünlü ve dinamik üniversitelerinin başında geliyordu. Yavuz ilk geldiğinde filozof Karl Jaspers'i, Arnold Bergstraesser'i, Max Weber'in kardeşi Alfred Weber gibi sosyologları, Jellinek ve Anschütz gibi âmme hukukçularını dinleme fırsatına kavuşmuştu. Kısa bir süre sonra Anschütz'ün yanında doktora çalışmalarına başlayabildi. 1933'te Nazilerin iktidara gelip, bundan sonra hukuk bizim irademizdir tezini ileri sürünce, doktora babası Prof. Anschütz "artık bu ülkede anayasa rejimi kalmamıştır, bunun dersi de okutulamaz", diyerek üniversiteden istifa edince, Yavuz "Türk ve Alman cumhurbaşkanlarının yetkileri" konusunda karşılaştırmalı doktora tezini "Cum sum lauda" (Pek iyi) derece ile Prof. Jellinek'in başkanlığında bulunan bir jüri önünde savunma olanağına kavuştu. O sıralarda kendi-

sinden önce Almanya'ya gelmiş olan ve Karlsruhe'deki Teknik Yüksek Okulda mühendislik öğrenimini tamamlayan Nureddin Norman Almanya'daki Yavuz'u şöyle tanımlamaktadır: "Yavuz gittiği her yerde hayranlık, saygı ve sempati uyandırmasını bilen nadir insanlardan biri idi. Heidelberg'i görmeye gelip, bu tarihî kentin daracık sokaklarını geçtiğimizde, doğulu, batılı, çeşitli ülkelere mensup birçok öğrencinin kendisini selâmladığını görünce, göğsümüz gururla kabarırdı. Japonlar bile onu kendilerinden saymak istemişlerdir. Kendisinden duyduğuma göre daha genç Türklerin ona 'Yavuz ağabey' şeklinde hitap etmeleri, Alman aristokrasisinin üst kademesine mensup olan öğrencilerin dikkatini çekmiş, yabancılara ilke olarak açık olmayan soylu öğrencilerin devam ettikleri klüplere davet edilmesine yol açmıştı. Kendisinin tevazuu nedeni ile kimliğini saklayan bir 'Bey' olduğunu sanmışlardı. Yavuz bu davetlerin hepsini kabul ediyor, güleryüz gösteriyordu, fakat her zamanki hali ile bir halk çocuğu kalmasını bilmiştir."

Weimar Cumhuriyeti'nin son yıllarında, siyaset sahnesi karışık ideolojik çatışmalar günlük olaylar arasına karışınca, geceleri öğrenci lokallerinden dönen sağ ve sol kampa mensup Almanlardan kimisi kendisini ileriye uzanmış ellerle "Heil Hitler" (Yaşasın Hitler), kimisi ise sıkılmış yumruk "Rot Front" (Kızıl Cephe) işareti ile selâmlıyordu. Yavuz bu ideolojik kavgaların dışında, bilgi arayan bir insan kalmasını bilmiştir. Yaygın popülaritesinin gerçek göstergesi yurduna döndükten iki yıl sonra, 1935 'te Heidelberg belediyesinin kendisine ilk Türk olarak fahrî hemşehrilik payesi verilmesi sayılır. Günümüzde çok az yabancı üniversite öğrencisine verilen bu paye geçerliğinden hiçbir şey kaybetmemiştir. Nitekim ölümünden sonra gelen yüzlerce mektub arasında 1967 yılının Heidelberg belediye başkanı Zündel, "Heidelberg şehri adına başsağlığı dilerken, şehri-

mizde okumuş olan Prof. Abadan'ın anısı, onu tanıyanların gönlünde yaşamağa devam edecektir” sözü yer almıştır.

Yavuz'a yurtdışında doktora yapma olanağını sağlayan Abdullah Efendi Yavuz dış ülkede okurken daha fazla para yetiştirmek için ufak çapta buğday ticaretinde spekülasyonlara girişmiş, ancak 1928 ekonomik krizi sonucu olarak tüm parasını o arada kaybetmiş. Yine de bu durumu aslâ Yavuz'a duyurmamış. Abdullah Efendi'nin karşı karşıya bulunduğu zor durumdan Yavuz doktora sınavına üç hafta kala haber almış. Önce hemen dönmeyi düşünmüş, daha sonra Hitler'in iktidara gelmesi üzerine üniversite öğretim üyeliğinden istifa eden doktora babası Prof. Dr. Gerhard Anschütz kendisini emanet etmiş olduğu ünlü idare hukukçusu Jellinek'in huzurunda yıllarını vermiş olduğu doktora tezini savunmanın daha isabetli olacağına karar vermiş. Sınavı üstün başarı ile vermesine rağmen aldığı olumsuz haber nedeni ile yüreği çok sıkıntılı idi. Hemen kesin dönüş yapmaya karar verdi. Giderken götürmüş olduğu küçük bavulu ve eski takım elbisesi ile geldiği gibi yine Tuna nehri üzerinden Romanya'ya kadar gelmiş oradan trenle yoluna devam etmiş. Eskişehir garında Abdullah Efendi ile karşılaşınca “Ağabey ne yaptın?” demesine karşın, Abdullah Efendi lafı hemen kapatmış, bir daha bu konunun açılmamasını istemiş. Yavuz daha sonraları kalp hastalığı nedeni ile çalışmayacak olan ağabeysinin ailesinden desteğini çekmemiş, ölünceye kadar Abadan'lara kol kanat germiştir

İstanbul Üniversitesi'nde öğretim üyeliği (1933-1943)

Mehmet Yavuz hukuk doktoru unvanını aldıktan sonra ağabeysinin kararı üzerine ailesinin doğup büyüdüğü Abadan köyünün ismini soyadı olarak benimsemiş, o tarihten

itibaren Yavuz Abadan ismini kullanmaya başlamıştır. Kendisi 18 Kasım 1933 yılında İstanbul Hukuk Fakültesi'ne o zaman dekan bulunan Ali Fuat Başgil'in Hukuku Esasiye kürsüsü doçentliğine tayin edilmiş, altı ay sonra ise kürsü değiştirerek Hukuk Başlangıcı ve Felsefi kürsüsüne nakledilerek, bu kürsüde Almanya'dan Nazi'lerden kaçarak Türkiye'ye davet edilmiş olan Prof. Dr. Richard HONIG ile sıkı bir işbirliği yapmış, Honig ve kısa bir süre için Ernst Hirsch'in derslerinin tercümanlığını yapmış, Honig'in kitap ve makalelerini çevirmiştir. Abadan 1937'den sonra Honig'in Amerika'ya gitmesi üzerine Hukuk Başlangıcı dersini bağımsız olarak okutmaya devam etmiştir. Bu dönemde Yavuz Abadan ayrıca İnkılâb Tarihi doçentliğine de tayin edilmiştir. Atatürk'ün sağlığında özel bir itina ile okutulan Türk İnkılâb Tarihi kürsüsü belli bir Fakülte yerine doğrudan doğruya İstanbul Üniversitesi'ne bağlanmıştı. Kürsüyü İstanbul ve Ankara'da dört profesör ve onlara bağlı birer doçent yönetiyordu; derslere İstanbul Üniversitesi'ne bağlı tüm fakültelerin son sınıfları ile Yıldız'daki Harp Akademileri öğrencileri devam ediyor, dersler sonraları alevlere kurban giden Zeynep Konağı'nda bulunan eski Edebiyat Fakültesi'nin anfisinde verilirdi. Türk İnkılâp Tarihi kürsüsünün aynı zamanda milletvekili bulunan dört profesörü bulunuyordu. Her birinin bir doçenti bulunurdu; bunlar sıra ile şunlardı: Mahmut Esat Bozkurt (doçenti Yavuz Abadan), Yusuf Kemal Tengirşenk (doçenti Ömer Lütfü Barkan), Hikmet Bayur (doçenti Enver Ziya Karal), Recep Peker (doçenti Hıfzı Veldet Velidedeoğlu). Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunun tanıkları olan bu dört kişiye 1940'dan sonra bilim ile faal politika arasında bir tercih yapmaları teklif edildi, daha doğrusu o sırada kabul edilen bir yasa nedeni ile böyle bir tercih karşısında kaldılar, hepsi de parlamento hayatını yeğlediler.

Yavuz bu devrede bir vesile ile sınavları boykot ettikleri için karışıklık çıkaran Harp Akademileri öğrencilerinin bu hareketini yatıştırmak için rektörlükçe öğrencilerden özür dilemesi istenen doçent Dr. Enver Ziya Karal'ı üniversitenin tümüne karşı savunmuştur. Yavuz'a göre bir kişinin Atatürk'ün sofrasında çekiştirilip gözden düşürülmek istenmesi objektif ölçülerin çiğnenmesini haklı kılmaz. Yavuz'a göre bir üniversite öğretim üyesinin haksız yere baskı yapan üniversite öğrencilerinden özür dilemesi bir akademisyenin haysiyet anlayışı ile bağdaşmaz. Nitekim Harp Akademileri öğrencileri kısa bir direnişten sonra sınava girmeye razı oldular. Karal'a göre Yavuz "titiz, medenî cesaret sahibi, hak bildiği şeyin tarafını tutan, onu sonuna kadar savunan, soyut bir adalet ve hak kavramına sahip kişi idi!"

Istanbul Üniversitesi hocalığı sırasında CHP'nin Beyoğlu ilçesine üye yazılan ve sonra yurdun çeşitli kentlerinde bilimsel konferanslar veren Yavuz, 1940 yılında CHP il başkanını Reşat Mimaroğlu döneminde Eminönü Halkevi'nin başına getirilmiştir. Bu tarihte Eminönü Halkevi modern ve zengin tesisli yeni binasına kavuşmuş, (halen eski binanın yerinde İstanbul Gazeteciler Derneği, ona bitişik ise Millî Türk Talebe Birliği binası bulunmaktadır), spor ve okuma salonları ile İstanbul'daki lise ve üniversite gençliğinin severek devam ettiği başlıca odak noktası haline gelmişti. Yavuz Abadan İkinci Dünya Savaşı'nın devam etmesine rağmen bu kültür ocağına büyük bir canlılık getirmişti. Seri konferansları, profesyonel düzeydeki tiyatro temsilieri, özel orkestrası, İstanbul'un çeşitli yazlık gazinolarında sergilenen millî oyunlar festivali gibi etkinliklerle Eminönü Halkevi bütün Türkiye'deki halkevlerine örnek oluşturuyordu. Yavuz'un bu alandaki başarısının sırrı etrafına toplamayı başardığı gençlerdi. O bu gençlerin yenilikçi dinamiğini olumlu yollara doğru yöneltmesini bilmişti. Başlıca yardımcıları Hukuk

Fakültesi'nin genç asistanlarından Tarık Zafer Tunaya, Tıp Fakültesi'nden Alaettin ve Adnan isimli iki genç doktor ile halen Ankara'daki Ajanstürk basımevinin sahiplerinden Edebiyat Fakültesi öğrencilerinden Şevket Evliyagil'di..

Parlamentodaki yıllarım (1943-46)

Istanbul CHP İl Başkanlığı'na getirilen Suat Hayri Ürgüplü ile görüş ayrılığı nedeni ile Eminönü Halkevi başkanlığından 1942 yılının sonunda çekilen Yavuz, aynı yılın Aralık ayında profesörlüğe yükseltildi, kısa bir süre sonra da, 1943 yılının ilkbaharında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne Eskişehir milletvekili olarak parlamentoya girmiştir. TBMM'nin VII. döneminde kendisi ile birlikte parlamentoya giren eski arkadaşları arasında Tahsin Bekir Balta, Tahsin Banguoğlu, Cemil Sait Barlas, Suat Kemal Yetkin, Sadi Irmak bulunuyordu. 1943 seçimlerinin özelliği tek partili düzen ve iki dereceli seçime rağmen ilk defa olarak aday belirtme alanında demokrasiye doğru bir adımın atılmış olması idi. Buna göre her ilde çıkarılacak milletvekili sayısından bir kat fazla aday gösteriliyor ve ikinci seçmenlere bir tercih hakkı tanınıyordu. Yavuz gibi köyden gelen bir halk çocuğunun Eskişehir'de aday gösterilmesi, o tarihe kadar yerel parti örgütünün tümünü elinde bulundurmuş olan Emin Sazak gibi güçlü, büyük toprak ağasını hayli kuşkulandırmıştı. Sazak Kırımlı göçmen çocuğu olan potansiyel rakibi hakkında önce komünist olduğu rivayetini yaymış, daha sonra onu evlendirmek istemiştir. Ne var ki bu manevralar olumsuz sonuç vermemiş ve Yavuz parlamentoya girmeyi başarmıştır. TBMM'ye girdikten kısa bir süre sonra 1943 bütçe konuşmaları sırasında Adalet ve Millî Eğitim bakanlıkları bütçelerinin eleştirisi yolu ile parlamento üyelerinin dikkatini çekmiş, yapılan seçimler sonucunda ilk önce bütçe ko-

misyonuna, daha sonraları ise CHP Meclis Grup Yönetim Kuruluna seçilmiştir. Özellikle Millî Eğitim Bakanlığı'nın bütçesinin eleştirisi sırasında eski hocası Hasan Âli Yücel'e karşı "Bize öğretmiş olduğunuz hürriyet fikrinin bir cephesini oluşturan üniversite özerkliğini getirmeniz, sizden beklediğimiz bir görevdir" sözü kamuoyunda da hayali yankılar uyandırmıştır. Yavuz, İkinci Dünya Savaşı'nın en gerilimli ve heyecanlı yıl ve ayları da kapsayan parlamento yaşamı boyunca daha çok yurt çapındaki genel sorunlarla meşgul olmuş, üzerinde en fazla söz aldığı yasa tasarıları toprak reformu ile üniversite özerkliği tasarıları olmuştur.

CHP Meclis Grup Yönetim kurulunda Adnan Menderes'le de birlikte çalışan Yavuz her zaman adalet fikrinin temel ilkelere sadık kalmıştır. Demokrat Parti'nin kurulmasına yol açan ünlü dörtlü takrir sebeble Menderes, Bayar, Koral-tan ve Köprülü'nün partiden ihracına karar verilmesi sırasında, arkadaşlarının ifadelerinin alınmaması, onların gerekçelerinin dinlenilmemesi nedeni ile Tezer Taşkiran'la birlikte Grup yönetim kurulunda bu karara muhalif kalmıştır. Yavuz Abadan'ın parlamento hayatı özellikle Eskişehir gibi dinamik bir endüstri merkezinin 27 yıllık tek parti sistemine karşı yoğun direnişi sebeble 1946'da sona ermiştir. Kendisi biri 1950'de milletvekili adayı, diğeri 1961'de senatör adayı olarak iki defa Eskişehir seçmenleri karşısına çıkmıştır, fakat başarı sağlayamamıştır. Bu başarısızlıkların bir nedeni de siyasetle yakın ilgilenen Abadan'ın kişiliğinde bilim adamı hüviyeti ve ona bağlı olan objektif görüşün ağır basmasıdır.

Evimiz, çevremiz

Maltepe'de büyük güçlüklerle yerleştiğimiz küçücük kiralık dairemiz bir bakıma Türkiye'nin savaş ekonomisinin yarattığı gariplikleri yansıtıyordu. İkinci Dünya Savaşı'nın son

yıllarında Türkiye’de tek bir çivi ya da bir torba çimentoyu bulmak büyük bir sorun iken Dedeoğlu adlı bu müteahhid bakla oda, nohut sofa türü küçük dairelerden oluşan kocaman bir apartman blokunu inşa etmeyi başarmıştı. Bu nasıl oldu? Meğer Karabük demir çelik fabrikalarının inşaatı sırasında Türk basınında bir ilân çıkar. İlânda Karabük’te belli bir noktadan belli bir noktaya kum taşıma işinin ihalesinden söz edilir. Kayserili bir işadama bu ilânı okuduktan sonra memleketine gidip eşek sahiplerini bir araya getirip kendilerine belli bir tarihte Karabük’te olmak üzere hayvanları ile yola çıkmalarını tenbihler. Belirtilen tarihte Kayseri’de buluşan eşek sahipleri ile girişimci işadama kum taşıma konusunda anlaşmaya varırlar. İhaleyi üstlenen işadama bunun üzerine her bir eşeğe yüklenmek üzere alt kısımları kapaklı olan çifte kasalar yaptırır. Hayvanlara kumun bulunduğu tepede kasaları doldurulur sonra “Çüş, yürü!” emri verilir. Eşekler kısa bir zaman içinde rehbersiz olarak yolu olmayan engebeli araziye katederek inşaat alanına gelirler. Orada kendilerini bekleyen bir işçi kapakları açar kumu boşaltır, sonra bir değnek vuruşu ile “Çüş, dön” emrini verir. Karabük’ü inşa eden İngilizler bu taşıma işine “Donkey Express” adını verirler. Akıllı müteahhid ise bu işten herhangi bir sermaye koymaksızın oldukça yüklü bir kazanç sağlamakta, ayrıca artan çimento, vs. inşaat malzemesi artıklarını toplayıp Ankara’da ikiz bir apartmanın inşasına girer. İşte bize önerilen ilk yuvamız bu ünlü apartmanda idi.

Evi hazırlamak üzere İzmir’den davet ettiğim halam komşularla ahbablık kurmakta gecikmedi. Meğer karşı dairede oturan evsahibinin iki karısı varmış, ikinciden olan çocuklarını birincinin nüfusuna geçirtmiş. Bunları duydukça içim burkuluyordu. Demek öylesine takdir ettiğimiz kadın devrimi ve onun temel taşı sayılan Medenî yasanın hükümlerinden ülkemizde kimbilir kaç kadın yararlanamamakta-

dır... Diğer bir komşum ise daha sonraları ahbablık ettiğimiz ünlü ressam/yazar Âbidîn Dino ile Dil, Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde Fransız Edebiyatı doçenti olan eşi Güzin Dino idi. Ne yazık o apartmanda fazla oturup Dino ailesi ile yakın bir dostluk kuramadık. Minnacık evimizden bir yıl sonra yine aynı semtde daha büyük bir eve taşındık. Bu eve daha sonra azim, sebat ve çalışkanlığı ile Türk oftalmoloji literatürüne adını geçirmiş olan Yavuz'un yeğeni Sabahat Abadan lise tahsiline başlamak üzere geldi. Onu izleyen yıllarda Sabahat'ı Hukuk öğrenimi yapmak isteyen erkek kardeşi Necmi ve lise öğrenimini sürdürmek üzere gelen kızkardeşi Türkân izledi. Kadromuz giderek genişliyordu. Eskışehir örnek köylerinden Yavuz'un akrabalarından Mesudiye'li Kâmile de ailemize katıldı. Bu çocukların hepsi değişik okullara devam ettiklerinden 1948'de Sıhhiye'de Sağlık Sokak'ta bulunan Saadet apartmanının giriş katına yerleştik. Sabahat bizim yanımızda yirmibir yıl, diğer kardeşleri dört beş yıl kalmışlar, her biri seçtikleri okullardan mezun olmuşlardı. Kâmile hem Kız Enstitülerinin çeşitli branşlarını bitirdi, hem de 1958'de dünyaya gelen oğlum Mustafa Kemal'e eşsiz bir ablalık yapmıştır. Duygusal bağlarımız bugüne dek kesintisiz bir sevgi ve şükran çerçevesinde sürmüştür.

Köy yaşamı ile tanışmam

Yavuz'la evlendikten sonra çevrem çok farklılaştı, bir yandan dönemin siyasal seçkinleriyle içli dışlı oldum, öte yandan ilk defa Türk köy yaşamı ile tanıştım. Yavuz ailesi ile çoğunlukla Tatarca konuşurdu, ben de zamanla bazı terimleri öğrendim. En hoşuma giden kelimelerden biri erkekler için kullanılan "Akaylar" kadınlar için ise "Apakaylar" deyimidir. Fizik yapısı ve karakter bakımından babasından

çok büyükbabasını andırdığı söylenen Yavuz'un bana birkaç kez anlattığına göre Kırım'da Abadan adı verilen belde de oldukça geniş topraklara sahip olan büyükbabası araba ile kente giderken yolda rastladıklarının tümüne "Bize gidin, konuğum olun" dermiş; bu davete uyanlar ise bir kez onun damı altında geceyi geçirmeleri halinde akraba sayılmış, onlarla nikâh düşmezmiş.

Türk demokrasisine yeni geçildiği 1946 yılında ilk defa köy yaşamı ile bu koşullarda tanışmamdan önce, uzun süre Mahmut Makal'ın *Bizim Köy* yapıtını abartılmış, köy romantizminin ağır bastığı bir yapıt saymıştım. Anadolu köylerinin ne ölçüde yoksulluğun pençesinde kıvrandıklarını daha iyi anlamam için yurdun dört köşesine yaptığımız yolculukların gözümü açması gerekti. Çeşitli bölgelerdeki farklılıklar bazen gece gündüzü çağrıştıracak ölçüde büyüktür.

Köy çocuğu kökenini hiçbir zaman yadsımayan, aksine tatillerde bostan bekçiliği yapması nedeni ile karpuzdan iyi anladığını överek belirten Yavuz gerçekleştirmeyi başarmış olduğu kariyerle Türk toplumunda sosyal sınıf engellerinin aslında hiç katı olmadığını da ortaya koymuş sayılır. Göreli olarak kolay görülen bu toplumsal devingenliği belki de şöyle açıklamak mümkün: Osmanlı İmparatorluğu boyunca Türkler hep yönetici sınıfa dahil olmuşlar, çok etnikli toplumda emredici mevkiler işgal etmişlerdir. Bu mevkilere gelebilmek için de oldukça erken bir aşamada eğitimin bu süreçte oynadığı rolü keşfetmekte gecikmemişlerdir. Dolayısıyla okumuş olarak toplumsal asansöre binmeye çalışan herkesi tereddüd etmeksizin aralarına almışlardır. Gerçekten Türk toplumsal kültüründe Japon ve Batı kültüründen farklı olarak belli bir sınıfa özgü bir şeref ve namus kodu yoktur. Kuzey komşumuzun romanlarında sık sık düello-dan söz edilirken, Puschkin gibi bir deha, Lasalle gibi bir

sosyalist anlamsız bir nedenden düelloda hayatını kaybederken, Türk toplumunda bu tür davranışlara hiç rastlanmamaktadır.

Evlenmemizden kısa bir süre sonra tek parti dönemine son verecek olan Demokrat Parti kuruldu. Kuruculardan Adnan Menderes CHP parti yönetim kurulunda arkadaşlık etmiş olduğu Yavuz'u da bu yeni partinin safına davet etmişti. Ne var ki Yavuz CHP'de kalmayı yeğlemişti. Bu kararında önemli etkenlerden biri Yavuz'un parlamento dönemi sırasında hükûmetin geçirmeğe çalıştığı Toprak Reformu tasarısı idi. Çok mütevazı bir aile çevresine mensup olması ona büyük toprak sahipleri adına eleştiri bayrağı taşıyan Adnan Menderes'in liberalizm görüşleri ikna edici görünmemişti. Bu nedenle milletvekilliği sırasında toprak reformunun gerçekleştirilmesi için büyük bir mücadeleye girişmiş, dönemin Tarım bakanı Şevket Hatipoğlu ile çetin tartışmaları olmuştu. Bu konulara o tarihe kadar yabancı kalmıştım, Anadolu'nun realitelerini ancak zamanla öğrenecektim. Nitekim Ankara'dan Eskişehir'e trenle giderken Yavuz her zaman Alpu istasyonundan geçtiğimiz zaman şu hususu hatırlatmayı ihmal etmezdi "Trenin bundan sonra Sazak istasyonuna gelinceye kadar katedeceği topraklar tek bir adama, Eskişehir milletvekili Emin Sazak'a aittir! Bu durum böyle sürüp gidemez!" Evet, CHP yirmiyedi yıllık tek parti dönemi sırasında nice yolsuzlukların denetlenmeden kapanmasına neden olmuş, millî iradenin gerçekleşmesine engel olmuştur. Ancak şurası da unutulmamalıdır ki Adnan Menderes'in başlatmış olduğu demokrasi mücadelesinin temelinde İsmet Paşa'nın toprak reformu yapmak istemesine karşı kendisi gibi büyük toprak sahiplerinin mülkiyetini koruma endişesi de yatıyordu.

Biz 8 Mayıs 1946'da evlendik, on gün sonra Millî Şef İsmet İnönü 19 Mayıs bayramı nedeniyle verdiği demecinde

Türk siyasal yaşamının bir dönüm noktasına ulaştığını bildirerek 20 Temmuz 1946'da çok partili sisteme geçilerek genel seçimlerin yapılacağını ifade etmişti. Anadolu'nun o yıllardaki durumunu bilmeyen, köy yaşamına tamamen yabancı olan ben böylece hem tanımadığım bir çevreye girecek, bu arada aynı zamanda alışılmamış bir seçim mücadelesi yaşayacaktım. Yeni gelin olarak Eskişehir'e gidince tüm akraba ve yakın dostların ziyaret edilmesi şarttı. Tüm aileler bizleri yemeğe davet ediyor, hepsi ağır yufka yemekleri hazırlıyorlardı. On gün sonra artık hiçbir sofraya oturamaz bir duruma gelmiştim, oysa onlar köbete, kaşık börek, çiğ börek diyerek bana Tatar mutfağı tanıtmayı amaçlıyorlardı.

Şerefiye köyü

Sıra Yavuz'un ilk ve ortaokul öğrencisi olduğu sırada karpuz bostanlarının bekçiliğini yaptığı, birçok akrabalarının bulunduğu Şerefiye köyünü ziyaret etmeye gelmişti. Önce Aksu Köy Enstitüsü'nün ilersinde bulunan Mesudiye köyüne gidildi, orada benim için bir yaylı araba hazırlanmıştı. İlk önce bu arabaya bindim, ancak havasız ve karanlık iç kısmından sıkılıp birazdan yere inip yolculuğumuza yayan devam etmeyi yeğledim. Ekili tarlalar arasından yüksekçe bir tepeye doğru kıvrılan yol nefis bir manzara sunuyordu. Her taraf yemyeşildi, yükselmiş olan ekin dalgalar halinde hareket eden yumuşak bir denizi andırıyordu. İlk defa toprakla uğraşanların duydukları hazzın ne olabileceğini sezmeye başladım. Yavuz hep anlatırdı: göçmen olarak Kırım'dan yüzyılımızın başında gelen Tatarlar tarım teknolojisine yenilikler getirmişler, Orta Anadolu'da kullanılan öküzle güdülen tahta sapanın yerine atla sürülen demir sapanı kullanmışlar. Tatarlar gerçekten ölçülü bir mikrokozmos içinde gelişmiş bir konut ve yaşam kültürüne sahipti-

ler. Özellikle Şerefiye köyü bunun en güzel örneklerinden biri sayılıyor. Köy şosedan dört beş kilometre uzak olmakla beraber köyün ortasından geçen geniş, ağaçlarla süslü bir ana caddeye sahip. Tüm evler bu geniş yolun iki tarafına dizilmiştir. Evlerin hepsinin geniş, iki kanatlı büyük kapıları vardır. Bu yüksek kapılar açıldığında iç avluya açılan birkaç tek katlı ev, ayrıca ahır, ağıl ve ambarlar görünmektedir. 1946 yazında ilk gittiğimde köyde henüz hiçbir traktör yoktu. 1980'lerin başında son uğradığımda köyün yirmi yedi otomobili, yirmi iki traktörü bulunuyordu. Türkiye'de tarım makineleşmeden önce de örnek tarımcılıkları nedeni ile ortalamanın üstünde varlıklı sayılan bu köyün bir diğer özelliği hemen herkesin buğday ekimi için arzulanan yüz dönümden fazla toprak sahibi olması idi. Böylece göze batan bir gelir farklılığı da yoktu. Kerpiçten inşa edilen evlerin mimarisi çok ilginçti. Genellikle her evin iki büyük odası, bu odaları ayıran ve her iki odanın ortasını işgal eden peç isimli bir sobası bulunuyordu. Kışın bu sobaya evin girişinde bulunan koridordan saman atılıyordu. Böylece her iki oda ılık bir sıcaklık taşıyordu. Ayrıca her iki odanın yüklüğünün içinde birer yıkanma yeri de vardı. Peçin oluşturduğu çıkıntıya yerleştirilen büyük ibriklerde her zaman sıcak su bulunuyor, oda sahiplerine konforlu bir yıkanma olanağını sağlıyordu. Köyde en hoşlandığım yerlerden biri bu evlerin ortasında yer alan kocaman mutfaktı. Misafir gelince köyün komşu kadınlarının da yardıma geldikleri mutfakta bir yandan ekmek yapılıyor, öte yandan Tatar böreklerinin yufkası açılıp, kaşık börek çorbası hazırlanıyordu. Yavuz'un yakın akrabalarından Ayşe yenge Yaşar Kemal'in romanlarının kadın kahramanlarına benzeyen güçlü, kendinden emin, çalışkan ve sevecen bir kadındı. Muntazam gövdesinin belini yirmiyi aşkın anahtarın bulunduğu bir kemer süslerdi. Alımlı yüzünü çerçeveleyen beyaz başörtüsü her

zaman birbirinden güzel oylarla süslü idi. Kocasını hac'da yitirmiş, buna rağmen koca evi ve toprakları görünürde sıkıntısızca yönetmesini başarmış, üç erkek torunu ile kızını da yanına almıştı. Ayşe yengenin köy ekmeği pişirmesi harikulade bir gösteri idi. Önce kocaman ocağın belli yerlerine tezekleri yerleştirip ateşlerdi, bu ateşler köz haline gelince sırf bu iş için kullanılan bir süpürge ile kenara alırdı. Bu arada kocaman bir leğerde yuğrulan ekmeğin hamurunu bir el hareketi ile bu kızgın zemine oturtur, sonra aynı leğeri bu kez hamurun üzerine kapatarak tepesine tekrar kızgın tezekleri yığardı. Bu şekilde iki saatten fazla pişen ekmeğin tadına doyum olmazdı. Köyün gelenekleri çok zengindi. Yeni düğün yapılan evlerin bir odası gelinin çeyizi ile süslenirdi. Kenarı türlü çeşit oylarla süslü başörtüler ilk bebek doğup kırkı çıkana kadar duvar ve tavanda asılı kalırdı, tavanı bir gökkuşağı kadar renklendirirdi.. Ayşe yengeyi Yavuz'u kaybettikten tam günü gününe bir yıl sonra 1968'de yitirdik. Yavuz'un ilk yıldönümünde köyde mevlût okutmuştuk. Yavuz'la birlikte köyde Ayşe yengeyi seven sayan herkes onları birlikte andı. Bugün de "uzaklarda bir köy var" deyince hep aklıma taa şoseden yüksekçe bir tepe üzerinde kurulu bulunan Şerefiye geliyor. Köyle birlikte Ayşe yengenin, Anıtkabir'de duran köylü kadının simasını andıran iklimin sertleştirmiş olduğu anlamlı yüzünü görür gibiyim.. O kadar güven uyandırır ki insanın ona devletin hazinesini emanet edesi gelirdi. O çağdaş, muhafazakâr, harikulade bir kadındı: kendinden emin, güçlü bir Anadolu kadınının gerçek temsilcisi sayılıyordu!

Bir defasında Yavuz'la birlikte İngiliz büyükelçisi Sir Burrough ve eşini bu köye götürmüştük.. Burrough'lar Şerefiye'yi olağanüstü beğendiler. Hep birlikte misafir odasının halılarıyla döşeli sedirlerine kurulmuştuk, köyün erkekleri ve kadınları konuklara "Hoş geldin"e gelmişlerdi. Tüm diplo-

matlar gibi İngiliz elçisi hemen soru sormağa başladı. Ak-sanlı Türkçesi ile köy sakinlerine temsil ettiği ülkenin hükümetinden bir istekleri olup olmadığını sordu. Sanki sözleşmişçesine yanıt koro halinde geldi: “Başbakanınıza söyleyiniz: Türkiye’yi Ortak Pazar’a alsınlar!” Bu konuşma 1961’in baharında geçmişti. Büyükelçi ertesi günü Londra’ya şöyle bir telgraf çektiğini bize aktarmıştı: “Türk kırsal kamuoyu Türkiye’nin Ortak Pazar’a girmesi için baskı yapıyor!” Şerefiye’ye en son 1994 yılının Eylül’ünde gittim. Dış görünüş olarak köyde fazla bir değişme olmamıştı. Ancak kahvedeki erkeklerle konuşunca gelişmenin ölümcül etkilerini öğrenmekte gecikmedim. İleri tarım teknolojisini köye getirenlerden en fazla toprak sahibi olanlar kendi traktör ve biçerdöverlerini başkalarına da kiralıyor, hasatı hemen hemen tek başlarına kaldırıyorlar. Eskiden orta derece toprak sahibi olan haneler işsiz kalmış, kente göçmek zorunda kalmışlar, bir yıl önce köyün örnek okulu da kapanmış. Bugün köyde sadece çocukları henüz okul çağına gelmemiş altı yedi hane yıl boyu köyde oturmaktadır. Diğer hane sahiplerinin hepsi Eskişehir’de oturmaktadır, köye ancak yazları “yerli turist” sıfatıyla gelmektedir. Kültürlerini, geleneklerini, değerlerini korumakla birlikte Anadolu ile örnek bir sentez oluşturmuş olan bu cemaat de birçok ülkede görüldüğü gibi büyük kentin çekiciliğine karşı koyamamaktadır.

Hangi köy

Yıllar boyunca hep şu soruyu kendime sormuşumdur: Türk köyü betimlenebilir mi, hangisi bir Türk köyüdür? Atları, traktörleri, herkesin geçinecek kadar toprağı olan Şerefiye mi yoksa Harran ovasında konuğı olduğumuz Muzaffer ağanın köyü mü? O köyün evlerinde ne kapı ne pencere vardı, huni şeklindeki evlerinde yemek piştiğinde bacasın-

dan duman tüter, yağmur yağdığında su girer, ağa ise sadece bu köyün değil birkaç civar köyün de sahibidir? Doğuya gittiğimde köyü sorup, bana “Üstünde duruyorsunuz” yanıtı aldığım günü de anımsıyorum. Meğer köy halkı toprağın altında yaşıyormuş, bu köylerin birinde toprağa gömülü barınaktan sekiz, on kişinin çıktığını da biliyorum. Benim gibi kentte doğup büyümüş insanların kavram oluşturma işi zordur, Türk köyü çok değişik tanımlara girer, Mahmut Makal’ın *Bizim Köy*’ü bir gerçek olduğu kadar Yaşar Kemal’in *Hammamet köyü* de gerçektir. Ege’de turistik yörelerde turistlere servis yapan köylü genç kızlar da bir Türk köyünde yaşarlar, yabancı erkek kadınla yüz yüze gelmek için köy yolunun kenarında yere çömelip başlarını yabancıardan çevirip sakınanlar da bir “Türk köyü”nün bireyleridir. Ne yazık ki bir zamanlar alıp yürüyen köy edebiyatı yanı sıra üniversitelerde antropoloji yeter derecede okutulmuyor. SBF’de bulunduğum yıllarda her vesile ile bu disiplinin okutulma gereği üzerinde dururdum, aldığım yanıt hep şu idi: “Doğru, fakat bu dersi kim okutacak!” Bugün antropoloji alanında isim yapmış değerli genç sosyalmimciler var, ancak araştırmalarının verileri hâlâ güdülen siyasetlere yansımış değil. Nitekim etnik kimlik, sosyolojik anlamda azınlık grupları, çokkültürlülük etrafında yapılan kısır tartışmalar günümüz Türkiye’sinde bilimsel düşüncenin hâlâ politikaya yansımamış olduğunu göstermektedir. Evet, çağı atlamak iyi de gerekli bilgilerle birlikte atlamak şartile.

Avukatlık stajı

20 Temmuz 1946’da yapılan genel seçimlerde CHP yeni kurulan Demokrat Parti karşısında önemli kayıplara uğradı. Bu arada Eskişehir’de de başta Zeytinogulları olmak üzere

Demokrat Parti'nin adayları seçimi kazanmıştı. Yavuz'un arkadaşlarının çoğu bakan olmuşlardı, en yakın dostu Cemil Sait Barlas Ticaret Bakanlığı'nı üstlenmişti. Kendisine ayrıca CHP'nin resmî yayın organı olan *Ulus* gazetesinin genel yönetmenliği görevi verilmişti. Cemil Bey'in ilk icraatlarından biri Yavuz'a haftada üç ya da dört defa başyazılar ısırmak olmuştur. Ne var ki o dönemde karı kocanın aynı kurdan maaş almaları adalet ölçülerine uygun görülüyor, siyaset bilimi terimi ile böyle bir durumun nepotizm (akraba kayırma) yaratacağından çekiniliyordu. Günümüzde bu tür bir duyarlılık çok garipsenmekte, öyle değil mi? Cemil Bey sorunu Hazreti Süleyman'ın adalet anlayışı ile çözdü. İşgal etmekte olduğum kadroyu kaldırıp, Yavuz'a başyazarlar kadrolarından birini tahsis etti! Böylece açıkta kaldım. Hoş, benden yine yazı yazmam istenmişti, ancak bu faaliyetim "free lance" (serbest yazar) türünden olacaktı. O sırada Ankara'da benim görev alabileceğim başka bir gazetenin bulunmaması, İstanbul basınının henüz Ankara büroları olmaması gazeteciliği tam zamanlı sürdürmeme engel oldu. Yeni evlenmiştim, İstanbul'a taşınmayı düşünmüyorduk. Sonuçta makale yazma, çeviri yapma faaliyetime son vermeksizin başka alanlara doğru kayma kararımı verdim ve avukatlık stajıma başladım. 1940'ların son yıllarında yürürlükte olan Avukatlık yasasına göre adayların altı ay süre ile adliyede staj yapmaları, daha sonra ise bir avukatın yanında bir yıl süre ile çalışmalarını gerekiyordu. Adliyedeki stajım öğretici geçti. Değişik mahkemeler arasında en ilginç gözlemlerimi daha sonraları dünyada ilk Temyiz mahkemesi üyeliğine seçilen Melâhat Ruacan'ın yönettiği Suç Üstü (Cürmü Meşhut) mahkemesinde kazandım. Bu mahkeme huzuruna işledikleri suçun üzerinden 24 saat geçmemiş ve bu arada tutuklanmış kişiler çıkarılıyordu. Beni en çok etkileyen şu olay olmuştur: genç bir adam, arkadaşını bıçak-

lama suçundan dolayı yargıcın önüne çıkarılmıştı. Suçunu inkâr etmek şöyle dursun, yaptığını ayrıntılı olarak anlatıyordu. Son derece otoriter ve ciddî olan yargıç Melâhat hanım sanığın ifadesini kâtibe dikte ederken atılan bıçak darbesinin derinliğine ilişkin bir ölçü yazdırıyordu. Sanık o sırada “Hayır, darbe şu kadar değil, bu kadar cm’lik bir yara ya yol açtı” tarzında bir itirazda bulundu. Meğer sabıkalı kabadayılar Ceza Yasası’nın birçok maddelerini ezbere biliyorlarmış. Onlar kışın soğukta evsiz barksız kalmamak için ufak bir kavga çıkartmak, kavgada T. Ceza Yasası’nın üç aylık bir hapis cezası için öngörmüş olduğu derinlikte bir yara açmayı alışkanlık haline getirmişler. Bizim açık göz sanık da aynı yöntemi uygulamak istemiş, ancak titizliği ve ödün vermezliği ile ün yapmış olan Melâhat hanım bıçağı azıcık kaçırmış olan sanığın itirazını geçerli saymayıp, ona altı aylık bir hapis cezası vermişti. Kendi kendime sosyal güvence ve işsizlik sigortası geliştirememiş bir ülkede sorunlar böyle de çözülür dedim. Günümüzde cezaevlerinde olup biten yolsuzluk, rüşvet, güveni kötüye kullanma, kaçakçılık olaylarını izledikçe bu örnek olayın ne kadar masum kaldığı kanısına vardım...

Mahkemeler nezdindeki stajlarım bitince Ankara’nın tanınmış avukatlarından Mazlum Kayalar’ın bürosuna devam etmeye başladım. Ancak doğrusunu söylemek gerekirse avukatlık mesleğinin temel ilkesi sayılan madde yorumculuğu ve ona bağlı olarak hukukî metinlerin çelişkilerini ortaya koymak suretile çözme yöntemleri bana fazla çekici gelmiyordu. Oldum olası toplumsal gelişmeleri izlemek, değişim derecelerini saptamak, toplumsal yenileşmeleri yakalamaktan daha çok hoşlanmıştım. Gerçi avukatlık sınavını başarmış, ruhsatımı almıştım, fakat bugüne dek ancak iki kez avukat sıfatı ile mahkeme huzuruna çıktım. Bunlardan birincisi Türkiye’nin seçkin bestecilerinden Ferit Alnar

ile opera sanatkârı Ayhan Alnar'ın, diğeri ise iki Amerikalı öğretim üyesinin Türkiye'de açtıkları boşanma davaları idi. Her iki davayı bir dostluk hizmeti olarak üstlenmiştim. Çok geçmeden bu mesleğin benim mizacıma uygun düşmediğini anladım.

Ankara barosunda kayıtlı bir üyesi olmakla birlikte avukatlık mesleğini yürütmeyi istemeyince enerjimi yeniden akademik çalışmalar üzerine yoğunlaştırdım.

Doktora derslerine devam

Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi nihayet lisans üstü öğretim yapabilmek için gerekli tüzüğü yayınlamıştı. Hemen kaydoldum ve 1948'den itibaren doktora öğrencisi oldum. İlk yıl Ankara Hukuk Fakültesi'nin ünlü hocalarından "feyiz almağa" başladım. O yıl derslere ancak iki kişi giriyorduk: Yavuz'un asistanı Bülent Daver ve ben. Ders pek yapılmıyor, hocalar bize yazılı ödevler veriyordu. Devletler Hukuku profesörlerinden Zeki Mesut Alsan "Kayıtsız şartsız teslim ve Almanya" konulu ödevimi pek beğenmişti. Bu ödevi hazırlarken İkinci Dünya Savaşı'nın seyri ve süresini çok etkilemiş olan bu kavramın kökenlerini araştırmaya çalıştım. Bulduğum veriler beni çok şaşırtmıştı: İkinci Dünya Savaşı'nı en azından bir, bir buçuk yıl uzatan, bu arada - gerek Müttefik gerekse Mihver devletleri safında - yüzbinlerce gencin yaşamlarını yitirmelerine neden olan bu siyasal formül aslında bir rastlantı sonucu olarak ortaya çıkmıştı. Roosevelt'in yakın danışmanlarından Harry Hopkins'in anılarına göre olay şöyle cereyan etmiş: Churchill İngiltere'nin başbakanı olarak İkinci Dünya Savaşı'nın en kritik dönemlerinde bir ölüm kalım mücadelesi verirken, savaşa ancak Pearl Harbour baskınından sonra katılabilmiş Amerika Birleşik Devletleri'nin başkanı Roosevelt ile savaş

sonrası stratejilerini çizmek üzere ilk defa Fas'ın Casablancada kentinde buluşmaya karar vermiş. Orada savaş sonrası yıllarda sadece Humphrey Bogart'la Ingrid Bergman ikilisi arasında bireysel bir aşk hikayesini yansıtan bir film çevrilmeyecek, inanılmaz yoksunluklar, ölüm, ateş, soğuk içinde kıvranan milyonlarca insanın kaderi belirlenecekti. Beyaz kent anlamına gelen Fas'ın Atlantik kıyısında bulunan bu kozmopolit limanda 1942'de konferans öncesi günlerde pek çok gazeteci toplanmış, karşılaşmayı merakla beklemektedirler. Churchill herkesçe bilinen alışkanlığı gereği çok geç yatağa giren ve ancak öğlene doğru uyanabilen bir politikacı idi. Roosevelt ise tam tersine, gençliğinde geçirmiş olduğu çocuk felci nedeni ile tekerlekli koltuğa mahkûm olmasına karşın sabahın erken saatlerinde ortaya çıkan bir kişi idi: Roosevelt konferans günü sabahleyin kahvaltısını yaptıktan sonra kendisinden demeç alınacağı çalışan gazetecilerle sohbete başlamıştı. O sırada uyanık gazetecilerden biri kendisine "Savaşın sona ermesi için Almanya'ya ne gibi koşullar ileri sürmeyi düşünüyorsunuz?" sorusuna süratle ve spontane bir biçimde "Koşul filan düşünmüyoruz. Bizim formülümüz çok basittir: İstedığımız Mihver devletlerinin kayıtsız şartsız teslimidir!" yanıtını vermişti. İki saat sonra kahvaltıya inen Churchill'e aynı soru sorulduğunda Roosevelt hemen öne atılarak "Winston, ben bайдan gelen arkadaşlara söyledim, isteğimiz kayıtsız şartsız teslimdir!" yanıtını vermiş. Churchill bu emrivaki karşısında herhalde ABD'den alacağı silah yardımlarını düşünerek itiraz edememiştir. Harry Hopkins'in belirttiği üzere bu formülü daha sonraları bir kez daha Roosevelt ile değerlendirirken şunu öğrenmiş: meğer Roosevelt durumun muhasebesini yaparken, aklına yüz yıl önce ABD'yi bölünmenin eşğine getirmiş olan iç savaşı sona erdiren slogan gelmiş, yani şartsız kayıtsız teslim! Pek tabii iç savaşa itilmiş bir

toplum için bu formül çözümlerin en etkilisidir. Nitekim ABD’de Güneylilerin komutanı general Lee tüm silâhlarını bu çağrıya uyarak Kuzeylilere teslim etmişti. Ancak bu formül İkinci Dünya Savaşı’nda uygulanıyabilirdi; müttefikler Hitler’in mutemedi olarak gizlice İngiltere’ye paraşütle inen ve Nürnberg mahkemesi kararı gereğince 90 yaşına kadar dünyanın en pahalı hapisanesi sayılan Spandau’da Nazilerin suçlarının hesabını vermekle yükümlü tutulan Hess’le müzakere masasına oturabilirlerdi. Belki o sayede Rusya’nın steplerinde dondurucu soğuklarda yaşamlarını yitiren milyonlarca Alman ve Rus askerin hayatı kurtulurdu, Avrupa’nın haritası başka türlü şekillenirdi. Fakat işte farklı uyku düzenleri ve bu düzenlerin uluslararası bir konferansta oynadığı rol dünya tarihinin seyrini belirlemişti.

Diğer hocalarından biri 12 Mart müdahalesi sonucu başbakanlığa getirilen ve daha sonraları teröristler tarafından öldürülen Prof. Dr. Nihat Erim’di. Nihat Erim benim öğrenciliğim yıllarında İsmet Paşa’nın keşfetmiş olduğu “prens”lerden sayılıyordu. Yüksek öğrenimini Paris’te yapmış, kusesuz Fransızca dil bilgisi ile övünürdü. Dışişleri Bakanlığı’na hukuk danışmanlığı da yapan Erim’i dönemin bakanı Hasan Saka Birleşmiş Milletler’in temelini atıldığı San Francisco Konferansı’na da götürmüştü. Daha sonraları Ankara Hukuk Fakültesi’nde Anayasa Hukuku profesörlüğü yapan Erim kendine güveni yüksek, herkese tepeden bakan bir akademisyendi. Derslerimizi kendi odasında yapardık. Bize sık sık arkasında duran fiş kutularını gösterir, Türkiye’de hiç kimsenin bilimsel verilerini onun gibi sistematik olarak düzenlenmiş fişlere işlemediğini ileri sürerdi. Rahmetli Erim’in kişiliği çok değişik biçimlerde yorumlanmıştı. Kimisine göre Erim gerçek demokrasi ile ilgisi olmayan Vichy döneminin türettiği bir Fransız anti-demokratik seçkinci idi. Bu fikri ileri sürenler O’nun *Ulus* başkanlığını

yaptığı yıllarda savunduğu fikirleri göstermekte, 12 Mart'dan sonra "Bu anayasa bize bol gelen bir elbisedir, 1961 Anayasasının getirmiş olduğu özgürlükler Türkiye için lükstür" türünden düşüncelerini hatırlatmaktadırlar. Oysa Erim elitist eğilimlerine rağmen Türk siyasî tarihinde bir dönüm noktasını oluşturan 14 Mayıs 1950'de gerçekleşen kansız demokrasi devriminin de mimarlarından. O yıl CHP'nin son hükûmetinde başbakan yardımcısı sıfatıyla 1946 hileli seçimlerinin kefareti olarak "Yargı denetimi altında demokratik seçimleri "getiren yasayı hazırlayanlardandır. Bu hazırlıklar sırasında hemen hemen tüm batı ülkelerinde uygulanan seçim yasalarını inceletmiş, bunları Türkçe'ye çevirtmiş ve *Pembe Kitap* olarak yayımlatmıştı. İşte bu nedenledir ki 1946 seçimlerinin aksine muhalefet 1950 seçimleri ile ilgili olarak hiçbir şikâyetde bulunmamıştır. Bu hazırlıklar yapıldığı sırada Türk kamuoyunda seçim sistemlerinden hangisinin yapımıza en uygun düşeceği konusu da tartışılmıştı. Erim ve arkadaşları nispî temsile taraftar değillerdi. Onlar hâlâ CHP'nin 27 yıllık denetimsiz saltanatından sonra millî iradeden destek alabileceklerini umuyorlardı. Oysa o yıllarda çevremizdeki gençlerle birçok dost, ahabab Demokrat Parti'ye büyük ümit bağlamışlardı. CHP'de başta İsmet Paşa olmak üzere Erim ve arkadaşları biraz ileri görüşlü olsalardı kendilerini güvence altına almak için de olsa nispî temsile taraftar olurlardı. Oysa onlar yine çoğunluk sistemini getirdiler; böylece sonuç tamamen onların aleyhine gerçekleşti. 487 sandalyeli Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde 15 Mayıs 1950 günü muhalefete geçmiş olan CHP'nin sadece 69 sandalyesi kalmıştı. Fransızlar kalabalık listelerle yapılan bu tür çoğunluk sistemine dayalı seçimler için "Scrutin écrasant" (Ezici seçim) deyimini kullanırlar. Erim, İngiliz siyaset sosyologu Eva Etzioni-Halevy'nin deyimini ile Türkiye'de demokrasinin henüz "Fragi-

le” (kırılğan) olduğuna kanaat getirip, onu korumak istemişti. Bu uğurda kimi zaman sosyal adalet ve siyasal ahlâka uygun hareket etmiş, kimi zaman otoriterliğe kaymış, ancak yeter derece uzakgörüşlü olamamıştı..

Doktora programının zorunlu dersleri bitince yavaş yavaş işleyeceğim tez üzerine fikir oluşturmaya başladım. O sırada Türkiye’ye Ortadoğu ülkeleri ile ilgili genç bir Amerikalı sosyal bilimci gelmişti. Demokrat Parti’nin neden olduğu yapısal değişikliklerle ilgili bilgi topluyordu. Bu konuşmalar ve ona bağlı olarak yapılan tartışmalar sonucunda demokrasinin en canlı göstergesi sayılan “kamuoyu” kavramı üzerinde durmağa başladım. Zihnimde yavaş yavaş varlığı bilinmekle beraber bu “beşinci” kuvvetin (diğer dört güçten ilk üçü yasama, yürütme ve yargı dediğimiz anayasal güçler, dördüncüsü ise basındır) etki alanını keşfetmeğe çalıştım. Henüz siyaset bilimi disiplini ile tanışmadığım için konuya kanun koyucu üzerine yapılan baskılar açısından bakmaya başladım. Konu her gün daha çok sarmaya başladı. Çok geçmeden kamuoyunun çağdaş siyaset biliminde ve özellikle demokrasi tartışmalarında başat bir rol oynadığını farketmekte gecikmedim.

Fullbright bursuna başvuru

İşte bu arada ABD’de bir yıllık öğrenim fırsatı sağlayan Fullbright bursları ile ilgili haberler gelmeye başladı. Yavuz okulda Fransızca öğrenmiş, doktora çalışmalarını ise Almanya’nın Heidelberg kentinde sürdürmüştü. İngilizce bilmediği gibi Anglosakson düşünce dünyasını ancak uzaktan izleyebilmişti. Öyle olduğu halde bir gün beni Beyoğlu’ndaki Amerikan Haberler Merkezine bağlı kütüphaneye soktu ve şunları söyledi: “Duyduğum kadarı ile lisansüstü öğrenim için burslar varmış, senin başvurmanı istiyorum, çün-

kü servetim yok ki seni dışarı göndereyim. Oysa sende gizli kalmış yetenekler görüyorum, bunları geliştirmeni istiyorum!” Fullbright bursuna yaptığım başvuru ancak ikinci yıl kabul edildi. Meğer başlarken önceliği okuldan yeni mezunlara tanımak istemişler, daha sonraları adayların nitelikleri de hesaba katılmaya başlandı. Bursu kabul edip etmemekte tereddüd ettim, çünkü 1953’ün Nisan ayında Siyasal Bilgiler Fakültesi Yavuz’u dekan seçmişti. Yeni sorumluluklar yükleyen bu görevde Yavuz’u yalnız bırakmaya gönlüm razı olmuyordu. Ancak Yavuz bu konuda çok kararlı idi. Evde iki yeğenin bulduğunu, kendisine çok iyi bakılacağından emin olduğunu ileri sürerek benim bu fırsatı kaçırmamı istemiyordu. O zamanki programa göre Fullbright bursiyerleri önce toplu olarak bir üniversitenin yaz programı çerçevesinde ABD konusunda bilgi sahibi kılınıyor, daha sonra öğrenci olarak kabul edildikleri üniversitelere gönderiliyorlardı. Böylece 1953 yaz aylarında değişik ülkelere mensub birçok genç kız ve delikanlı ile birlikte Michigan’de Ann Arbor’daki ünlü Michigan Üniversitesi’nde çok yararlı bulduğum bir “yönlendirme” (orientation) kursuna katıldım. Daha sonra ise bir yıl öğrenim göreceğim Minneapolis’teki Minnesota Üniversitesi’ne geçtim. 1954’ün yaz başında ABD’ye davet edilen bir grup Türk üniversite mensubu ile birlikte Yeni Dünya’ya ilk ve son defa olarak gelen Yavuz’la tekrar karşılaştığımda yepyeni ufuklara sahip olmuşum. Bu bir yıllık süre içinde “Siyaset Bilimi”ni keşfetmiş, bu disiplinin hukuk bilgileri ile birleştirildiğinde özellikle Türkiye gibi demokrasi ile yeni tanışan bir ülkenin sorunlarını nasıl daha iyi aydınlabileceğini kavramıştım. Bir bakıma ABD’deki bu bir yıllık öğrenim yaşamımda bir dönüm noktası sayılır: kararım kesinleşmişti, akademik kariyeri seçip, kendimi siyasal bilimlere adanmak istiyordum. Bu dileğimi nasıl gerçekleştirebildiğim bundan sonraki bölü-

mün konusudur. 1950'lerin Amerika'sını nasıl bulduğumu, o dönemde CHP'nin resmî sözcülüğünü yapan *Ulus* gazetesine yolladığım makalelerle anlatmaya çalıştım. Ancak bu konulara bu anı kitabında özel bir yer ayırma niyetinde değilim. Bundan sonraki amacım Türkiye'nin siyasal tarihinde çok önemli bir yer işgal eden Siyasal Bilgiler Fakültesi, diğer adı ile "Mekteb-i Mülkiye"ye ilk kadın öğretim üyesi olarak nasıl girdiğimi anlatmak, otuzüç yıl onurla taşıdığım "SBF'li" sıfatıma dayanarak bu okul/fakültede neler gözlemlediğimi, hangi yaşamsal olayları paylaştığımı aktarmaktır.

ÜNİVERSİTE YILLARIM

Siyasal Bilgiler Fakültesi - Mektebi Mülkiye: 1954-1988

Cumhuriyetin 30'lu yıllarında Cebeci'de kocaman bir çayır karşısında "çağdaş" bir ortaokul binasını tasarlıyan İsviçreli mimar Egli ilerde bu binanın Türk siyasal yaşamında çok önemli bir yer işgal eden ünlü bir yüksek öğrenim merkezi haline geleceğini herhalde tahmin etmemişti. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin başlangıcı XIX. yüzyılın ortalarına kadar uzanmaktadır. Önce Tanzimat Fermanı (1839), daha sonra-ları Senedi Ittifak yolu ile Osmanlı imparatorluğuna yeni bir nefes kazandırmaya çalışan devrin hükümdar ve yöneticileri gözlerini hep Batıya çevirmişler. Hoş Batılılar da kendi deyimleri ile Boğaziçi kıyılarındaki "Hasta adam"a ilâç niyeti ile hep "Batılaştırma" reçetesini vermekte geri kalmamışlar ve bu yoldan yeni gelişen endüstrilerine pazarlar bulmaya çalışmışlardır. İşte bu bağlamda "nötr" bir kamu yönetiminin kurulması isteği gündeme gelmiştir. Model hazır: Fransa 1850'lerde Devlet Şurasını kurmuş, beraberin-

de yöneticiler yetiştirecek bir eğitim kurumu da geliştirmişti. İstanbul'da 1859'da "Mektebi Mülkiyei Şahane" bu düşüncelerin etkisinde kurulmuştur. Elli öğrenci ile eğitime açılan okulun amacı içişleri hizmeti için yetenekli memur yetiştirmek olduğundan okul, önceleri Dahiliye nezaretine bağlandı. Eğitim süresi o tarihte iki yıl olarak saptandı. 1867'de bu süre dört yıla çıkarıldı. 1930 ve 1940'larda üç yıllık bir öğrenim sürdüren okul, 1950'de Ankara Üniversitesi'ne katıldıktan sonra günümüze dek - bir yıllık yabancı dil öğrenim görmek isteyen öğrenciler dışında- dört yıllık bir eğitim vermektedir. 1908'de İkinci Meşrutiyet'in ilânı ile birlikte adında değişiklik yapılarak sadece "Mektebi Mülkiye" olarak anılmaya başlandı. 1915'te okul kapatıldı - 1918'de yeniden açıldı. Padişaha sadık bürokratlar yetiştirmek üzere oluşturulan bu kurumda Askerî Tıp Okulu'na benzer şekilde muhalifler öteden beri karargâh kurmuşlar, en yeni çıkan kitapları izliyerek, dönemin siyasî konularının yoğun bir şekilde tartışıldığı bir odak oluşturmuşlardı. Yine her dönemde olduğu gibi "muteber muhbir"ler bulunduğu için okul zaman zaman kapatılmak, milletin yaşamından silinmek istenmiştir. Fakat bu uğurda çaba sarfedenler başarılı olamamışlardır. Tıpkı rahmetli Adnan Menderes'in 1950'lerin sonuna doğru SBF'yi daha "uyusal" kılmak üzere Konya'ya nakletmek istemesi gibi... Hoş hep kendimizi eleştirmiyelim. Fransa'nın ünlü "Ecole d'Administration Nationale" (E. N. A.) in titiz bir eleme sonucu seçilen üst düzey yöneticileri de Mitterrand ve ekibinin canını sıkmışlar, sonuçta "yerel demokrasiyi güçlendirme" gerekçesi ile Paris'ten Strasbourg'a sürülmemişler midir? Avrupa Konseyi ile Avrupa Parlamentosu'nun toplandığı bu tarihte kentin kadın belediye başkanı Mme Trautman istediği kadar eski bir kadın manastırını lüks banyo odaları ve dinlenme salonları ile donatıp dursun, Fransız başkentin-

deki müstakbel bürokratlar ateş püskürüp, dönemin Balladur iktidarına kendilerini siyasal olayların ana kaynağından uzaklaştırmaması için aralıksız baskı politikalarını sürdürmüşlerdir, ancak verilen kararı bozduramamışlardır. Ne garip: siyasî iktidarlar başarılı olabilmek için hep üstün yetenekli yöneticiler, taze beyinler, prensler ararlar. Sonra bu taze beyinler belli okullarda fikirlerini açığa vurunca, rahatsız olur, kabahatı hep “O kurum”larda bulurlar...

“Mektebi Mülkiye” 1920’de statüsünde değişiklik yapılarak Maarif Nezareti’ne bağlandı. İstanbul’un işgalden kurtarılması üzerine Türkiye Büyük Millet Meclisi hükûmeti 1922’de okulu Maarif Vekâleti’ne bağladı. 1930’lu yılların ortasında okulun Ankara’ya nakli için Cebeci semtinde yeni bir bina aranmağa başlandı. Yer olarak 1925’de kapılarını açan Ankara Hukuk Fakültesi’nin yanı-seçildi. Mülkiye İstanbul’da günümüz Barbaros Bulvarı üzerine düşen Yıldız’daki yerini 1936’da terkedince, yeni bir isme de kavuştu. Atatürk’ün önerisi üzerine bu kuruma “Siyasal Bilgiler Okulu” adı verildi. CHP’nin tek partili yönetimi 1946 seçimleri ile kırılmağa başladıktan sonra, bu kuruma akademik bir kimlik verme istekleri çoğalmağa başladı. Esasen bu yıllarda özellikle ABD’deki örnekleri göz önünde bulundurularak “Siyaset Bilimi” özerk bir hüviyet kazandı. Böylece Cebeci semtindeki bu seçkin yüksek okul 1950 Martında, yani Demokrat Parti’nin iktidara geldiği 14 Mayıs tarihinden iki ay önce 5627 sayılı yasa ile Ankara Üniversitesi’ne bağlandı. Artık adı “Siyasal Bilgiler Fakültesi” olmuştu. Bundan böyle SBF sadece kamu yönetimi için değil, özel sektör için de yönetici yetiştirecekti. İlk iki yılda verilen tüm öğrencilere sunulan ortak programdan sonra, öğrenciler Maliye, Diploması, Kamu Yönetimi ve İşletme şubeleri arasında tercihlerini yapacaklardı. O yıllarda diploması mesleği çok gözde olduğundan, Fakültenin yabancı dil bi-

lır, parlak çocukları genellikle bu şubeye girmek için çaba sarfederlerdi. SBF, Ankara Üniversitesi'nin bir fakültesi haline geldikten sonra erkeklerin saltanat kurduğu özel bir "fidanlık" (pépinier) olmaktan çıkmış, kızların da girebildikleri akademik bir kurum haline gelmiştir. Bu değişimin mantıkî sonucu olarak da 1956'da doktora dersleri vermeğe başlamıştır. Son yıllardaki en önemli yeniliklerin başında isteyen tüm öğrencilerine ilk yıl sadece yabancı dil öğretimi sağlayan bir program uygulaması, böylece özel okullardan gelmeyen öğrencilerin de yabancı kaynaklara uzanma olanağının sağlanması. Bundan başka SBF son yıllarda birinci sınıftan başlayarak ekonomi/maliye, işletme, uluslararası ilişkiler, kamu yönetimi, iş hukuku ve sosyal güvenlik olmak üzere altı şubede uzmanlık bilgisine dayanan bir öğrenim vermektedir.

İşte Mülkiye'nin kısa biyografik tarihçesi; ya "resmî olmayan tarihi"? Onun da bir ucunu yakalayarak ben anlatmağa çalışayım.

Mülkiye - Uzaktan

Mülkiye'nin varlığını ilk defa İstanbul Hukuk Fakültesi'ndeki grubumdan öğrenmişim, zira özellikle birinci sınıfta yakın bir sınıf arkadaşım Halit Kemal Elbir (daha sonraları İstanbul Hukuk Fakültesi'nde Medenî Hukuk profesörü oldu), Selim, ve adını hatırlıyamadığım diğer bir erkek arkadaşımız hep Galatasaray mezunu idi. Bu küçük grubun tek Ankara ayağı o zamanki lâkabı ile "Swing Osman"dı. (Kendisini ve eşini en son 1982'de Salzburg başkonsolosu olarak görev yaparken görmüştüm). Osman Mülkiye'de okuyor, ara sıra İstanbul'a geldiğinde Cumartesi öğleden sonraları düzenlenen çay'lara geliyordu. Diskoların ve gece eğlencelerin bilinmediği bu "Kurunun vusta- Orta Çağ" dö-

neminde bizlerin, yani İkinci Dünya Savaşı sırasında dünyayı algılamaya ve keşfe çalışan 1940 kuşağının eğlence tarzı bugüne göre çok masumdu. Yapabildiklerimiz hayli sınırlı idi: çeşitli öğrenci derneklerinin Cumartesileri Taksim gazinosu ya da Park otelinde saat 15.00 - 19.00 arası düzenledikleri çaylara gitmek, yıl sonu mezuniyet balosuna katılmak, Adalar'da ya da Boğaziçi'nde bir piknik yapmak. Bu dar seçeneklerden kuşkusuz çaylar bana en çekici geliyordu, çünkü dansın her türüsünü çok seviyordum. O zaman çaylara genellikle beş altı kişilik gruplar halinde gidilirdi, herkesin belirli bir kız ya da erkek arkadaşı yoktu.

Çaylara hocalar da iltifat ederdi, nitekim rahmetli Yavuz'la yine böyle bir çayda tanışmıştım. İşte bu çaylardan birine Osman da katılınca, şanına uygun olarak birkaç "swing" yaptık, bu arada Mülkiye denilen yer hakkında bilgi edinmiştim. Henüz Ankara'yı hiç görmediğim için başkent bana çok uzakta duran bir masal diyarı gibi geliyordu. Atatürk'ün bozkırda Sfenks'in yeniden doğuşu gibi çorak topraklardan fıskırttığı yepyeni bir kent. O zaman nasıl bilebilirdim ki ömrümün en önemli kırk beş yılı orada geçecek, oğlum orada dünyaya gelecek, Yavuz'u orada toprağa verecektim. Osman'ın anlattıklarından Mülkiye'nin kızların girmediği, herkesin yatılı olduğu, yarının kaymakam, vali ve büyükelçilerinin yetiştirildiği, erkeklere özgü bir merkez olduğunu anladım. Gerçi o yıllarda da, daha sonraları Emniyet teşkilâtına giren ve yatılı olmayan bir kız öğrencisi vardı Mülkiye'nin. Fakat yine de bu kurum günümüz deyişiyle "erkek egemen"di.

Okulun başlıca özelliği çok sıkı bir sınav sonucu parlak öğrenciler celbetmesi, bu öğrencilerin sayılarının o sırada bile her yıl 60'ı aşmaması, hocalardan bir kısmının bakanlıklarda başdanışmanlık yapması, diğer bir kısmının ise eski parlamenter ya da parlamenter aday olmaları idi. Bu kişili-

ği ile Mülkiye bana üniversiteden farklı, girilmesi hemen hemen imkânsız bir kale gibi görünmüştü. Sanırım on yıl sonra öğrenci olsaydım, muhakkak Mülkiye'nin sınavlarına girer, diplomatik kariyeri gözeterek bu okula girmeyi derdim. Fakat dediğim gibi bizlerin, yani 1940 kuşağının seçenekleri dışımızdaki dünyayı kasıp kavuran büyük savaş nedeni ile sınırlı idi. Farklı uluslara mensup akranlarımızla hiç ilişkimiz olmamıştı, dış ülkelere seyahat etmek de imkânsızdı; dünyamız sevdiğimiz, gurur duyduğumuz, İsmet İnönü'nün tarafsızlığını titizlikle koruduğu Türkiye Cumhuriyeti'nin egemen olduğu topraklardan oluşmuştu.

Bir Fatma Morgana'ya benzer şekilde düşlerimde tasavvur ettiğim Mülkiye'yi daha yakından tanıma fırsatı Ankara'ya yerleştikten, 1946 seçimlerinden sonra Yavuz'un parlamenter sıfatını kaybettiği yıllarda buldum. Yavuz 1946/47 yıllarında Dil Tarih Fakültesi'nin İnkılâp Tarihi Enstitüsü müdürlüğünü yüklendikten sonra 1947'nin sonlarına doğru eski Millî Eğitim bakanlarından Reşat Şemsettin Sirer tarafından önce Mülkiye'de öğretim üyeliğine, daha sonra 1948'de müdürlüğüne tayin edilmişti. Bu kez Mülkiye'yi günümüz deyimi ile "üst düzey yönetici" nin bakışları açsınlar tanıyacaktım.

Mülkiye ailesine girmem

Mülkiye o sıralarda hâlâ yüksek bir okuldu, öğrencilerin hemen hemen tümü yatılı idi. Müdürün lojmanı da binanın içinde idi. Yavuz'un selefi rahmetli Ceza Hukuku profesörü Burhan Köni ayrılıncaya kadar müdürler hep okulda oturmuşlar, gözlerini öğrencilerden pek ayırmamışlardı.. Yavuz lojmanı kullanmak istemedi, atlı arabaya da binmedi. Atlı araba, yani bildiğimiz fayton da nereden çıktı diyeceksiniz... Malum SBF henüz İstanbul'da Yıldız yokuşunda bulu-

nurken, yöneticilerin normal taşıtı atlı araba idi. Okul 1936'da Atatürk'ün önerisi ile Ankara'ya nakledilince, atlı araba da Ankara'ya geldi. Gelmele kalmadı, okulun bütçesinde "hayvan yemi" adı ile ayrı bir kalemin bulunmasına da yol açtı. Burhan Bey'den önce okulun müdürlerinden Ali Fuat Başgil, daha sonraları Emin Erişirgil bu arabayı hep kullanmışlardı. Özellikle Emin Bey bu aracı pek sevmiştir. Kendisi okul müdürlüğü ile birlikte Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nin dekanlığını da yüklediği için Cebeci çayırının iki yanı arasında hep atlı gezintiler yaparmış... Ne var ki 1940'ların sonuna doğru otomobil daha doğrusu kamu yönetimi çerçevesinde otomobil giderek alan kazanmaya başlamıştı. Yavuz'un da ilk icraatlerinden biri romantik olmakla beraber pek kullanışlı olmayan, Ankara'nın yoğunlaşan trafiği içinde yolunu şaşırarak atlı arabayı "yumuşak" bir biçimde tasfiye etmekte. Bu amaçla okulda sertliği ve nobranlığı ile ün salmış arabacı Mehmet Efendi'yi çağırıp kendisine otomobil ehliyeti alıncaya kadar izin verdiğini bildirmiş, daha sonra Maliye Bakanlığı'ndan mütevazı bir pick-up arabası sağlamayı başarmıştı. "Düldül" adını alan mütevazı otomobil işte Cebeci'ye böyle gelmişti. Mehmet Efendi atlarını özlediğinden bu "götürgeç"e pek yüz vermiyor, otomobili kerhen sürüyordu. Bu yüzden de hocaları evlerinden okula getirip götürürken sık sık konuşmalara karışıyor, motoru at sayıp yollara pek aldırış etmiyordu. Tabii o zamanlarda Yenişehir'de kimin otomobile sahip olduğu bilinirdi, özel otomobil sahibi şık ve sayıları parmakla sayılacak kadar az sosyete hanımların geçişleri ise ufak çapta olay olurdu...

Evet, işte bu sıralarda ben ilerde akademik yaşamın tüm kademelerini hak ile katedeceğim kuruma sadece "müdürün eşi" olarak ara sıra giderdim. İlk vesile okulda düzenlenen bir "çay" olmuştu. Okulda bu tür eğlencelerin yapılabil-

leceği uygun bir yer olmadığından masalar kapalı spor salonuna kurulmuştu. Bizim masada Mülkiye'ye söz ve yazıları olduğu kadar karakterleri ile iz bırakmış olan iki genç yer almıştı: rahmetli Seha L. Meray ile Aydın Yalçın. O sıralarda henüz bekâr olan bu gençlerin canlı konuşmalarını büyük ilgi ile izliyordum. Çayla birlikte düzenlenen küçük bir piyangodan bana Seha'nın kendi elleri ile yapmış olduğu bir abajur çıkmıştı. Seha bu abajurun parşömenine Beethoven'in güçlü çizgilerini kara kalemle işlemişti. Mülkiye'de bilim dışında sanata, edebiyata, müziğe karşı gösterilen bu yoğun ilgiden çok etkilenmiştim. O yıllarda tâ 12 Eylül 1980'e kadar Mülkiye toplumun her alanı ile ilgilenen, ortaya çıkan yeni fikirlerin eleştirisini yapan, yarının Türkiye'sine yön vermek isteyen gençlerin buluşma yeri sayılıyordu. Mülkiye'nin itibarı öylesine yüksekti ki İstanbul'un kalburüstü ailelerinin birçok genci İsviçre ya da Amerika'da okuyacak yerde "olayların cereyan ettiği, yarının Türkiye'sinin yönünün belirlendiği" bir odakta, yani Mülkiye'de okumayı yeğlemişlerdi. Nitekim YÖK sonrası döneminin tam aksine, o yıllarda Mülkiye, önce bizzat yönettiği, daha sonraları ise ÜSYM elile yapılan giriş sınavlarında en yüksek puan alan öğrencileri cezib etmesini başarmıştı.

Ben henüz bu incelikleri, Mülkiye'nin Türk kamu hayatında oynadığı belirleyici rolü kavramaktan uzaktım, sonraları, bağımsız olarak ders okutmaya, kürsü kurmaya ve yeni akademik elemanlar almaya başladıktan, özellikle "devlet" dediğimiz soyut kavramı somut bir "kurum"a dönüştürdükten sonra anlayacaktım. 1947-50 yılları arasında ben henüz *Ulus* gazetesine "free lance" (serbest yazar) olarak makaleler yazıyor, savaş sonrası fikir dünyamıza yeni mesajlar vermeğe çalışan yaşayan ya da ölmüş fikir adamlarını tanımaya çalışıyordum. J. P. Sartre, Simone de Beauvoir, Albert Camus, Franz Kafka'nın romanlarında saklı duran si-

yasal simgeleri aramak, Varoluşçuluk akımının Alman felsefesindeki önderlerinden sayılan Karl Jaspers'in yazılarını anlamaya çalışıyordum. Her zaman bunların üstesinden geldiğimi iddia edemem, yine de okuyordum. O sıralarda Türkiye uzun bir fikrî otarşi (kendi kendine yetme) döneminden sonra yeniden batıya açılmaya, Avrupa'nın ötesinde dünyaya düzen vermeye kararlı ABD'yi anlamaya çalışıyordu. Ankara'ya çeşitli Amerikalı gazeteci, yazar, politikacı geliyordu. Onlarla zaman zaman görüşmeler yapma görevi bana veriliyordu. İçlerinde özellikle Dorothy Thompson beni etkilemişti. Bir zamanlar Hemingway'le de evli olan bu yürekli Amerikalı kadın gazeteci o sıralarda "Ortadoğu'nun Dostları" (Friends of the Middle East) adlı bir dernek kurmuştu. Bu derneğin amacı 19. yüzyılın sonlarından bu yana sistematik bir şekilde savunulan siyonizm ideolojisinin sonucu olarak Filistin'in topraklarına el koyan İsrail'lilerin davalarının yanlışlığını kanıtlamaktı. Thompson Amerika'da tanınmış, syndicated (birçok gazetenin abone olduğu) bir yazardı. Fikirleri yankı uyandırıyor. Daha uzun yaşasaydı, belki Filistin/İsrail ilişkileri değişik bir biçimde gelişirdi. Mülkiye'ye gerek ABD, gerekse Avrupa'da değişik fikir akımlarını temsil eden konuşmacılar gelirdi.. Bu konferanslara müdürün eşi olarak ben de davetli idim. Konferanslar uzun yıllar ikinci sınıf diye bilinen büyücek bir anfiye yapıldı. Ben de ön tarafta ayrılan protokol yerlerine kurulma hakkına kavuşmuştum. Fakat bundan çok hoşlandığımı söyleyemem, çünkü beni daha çok ilgilendiren, konferanstan sonraki tartışmalardı. Bunlar ise herhalde o sıralarda henüz yatılı okulun tüm özelliklerini yansıtan Mülkiye'nin "taife-i nisa"ya (kadın milletine) yasak olan yemekhane, yatakhanelerinde cereyan etmiş olsa gerek. Mülkiye'nin 1950 Mart ayında Ankara Üniversitesi'ne katılması bir yandan Yavuz'un müdürlükten ayrılarak Mülkiye hoca-

lığından başka Ankara Hukuk Fakültesi Hukuk Felsefesi kürsüsüne geçmesine, öte yandan Mülkiye'nin seçmiş olduğu ilk dekan Prof. Fethi Çelikbaş'ın önderliğinde yeni uygulamalara geçmesine neden olmuştu. 1948'in sonlarına doğru bir grup Ankaralı tanıdıkları birlikte "Türk/Amerikan Kadınları Kültür Derneği" ni kurmuştuk, evlerde ve zaman zaman kamuya açık lokallerde kültürel etkinlikler düzenliyorduk. Bu arada Kızılay'a yakın Kumrular Sokağı'nda açılan Millî Kütüphane'de Halide Edip Adıvar'a konferans verdirtmiş, Dil Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Anadolu el sanatlarının yün çoraplara yansıyan kolektif hayal kudretinin örneklerini eşsiz bir koleksiyon haline getirmiş olan Kenan Özbel'in "Anadolu el sanatları" sergisini açmıştık. Halide Edip o sırada DP listesinden bağımsız olarak TBMM'ye girmişti. Bizlere verdiği konferansa başörtülü gelmişti. Oysa onun gençlik fotoğrafları ne kadar zarif bir kadın simasını yansıtıyor, gençlik yazıları, romanları, Hindistan'a ilişkin gözlemleri ne kadar ilerici bir kişilik sergiliyordu. *Sinekli Bakka*'dan olağanüstü etkilenmiş, Rabia ve Peregrini'yi sanki yakın bir dostmuş gibi tahayyül eden bir kimse olarak etli canlı Halide Edip Adıvar sanki başka bir insanmış gibi gelmişti bana. Türk Amerikan Kadınları Kültür Derneği'nin gerçekleştirmekte olduğu çeşitli etkinlikler zorunlu olarak beni o sırada değişik görevler nedeni ile Ankara'ya gelmiş Amerikalı kadınlarla dostluk kurmaya yöneltti. Bu dostluklarla birlikte "Yeni Dünya" yı temsil eden değişik uygulama ve fikirler üzerinde düşünmeğe başladım. O sırada daha sonraları *Geleneksel Toplumun Geçişi* (The Passing of Traditional Society) adlı kitabı ile ABD ve Avrupa'da ün kazanacak olan Daniel Lerner'in bir asistanı Ankara'ya gelmişti. Aralarında Türkiye'nin de yer aldığı altı Ortadoğu ülkesinde "modernleşme" üzerinde yapılacak geniş boyutlu, ampirik bir araştırmanın Türkiye'ye ilişkin verilerini toplama-

maya gelmiş olan bu delikanlı ile ilk defa olarak “Kamuo-
yu” kavramı konusunda tartışmalar yaptık. Çağdaşlaşma-
nın ölçülmesi güç bir ögesi olan bu toplumsal dinamiği ha-
rekete geçiren kitle iletişim araçları (basın, radyo, film, TV)
ilgimi çekmeye başladı. Ne de olsa ilk meslekî deneyimleri-
mi gazetecilik alanında kazanmıştım. Ankara Hukuk Fa-
kültesi’nde devam ettiğim lisans üstü dersler sona ermişti,
devam zorunluğu bitmiş, sıra doktora tezimin konusunu
seçmeye gelmişti. Hukuk formasyonumu da göz önünde
tutarak konu olarak kamuoyunun yasama sürecine olan et-
kisini seçmiştim. İşte böylece yukarda da açıkladığım üzere
geniş çapta Yavuz’un önerisi ve desteği ile Fullbright bursu-
na talip oldum. Niyetim Lerner’in asistanının da çalıştığı
New York’un ünlü Columbia Üniversitesi’nde bulunan ve o
sırada Paul Lazarsfeld gibi sosyal bilimler alanında yeni
yöntemler geliştirmiş bir sosyal bilimcinin yanında çalışma
fırsatını bulmaktı. Ne var ki Fullbright komisyonundaki
yetkililerin benim için seçtikleri üniversite Amerikalıların
“Middle West” (Orta Batı) dedikleri Kanada’ya yakın kesim-
in en büyük üniversitesine sahip olan Minneapolis’te bu-
lunan Minnesota Üniversitesi oldu. Hoş bir rastlantı olarak
o yıllarda Fullbright yolu ile Türkiye’ye daha doğrusu Mül-
kiye’ye ders vermeye gelen hocalardan ekonomist Prof. Roy
Blackey de Minnesota Üniversitesi’nden yeni emekli olmuş-
tu. Son derece sempatik olan Roy ve bir o kadar dinamik,
sevecen karısı Gladys bu kararı duyunca hemen kolları sı-
vayıp Minneapolis’teki dost ve meslekdaşlarına mektup
yazmaya koyuldular. Böylece ben bir akademik yıl boyunca
Minneapolis’te her hafta sönü başka ailelere davet edildim.
Kolaylıkla edindiğim geniş çevre sayesinde Amerika’yı tanı-
mak ve bu izlenimlerimi *Ulus* gazetesine yolladığım elli iki-
yi aşkın yazılarımda aktarmak fırsatını buldum. Minneso-
ta’daki ikametim sona erdiğinde devam ettiğim lisansüstü-

Master programının tüm derslerinin sınavına -hiçbir mecburiyetim olmaksızın - girdim ve iyi notlar aldım. Bu çalışmalarımın sonucu olarak bağlı bulunduğum Siyaset Bilimi bölümünün başkanı benim haberim olmaksızın Ankara Üniversitesi'nde hem Hukuk hem de Mülkiye'ye birer mektup yazarak, bu öğrencinin yararlı bir öğretim elemanı olabileceğini bildirmiş! Bu takdim etkisini göstermekte gecikmedi: Siyasal Bilgiler Fakültesi Dekanı ve aynı zamanda Fullbright komisyonunda da üye bulunan rahmetli Prof. Dr. Fazıl H. Sur Amerika dönüşü beni bularak, yakında açılacak olan asistanlık sınavlarına girmemi öğütledi. Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin yeniden yapılanma yıllarına rastlayan 1953 yıllarının son aylarında yeni kabul edilen ders programı ve yeni kurulmuş olan kürsüleri güçlendirme amacı ile aynı tarihte on farklı konuda asistanlık sınavı açıldı. Henüz Minnesota Üniversitesi'nde bulunduğum sırada o dönemde SBF Dekanı olan Yavuz, Birleşmiş Milletler'in desteği ile kurulması tasarlanan Türkiye ve Ortadoğu Âmme İdaresi Enstitüsü'nün ders programları ile meşguldü. Günümüzde sağlam bir şekilde yerleşmiş olan "Kamu Yönetimi = Âmme İdaresi" kavramı o zamanlarda henüz bilinmiyordu. İdarecilik çoğu kez sadece yasaların bilinmesi ve anlaşılması, ayrıca idare sanatı olarak anlaşılıyordu. Bu nedenle Yavuz benim bu gelişmelere dikkatimi çekerek, ilgilendiğim takdirde bu konuda da ders almamı önermişti. Kavram önceleri fazla çekici gelmemişti bana. Ancak biraz daha düşündüğümde böyle bir dersin gerçekleştirmek istediğim "Kamuyoyu" kavramının aydınlatılmasına yardımcı olacağını düşünerek iki sömestr bu alanlarda verilen dersleri izlemiştim. Ne kadar isabet ettiğimi çok sonra daha iyi anladım; nitekim doçentlik tezi olarak "Bürokrasi" yi seçtiğimle idarî bilimlerin hukuktan bağımsız bir dal, siyaset biliminin önemli bir bölümü olduğunu farketmekte gecikmedim. Bütün bu

nedenlerle SBF'nin açmış olduğu on asistanlık sınavı içinde “Kamu Yönetimi”ne ilişkin olanı seçtim - ve onu kazandım.

İdare Hukuku Kürsüsü'nde asistanlık

Bu sıralarda bu konuya ilişkin bir kürsü de bulunmadığından - Türk üniversiteleri kürsü yerine bölüm sistemine ancak 1960'dan sonra, ODTÜ'nün kurulması ile kısmen geçtiler - benim alanım kendisinden büyük destek, feyiz ve ilham aldığım Prof. Dr. Tahsin Bekir Balta'nın yönetmiş olduğu İdare Hukuku kürsüsüne bağlandı. Balta benim için eski bir dosttu. Yavuz'un taa İstanbul Hukuk Fakültesi'nden itibaren yakın arkadaşı idi. Rize'nin Pazar ilçesinde bulunan geniş, itibarlı bir aileye mensuptu. Cumhuriyet'in kuruluş yıllarında yurtdışına gönderilen gençler arasında yer almıştı. Balta'nın grubu Berlin'de okuyordu; arkadaşları arasında Türkiye'nin siyasal yaşamına damgasını vurmuş olan CHP'nin eski genel sekreterlerinden Kasım Gülek, keza Türk fikir âlemine arkeoloji ve sanat tarihinin en güzel yapıtlarından birkaç tanesini vermiş olan arkeoloji profesörü Ekrem Akurgal bulunuyordu. Bu Berlinli Türkler iki dünya savaşı arasında Avrupa'nın en canlı ve çelişkili başkenti Berlin'de bireysel özgürleşmeyi de yakından izleme fırsatını bulmuşlardı. Belki de Tahsin Bekir Balta'nın kadın/erkek eşitliğine olumlu bakışı o dönemde Almanya'da esen eşitlikçi ortamdan kaynaklanıyordu, ya da Atatürk'ün yerleştirmeye çalıştığı kadın devrimi onun değerler sisteminde daha fazla ağırlık kazanmıştı. Balta eşine bugünlerde artık rastlanmıyan derecede dürüst, sözünün eri, cesur, açık sözlü bir insandı. Yavuz'dan duyduğuma göre Karadeniz'in töreleri gereği ona yakın bir akrabası ile “beşik kertmesi” yapmışlardı. Bu arzulanmayan nikâh onun daha sonraki yıllarda yuva kurma tasavvurlarını engellemişti. Ölünceye

kadar hiç evlenmemiştir. Fakat kadınlara karşı saygılı, ölçülü bir ilgisi vardı. Uzun yıllar Ankara'da yaşayan müzisyen Vahdet hanımın evinde verilen konserlerin düzenli izleyicisi idi. Balta İngiliz, Fransız ve Alman dillerinin gramer ve kurallarına mükemmel surette egemen olmasına karşın bu dillerin tümünü "Lazca" konuşurdu. Dolayısıyla son derece ilginç konuşmalarını lââyıkile anlayabilmek için biraz "Balta usulü Lazca" öğrenmek gerekiyordu. O, Türkçe'de "devlet" kelimesini "duvlat", Almanca "Maedchen" kelimesini "Met-yen", Fransızca'da "droit" kelimesini "dorova" şeklinde kullanırdı. Böyle olmakla beraber gerçekten engin hukuk bilgisi, temel ilkelere bağlılığı nedeni ile kendisine pek çok şeyler borçlu olduğum bir insandı. Kader Yavuz'la Balta'yı 1942-46 yıllarında Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde aynı çatı altında birleştirmişti. Her ikisi Bütçe komisyonu üyeliğine seçilmişlerdi. Türk üniversitelerinin özerklik mücadelesine ilişkin bir konuşma yapacağım sırada her ikisinin TBMM tutanaklarına geçen konuşmalarını bir kez daha okudum. Her ikisi bu görüşmeler sırasında temel gerçekleri dile getirip, özerk olmayan bir bilimsel kurumda bilimsel araştırma ve öğrenim yapmanın imkânsız olduğunu vurgulamışlardı..

Düşünüyorum da hayat bana çeşit çeşit mazhariyetler bağışladı. Bunlardan bir tanesi birkaç kuşağı birden yakından tanıyabilmek!

Nitekim Yavuz'la olan hayat arkadaşlığımı Cumhuriyet'i kuran kuşağa mensup kimseleri yakından izleme fırsatını verdi: İsmet İnönü, Ali Fuat Cebesoy, Afet İnan, İsmail H. Baltacı, Falih Rıfkı Atay, Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hasan Saka, Necmeddin Sadak, Fuat Sirmen, Mithat Kuntay ilk akla gelen isimlerdir. Bunlar Cumhuriyet'in Atatürk'ün düşünceleri doğrultusunda yeni devletin yolunun taşlarını döşeyenleri, öncüleri idi. TRT'nin ifadesi ile Cumhuriyete

kanat gerenlerdi! Yeni bir yurttaşlık anlayışının kök salması için çaba sarfeden bu kuşak kuşkusuz ordunun simgeleştirmiş olduğu değerleri benimsemişti, çoğu topluma seçkin bir gözle bakıyordu, yine de onlar halkla bütünleşebilen uyumlu ve hoşgörülü bir yönetimin gerçekleşme düşünüş gönüllerinde taşıyan insanlardı.

Tahsin Bekir Balta gözüpek, tipik bir Karadenizli idi. O yörenin insanların yürümeden önce yüzdükleri, denizi tanıdıklarını söylerler. Tahsin Bey bu tanıma tam anlamı ile uygundu. Yaz tatillerini Büyükada'daki Anadolu Kulübünde geçirdiğimiz zaman, kendisi "temiz" bir yer bulmak için bir kayık alır, Heybeli ile Büyükada'nın ortasına düşen bir yerde denize atlardı. Düşünüyorum, Hoca acaba bugün Marmara'ya girer miydi? Sanmam. Yavuz derin sulara rahatça yüzemezdi, her zaman yere basabilecek sıklıkta sular arardı; bunun tek istisnası Balta'nın çektiği kayıklardı. Tahsin hocaya duyduğu sonsuz güven nedeni ile onunla denize açıldık. Bir gün, evleneli henüz iki ay olmuştu, üçümüz Heybeliada'ya doğru açıldık. Oradan buradan konuşurken, Tahsin Bey birdenbire küreklere asılarak "Balonun görüntüsü belirdi" tarzında bir laf etti ve son süratle tekrar kıyıya yöneldi. Ben durmadan Yavuz'a "Ne dedi, ne dedi?" diye soruyorum. Meğer Tahsin Bey "Poyrazın belirtisi göründü" demiş, fırtınanın kopacağını çok önceden kestirmişti. Ancak ben iyice âzarlandım: hiç insan üç kişi bir kayıkta iken "Ne dedi, ne dedi?" diye sorar mıydı?..

Böylece Tahsin hoca 1946-50 yılları arasında CHP'nin politikalarına bilfiil yön verirken, tâ İstanbul Hukuk Fakültesi'nde geçirdikleri öğrencilik yıllarından beri benzer ilgi alanlarını paylaşan iki eski dost bu kez ayrı yerlerde at koşturmaya başladılar. Yavuz öteden beri gönül vermiş olduğu akademik yaşamına dönmek için çaba sarfederken, Tahsin hoca Rize seçmenlerinden gelen baskılara karşı kendi anla-

yışına uygun düşen bir “duvlat” anlayışı savunuyordu. İktisat Bakanı bulunduğu sırada Sümerbank’ı zarar ediyor ve gereğinden çok adam istihdam ediyor gerekçesi ile kapatmak istemesi - tabii başarılı olamadı - “özelleştirme” politikasının sanıldığı kadar yeni olmadığını gösterir. Hele günümüz bazı yorumcularının ileri sürdükleri gibi Balta’nın “duvlat” anlayışı Osmanlı’nın geliştirmiş olduğu “devlet başa, kuzgun leşe” türü ceberrut bir devlet anlayışı değildi. Atatürk döneminin egemen fikirlerinde devlet elbette halk için olacaktı, fakat gücünü ve itibarını her şeyden üstün tutacaktı. Balta’nın bu görüşe olan inancını hayatının son döneminde, Siyasal Bilgiler’deki kürsüsünün başına geçtikten sonra daha açıkça görecektim. Hoca, Avrupa Konseyi’nin kurulduğu yıllardan itibaren değişik komisyonlarında görev almıştı, daha sonra İnsan Hakları Komisyonu’nda ülkemizi temsil ediyordu. Sık sık Strasbourg yolculukları içeren bu uzman/temsilci görevinden hoşlanıyordu. Yazları resmî görevi sona erdikten sonra çok sevdiği Oxford ya da Cambridge’e gidiyor, orada mütevazı bir pansiyonda kalarak gönlünce zengin kütüphanelere girip çıkıyordu. Bir devletin uluslararası kuruluşlarda aynı şahıs tarafından istikrarlı biçimde temsil edilmesi, halile o devlete itibar kazandırmaktadır. Nitekim Balta’nın 1950-1970 yıllarını kapsayan uzun bir dönemde Strasbourg’da etkili ve sözü dinlenen bir uzman olarak şöhret yaptığı kesindir. Ne var ki bu sık sık gidiler o sıralarda varlığını kanıtlamak, 1960’dan sonra ise özerkliğini vurgulamak isteyen SBF Profesörler Kurulu’nda sık sık tartışmalara neden oluyordu. Kurulun diğer üyeleri bu görevin her defasında Profesörler kurulu tarafından yeniden belirlenmesi gerektiği tezini ileri sürüyorlardı. Sonunda emellerinde başarılı oldular ve günün birinde acı geçen komisyonda TC devletinin Balta yerine genç bir profesör, Bülent Daver, tarafından temsil edileceği duyuldu. Ya-

vuz'un kürsü arkadaşı Daver anlaşılan Dışişleri Bakanlığı'nda gereken temasları sağlamıştı. Olaydan bir gün sonra o sıralarda sekiz yaşında olan oğlum Mustafa Kemal ile birlikte Hoca'nın Maltepe'deki mütevazı evine gittik. Gerçekten üzgündü. Üzüntüsünün başlıca nedeni elbette başladığı işleri tamamlayamadan ayrılmak zorunda kalması idi. Fakat asıl üzüntüsünü arttıran etken başka ülkelere mensup komisyondaki arkadaşlarının Türk Dışişleri Bakanlığı'nı bir telgraf yağmuruna tutup, kararın değiştirilmesini isteyen tavırları oldu. O "duvlat" ın itibarına hanel gelmesini istemiyordu! İçi kan da ağlasa gelen telefonlara - birine ben de tannık oldum - "Sakin uğraşmayın, genç meslekdaşım çok yeteneklidir, görevini ehliyetle yerine getirecektir" tarzında yanıtlar veriyordu. Bu olay 1969 yılının ilkbaharında oldu. Aynı yılın sonbaharında bir yıl süre ile oğlumla birlikte Münih'te Maximilian Üniversitesi'nin Geschwister Scholl Institut (bizim Siyasal Bilgiler Fakültesi'ne tekabül eden kurum) da ders vermeğe çağırılmıştım. Bu davetten çok memnun oldum. "Almanlara canlı olarak Türk kadın devriminin ne olduğunu göstermiş olacaksın" demişti bana. Ekimden itibaren derslere başlamıştım. 10 Kasım 1969 günü Ludwig Strasse'nin ikiz fıskiyeli havuzlarına bakan ana binanın merdivenlerinden iniyordum. Kocaman sütunlara dayalı bembeyaz saçlı bir baş gördüm: olamaz! Hoca benim ders saatimi öğrenmiş, ders çıkışında diğer öğrenciler gibi gelişimi bekliyordu. O yıllarda hayat arkadaşımı yitirmiştim, Hoca büyük bir mânevî destektir benim için. "Londra'ya giderken ne yaptığını görmeğe geldim, seni ders verirken arkadaş izledim, konuşma tarzını beğendim, Atatürk'ün çizdiği yolda ilerliyorsun, seninle övündüm!" dedi. Hocayı yemeğe davet etmek, ona evimizi göstermek istedim, ne yazık ki uçağı bir saat sonra kalkacaktı. Tekrar gelmeyi vaad etti. Mayıs 1970 başında meslekdaşım Prof. Dr. Metin Kıratlı

Zürih'ten telefon ederek Hoca'yı Londra'da, her zaman in-
mekte olduğu otel odasında bir daha uyanmamak üzere
uyurken bulduklarını söyledi. Çok üzüldüm, hayatımda
bana önderlik eden, beni destekleyen, kadın erkek farkları-
nı göz ardı edip insan haklarına gönül vermiş olan gerçek
bir bilim adamını kaybetmiştik.

Hiç unutmuyorum, asistanlık sınavları yeni bitmişti, asis-
tanlığa kabul edilenler arasında halen Avrupa Konseyi In-
san Hakları Mahkemesi yargıçlarından Feyyaz Gölcüklü, 12
Mart 1971'de yazdığı Anayasa Hukuku ders kitabı yüzün-
den dekanlıkta tutuklanıp hapishaneye gönderilen, ondört
yıl sonra da Dışişleri Bakanlığına getirilen Mümtaz Soysal,
İsviçre'deki hukuk tahsilini yeni tamamlamış olan, SBF'de-
ki öğretim kariyerinden sonra Türkiye ve Ortadoğu Âmme
İdaresi Enstitüsü müdürlüğü ile Kenan Evren'in hukuk da-
nışmanlığını yapmış, halen Avrupa Konseyi İnsan Hakları
Komisyonu üyesi bulunan Şeref Gözübüyük ve ben vardım.
Tahsin hoca kendisine büro olarak seçmiş olduğu üst katta-
ki enstitü odasının kapısını açtığında kendi odasının önün-
deki salonda henüz kimse oturmuyordu. "Buraya yerleş ve
burasını işler hale getir. Meslekdaşlarınla işbirliği yap.
SBF'ye giren ilk kadın öğretim yardımcısı olarak kendini
göster!" demişti. Dediğini yapmaya çalıştık; çeviriler ve ori-
jinal yayınlar çıkarttık, yurtdışından araştırma yapmak üze-
re genç akademisyenlere omuz verdik. Tahsin hoca akade-
mik işbirliğine, gençlere fırsat tanıma gereğine inanıyordu.
1950'lerde yeni yeni düzenlenmeye başlanan uluslararası
konferanslara katılmamızı, oralarda deney kazanmamızı is-
tiyordu, bu amaçla profesörler kurulunda yolluk ödeneği
konulması için savaşırdı. Yine onun ısrarı ile 1957 yazında
Almanya'nın yeni kurmuş olduğu İdarî Bilimler Merkezine
üç ay süre ile Speyer'e konuk asistanlık yapmak üzere Al-
manya'ya gittim.

SBF'ye dış kökenli bilimsel aş

1950'li yıllarda SBF Türk sosyal bilimler alanına yeni disiplinler eklemek ve devlet örgütünü yeniden yapılamak üzere Amerikan desteği ile bir grup Amerikalı bilim adamı ile uzun soluklu projeler yürütüyordu. Bunlardan SBF içinde en fazla gürültü ve eleştiriye neden olan New York Üniversitesi ile yapılan beş yıllık anlaşma idi. Başta kamu yönetimi olmak üzere işletmeciliğin çeşitli yan dallarını tanıtmak üzere değişik ABD üniversitelerinden devşirilen çoğu emekli olmuş hocalar derslere giriyor, asistanlar ise onlara yardımcı oluyordu. Ben bir yıl o dönemde ABD üniversitelerinde en fazla okutulan *Public Administration* (Kamu yönetimi) kitabının yazarı Marshall C. Dimock'la çalıştım, Onlar ayrıldıktan sonra da Türklere olan büyük sevgisi nedeni ile "Ali Bey" olarak çağrılan Albert Gorvine'le derslere girdim. Amerikalı hocalarla çalışanların ek bir gelir sahibi olmaları bu "nimet"lerden mahrum kalanların gözüne batıyordu. Bu hocalarla Anadolu yolculukları da düzenlendi. İlk yıl aralarında Hollandalı maliye profesörü Abraham Mey ve İngiliz Henry Hanson'un da bulunduğu karma bir grupla Çukurova, Hatay ve Mersin'i dolaşmış, çok yararlı bilgilerle dönmüştük.

1956 yılı yazı bu defa yine karma bir grupla Karadeniz, Kars, Doğu Beyazıt, Van görülecekti. Grubumuzda SBF dışından Atatürk'ün eski başbakanı Fethi Okyar'ın oğlu iktisat profesörü Osman Okyar ve onun yakın arkadaşı SBF'li Aydın Yalçın bulunuyordu. Hükûmet - daha sonraları anlaşıldığı üzere - bu "tehlikeli" grubu gözetlemek üzere Adalet bakanlığından Yargıç Karabel adında bir hukukçuyu da katmıştı. İki büyük station arabası ile seyahat ediyorluk. Önceleri Samsun, Ordu, Trabzon'a gidip o yörenin görülmeğe değer ekonomik ve tarihî yerlerini dolaştık: Yaz başında Karadeniz kıyılarının engin yeşili hepimizi büyülemişti, henüz bugün gözleri rahatsız eden çirkin yapılaşma başlamamıştı,

her taraf şahane doğal güzellikler sergiliyordu.

Beni tedirgin eden tek şey sırtlarından koskocaman sepetlerini eksik etmeyen, çoğu kez biri elinde, diğeri karnında çocuklarını taşıyan kırmızı peştemallı kadınlarımızdı. Oysa onlar bu kadere sessizce katlanıyorlardı. Tevekkeli değil, babaları kızlarını “everirken”, geline “gayret kuşağı” adı verilen kırmızı bir kuşak bağlarlarmış. Bu kuşak gerçekten önemli bir simge oluşturuyordu. Kadınlarımıza küçüklüklerinden bu yana telkin edilen değerlere göre o yaban ellere gidecek orada ailesini utandırmıyacak, hep gayret edecek, büyüklerine karşı, kocası ile olan eşitsiz ilişkilerinde hep gayret gösterecek... Grubumuzda Norman Angus isimli Yeni Zelandalı bir profesör de vardı. Karadenizin yeşillikleri ona kendi ülkesinin eşsiz doğa güzelliklerini anımsatmış olacak, hayatından memnundu. Bizlerle şakalaşıyor, bol bol soru soruyordu. Rotamız Trabzon'dan sonra Ziganalar üzerinden Erzurum, sonra Doğu Beyazıt'dı. Uzaktan Ağrı dağının erişilmez görünen zirvesi ve çırpçıklak yamaçları görünüyordu. Geçtiğimiz köyler çok yoksuldu. Arabada sohbet ederken ben “DP tarafından köy enstitülerimiz kapatılmamış olsaydı buralar okulsuz kalmaz, bambaşka bir görünüm taşırlardı” tarzında bir fikir ileri sürdüm. Arkadan hemen bir ses yükseldi: “Bu iddia gülünç, Türkiye'nin her köyünde okul vardır!” Yargıç Karabel görevini ifa etmeye başlamıştı. Vardı, yoktu, derken Prof. Angus: “Bunun kolayı var, ilk geçeceğimiz köyde durur sorarız!” dedi. Gerçekten yarım saat sonra tekrar bir köyden geçtiğimizde Angus şoföre dur dedi. Tarlada güler yüzlü bir köylü duruyordu. Ben de indim, ona doğru giderek “Merhaba, sizin köyde okul var mı” diye sordum. Köylü “Hayır” dedi. Sonra hemen kendini toparlayarak “Amma biz misafir ağırlamasını biliriz!” şeklinde sözlerini tamamladı. Daha ben bu sözleri tercüme etmeden, yargıç Karabel otomobilden fırlayarak “Si-

zin yaptığınız vatan hıyanetidir, bunu çok pahalıya ödeyeceksiniz, Ankara'ya gidince, sizi ihbar edeceğim” dedi. Bu arada ikinci araba da gelip durmuştu, Yavuz tartışmayı duyunca bana hemen kendi arabasına gelmemi tenbihledi. Yolculuğun artık tadı kalmamıştı. Bu nedenlerle olsa gerek biz Van'ın sadece ünlü kalesini gezebildik, Doğu Beyazıt'da gecelediğimiz halde bir dünya şaheseri olan İshak Paşa medresesini göremeden Ankara'ya döndük... Bu geziyi izleyen bir hafta içinde de o yıl İspanya'da hem Madrid hem de Barcelona'da düzenlenen kamu yönetimi ve idarî bilimlere ilişkin iki kongreye katılmak üzere Türkiye'den ayrıldık. Yavuz Barcelona'da yüksek ateşle hastalandı. Doktor filibit teşhisini koyup hemen dönmemizi öğütledi. İtalya'ya Floransa'ya gitmeyi tasarlamamıza karşın doğru İstanbul'a döndük. Henüz iyileşmediği ve rahat bir şekilde yürüyemediği halde daha ayağının tozu ile Yavuz'a hemen “müjde”yi verdiler: biz yurtdışında iken her ikimiz hakkında Memurin Muhakemat Yasası gereğince tahkikat açılmış, üniversiteden atılmamız istenmiş, durum adalet bakanı tarafından Bakanlar Kurulu'nun gündemine girmiş, ancak Adnan Menderes - yıllarca Yavuz'la tek parti döneminde CHP'nin yönetim kurulunda çalıştığı ve onu çok yakından tanıdığı için olsa gerek - kendisini savunmuş: “Benim bildiğim Yavuz Abadan hiçbir zaman yurduna ihanet etmez” demiş, “konuyu bir kez daha araştırın” direktifini vermiş. Bu defa ihbar eden Yargıç Karabel'in göstermiş olduğu tek tanık olan şoförün İngilizce bilmediği, hiçbir konuşmamızı anlamamış olduğu gerçeği ortaya çıkmış, böylece biz bu “ağır suçtan” aklanmıştık. Evet o yıllarda bir Turhan Feyzioğlu “Nabza göre şerbet vermeyiniz” tarzında bir öğüt verdiği için kınanmış, bir Bülent Nuri Esen “İçinde bulunduğumuz ortam demokrasi değil, kakokrasidir” dediği için bir ay süre ile kürsüsünden uzaklaştırılabiliyordu.

Kilyos'taki anayasa semineri

1957 yılının erken seçimlerini takiben SBF her zamandan daha aktif bir biçimde Türkiye politikası ile ilgileniyordu.

1959 yazında bu defa ABD'deki Rockefeller Vakfı Türkiye'nin anayasal düzeni konusunda Kilyos'ta bir seminer düzenlemişti. ABD'den gelen seminer üyeleri gerçekten kalbur üstü kişilerdi: Columbia Üniversitesi'nin en saygın anayasa profesörü, Japon anayasasının mimarı Walter Gellhorn, daha sonraları eşi ile birlikte esrarengiz bir cinayete kurban giden eski Dışişleri yardımcılarında keza Columbia Üniversitesi'nde bulunan felsefeci Charles Fraenkel aklımda kalan isimlerdir. Türklerden Ali Fuat Başgil, Tahsin Bekir Balta, Yavuz Abadan, Recai Okandan, Bülent Nuri Esen, Vakur Versan'ı anımsıyorum. Çevirmen olarak Mümtaz Soysal ile ben görevlendirilmiştik. Temmuzun ilk haftalarında Kilyos önce günlük güneşlikti, daha sonra şiddetli bir sağanağa sahne oldu. Ali Fuat Başgil'in peştemala sarılmış olarak toplantı salonuna vakarla gelişini görür gibiyim. Demokrasinin Türkiye'de yerleşebilmesi için yürütmenin yasal denetime tâbi tutulması, temel hak ve hürriyetlerin anayasaca teminata kavuşturulması, ayrıca bağımsız bir anayasa mahkemesi tarafından korunması, parlamentonun ekspres yasalar yapamaması için ikinci bir meclise gereksinme olduğu, seçim sisteminde nisbî seçime gitmenin daha yararlı olacağı hususları bu seminerin ürünleridir. Küçük bir aydınlar grubunun İstanbul dışında oybirliğine yakın bir biçimde kararlaştırmış oldukları ilke kararlarının çok geçmeden katılanların istemedikleri bir biçimde, yasal olmayan yollarda kurulmuş bir cunta marifeti ile uygulanacağını o zamanlar hangimiz tasavvur edebilirdi... Ne var ki Türk üniversiteleri özledikleri özerkliğe kavuşmadan seslerini yükseltmeye başlamışlardı. Bu yarışın içinde SBF bayrağı önde götürüyordu. SBF kuruluşunun 100. yıldönümünü 4 Aralık 1959'

da zengin bir yayın listesi ile kutladıktan sonra üyelerinin çeşitli basın organlarına yazdıkları yazılar ve verdikleri beyanlarla Türk demokrasisine yön vermeye çalıştıkları fark ediliyordu. Dolayısı ile 27 Mayıs devrimi SBF'yi hazırlıksız yakalamadı.

27 Mayıs 1960 Devrimi

SBF İdarî İlimler Enstitüsü en önemli rollerden birini 27 Mayıs 1960 devriminden sonra oynadı. Demokrat Parti anamuhalefet görevini yüklenen CHP'den iyice rahatsız olmuştu. TBMM genel kuruluna iktidar partisine hem savcı hem de yargıç rolünü bahşeden ünlü "Tahkikat komisyonu" nu kurma önerisi geldiğinde azıcık siyaset ve anayasa ilkelerinden anlıyan tüm vatandaşlar ve pek tabii üniversite gençliği için için kaynamağa başlamıştı. Amaç basını ve fikir odaklarını susturmaktı. Başkent huzursuzdu; "555" ru-muzu ile bildirilen izinsiz toplantı 5 Mayıs 1960 günü saat 17.00'de Kızılay'da gerçekleşmişti. Daha sonraları kürsümüze katılacak olan Hukuk Fakültesi öğrencisi Deniz Baykal aynı paralelde düşünen diğer gençlerle o sıra Atatürk Bulvarına yaya çıkma cesaretini göstermiş olan Adnan Menderes'in yakasına yapışmış, hesap soruyordu. Ankara'nın evlerinde tartışmalar yoğunlaşmıştı, elden ele dolaşan bildirimlerin bir kısmının Bakanlıklarda gizli olarak teksir edildiğini biliyorduk. Açık sözlülüğü ve demokrasiden yana tutumu ile şimşeklerini üzerine çekmiş bulunan SBF'yi sindirmek için hükümet ani bir kararla fakülteyi Konya'ya nakletmeye karar vermişti. Ne var ki buna zaman kalmamıştı... O sırada dekanımız bulunan Prof. Fehmi Yavuz her türlü polis müdahalesine karşı direniyordu, yine de polis fakülteye girmesini önliyememişti. 26/27 Mayıs gecesi yakın dostumuz gazeteci Leyla Çambel'e davetli idik. Gece-

yarısı Selânik Caddesi'ndeki evimize döndüğümüzde üç saat sonra şafak sökmeden kalkacağımızı bilmiyorduk. Ancak bilinçaltı olarak Kızılay meydanına dikilmiş olan dört tankın bize olağanüstü yarınlar hazırlamakta olduğunu seziyorduk. Radyoyu kimin açtığını anımsıyamıyorum. Gür bir ses silâhli kuvvetlerin idareye el koyduğunu, "NATO'ya, Birleşmiş Milletler'e" bağlı kalacaklarını bildiriyordu. Bu sesin Türkes'e ait olduğunu sonradan öğrendik. Şafak sökmekle birlikte sokağa çıkma yasağını uygulamak üzere Harbiyeli öğrencilerin bellibaşlı caddeleri sardıklarını gördük. Evlerin çoğunun balkonundan sevinç ifade eden yüzler görülüyordu, Harbiyelilere çay ya da soğuk su ikram edenler vardı. Radyo askerî marşlar çalıyor, sabahki bildiriye tekrar ediyordu.

Millî Birlik Komitesi'ni oluşturan albaylar zihniyet bakımından hiç te türdeş değildi. Bir yandan Türkes'in doğrultusunda Turancılık ve Kızıl Elma hayalleri ile avunan Muzaffer Özdağ gibi maceraperestler vardı, onlar SBF'ye gelip yalnız genç elemanlarla temas kuruyorlardı, sanırım daha sonra büyük bir haksızlığa yol açan 147'ler olayını hazırlayanlardan bir kısım onlardı. Öte yandan askerî müdahaleyi Türk demokrasisini güçlendirmek için kullanmak isteyenler bulunuyordu. Cemal Madanoğlu'yu onların başında sayarım. Ancak totaliter zihniyetli bir hizip müdahale ile yeniden militarist bir diktatörlüğü kurmak isteyenler de vardı. Bunların başında daha sonraları 14'ler grubuna sokulan Esin Numan, Fazıl Akkoyunlu, Orhan Kabibay geliyordu. Bugün çeşitli tarihî araştırmalar, bu arada Türkiye'nin yürekli basın mensuplarından genç yaşta yitirdiğimiz Örsan Öymen'in *Bir İhtilâl Daha Var* türünden önemli yayınları bulunmaktadır. Bu tür araştırmalarla çeşitli ihtilâl teşebbüslerine karışmış olanların anılarından hayli ilginç bilgiler elde etmek mümkün. Oysa o sırada insan kendini içiçe girift

bir biçimde girmiş vahşî bir ormanda sanıyordu. Olayları sağlam mantık yerine daha çok sezi ile değerlendirmek gerekiyordu.

SBF'de anayasa semineri

İşte bu arada özellikle Tahsin Hoca ile rahmetli Yavuz'un girişimi ile SBF kamu hukuku grubu üyeleri kolları sıvayıp bir anayasa taslağı hazırlamaya koyuldular. Basında İstanbul grubunun büyük bir gizlilik içinde, daha çok rahmetli Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun Uludağ'ın zirvelerinde hazırlamış olduğu taslağa ilişkin yayınladıkları haberler- bunların bir kısmının Anayasa Hukuku profesörleri dışında bulunan çevrelerin dileğini yansıtıyordu - SBF'deki arkadaşlarımızı samimî bir endişeye düşürmüştü. Demokrasiyi yeniden yapılaştırmak için iktidara el koymuş olduğunu ilân eden albayları daha yoğun bir şeffaflığa itmek için Tahsin hocanın müdürlüğünü yaptığı ve o zamanki yasa gereği özerkliğe de sahip olan SBF İdarî İlimler Enstitüsü bir Anayasa semineri düzenledi. Türkiye'nin o sırada parlamento-suna kilit vurulmuştu, uygulanan sıkıyönetim nedeni ile hiçbir yerde özgür tartışma ortamı yoktu. Fakülte düzeyinde yapılan seminerimiz bu yapay sessizliği birdenbire yırttı; ilk günden başlayarak SBF'li öğrenci ve öğretim üyelerinden başka bellibaşlı gazeteci ve siyasî partilerin temsilcileri de bu akademik programın ısrarlı izleyicileri oldu. 1950'lerin ikinci yarısında Demokrat Parti'de Adnan Menderes'e karşı ispat hakkının tanınması için mücadele eden, daha sonra Hürriyet Partisi'ni kuran, bu partinin 1957 genel seçimlerinde başarısız olması üzerine CHP'ye katılan rahmetli Turan Güneş, keza genç yaşta yitirdiğimiz Turhan Feyzioğlu, o sıralarda henüz politikaya atılmamış, günümüze dek aydınlanmamış bir cinayete kurban giden Muammer

Aksoy gibi meslekdaşlarım bu semineri Türk kamuoyunu belli konularda duyarlı kılmak için ustaca kullanmışlardır. Demokratik düzenin özgürlükçü bir anayasa metni ile kurulabileceği konusunda yaygın bir oydaşma (consensus) vardı. Seminerde o günün Türkiye'sini yakından ilgilendiren şu temel sorunlar tartışılmıştır: 1924 anayasası yenilenmeli midir, anayasada yapılacak değişiklikler ya da yeni bir anayasa taslağı bir kurucu meclis mi yoksa başka bir organ tarafından mı hazırlanmalıdır, anayasa çerçevesinde siyasi partilerin rolü, seçim kanunu nasıl olmalıdır, çift meclis olsun mu, temel hakların anayasal teminatı nasıl sağlanır. Bu yaşamsal önem taşıyan sorular günlerce SBF'nin eski profesörler kurulunda elektrikli bir havada tartışılmıştır. Konu ile ilgilenen Millî Birlik Komitesi üyeleri de seminere gelip düşüncelerini ifade ediyorlardı. Bu açıdan 27 Mayıs Devrimi kuşkusuz önemli bir özellik taşımaktadır: ihtilâlciler darbeden önce gerçek komitacı yöntemlere başvurdukları halde daha sonraları alışılmamış demokratik bir ortam içinde, yerleştirmeye çalıştıkları siyasal düzenin karakterini belirlemeye çalışmışlardır. Denilebilir ki Türk kamuoyu SBF semineri sayesinde yeni iktidar sahiplerini değişik siyasî ve ideolojik yönleri ile tanıma fırsatını bulmuştur. Bu konuda sanırım insanî demokratik değerlerin hukukla perçinlenmesi gereğine ve hukuk devletinin tüm ilkelerinin üstünlüğüne bütün kalbi ile inanan Tahsin Bekir Balta'nın katkısı büyük olmuştur.

O sırada SBF'li öğretim üyeleri henüz Türkiye'nin müstakbel siyasal kaderinden âdeta şahsen sorumlu oldukları inancını taşıyorlardı. Her birimiz sanki bu oluşuma yön vermeliyiz kanaatini besliyorlucuk. SBF o yıllarda gerçekten Fransa'nın siyasal kaderine yön vermeye çalışmış ünlü ENA ile kıyaslanabilir. Bugün SBF artık ülkeyi kana, karışıklığa, kaosa götüren ulusal sorunlar karşısında hangi çözüme ta-

raftar olduğunu profesörler kurulu bildirisi şeklinde kamuya bildirmiyor. YÖK bu tür hevesleri bir daha geri gelmemesine kökünden söküp atmıştır... Günümüz Türkiye'sinde üniversiteler elitlerin barındığı ocaklar olma yerinde yetersiz eğitim veren liselerin boşluklarını doldurmaya çalışan, bir ölçüde meslekî beceriler kazandıran yüksek okullardır. Bu değişim popülist bir politika sonucu olarak "tabela üniversite" leri yaratan politikacıların ürünüdür. Elbette birçok üniversitede akademik kariyerin gereğine ulaşmaya çalışan bilimsel tecessüse sahip kişiler bulunmaktadır. Ancak buralarda üretilen bilimsel çalışmalar ancak zaman zaman kapalı salonlarda düzenlenen sempozyumlarda açığa vurulmaktadır. Dolayısıyla ulusal ve uluslararası düzeyde ortaya atılan yeni kavramlar - çoğu kez sloganlaştırılmış biçimi ile- daha çok belli bir dünya görüşü yansıtan vakıfların desteklediği fikir adamları, yüksek tirajlı basında köşe başlarını tutmuş kalem sahipleri ile siyaseti bir meslek olarak benimsemiş profesyonel politikacılar tarafından dile getirilmektedir. Medyatik bir kişilik kazanma arzusu birçok bilim adamı/kadını ayrıntıya yer veren bilimsel analizler yerine çok kısa süreli cümlelere sığdırılan reçeteler vermeğe özendirilmektedir.

Oysa 1960 yılının sonbaharında işler ne kadar değişti...

SBF'de kurulan mini-parlamento insanın zihninden kolay kolay silinmeyecek nice şahsiyetlerin resmi geçidine tanık olmuştur. O sırada yeni doçent olan Mümtaz Soysal yeni bir anayasa yapacak yerde 1924 Anayasası'nın eksiklerinin giderilmesini, Türkiye'nin "kuvvetli hükümet yerine sorumlu hükümet"e muhtaç olduğunu savunmasına karşın, Nihat Erim, Turan Güneş, Muammer Aksoy 1924 Anayasası'nın polis devletini yansıttığını oysa günümüzde hukuk devletinin gerekli olduğunu vurguluyorlardı. Seminer günlük olayları bile biçimlendirmiştir. Kurucu Meclis nasıl

oluşturulmalı tartışmaları sırasında 27 Mayıs devrimini hazırlayan elemanlarından Millî Birlik Komitesi üyelerinden Osman Köksal 7 Kasım 1960 günü: “Millî Birlik Komitesi iktidarı devredecektir. Ne zaman? En geç 1961 sonbaharına kadar. Bu Ağustos da olabilir, Eylül de... Hattâ 29 Ekim de olabilir, fakat 30 Ekim olamaz!” ifadesinde bulunmuştur. İki gün sonra, 9 Kasım 1960 tarihinde ise keza Millî Birlik Komitesi üyesi Fazıl Akkoyunlu yaptığı konuşmada şöyle demiştir: “27 Mayıs hareketi hasbelkader üstümüzde kaldı. Biz bu emaneti bir an evvel millete iade etmek istiyoruz. Bunu yapmazsak Anayasayı çiğnemiş sayılırız ve Yassıada’da yer yoksa Sivriada’ya gideriz!”

İnsan önemli toplumsal çalkantıların cereyan ettiği bir sırada olup biten siyasal olayları değerlendirememektedir. Bununla beraber bazı eğilimler açıkça gün ışığına çıkmıştı. Daha sonra Türkeş tarafından finanse edildiği anlaşılan *Öncü* gazetesinde çıkan yazı ve yorumlardan demokrasi yanlısı ve karşıtı güçlerin perde arkasında çatıştıkları hissediliyordu. Nitekim iktidarı sivillere devretme, parlamentoyu yeniden açmak, Türk toplumunu daha geniş özgürlükler getiren bir anayasal düzene kavuşturmayı amaçlıyan Madanoğlu ve arkadaşlarının karşısında bu ihtilâli CHP’yi iktidara getirmek için yapmadıklarını ileri süren Kabibay, Erkanlı, Türkeş eğilimde Millî Birlikçiler vardı. Sonuç olarak klasik devrim teorilerinin aksine olarak devrim sarmalı tırnanaçak yerde yumuşadı, Termidor yerine “yumuşak iniş”e geçildi. 13 Kasım 1961’de 14’ler adı verilen ve anti-demokratik eğilimler taşıdıkları anlaşılan Millî Birlikçiler Avrupa, Asya ve Amerika gibi değişik ülkelere ataşe militer olarak gönderildiler.

Şu kadar ki ikilik sadece askerler arasında değil bilim çevrelerinde de kendini gösterdi. 27 Mayısçılar DP döneminde yerde sürüklenen İstanbul Üniversitesi rektörü Ord.

Prof. Dr. Sıddık Sami Onar'ın başkanlığında bilimsel bir heyet oluşturup, onlara yeni bir anayasa hazırlama görevini vermişti. Aralarında Tarık Zafer Tunaya ve İsmet Giritli'nin de bulunduğu bu kurula Ankara'dan sadece Enver Ziya Karal davet edilmişti. Yeni anayasanın önemli bir bölümünü Uludağ'ın serin zirvelerinde kaleme almayı yeğleyen Hıfzı Veldet Velidedeoğlu'nun hazırlamış olduğu bu taslakla ilgili olarak ilk çıkan basın haberleri anayasanın korporatif bir karakter taşıyacağı merkezinde idi. Bu tercihe karşı SBF baştan itibaren vaziyet almış, Tahsin Bekir Balta ve arkadaşlarının katılması ile kendi anayasa tasarısını hazırlamıştı.

Seminerde benimsenecek seçim sistemi, kurulacak olan ikinci Meclis konusunda gerilimli tartışmalar cereyan ediyordu. Ancak en hararetli tartışmalar temel haklar konusunda yapıldı. Daha sonra Türkiye tarihi konusunda uzun yıllar Paris'te araştırmalar yapacak olan genç Taner Timur meseleyi çok özlü bir biçimde vazetmişti: Türkiye'nin bir numaralı problemi ekonomik kalkınma davasıdır. Buna teorik planda iki cevabı vardır: Kollektivist veya demokratik hal çaresi. Biz 27 Mayıs hareketi ile demokratik şikkini tercih ettik. Bu sebeble 27 Mayıs gibi liberal bir hareket hürriyeti kesme teması yardımı ile sonuçlanamaz!"

Bu konuda Yavuz Abadan da önemli bir noktaya değinmişti: Hürriyet hakları ile sosyal haklar arasında bir karşılaştırma yapmak mümkün değildir. Bunlar mahiyet itibarıyla tamamen farklı statülerdir. Hürriyet hakları insanın insan olarak doğmasının tabii ve zarurî bir sonucu olarak devletten önce ve devlete üstün sayılan temel esas haklardır. Sosyal haklar ise her memleketin ekonomik imkânları ile ölçülü, sınırlı haklardır. "Benzer bir düşünce Münici Kapani tarafından da dile getirilmişti: "Hürriyetlerden herkesin faydalanabilmesi için bunların sosyal haklarla tamamlanması gerekir. Ancak sosyal haklar önplana geçtiği zaman bir teh-

like belirlemektedir.” Seminer Ankara ve İstanbul tasarılarının temel haklar açısından farklı bakışların sergilenmesine de olanak tanımıştır. Sorunu vatandaşlık hukuku açısından ele almış olan İlhan Unat bu farkları şöyle belirlemiştir: “Her iki anayasa tasarısında temel haklara yer verilmiştir. Şu kadar ki İstanbul tasarısında örneğin toplanma ve yürüyüş yapma hakkı (mad. 19), dernek kurma hakkı (mad. 20), seyahat hakkı (mad. 21), sadece ‘Türlklere’ hasredilmek üzere umumî prensip bir yana bırakılmış görünmektedir. Kanaatime göre bugünkü evrensel insan hakları görüşü açısından bunlar bir çelişki mahiyetini taşımaktadır. Aslında sadece siyasî hakların vatandaşlara hasredilmesi ve diğerlerinin bütün insanlığa şâmil haklar olarak yabancılara verilmesi uygun olur.”

Sonuç olarak denilebilir ki SBF İdarî İlimler Enstitüsünün düzenlemiş olduğu seminer demokrasiye geçişte özel bir rol oynamıştır, zira seminer henüz sona ermeden Devlet Başkanı ve başbakan general Cemal Gürsel ODTÜ rektörü Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu’nu “Kurucu Meclis Statüsü”nü hazırlamakla görevlendirmişti. 25 Ekim 1960 - 24 Aralık 1960 tarihleri arasında fakültenin profesörler kurulu salonunda yapılan ondört oturum boyunca salonda her defasında 250-300 arasında değişen meraklı dinleyiciler vardı. Millî Birlikçilerden Ahmet Yıldız, Osman Köksal, Suphi Karaman, Sami Küçük tartışmalara sık sık katılmışlardı. Bu açıdan denilebilir ki 27 Mayıs devriminin Türk toplumuna benimsetmeye çalıştığı daha geniş özgürlüklerle temel hakların inşasında gerek İstanbul gerekse Ankara üniversiteleri kendilerine düşen tarihî sorumluluğu yerine getirmişlerdir. Unutulmamalıdır ki 1960 öncesi Türk vatandaşların birçok hakları meyanında seyahat hak ve özgürlüğü anayasal bir teminata kavuşturulmamıştı. Yurtdışına çıkma politikacılarla işadamları dışında sadece üst düzey memurların hizmet

seyahatlerinden ibaretti. Onun dışında kalanlar için tek bir yol kalmıştı: ya sağlık nedenlerinden ötürü yurtdışında tedavi olabilmek üzere tam teşkilâtli bir hastanenin yetkili kurulundan resmî bir belge almak ya da tanıdık bir milletvekili veya bakan yardımı ile idarî takdire dayalı bir pasaport sağlamak. Nitekim dış ülkelere giden Türk işçilerin sayısal olarak büyük akımı ancak 1961 anayasasının kabulünü izleyen yıllara rastlamaktadır. Daha sonra referandum yolu ile Türk seçmenlerin % 62'si tarafından onaylanan 1961 anayasası kuşkusuz Türk toplumunun benimsemiş olduğu en özgürlükçü temel hukuk metni sayılır. Ne yazık ki insan hakları anlayışı ile bağdaşmayan, tipik bir siyasal yargılama yöntemi ile idam ve hapis cezaları verildiği Yassıada kararlarının yarattığı yoğun eleştirel fikir iklimi baştan itibaren bu temel yasanın ömrünü kısaltan ana etken olmuştur. 1961 Anayasası gerçekten birçok yeni haklar getirmişti. Bunlardan çok önemli olanlardan biri her vatandaşa hak olarak tanınan seyahat etme özgürlüğüdür. Bugün her Türk vatandaş dünyanın beş kıtasında ekmek kapısını aramayı düşleyebilmektedir. 1961 anayasası üniversite özerkliği ve devlet tekelinde kalmakla birlikte radyo ve o dönemde henüz kurulmamış olan televizyona da özerk bir yönetim hakkı tanımıştı. Ne yazık ki üniversite özerkliği 12 Eylül 1980 devrimi, iletişim alanında çok yönlü ve eğlendirme işlevi ile birlikte bilgilendirme işlevini de içeren kitle iletişiminde özerk kamu kurumunun yaratılmasına ilişkin madde daha 12 Mart 1972'de tarihe karışacaktı. /

27 Mayıs Devrim hareketi beraberinde birçok heyecanlı, yer yer komik anılar da getirmiştir. 27 Mayıs öncesi haftalarda bunalımlı günler geçirmiş olan SBF'nin önemli rolünü farketmekte gecikmeyen yabancı gazeteciler 27 Mayıs'ı izleyen haftalarda Fakülteye sık sık ziyarete gelmişlerdi. Bu arada bir Alman TV ekibinin öğrencilerle de konuşmalar

yapmak istemesi üzerine son sınıf öğrencilerle birlikte binanın önünde retrospektif tipi bir sahne oynadık. Bu çabaların yüzünden daha sonra kulağıma gelen şöyle bir tekerleme uydurulmuş: “İhtilali yapan üç kişi: Cemal Gürsel, Cemal Madanoğlu ve Madam Abadan!”

Evet, 1960 yılı Abadan ailesi için heyecan dolu aylar getirmişti. Mayıs'ta NATO'nun amaç ve değerleri konusunda Yavuz'la birlikte Freiburg Üniversitesi'nin düzenlemiş olduğu bir seminere katılmış, gününbirliğine dört işgal kuvveti tarafından yönetilen Berlin'e gidip savaşın tahribatına tanık olmuş, Türkiye'deki olayların cereyanı karşısında apar topar yurda dönmüş, bir iki gün sonra ise askerî müdahale ile karşı karşıya kalmıştık. Yine aynı yılın yaz aylarında daha önce kararlaştırıldığı üzere eski Amerikan dışişleri bakanı Henry Kissinger'in o sırada Harvard Üniversitesi öğretim üyesi sıfatıyla düzenlemiş olduğu uluslararası bir seminere katılmak üzere Amerika'ya, ünlü Harvard Üniversitesi'nin bulunduğu Cambridge kentine gitmiştim...

İdam cezasına karşı başvurular

Bu arada Yassıda mahkemesi yargılamalarını tamamlamış, devrik iktidarın önderleri için idam ve ağır hapis cezaları hükmetmişti. Yassıda mahkemelerinde açılan “Bebek” ve “Köpek” türü gülünç ve adaleti gerçekleştirmek isteyen bir hukuk anlayışı ile bağdaşmayan davalardan sonra siyasî suçlardan dolayı hükmedilen bu ağır ve idam konusunda telâfi edilemeyen cezalar özellikle batılı ülkelerde olağanüstü olumsuz yankı ve eleştiriler yaratmıştı. Yavuz'u yakından tanıyan Alman büyükelçisi birkaç günlüğüne İstanbul'a geldiğinde o sırada Büyükkada'da olduğumuz için kendisini ziyaret etmek istediğini ifade etmişti. Büyükelçiyi diğer konuklarımızla yaptığımız gibi atlı araba ile küçük tura çıkar-

mıştık. Arabada bulunduğumuz sırada büyükelçi Yavuz'dan CHP ile olan sıkı bağlarını bildiğinden Adnan Menderes, Fatin Rüşdü Zorlu ve Hasan Polatkan'ın idamlarını önlemesi için aktif bir müdahale talep etti. Yavuz vaktile CHP yönetim kurulunda birlikte bulunduğu Adnan Menderes'i, takdir ettiği Fatin Bey'i ve zamanında yüksek tahsil yapabilmesi için şefaat etmiş olduğu Hasan Polatkan'ın affedilmesi için elinden geleni yapacağına söz vermişti. Bir iki gün sonra Ankara'ya döndüğümüzde bu misyona ciddiyle eğildi. Ne var ki o dönemin gerçek iktidar sahipleri Türkiye'nin içinden ve dış dünyadan yükselen seslere kulak vermeyip, tamiri imkânsız olan en radikal çözümü, idam cezasını yeğlemişti... Siyasî sorumluluğun ancak oy sandığında ödeneceği, yaşam hakkının temel bir insan hakkı olduğu gerçeği o zaman kavranmamıştı. Otuz yıl sonra bu gerçeğin daha iyi anlaşıldığı konusunda çok ciddi endişelerim vardır.

Türk kamuoyu 1960 yılının sonbaharında 18 Eylül 1960'da infaz edilen idam cezalarının ülke çapında olduğu kadar kırsal kesimde yarattığı büyük kederin üstesinden gelmeden ordudan tasfiye edilen yüksek sayıda subaylar, EMINSU olayı ile karşı karşıya kalmıştı. Ancak kapalı kapılar arkasında alınan köktenci tasfiye hareketlerinin sonu gelmemişti...

147'ler olayı

1961 Ekim ayında, Cumhuriyet bayramından bir iki gün önce, bir zamanların Doğu illeri bölge valiliğini yapmış olan CHP milletvekillerinden Avni Doğan ve eşinin gece ziyareti sırasında telefonda tanımadığım bir gazeteci bana şu soruyu yöneltmişti: "Millî Birlik Komitesi Türk üniversitelerine mensup 147 öğretim üyesini tasfiye etmiştir. Eşiniz Prof. Dr. Yavuz Abadan da bunlar arasında yer almaktadır.

Sizi listeye koymadılar, acaba neden?” Hayatımda şiddetini hatırlıyamadığım kadar ağır bir şok bir anda beynimi dondurdu. Yavuz tasfiye... ben atılmadım... nasıl olur... ömrünü Atatürk’ün ilkelerini öğretme, önüne gelen herkese yardım elini uzatmaktan başka hiçbir şey yapmamış bir insana bu darbe nasıl indirilir... Kendimi toparlamam gerekti, evde misafirler vardı, Yavuz ise “Telefonda bu geç saatde senden ne soruyorlar?” diyordu. Açıklamak, acının altında tümünden yokolmamak bana çok zor geldi... Gerisini pek hatırlıyamıyorum, sadece Avni Bey’in telefonun başına geçip daha fazla bilgi almak için *Ulus* gazetesini aradığını. Ertesi sabah haberi duyan ve olayın şokunu atlatamayan, bizi merak eden, tepkilerimizi ölçmek isteyenler evimize doluştu. İçlerinde daha sonraları MIT hesabına çalıştığını öğrendiğim eski bir öğrenci de vardı. Neden, neden diye haykırırken bana Yavuz için “Sol eliyle yazıyor” demişti. Bugüne kadar Yavuz’un bu listeye nasıl, niçin girdiğini öğrenemedim. Öyle anlaşılıyor ki Yavuz’un şaşmaz bir şekilde hak, hukuk ve adaleti araması ve bu uğurda sesini yükseltmesi bu listeye girmesinde büyük rol oynamıştır. Zira bu listede yer alanların bir kısmı “sol görüşleri” nedeni ile tasfiye edilmişlerdir. Nurşen Mazıcı “Öncesi ve sonrasıyla 1933 Üniversite Reformu” (*Birikim*, Ağustos 1995, s. 56-70) adlı makalesinde bu yorumu çok açık bir şekilde kanıtlamaktadır. Mazıcı 1933, 1947, 1960 Üniversite tasfiyelerinde hep bu yaklaşımların rol oynadığına dikkati çekmektedir. Ancak Türkiye’de demokratik değerleri savunan bilim adamlarının her dönemde var olduğunu kaydeden Mazıcı, Ankara Üniversitesi profesörlerinden Pertev Naili Boratav, Behice Boran ve Niyazi Berkes’in “Yabancı ideolojileri yaymak, Türk gençliğine zehir saçmak” gibi iddiaların geçerli olmadığını karara bağlayan Danıştay’ın içtihadına rağmen bu bilim adamlarının kadrolarını lağvetmek suretile onları üniversiteden

uzaklaştıran Millî Eğitim Bakanı Reşat Şemseddin Sirer'e karşı sesini yükselten dört profesörden söz etmektedir. Bunlardan 1946'da TBMM'de 7. Dönem Eskişehir milletvekili olan Yavuz Abadan Üniversite Kanun Tasarısı görüşmelerinde üniversite özerkliğini savunmuş bir kişi olarak Boran, Berkes, Boratav olaylarına üniversitenin özerkliğini anunsatarak tepkisini göstermiş olduğunu bizlere hatırlatmaktadır. (Ulus, 28 Aralık 1947). Ben yıllar boyunca mozaikin ufak parçaları gibi sadece kırık dökük bazı bilgi parçalarına ulaşabildim. Buna göre özellikle Tıp Fakültelerinde önleri açılmayan bir kısım doçentler yükselmelerini sağlama almak için askerlerle işbirliğine gitmişler, başka bir deyimle Truva atı örneği kaleyi içten fethetme yolunu yeğlemişlerdi. Bunların başında İstanbul Üniversitesi'nin eski rektörü Cemil Bilsel'in damadı asker kökenli Dr. Cihat Abaloğlu bulunuyordu. Etrafına kümeleşen, Ankara Üniversitesi'nde de benzer bir odak yaratan klikler çeşitli fakültelerde yükselen şikâyetlere de kulak vermek suretile "içten yükselen talepleri" hesaba katarak listeler hazırlamışlar. İş bir kere bilinmeyen bir gücün arkasına saklanan muhbirlere kalınca, akla gelen gelmeyen gerekçelerle insanları lekelemeye çalışmışlardır. Listeye baktığımda o zamanın Türkiye'sinde tıp, hukuk, teknik konularda önde gelen isimlerin çoğu yer alıyordu. Bu arada hiçbir siyasî faaliyete karışmamış genç elemanlar da vardı. Yavuz için sızan dedikodular dan birkaçı şunlardı: sola sempati göstermesi, asıl görevi olan Hukuk Fakültesi'ndeki odasına hiç uğramaması, bazı DP ileri gelenleriyle dostluğunu sürdürmesi. Bu isnatların hepsine verilecek yanıtlar vardı: Yavuz ömrü boyunca sosyal adalet ve sosyal hukuk devletini savunmuş bir fikir adamı olmakla beraber yaşamının hiçbir kesitinde Komünizme yakınlık göstermemiştir. Bu tutumunun pek çok nedenleri arasında mensubu bulunduğu Tatarların Stalin tarafından

Kırım'dan sürülmesi ve Sovyet Rusya'nın hiç te André Gide, Romain Rolland gibi bazı naiv batılı düşünürlerin sandığı gibi insanlığa yeryüzündeki cenneti gerçekleştirmiş bir toplum yaşamı sunmamış olduğuna ilişkin bilgileri yer almaktadır. Hukuk Fakültesi'ndeki odasına uğramamasına gelince, bu oda üst katta idi, bacaklarında ilerlemiş varisleri nedeni ile merdivenleri güçlükle çıkan Yavuz için bu odaya gidip gelmek zaman zaman bir eziyet sayılıyordu. Ayrıca Yavuz yüklenmiş olduğu aileyi geçindirme sorumluluğu nedeni ile tek bir kurumda hocalık yapmakla yetinmiyor, daha yakınlık duyduğu SBF'de de dersleri oluyordu. Niha yet diğer genç akademik personel gibi "Bilgi ve görgüsünü ilerletmek" üzere yurtdışına çıkmadığından, giden tüm meslekdaşların derslerini fahrî olarak üstleniyordu. Öyle ki bir sömestr hiç istemediği halde ondokuz! saat ders yükü olmuştu. Buna bir de Eskişehir'e olan derin bağlılığını katmak, oralara da koşup İktisadî Ticarî İlimler Akademisi'nde de ders okutmasını eklemek gerek. Özetle onu odasında bulamayanların kürsülere göz atmaları gerekirdi. Ne var ki bence bu gerekçelerin tümü asılsızdı. Kanımca derin ayrılıkların bulunduğu Millî Birlikçiler arasında kimbilir kimler kimlerle anlaşıp dumandan göz gözü görmediği bir odada sabahın ikisine doğru bu hazin listeyi oluşturdular.

Biz, SBF'de bırakılıp kalanlar, büyük bir infiale neden olan olayı protesto etmek üzere hemen toplandık. SBF'ye özgü "esprit de corps" gereğince başka kurumlarda titizlikle korunan asistan/doçent/profesör ayırımı yapmaksızın, hepimiz bir araya geldik. SBF kurulu bu büyük haksızlığın vakit kaybetmeksizin giderilmesini talep etmişti. 147'ler olayına bizzat İsmet Paşa'nın sahip çıkması ve bu büyük haksızlığın bir an önce tamir edileceğini vaad etmesine karşın kederim ve üzüntüm günden güne artıyordu. Kararın tebliğini izleyen aylarda hiç değilse altı ya da yedi defa Bal-

ta'ya istifa dilekçemi verdim. Ancak Tahsin hoca büyük bir öfke ile her defasında sunduğum dilekçeyi yırtıp atıyor, benden istifa dilekçeleri yerine yeni araştırmalar talep ediyordu.

Öğrencilerle oluşturulan bir araştırma

İşte bu ortam içinde bugün büyük çoğunluğu büyükelçi olan bir grup üstün yetenekli öğrencilerle “Türk Öğrencilerin Serbest Zaman Faaliyetleri” konulu ampirik araştırmayı gerçekleştirdim. Halen Viyana’da Türkiye’yi temsil eden ve Türkiye’nin ilk kadın büyükelçisi olarak tarihe geçen Filiz Dinçmen, Prag Büyükelçiliği’ni üstlenen eşi Üstün Dinçmen, Türkiye’yi Birleşmiş Milletler nezdinde temsil etmiş olan Büyükelçi Ünal Batu, Karadeniz İşbirliği’ni gerçekleştirmekle görevli eski Tokyo Büyükelçisi Umut Arık o zamanlar hepsi diplomasi şubesinin parlak bir gelecek vaad eden iyi öğrencileri idi. Onlarla altı hafta boyunca her gün Selânik Caddesi’ndeki evimizde öğleden sonra toplanıp devrin gençlik sorunlarını sorulara dökmeye çalıştık. Umut Arık’ın her gün saat dörde çeyrek kala “kısa bir işim var 15 dakika sonra geleceğim” demesine bir anlam veremiyordum, ancak gönüllü bir işte çalışanı elbette durduramazdım. Meğer o sırada abayı yakmış olduğu müstakbel eşi Maarif kolejinden çıkıyormuş, o da beğendiği kız arkadaşını çok kısa da olsa görmek için çırpınıyormuş.

Evet, biz, Yavuz ve ben, elimizdeki sınırlı olanaklar (evimizin büyüklüğü ve gelir açısından) öğrencilerimizle haşır neşir olmaya çok önem verirdik. Nitekim Kavaklıdere’de Kıbrıs Sokağı’nda bulunan daha geniş evimize taşınır taşınmaz her yıl son sınıf öğrencilerimiz için bir teras partisi verirdik. O yıllara ait fotoğraf albümü karıştırırken, sonraları önemli bakanlıklar ya da başka üst düzey görevler yüklen-

miş nice mezunlarımı tanır gibi oluyorum.

Başta İsmet Paşa olmak üzere dönemin hükûmeti 147'ler olayını olumlu bir çözüme ulaştırmak için durmadan çaba harcadı. 12 Eylül 1980'den sonra 1402 sayılı yasa ile yüzlerce üniversite mensubu ile birlikte kamu yönetiminde de geniş çaplı bir tasfiye yaptırmış olan askerî yönetimi izleyen ilk sivil hükûmetin aksine olarak 147'ler olayında CHP kamuoyunun ilgisini sonuna kadar uyanık tutmayı borç bilmiş, işlenen haksızlığı tamir ve kürsülerinden uzaklaştırılan hocaları eski ocaklarına iade için sistematik bir çalışma yapmıştır. Böylece 18 Nisan 1962 günü (Yavuz'un 57. yaş-gününde) gözlerimden sevinç yaşları ile TBMM Senatosunun dinleyiciler balkonunda 147'ler olayını tasfiye amacını güden ve hukukî durumu sanki böyle bir tasarruf yapılmamışçasına tekrar eski haline getiren yasanın kabulüne tanık olabilmıştim. Özellikle benim için büyük bir bayram olan bu olayın kapatılmasını aynı gün akşam üzeri evde düzenlediğimiz bir yaş günü partisi ile kutlamıştık.

Berlin Hür Üniversitesi'nde bir sömestr

Birkaç gün sonra ise Yavuz, 1962 yaz sömestrinde ders vermek üzere davet edildiği Hür Berlin Üniversitesi'nin Siyaset Bilimi fakültesi işlevini gerçekleştiren Otto-Suhr Enstitüsü'nün davetlisi olarak bizler, oğlum Mustafa Kemal ve yeğenimiz Kâmile ile ben Federal Almanya'nın yolunu tuttuk. O sırada Berlin Üniversitesi'nin rektörlüğünü yapan, bir ara Türk vatandaşlığını da seçmiş bulunan Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin Hukuk Felsefesi hocası Prof. Dr. Ernst Hirsch vaktile Yahudi hocaları meslekten çıkarılınca Türkiye'nin kendisine kucak açtığını unutmamıştı. O da akademik yaşamından isteğine rağmen uzaklaştırılan bir meslekdaşını yeniden itibara kavuşturmak üzere teşebbüse geç-

mişti. Ancak Yavuz kendisine karşı işlenen bir haksızlık kendi ülkesinde giderilmedikçe yurtdışına gitmeyi kabul etmemişti. Bereket versin TBMM yasama faaliyetleri resmî davet tarihinden önce gereken düzeltmeyi yapmıştı, böylece bizler uzun yıllardan sonra ilk defa olarak yeniden değişik bir akademik ortamda yaşama imkânına kavuştuk. Dahlem'de bulunan Enstitüde diğer Alman meslekdaşlarla birlikte çok canlı tartışmalarla dolu geçen seminerler yapıldı, bunların çoğuna ben de katıldım. Boş zamanlarda ise ikiye bölünmüş Berlin'i kuşatan göller ve ormanlarında gezintiler yapmak olanağı doğmuştu. Alman aydınları ise aralarında Nazizmi oluşturan etkenleri araştırıyor, sosyal demokrat partinin bu korkunç diktatörlüğün kurulmasını neden önleyemediği konusunu tartışıyorlardı..

Yeni bir araştırma alanı: Dış göç

Ağustos 1962'de Türkiye'ye döndüğümüzde yaşamımızda yeni bir dönem başladı. İlk defa ev sahibi olduk: Kavaklıdere, Kıbrıs sokak 16 numaralı binasının bahçeye bakan üst katdaki dubleks dairemize taşınabildik. 1961 anayasasının ilk defa olarak anayasal yoldan teminata kavuşturulan üniversite özerkliği sayesinde akademik yaşamımıza büyük bir canlılık gelmişti. Hayat uzun yıllar süren üzüntülerden sonra birdenbire daha çekici göründü. 1962-67 yıllarını kapsayan beş yıl içinde yeni araştırmalar gerçekleştirdim. Türk işgücünün Batı Avrupa'ya akın edişi birdenbire büyük bir hız kazanmıştı. Çalışma Bakanlığı'ni üstlenmiş olan SBF hocalarından Prof. Dr. Cahit Talas'ın önerisi üzerine Devlet Planlama Teşkilâtı beni Batı Almanya'daki Türk işçilerinin sorunlarını yerinde incelemek üzere dört asistan arkadaşıyla birlikte altı haftalığına Almanya'ya yolladı. Elli sekiz kent, doksan altı firmada yaptığımız araştırmada gördükle-

rimiz, yaşadıklarımız, karşılaştıklarımızı buraya tüm zenginliği ile aktarmaya imkân yok. Şu kadar ki 1963'te sayıları 36.000'i aşmayan ve o zamanlarda henüz rotasyon sistemine tâbi oldukları için ailelerini de getirme olanağına sahip olmayan Türk işçileri için daha sonraları yayınladığım *Batı Almanya'daki Türk İşçileri ve Sorunları* adlı kitabımda önerdiğim bir dizi önlemler alınabilseydi, bu meyanda bir Dış Göç Bakanlığı kurulabilseydi, otuz yıl içinde sadece Avrupa'da sayıları iki buçuk milyonu aşan Türk işçilerimizin durumu farklı olurdu, bugün tanığı olduğumuz aşırı etnik kutuplaşma ile köktendincilik akımları bir ölçüde ılımlaştırılabilir, değişik şekilde yorumlanabilirdi. Fakat eski hikâyedir bu, "wenn das Wörtchen wenn nicht waere" (eğer sözcüğü olmasaydı)... O zamanlar, belki de bir ölçüde bugün de uluslararası göç akımına katılan Türkler, DPT dili ile, "işgücü fazlasının ihracı" ndan başka bir şey değildi... Hâlâ ana yurdlarında oy hakkını kullanamayan, seçtikleri yeni vatanda vergilerini ödedikleri halde yurttaşlık haklarından yararlanamayan Euro-Türkler'e zamanında farklı bir gözle bakılabilseydi toplumsal değişmeler belki değişik bir yönde gelişirdi... Evet, bizim iç ya da dış göç sürecine kapılan insanlarımızı ne döviz getirdikleri gerekçesi ile sadece altın yumurtlayan tavuğa benzetmemiz ne de ülke bütünlüğünü koruma gerekçesi ile köyünden evinden söküp attığımız insanları desteksiz bırakmamız kabul edilebilir bir tutumdur. Göç eden insanlarımızın - Doğudan batıya ya da Anadolu'dan dünyanın başka bir yöresine olsun - çok ciddi, kişisel, acele çözüm bekleyen sorunları vardır, kamu yönetiminin yerel ya da ulusal düzeyde bu sorunlara eğilmesi şarttır. 1963'te gerçekleştirdiğim ilk büyük çaplı araştırmadan sonra otuz yıl süre ile bu toplumsal süreç ile uğraşacak, sayısız uluslararası toplantılara davet edilecek, üç yabancı dilde kitab ve kırkı aşan makaleler yayınlayacaktım. Ne var ki bi-

limsel gerçeklerin yürütme erkine dayalı eylemlere dönüştürülmesi çok isabetli, uzak görüşlü politikalar gerektiriyor. Bu politikalar ise giderek ufkumuzdan uzaklaşmaktadır...

SBF'deki profesörler kurulu

1961 Anayasası ile birlikte üniversitelere verilen özerklik statüsü oldum olası kendine özel bir siyasî işlev lâıyk görmüş olan SBF'lileri her çeşit siyasal olaylara karşı olağanüstü duyarlı kılmıştır. Perşembe günleri saat 14.00'de başlayan Profesörler Kurulu küçük bir parlamento imişçesine ayrıntılı önceden basılmış gündemi ile çok demokratik bir biçimde özdenetimin ve her çeşit eleştirinin yapıldığı bir kuruldu. Sözde üniversitelerde laübalilik ve laçkalığın önüne geçmek için 12 Eylül'den sonra getirilen YÖK hiçbir zaman bu demokratik kurulların yaptıkları işlevin onda birini yapamamıştır. Herhangi bir öğretim üyesinin iki defa üst üste derse girmemesi, izinsiz Ankara dışına çıkması bile uzun tartışmalara yol açıyordu. SBF kurum olarak 27 Mayıs öncesinde ağır suçlamalara maruz kaldığı için 1961 anayasasının getirmiş olduğu özgürlüklerle birlikte demokrasinin bekçiliğini yapma görevini de benimsemişti. 1960'lı ve 70'li yıllarda siyasal hayatımızın çeşitli bunalım ve çıkmazları karşısında SBF Profesörler Kurulu mutlak surette bir bildiri ile vaziyet almayı alışkanlık haline getirmiştir. Bu bildiri ve kararların zaman zaman tamamen yanlış olgulara dayandığını daha sonra acı bir şekilde öğrenecektik. Nitekim Basın Yayın Yüksekokulu'nda Mustafa Kuseyri adlı bir öğrenci bir arbedede arkadaşı tarafından vurulduğunda, SBF Profesörler kurulu Ankara Üniversitesi'nin diğer öğretim üyeleri ile birlikte cüppeleri giymiş olarak Anıtkabir'e bir 'yürüyüş yapma kararı almıştı. Oysa bu olayı kurul kararından önce değerlendirmiş olan Basın Yayın Yüksek Okulu müdürü

rahmetli Prof. Dr. Muammer Aksoy yönetim kuruluna bu cinayetin ileri sürüldüğü gibi sağcılar tarafından değil aksine sol fraksiyonlar arasında bir çatışma sonucunda cereyan ettiğini bildirmişti. Durumu bilen bazı kurul üyeleri örneğin Orhan Türkay hemen her kriz karşısında acele hareket etmemizin doğru olmayacağını ifade ettiğinde sözleri sağır kulaklara çarpıyordu.

Evet, SBF giderek Türkiye'deki sol hareketlerin başlıca odaklarından biri haline gelmişti. Öğrenciler örgütlenme serbestisinden yararlanarak aralarında toplantılar düzenliyor, kamuoyunda Mihri Belli, Behice Boran gibi sivri görüşleri ile tanınmış konuşmacıları davet ediyorlardı. Böyle olmakla beraber SBF'de sağcı muhafazakâr fikirler her zaman savunulmuş, demokratik ortam içinde Ülkücüler de fikirlerini yaymağa devam etmiş, sözcülerinden Türkeş ve arkadaşlarını dinleme olanağını bulmuşlardı.

Askerî darbeler

Ortamın bir türlü yatışmaması, ardı ardına yapılan sağcı görüşleri benimsemiş cuntacıların darbe teşebbüsleri bu gerilmiş atmosferi daha da tırmandırıyordu. 27 Mayıs devrimi silâhlı kuvvetler içindeki kaynaşmayı durdurmak şöyle dursun, sayısız üniformalının gönlünde yatan heveslileri ancak cesaretlendirmiştir. Bir yandan ordudan beşbine yakın subayın tasfiye edilerek EMINSU adlı bir baskı grubunun ortaya çıkması, öte yandan Talât Aydemir, Fethi Gürcan gibi açıktan açığa tek partili sistemi geri getirmeğe hevesli cuntacıların bir türlü bu heveslerinden vazgeçmemeleri Türkiye'ye güç günler yaşatıyordu. Böylece önce İnönü'nün basiretli ve cesur müdahalesi ile bertaraf edilen 22 Şubat 1962 harekâtı oldu; bu karşı koyma "73 isyancı subay"ın emekliye ayrılması ile sonuçlanmıştı. Ancak Yeniçe-

rilerin kazan kaldırma geleneğinden kaynaklanan askerin siyasete bulaşma hastalığı dinmek bilmiyordu. O yılları eşsiz bir yetenek, mizah duygusu ve sağlam bilgilere dayanan araştırmacılık ruhu ile kaleme almış olan rahmetli Örsan Öymen'in kitabının başlığına işlediği gibi *Bir ihtilâl daha var...* şarkısı bitmek bilmiyordu. Nitekim silâh arkadaşlarının başta Türkes olmak üzere başarılı bir devrim yapıp kendisini dışarda bırakmayı hazmedemeyen Harbiye okulunun eski kumandanı Talât Aydemir sadık arkadaşı Fethi Gürcan'la birlikte 21 Mayıs 1962'de bir kez daha şansını denemeye kalkışmıştı. Hiç unutmuyorum o gece daha doğrusu şafak sökerken yakın akrabamız Kâmile'nin uyarısı üzerine kalkmış, radyoyu dinlemeğe başlamıştık. Ankara'nın ayazı henüz duyulur acılıkta idi; gökyüzü koyu pembeye boyanmıştı. Dört yaşındaki oğlumuz Mustafa Kemal boynuma sarılmış, endişeli bir sesle "Anneciğim, sen yine askerlerin gelmesinden mi korkuyorsun?" sorusunu sormuştu. Bereket o gece TRT Radyo müdürü daha sonra Basın Yayın Yüksek Okulu'nda öğrencim olacak olan İlhan Baş yeni ihtilâlin beyannamesini okurken, 28. Tümen kurmay başkanı Ali Elverdi Radyoevi'nin önüne geldiğinde komutansız üç adet tank ile bir teğmenden başka engelle karşılaşmayınca Radyoevi'ne girip tabanca gücü ile mikrofonu yeniden ele geçirip tasarlanan... X'ci ihtilâli bertaraf etmeyi başarmıştı. Türk demokrasisi bir kez daha derin bir soluk alıp yakayı kurtarmıştı sanıldı... Birkaç ay sonra Talât Aydemir'in duruşmasına gözlemci olarak bir kez gittim. Siyaset psikolojisi dersini vermeye çalışan bir sosyal bilimci gözü ve yüreği sızlayan bir ruh hali içinde askerî mahkemenin huzurunda ifade veren yenik cuntacıları izlemeye koyuldum. Talât Aydemir namlunun gücüne güvenerek toplumu dilediği kalıba sokulabileceğine inanmış bir kişilik sergiliyordu. Onun için iktidarın iplerini ele geçirmek en büyük önemi taşıyor-

du. Fakat kanımca asıl profesyonel bir ihtilâlcî kuşkusuz Fethi Gürcan'dı. İnce uzun, avutları çökük yüzü ile bana birdenbire birkaç yüzyıl önce Floransa halkını öbür dünyada cennete kavuşturmak üzere büyük özverilere iknaya çalışan ve sonunda kamuya açık bir meydanda yakılarak idam edilen rahip Savanarola'yı hatırlatmıştı. Fethi Gürcan'ın iç âlemi tüm başarısızlıklara rağmen alev alev yanıyordu. O Aydemir'den farklı olarak "kanlı bir ihtilâl" yapmak arzusu ile yanıp tutuşmuş, bu özlemini mahkeme huzurunda da ifade etmişti. Ne var ki yakalanışı kelle koltukta gezen bir gözüpeke yakışmıyacak tarzda olmuştu. Önce Alman sefaretine sığınmaya çalışıp, bu emelinde başarılı olmayınca Alman sefaretinden sağladığı bir sivil elbise ile İstanbul yolunu tutmuş olan Fethi Gürcan Bolu kavşağında bindiği otobüste yakalanacaktı. Birinci darbeyi barışçı yollardan çözmüş olan İnönü aynı eyleme kalkışan aynı kişiler için ikinci defa ortaya çıkmadı. Dolayısıyla 21 Mayıs harekâtının başaktörleri de askerî yasaların kesin hükümlerinden kurtulamayıp fikirleri uğruna yaşamlarını yitirdiler. Fakat albay Talât'ın 21 Mayıs sabahı Çankaya emniyet amirliğinde söylediği "Bu daha bitmedi" sözü de yalan çıkmadı. Türkiye, biz, SBF, Türk aydınları, Türk ulusu önce bir 12 Mart 1971 darbesini, daha sonraları ise yaraları çok geç sarılan bir 12 Eylül 1980 darbesi yaşayacaktık...

Profesörlüğe yükseltme

1960'lı yılların ilk yarısında profesörlüğe yükseltilebilmem için doçentlik unvanını kazandığım tarihten sonra geçmesi gereken beş yıllık süre dolmuştu. 1492 sayılı yasa gereği her yükseltişte akademik kariyere mensub kişilerin bilimsel çalışmalarına ilişkin yeni eserler hazırlayıp çetin sınavlardan geçmeleri gerekiyordu. 1961 anayasası ile birlikte ku-

ruhan Devlet Planlama Teşkilâtı beni 1963'te yurtdışına giden Türk işçilerin sorunlarını yerinde incelemek üzere kapsamlı bir projeyi yürütmek üzere görevlendirmişti. Yakın ahababımız sayılan o dönemin Federal Almanya büyükelçisi von Walter'in etkin desteği sayesinde 1963 Ekim/Kasım aylarında SBF'de eski öğrencilerim o sırada asistan bulunan Alparslan Işık, Ertuğrul Güçbilmez, DPT'den Cafer Canlı ve Şengün Şenel ile beş hafta süre ile Almanya'nın 58 büyük küçük kentinde 56 firma nezdinde 494 işçi üzerinde kapsamlı bir anket uygulamış, bu araştırmayı Başbakanlık yayını olarak ortaya çıkan bir kitapla Türk kamuoyuna tanıtmıştım. TC hükûmetlerinin önce Federal Almanya, daha sonraları Hollanda, Fransa, Avusturya, Avustralya ile imzalamış olduğu bilateral işgücü ihracına ilişkin anlaşmalar bence en kapsamlı bir şekilde kamu kurumlarının işbirliğini, eşgüdümünü gerektiren büyük çaplı lojistik girişimlerdi. Dolayısıyla bu konu sadece iç ya da dış göçlerle uğraşan demografi dalının değil ayrıca kamu yönetimi dalının da önemli bir ögesi sayılabiliyordu. Bu düşüncelerin etkisi ile benden profesörlük tezi için istenen çalışma olarak bu kitabı sunmuştum. Ne var ki Prof. Cahit Talas, Prof. İbrahim Yasa ve Prof. Cemal Mihçioğlu'ndan oluşan jüri bu tezimi bağlı olduğum Kamu Yönetimi kürsüsünün uğraşı alanı dışında gördüğünden tezimin kabul edilmemesine, daha doğrusu raporumun senatoya gönderilmemesine karar vermişti. Bu değerlendirmenin beni olağanüstü üzdüğünü ifade etmeme gerek yok. Ardında yatan gerçek nedenler değişikti, fakat ben onlar üzerinde durmak istemiyordum. Amacım tüm yaşamımı adadığım akademik kariyerde hak ettiğime yüzde yüz inanmışlığım yükselişi başarmaktı. İmdaclıma tüm hocalığı boyunca genç elemanlara yardım elini uzatmış, onlara yapıcı fikirlerle destek olmuş "Bahri ağabey" (Prof. Bahri Savcı) yetişti. Bana kürsü değiştirmemi önerdi. Anka-

ra Üniversitesi Senatosu dileğimi kabul ettikten sonra yeniden işe koyuldum. Bu kez yine Eskişehir ve Diyarbakır'da gerçekleştirilen ampirik oyverme davranışlarına ilişkin anketlerle pekiştirilen 1965 genel seçimlerine ilişkin bir kitap hazırladım. *Anayasa ve Seçim Hukuku Açısından 1965 Seçimleri* adlı kitabımı ilk tezimin reddinden birbuçuk yıl sonra yeniden SBF jürisine sundum. Bu kez tez Senato'dan da olumlu karşılandı. Güç kazanılan bir zaferin verdiği mutluluğu yeni tattığım bir sırada bir gün telefon çaldı. Karşımdaki ses "Başbakan Demirel sizinle görüşmek istiyor" diyordu. Başka bir odada bulunan arkadaşlarımla beni işlettikleri zannı ile "Alay edecek başka kimse bulamadınız mı?" diye çıkıştım. Fakat telefondaki meçhul ses "Burası Başbakanlık'tır, Nermin Hanım siz misiniz?" diye sormaya devam ediyordu. Meğer o sırada Adalet Partisi'nin yeni lideri, basında "Çoban Sülü" olarak tanıtılan Süleyman Demirel kitabını görmüş, okumuş, beğenmişti. Bana "Konuyu çok tarafsız işlediniz" dedi. Ben de karşılık olarak "Bizler SBF'de sosyal olgulara tarafsızlıkla eğiliyoruz, ne var ki araştırma yapma olanakları bulamıyoruz, madem takdir buyurdunuz, lütfen üniversitelere dolayısıyla bizlere araştırma fonları yaratmak suretile destek olunuz" karşılığını verdim. Demirel seçimlerden kısa bir süre sonra o sırada dekan olan Fahir Arımaoğlu'nun daveti üzerine SBF Fakülte Kurulu'na başkanlık etti. Bize yaptığı konuşma yeni görüşler taşımıyordu. Konuşma bittikten sonra sıra sorulara geldi. Kendisine her politikacının seçim kampanyası sırasında ölçsüz vaadlerde bulunduğunu hatırlatıp anayasal bir direktif olan kalkınma planlarını gerçekleştirip gerçekleştirmeyeceğini sordum. Aldığım yanıt hayli yuvarlaklı. Günümüze dek hemen her konuda görüş bildiren Demirel bence en çok Alman şansölye Kohl'u andırmaktadır: Güncel tartışmalı konularda geniş halk kitlelerini belli bir slogan, belli bir de-

yişle o an yatıştırmasını başaran deneyimli bir politikacıdır. Ancak derin bir felsefe, bir dünya görüşünün savunucusu sayılmaz. Başbakan olduktan uzunca bir süre sonra Türkiye adına Helsinki Şartı'nı imzalamıştır. Doğu blokunda, Çekoslovakya'da içerde Havel gibi yazarların hapishaneye düştükleri, dışarda Kundera'ya *Varolmanın Dayanılmaz Hafifliği* gibi yapıtların oluşmasına neden olan ve Sosyalist blokunun çözülmesinde çok önemli bir rol oynamış olan bu belge, ne Demirel ve hükûmeti tarafından ciddiyetle incelenmiş, ne de muhalefetten gereken önemi görmüştür. Türk solu Cumhuriyet'in kuruluş yıllarından başlayarak içine sokulmak istenen deli gömleği bir türlü yırtmadığı için, daha doğrusu çok ağır bedeller ödemek zorunda bırakıldığından çağın getirmiş olduğu ideolojik değişmeyi fark edememiştir. Hoş bu yavaş algılama bugün de Türk solunun parçalanmasına, bir türlü "Devrin havası"nı (L'air du temps) yakalayamamasının başlıca nedeni olsa gerek. Şiyasî tartışmalarımızın gündemini belirleme yerine uluslararası güç odaklarının uygun gördükleri konular üzerinde fikir yormaktayız. Türk aydınları bir türlü önderlik rollerini benimseyememekte, ulus-devlet, azınlıklar, etnik kimlik, dinsel diriliş, laiklik, ekoloji sorunlarını başkalarının gözlükleri ile değerlendirmektedirler...

Ölüm rüzgârı ve sonrası

1966 yılını Yavuz'la Kavaklıdere'deki evimizde küçük mutluluklar içinde geçirdik. Birlikte Fakülteye gidip gelmenin verdiği güven, ders yapmanın, gençlerin merakını bilgimiz ölçüsünde gidermenin sağladığı manevî hazzı, çetin bir mücadele sonucu yayınlamayı başardığım 1965 seçim analizi konulu araştırmamla profesörlüğe yükseltilmenin getirdiği sevinci paylaştık. Yine birlikte hafta sonları otobüsle

Eskişehir'e uzanıp oradaki İktisadî Ticarî İlimler Akademisi (daha sonraki Eskişehir Üniversitesi) öğrencilerine 1961 anayasasının temel ilkelerini, devrim tarihinin unutulmaması gereken başarılarını aktarıyorduk. Bu yolculuklar getirdiği tüm yorgunluk ve güçlüklerle karşın her ikimize derin bir iç tatmin veriyordu. Bu arada 18 Nisan 1966 günü dost ve öğrencilerimizle birlikte Yavuz'un 61. yaşgününü neşe içinde kutlama fırsatını bulduk. Temmuz ayını bir zamanlar Falih Rıfki'nin engin kumsalları, yemyeşil çevresi ve huzurlu kasaba ortamı nedeni ile övmüş olduğu Şile'de geçirdik. Evimizi civıltısı ile şenlendiren oğlumuzun sekizinci yaşgününü yine oralarda mahallenin çocukları ile birlikte kutladık. Yavuz'u Fener'in dibindeki sarp kayanın üstüne kondurulmuş olan küçük otelin terasında görür gibi oluyorum, gözleri ile Kırım'a kadar uzanan mavi enginlikleri tarıyor, sarp kayalıkları döven hırçın dalgalı Karadeniz'in getirdiği sert rüzgârları içine çekiyordu. Sabahları bizi türlü çeşit yaramazlıkları ile oyalyan oğlumuz Mustafa Kemal ile o zamanlarda henüz doğal güzelliklerini muhafaza etmiş olan Ağlayan Kaya adlı kumsala kadar uzanıyor, çoğu kez yoldaki bostanlardan salatalıklar topluyor, dönüşte yukarı mahallenin şipşirin evlerinin pencerelerini süsleyen eldokuma perde ve nakışlarını seyrederdik. 28 Temmuz 1966 günü Yavuz oğluna şu satırlarla seslenmişti:

“Ogalım, yuvamızın, hayatımızın neşesi, varlığımızın mânası, sevgili yavrum,

Sekiz yaşını doldurduğun bu günde ileriye bağlı bütün ümit ve emellerimizle, yüreklerimizin bütün iyi dilekleriyle seni ailece, annen ve ablalarının üzerinden her zaman eksik olmamasını Allah'tan dilediğin değer biçilmez şefkat ve sevgilerle kucaklıyoruz. Sen evimizin saadet ve neşesini minicik varlığın, canlılığın, her zaman eksilmeyen şevkin ve çabalarıyla yaratan, zaman zaman kahırlarımızı unutturan en

sevimli yaratıksın. Ailemizin mütevazı fakat namuslu ve faziletli yaşayışını, anılarını ve temiz kalmış adını geleceklere ulaştırarak sensin!

Senin insanları seven, daima iyileri tutan, haklı davalar için çırpınan hacmi küçük fakat kapsamı geniş bir kalbin, tükenmez bir enerjin var. Bu niteliklerle başarılı bir yaşayışa adaysın. Şimdiden küçücük beyninde yeşeren geleceğe ait tasarılarının gerçekleri sırasında ister Astronot, ister Mimmar, ister Şair vesaire olarak adını taşıdığın büyük Türkiye lâyık kendine, yurduna, milletine, insanlığa yararlı bir şahsiyet olarak yükseleceğin en sarsılmaz ümidim ve dileğimdir. Mutluluk ve sağlık içinde bin yaşa sevgili oğlum, canım, ruhum...”

Eylül 1966’da birlikte son dış gezimize çıktık. Yavuz’un yönetim kurulu üyesi bulunduğu Uluslararası Siyaset Bilimi Derneği (International Association of Political Science-I. P. S. A.) Polonya’nın başkentine yakın Jablona adlı bir malikane’de yıllık toplantısını yapıp siyasî partiler sosyolojisinin son gelişmelerini tartışacaktı. Parasal olanaklarımız ancak otobüs yolculuğuna elverdiğinden daha önceleri yaptığımız gibi Balkan ülkelerini katedip Avusturya’nın yemyeşil dağlarına ulaştık. Oradan trenle önce Tuna’nın süslediği üç başkentten en görkemli ve haşmetli olan Prag’a uğradık. Avrupa’nın en eski üniversitelerinden birine sahip olan bu nefis barok kentinde tarihî çekirdeği yaya dolaştık, Hraçin sarayının hazinelerini inceleyip, Yahudi mahallesinde yer alan Kafka’nın minnacık pembe renkli evini gezdik. Ertesi gün Varşova’ya yollandık. İkinci Dünya Savaşı’nın en merhametsiz savaşlarından birinin cereyan ettiği bu kent 1944 başlarında yerle bir edilmişti. Nazi Almanyası’nın orduları ile Sovyetlerin Kızılordu’su Vistül’ün iki kıyısında mevzilenmişti. Ruslar nihaî çarpışmadan önce Ghetto’ya hapis edilmiş olan yüzbinlerce Yahudi’nin bu cehennemden kur-

tulmak için son çirpınışlarına bilinçli olarak seyirci kalmışlardı. Zira Sovyetler de tıpkı Naziler gibi resmî demeçlerinin aksine olarak Yahudi aleyhtarı bir politika benimsemişlerdi. Biz Varşova'ya ayak bastığımızda kentnin merkezinde savaşta tamamen yanmış olan tarihî binalar aslına uygun olarak yeniden inşa edilmiş, özellikle geç barok mimarîsini yansıtan Opera binası kapılarını açmıştı, kent yeniden doğmuş, yalnız insanları çok ezik ve yoksul görünüyordu. Çalışmalar çerçevesinde IPSA yönetim kurulu üyelerinin Sovyet sınırına yakın Lubin kentine dört kilometre mesafede bulunan ünlü ölüm kampı Maidanek ziyareti de öngörül-müştü. Sovyet ordularının hızlı ilerlemeleri nedeni ile bu kampın sorumluları kampta “ürettikleri!” günlük mälzeme-leri, yani insan kemiklerini ortadan kaldıramamışlardı. Böylece daha sonraları müze haline getirilen bu kampta olup bitenler olduğu gibi muhafaza edilmişti. Kapısının üstünde “Çalışmak insanı mutlu kılar!” ibaresinin yazılı olduğu bu yerleşme yerinde kurulan zehirli gaz fırınları yardımı ile 24 saatlik bir çalışma sonucu günde 20.000 kişi öldürölüp yakılabiliyordu. Hitler ve yardımcılarının düşledikleri “nihaî çözüm”, yani Avrupa'da Yahudilerin soyunu kurutmak üzere tasarlanan genocide bu tür kamplarda gerçekleştiriliyordu. Otobüsten indiğimizde önümüzde iki katlı bir ev yüksekliğinde, plexiglas ile örtülü kocaman bir yapıt çıktı. Saydam olan bu mekânda sadece insan kemikleri yer almıştı. Yavuz bu beklenmedik manzara karşısında bir bankta yığılı kaldı. Yüreği daha fazlasını kaldırmadı... Bina-nın içinde bulunan zehirli gaz hücrelerini, o hücrenin kalın beton duvarlarında can çekişen insanların tırnakları ile kazdıkları izleri, fırına vermeden önce yakılan cesedlerin altın dişlerinin söküldüğü, kanlarının boya endüstrisine kazan-dırılmak için akıtıldığı, yastık yapmak üzere kesilen saçla-rın toplandığı “çalışma masasını” görmek istemedi. Bilimin

tekniğin bu derece insanlık dışı amaçlar için kullanıldığını saptamak onu derinden sarsmıştı. Tarihe tanıklık etmek üzere bana içeri girmemi söyledi... İşte orada ölümün soğuk rüzgârı içimi fena ürpertti. Aynı rüzgârın hiç beklenmeyen bir anda evimizin direğini, ailemizin çatısını birkaç ay sonra tümenden yıkacağını kim tahmin edebilirdi...

Çetin bir kış takiben Yavuz 1967 Nisan ayında altmışikinci yaşgününü sadece kürsüsündeki genç meslekdaşları ile kutlamak istedi. Kıbrıs Sokağı'ndaki duplex tipi üst kat dairemizde mumların yumuşak ve titrek ışıkları ile aydınlattığı salonda Yavuz'u büyük bir azim ve sabir gerektiren mücadelelerle geçen gençlik anılarını dinlerken, bu tür söyleşilerin sonunun yaklaştığını hiç tahmin etmiyorduk. Tam tersine Mayıs ayı geldi, kışın kocaman çıplak bir beton yığını gibi duran başkent sokakları yemyeşil elbiselere büründü. 8 Mayıs günü pırıl pırıl bir güneş altında ailece, yaramaz oğlumuzun şaklabanlıklarına gülerekten Mogan gölüne gidip evliliğimizin yirmibirinci yıldönümünü kutladık. Hayat çok güzel görünüyordu. Aynı ayın sonunda İstanbul'da IPSA adına Büyükkada Anadolu kulübünde Şerif Mardin'in önerdiği "Din ve Siyaset" konulu seminerin hazırlıkları ile meşguldük. Sınırlı sayıda bilimadamlarının katıldığı seminerde özellikle İngiltere'nin en tanınmış filozofu antropoloğu, Popüler İslam/ Yüksek İslam kavramlarını geliştirmiş olan Ernest Gellner, Fransız devrim tarihçisi René Rémond önemli tartışmalara yol açmıştı. O sırada Dışişleri Bakanlığının müsteşarlığını yapan Zeki Kunalalp'ın açış konuşmasını yaptığı bu bilimsel toplantıda Bahri Savcı ile Tarrık Zafer Tunaya'nın canlı müdahaleleri laiklik ve inanç özgürlüğü ekseninde gelişen Türk tezlerinin orta çıkmasına yardımcı oldu. Seminer oturumları dışında atlı arabalarla Büyük Tur gezisi yapıldı, Sarıyer'de mütevazı bir balıkçıda Boğaz'dan gece süzülen dev tankerlerin görüntüleri karşı-

sında Soğuk Savaş'ın bilançolarına girişildi, nihayet ertesi sabah bütün grup uçakla Ankara'ya oradan da Kapadokya'ya taşındı. Konuklar Bizans'ta dokuzuncu yüzyılda Ortodoks kilisesinde resim düşmanları ile resim sanatını savunanlar arasındaki mücadele sonucu dinsel sanatın özgürlüğünü savunanların bozkırın ortasında peri bacalarının gölgesinde renkli fresklerle kaybolmuş bir cenneti nasıl yakalamaya çalıştıklarını izlemeye koyuldular.

Göreme dönüşünde evde Yavuz'u halsiz ve yorgun buldum. Önce bunu aşırı çalışması ile açıklamaya çalıştık. Daha sonra doktorlara koştuk. Haziran ayı hastane ziyaretleri, muayeneler, tahliller, teşhis çabaları ile geçti. Her şey yıldırım hızı ile gelişti, önce Zafer Paykoç'un kliniğinde müşahede, sonra Ankara Üniversitesi, Prof. Dr. Nusret Karasu'nun başkanlığındaki Göğüs Hastalıkları Kliniği'ne nakil, çaresiz ve telâşla yapılan konsültasyonlar. Dostlar, tıbbın otoriteleri, Tevfik Sağlam, Reşat Garan, Hüsnü Göksel bir türlü o menhus hastalığı Yavuz'a yakıştırmak istemiyorlar. Çarşamba günü Yavuz'u ayakta, hastanenin koridorunda genç doktorlarla şakalaşırken görüyorum, tüm düşünceleri Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ileri sürdüğü fikirlerinden ötürü büyük baskı ve fizikî yıldırımlara hedef olan TIP milletvekili Çetin Altan'ı korumaya yönelikti. 30 Haziran 1967 Cuma günü öğleden sonra birdenbire bilincini kaybetti, akşam saat 21. 30'da ona çok bağlı olan eski öğrencisi Çamlıdere kaymakamı Turan Kaya elinde kocaman bir beyaz zambak buketi ile merdivenleri dörder dörder çıktığında hocasını son ana kadar başucundan ayrılmamış olan Dr. İbrahim Kıray'ın kolları arasında buldu, Yavuz son uykusuna yatmıştı... Akciğer kanseri teşhisi post-mortem saptandı. Benim beynim uyuşmuştu, tek bir dileğim vardı, dokuz yaşındaki oğluma ilerde babasını tanıtılabilmek üzere Yavuz'un maskesinin alınmasını sağlamaktı. Vefalı Turan Kaya bu zor

görevi Gazi Enstitüsü'nün resim hocasının yardımı ile gerçekleştirdi. Ertesi sabah oğluma acı gerçeği anlatmaya çalıştım. Anlar gibi yaptı, beni sessizce dinledi. Haber yayılır yayılmaz ev dostlarla dolup taştı, İsmet Paşa da akşam üzeri geldi. İçim mermer gibi katılaşmıştı, bir robot gibi hareket ediyordum. Pazartesi, 3 Temmuz günü Siyasal Bilgiler Fakültesi'nin önünde büyük bir tören yapıldı, İsmet Paşa ve Mevhibe hanım binanın önüne oturtup kızgın güneşe karşı şemsiyelerle korundu, Birleşik Amerika büyükelçisi Parker yakınında duruyor, Alman büyükelçisi Groepke ise Heidelberg belediye başkanının vaktile bir Türk öğrenciye tanışmış olduğu fahrî hemşerilik sıfatı nedeniyle dekan Aziz Köklü'den sonra katafalkın başında gönderilen mesajı okuyup bir veda konuşması yaptı.. Sonra, sonra Mustafa Kemal ile birlikte Hacı Bayram'a gidiyoruz, bando müziğinde bayrağa sarılı tabutun arkasında yürüyoruz. Nihayet Cebeci mezarlığına ulaşıyoruz, kabrin başında son bir kez vedalaşılıyor, yüksek sesle "Oğlumla birlikte senin onurlu soyadını yaşatmağa devam edeceğiz" diye and içiyorum.

Matemin estirdiği fırtına geçtikten sonra gelen uzun aylar bitmek bilmeyen bir yalnızlık içinde geçiyor. İster Ankara, ister Yavuz'un hayalini yakalamaya çalıştığım Şile'de olsun, her yer anlamsız, yaşam katlanamıyacak derecede güç görünüyor. Göğsümü sıkıştıran çember açılmıyor. Çok sonra, sekiz dokuz ay sonra gözyaşlarım akmaya başlıyor, sebepli sebepsiz her yerde ağlıyorum. Tek tesellim *Abadan Armağanını* hazırlamak, hafta sonları oğlumla birlikte sohbet ede ede babasının mezar taşını yaptırmaya çalışmak.

Ölüler ancak içimizde yaşadıkları süre ile yaşarlar. Yüreğim çok daraldığında bana hatıra defterime yazdığı şu satırları tekrar tekrar okuyorum:

"31/12/956 saat 20. 30 Umumî Manzara:

Adeta ümitsiz - İç ve dış meseleler geri geri gitmekte. Üç

hatta beş yıl önceki şahsî teşhislerim bugünkü şartlar içinde çok iyimser görünüyor. Buna rağmen:

Bu yıl başında her zamandan daha iyimserim. Güçlükler dayanma kudretimi tazeliyor. Ben hiçbir zaman “yel değirmenlerine” hücumda zafer arayan bir ütöplast olmadım ve galiba da olamayacağım.

Amma, namuslu, özgeci, idealist hürriyet mücadelecileri ile her zaman gönül gönüle, kalp kalbe, ruh ruha beraberim ve daima da beraber kalacağım.

Ben hiçbir zaman bir kahraman olmadım. Davam sadece bir insan olmaktan ibarettir. Hiçbir zaman insanlığa (ferdî ve millî manada) hıyanet etmemektir.”

Yavuz’u yaşatmak için çabalarımı hep sürdürdüm, en son 1995 Haziranında TRT’nin “Cumhuriyete Kanat Gerenler” programı çerçevesinde çok iyi derlenmiş yarım saatlik bir filmin hazırlanmasında katkıda bulundum. Ölümün gerçek anlamını kavramak insanoğlunun yüzyıllar boyunca tahlil etmeye çalıştığı ve çözemediği “Büyük Sır” olarak kalacaktır.

SBF’de kutuplaşma

Zaman zaman ortaya çıkan olaylar nedeni ile SBF Profesörler Kurulu kamuoyunu duyarlı kılmak için fakültenin görüşünü bildiriler yolu ile basına açıklama yolunu tutuyordu. Fakülte kurulu sağ sol eksenini etrafında iyice kutuplaşmıştı. Sosyal adaletçe öncelik tanıyan kanadını Bahri ağabey, Sadun ağabey, rahmetli Seha L. Meray, rahmetli Yavuz Abadan, rahmetli Fehmi Yavuz, rahmetli Muammer Aksoy, Mümtaz Soysal, Cevat Geray, Alpaslan Işıklı, Cahit Talas, İlhan Unat, Sina Akşin, Mete Tunçay temsil ediyorlardı. Sağ kanatta ise rahmetli Aziz Köklü, daha sonraları Ankara Üniversitesi’nin uzun yıllar rektörlüğünü yapmış olan Necdet Serin, Fahir Armaoğlu, Suat Bilge, Erden Öney, Yahya

Tezel, rahmetli İlhan Öztrak, Feyyâz Gölcüklü, Bülent Daver yer alıyordu. Perşembe günleri saat 14.00'de toplanan Profesörler Kurulu bir bakıma küçük bir parlamento gibi işliyordu. Emekli olduktan sonra Boğaziçi Üniversitesi'nin nazik davetine uyarak hem bölüm hem de fakülte kurullarına katılma fırsatını buldum. O zaman başkentde Türk bürokrasisinin fidanlığını temsil eden SBF ile Anglosakson eğitim felsefesinin yolunu izleyen Boğaziçi arasındaki farkı daha iyi anladım. Birinde herkes kendini ülkenin kaderi, rejimin bekası, Atatürk'ün mirasının bekçisi olarak sayıyordu - bu solcular için olduğu kadar sağcılar için de geçerli idi. Solcular Atatürk'ün tam bağımsızlık görüşlerini anti-empyrializm doktrinine eklemliyerek Türkiye'nin dış/iç politika çizgisini değışmeden korumaya çalışırken, muhafazakâr kutup Atatürk'ün milliyetçilik fikirleri yardımı ile her liberal atılımın arkasında komünizm hayaletini yenineye çalışıyordu. İdeolojik kutuplaşma arttığı ölçüde anlamsız suçlamalar artıyordu. Önce Çin sonra Avrupa'ya sıçrayan "Kültürel Devrim" in yapıları sorgulama fikri çok geçmeden başta Birleşik Amerika ve onu takiben Avrupa'da 1968 kuşağını temsil eden öğrenci başkaldırısına yol açtı. Türkiye Mayıs 1968'de henüz bu oluşumlardan etkilenmemiştir. Bu sırada Ankara'da otuz kırk bin kadar seyircisi olan TRT deneme kanalı benimle birlikte iki öğrenciyi davet ederek bu olayları değerlendirmemizi istedi. Konuşma esnasında fikirlerle mikropların sınır tanımadıklarını söylemiş bulundum. Bu ifadem birkaç gün sonra TRT'de esaslı bir araştırmaya yol açtı, önce üniversite rektörlüğü daha sonra dekanlıktan benden ifade alınması talep edildi. Sözlerim "ihtilâle yeşil ışık yakan" türden bulunmuş. Ne ise ki TV etki alanının çok dar olması nedeni ile bu araştırma hevesi kısa bir süre sonra unutuldu. Fakat 1961 anayasasının getirmiş olduğu özgürlükler baştakileri huzursuz etmeğe başlamıştı.

Demirel her vesile ile bu anayasanın değişmesi gerektiğini ifade ediyordu. 1968 olayları Avrupa’da gençliğin ayaklanmasına yol açmıştı. Şu kadar ki Cohn-Bendit gibi “Asî gençlerin” ateşli nutukları, yerleşmiş siyasî partilere karşı çıkan Petra Kelly gibi militan çevrecilerin büyüleyici sloganlar etrafında kenetlenen gençlik grupçuklarının etkinlik alanı çok geçmeden sınırlı kalmasına karşın, Türkiye’de tam tersine yüksek öğrenim gençliği DEV-SOL türünden kimden desteklendiği bilinmeyen örgütlerce giderek tahrik ediliyordu. Bu ters gelişmenin kanımca en önemli nedeni Türk aydınlarının Batı’daki akranları gibi dünyadaki komünist partilerle sosyal demokrat partiler arasındaki keskin sınır çizgisine bakmaksızın kendilerini tümünden yoğun bir “toplumsal eleştiri”ye kaptırmaları ve sorunlara daha çok az gelişmişlikle Latin Amerika türü anti-emperyalizme dayalı mutlak bir bağımlılığa karşı direnişeye dayalı bir gözlükle bakmaları yatmaktadır. TBMM’nin çalışmalarını yetersiz gören “egemen çevreler” - bu çevrelerin içinde silâhli kuvvetlere mensub aktif ve emekli kimi önder kişiler de dahildi -, siyasal ortamı gerginleştiriyordu. Çağımız tarihçileri ile bugünlerde yayınlanan birçok politikacının anılarının ortaya koyduğu üzere o dönemin siyasal seçkinleri kestirme çözümler arıyordu. Siyasal kültürümüzde köklü duran bu “ulusal sabırsızlık” ne yazık ki Türk toplumuna çok pahalı mal olmuştu. 12 Mart’lar ve 12 Eylül’ler bu sabırsızlığın ürünleridir. 12 Mart olarak adlandırılan askerî müdahale - parlamento feshedilmeksizin partilerüstü bir hükümet getirilmişti - beni derinden etkilemişti. Oğlum Mustafa Kemal Ankara’da Ayşe Abla ilkokulunu bitirdikten sonra 1969/70 ders yılını izinli olarak Münih Üniversitesi’nin Siyaset Bilimi Fakültesi sayılan “Geschwister Scholl Institut” da konuk profesör olarak geçirmişt看. O yılın sonunda oğlumu Alpler’in eteklerinde bulunan Bavyera’nın Marquartstein

kasabasındaki Fen Gymnasium'da yatılı bıraktıktan sonra Türkiye'ye döndüm.

BYYO Müdürlüğü

SBF Kurulu 1970 sonbaharında beni kuruluşunda hayli emeğim geçen Basın Yayın Yüksek Okulu'nun müdürlüğüne seçmişti. Bu sıralarda Basın Yayın Yüksek Okulu'nun ayrı bir tüzel kişiliği olmasına karşın bütçesi ayrılmamıştı. Bitişik Siyamlı kardeşler gibi basın yayın hayatı için gazeteci, radyocu, TV'cu, halkla ilişkiler alanında uzman yetiştirmesi beklenen bu okulun tüm faaliyetleri, SBF dekanlığının bütçesinden ayrılacak olan ödeneklerle gerçekleştiriliyordu. Bu nedenle BYYO'nun müdürlük görevi kişinin özlemlerini gerçekleştirme olanağını tanıyan bir makamdan çok yetkisiz bir sorumluluklar yumağını temsil ediyordu. Yine de bazı yenilikler yapmaya kararlı idim. Bunlardan biri öğrencilere yönelik konferans ve film gösterileri idi. Basın balosunda dönemin sıkıyönetim generallerinin masasında da konuk olmuş olan Yılmaz Güney'le tanışarak kendisinden *Umut* filmini bizim BYYO'da göstermesini ve tanıtmasını rica etmiştim. Öğrenciler bu tür gösterilere çok rağbet ediyordu. Ancak ucunu bir türlü yakalayamadığım öğrenci örgütleri BYYO'nun kantininde faaliyet gösteriyor, okulun duvarlarını türlü çeşit devrim sloganları ile süslüyorlardı. Bu öğrenci liderlerden bazısını müdürlük odasına çağırıp polis olup olmadığını bilmeksizin sert uyarılara tâbi tutuyordum. SBF sorumlu şahısları ile yapılması gereken idarî toplantılar artıyordu. Dekan o sıralarda Prof. Dr. İlhan Unat'tı. Vazifesine olduğu kadar arkadaşlarına ve yetişmiş olduğu Mülkiye kurumuna bağlı, titiz temel hak ve hürriyetlere öncelik tanıyan bir hukukçu idi. Birçok konularda kendisine danışıyordum. Kendisi öğrenci ve daha sonra öğ-

retim üyesi arkadaşlarımız, örneğin Prof. Bahri Savcı tutuklandığı zaman tüm ilgili makamlara başvurup kendilerine yasanın öngördüğü tarafsız muamele görmeleri için çırpınıyordu. Bu arada Ankara Sıkıyönetim Komutanı general Semih Sancar'a da gittik. Heyetde Dekanımız, Yönetim Kurulu adına eski Millî Eğitim bakanlarından Prof. Fehmi Yavuz, A. Ü. Sosyal Merkez Müdürü Prof. Dr. Engin Göktan ve BYYO müdürü olarak ben vardım. Fehmi Bey komutandan gençlere karşı hoşgörölü ve müşfik olunmasını talep ediyordu, komutan ise tam tersine "Hayır, fesat olmalı, bunlar başka şeyden anlamazlar" deyip duruyordu. İki ayrı otorite anlayışı çarpışıyordu. Çeşitli olaylar nedeni ile yüksek sayıda öğrencimiz tutuklanıyordu, onların akıbetini öğrenmek için geç vakitlerde Ankara stadyumuna ya da Emniyet genel müdürlüğüne gitmek gerekiyordu. İlhan Bey her defasında benimle geliyordu. Olayların çizdiği çerçevenin yarattığı prizmadan eşit değerler taşıyan kişiler olduğumuzu anlıyordum. Daha az gerilimli zamanlarsa öğle yemeğinden sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde resmen "Seha L. Meray salonu", gayri resmî olarak ise "Çançan odası" olarak betimlenen üst kattaki büyücek bir odada kahvemizi içiyorduk. Burası Anglosakson üniversitelerinin şaşmaz "Senior Commonroom" una benziyordu, günün gazeteleri bulunuyordu. Odanın bir köşesinde "Satranççılar" derin hesaplarına dalmış bulunuyorlardı. Bunların başında Yavuz Sabuncu, Korkut Boratav, Tekin Akıllıoğlu, Orhan Türkay geliyordu. Onlar ayrı bir âlemdi. Geri kalanlar günün aktüel konularını tartışıyorlardı, aralarında Bülent Daver, İbrahim Kaplan, Necdet Serin gibi arkadaşlar genellikle alınan önlemleri gerekli bulurken, diğerleri dozu farklılaşan eleştirilerde bulunuyor ya da Kurthan Fişek, Cevat Geray, Can Hamamcı gibi arkadaşların naklettikleri fıkralarla gülüşüp eğleniyorlardı. Aslında "Mülkiye" sanıldığı kadar toptan

ilerici ya da günün deyimi ile “aşırı sol” değildi. Arkadaşlarımızın ideolojik yönelimleri çok sağlıklı bir biçimde gökkuşağına benzer bir dağılım gösteriyordu, Mülkiye’nin kamuoyundaki görüntüsünü perçinleyen faktör bu kurumu oluşturan değişik görüşlü kişileri değil, fakülte kurullarında aklı selimin ve hukuk devletinin gerektirdiği nötr kararları almak için yapılan çağrılardı.

12 Mart ve 12 Eylül’ler

Siyasal Bilgiler Fakültesi 12 Eylül 1990 tarihine kadar gerçekten “kamunun sesi” ni dile getiren nadir kurumlardan biri idi. Amerikalı sosyolog Richard Sennett’in deyimi ile “bu kurumun insanları demokrasiyi ayakta tutan en önemli öğelerden biri olan kamu işlerinden sorumluluk duymak, yurttaş olmak” hasletini henüz yitirmemişlerdi. Mülkiye bu niteliğini Türkiye’deki birçok kurumda olduğu gibi üçüncü askerî darbenin yarattığı ağır baskı nedeni ile kaybetti. Mesele sadece 12 Eylül 1980’den sonra birçok üniversitede en değerli bilim adamlarınının 1402 ile tasfiye edilmeleri değildi. Nitekim uzun yıllardan sonra sayısı kamu yönetiminde de tasfiyeye uğrayan devlet memurları ile birlikte binleri aşan “1402”ler bağlı buldukları kuruma dönme hakkına kavuşturuldular. Fakat Verlaine’nin dediği gibi o narin kâse bir kez kırılmaya, ufacık bir çatlak göstermeğe başlamasın... Haksızlıkları sineye çekip yeniden mesleğe şevkle bağlanarak bilimsel çalışmalara devam etme gücünü bulanlar olduğu kadar bu şevki tümünden yitirenler vardır. Nitekim Mülkiye’nin yetiştirmiş olduğu en değerli iktisatçılardan Tuncer Bulutay 1402’nin hışmına uğradıktan sonra bir daha aslâ kürsüsüne dönmek istemedi, tüm çağrı ve davetlere rağmen vakarla kendini evinde kitapları ile birlikte hapsetti. Aynı şekilde SBF’nin dekan yardımcılığını yürütmüş olan

Kurthan Fişek de basın hayatında kalmayı, Mete Tunçay ise tarih alanında dergi çıkarmayı yeğledi. Ancak bütün bu olaylar benim naklettiğim dönemden on yıl sonra cereyan etti. 12 Mart 1971 askerî darbesi acaip bir güç gösterisi simgeliyordu.. Bir yandan parlamento askıya alınmayıp, ülkenin yönetimi “partiler üstü tarafsız bir hükümete” emanet edilmişti. Daha sonraları DEV-SOL tarafından öldürülen Prof. Dr. Nihat Erim’in kurmuş olduğu hükümette başbakan yardımcısı olarak görev yapan Atilla Karaosmanoğlu ve onbir arkadaşı altı ay sonra bir protesto bildirisi ile görevlerinden ayrılmışlardı. Öte yandan 12 Mart 1971’i izleyen gün ve aylarda çok yüksek sayıda öğrenci, öğretim üyesi, aydın tutuklanmış, gereksiz işkencelere tâbi tutulmuştu. İlhan Selçuk ve Uğur Mumcu gibi Türk basınının altın kalemelerine ne gibi insan haklarına aykırı işlemler yapıldığını öğrenmek isteyenlerin, “Ziverbey köşkü” ile ilgili anılarını okumaları gerekmektedir. 12 Mart 1971 muhtırasını veren komutanlar hem otoriter yöntemler hem de sözde demokratik yöntemlerle kendilerince raydan çıkmış Türk demokrasisini yeniden yerine oturtmak istemişlerdir. Oysa 12 Eylül 1980’de durum çok farklı olmuştu, amaç güçlü devlet uğruna fikir odakları kurutmak, siyasal yaşamı tümenden tek boyutlu bir çapa indirmektir.

Yeni bir soyadı: Abadan-Unat...

Dönelim 11 Mart 1971 ve onu izleyen aylara. Kısaca belirtmeğe çalıştığım üniversite sorunları nedeni ile o sırada SBF Dekanı olan Prof. Dr. İlhan Unat’la sık sık yetkili makamlara gitme zorunluluğu doğdu. Birbirimizi 1952’den beri tanıyorduk. Kötü ve acı bir rastlantı sonucu 1967 yılında önce İlhan çok sevdiği eşi rahmetli Dr. Bedia Unat’ı Bey’in kanserinden, altı ay sonra ise ben çok sevdiğim hayat arka-

daşım Yavuz Abadan'ı akciğer kanserinden kaybettik. Oğlum Mustafa Kemal ve İlhan Bey'in kızı Oya o yıl dokuz yaşlarına yeni girmişlerdi, Ayşe Unat ise henüz ortaokula başlamıştı. Bu yavrular için güç bir çocukluk başlamıştı. İlhan müşfik bir baba olarak bu acı kaybı izleyen yılları hep çocukları ile geçirmişti. Ben ise Mustafa Kemal ilkokulu bitirince bir yıllığına Almanya'ya gitme şıkkını seçtim. Mustafa Kemal hemen hemen hiç Almanca bilmediği halde Alp-ler'in eteklerinde bulunan Marquartstein Doğa Bilimleri Gymnasium'una yazdırmıştım. Çocuk bu yabancı çevrede yatılı öğrenci olarak bu dilin güçlükleri ile boğuşmaya başlarken, bir yandan da mektuplaşma yolu ile Türkçe bilgilerini geliştirmeye çalışıyordu. Oğlumu belki de gereğinden daha erken bir yaşta bağımsız olmayı, yaşamın güçlükleriyle kendi başına çözüm bulmaya alıştırmak istiyordum. Alman dostlarıma tercihimin şöyle açıklamıştım: "Oğlumu doğduğu ülkesine bağlı, çağdaş bilgilerle donatılmış bir dünya yurttaşı olarak yetiştirmek istiyorum!" Mustafa Kemal bugün dünyanın çeşitli kıtalarında modern mimarînin çizgilerini yansıtan tasarımlar üreten bir mimar oldu. Böylece küreselleşme olgusu bir açıdan ailemizi de etkiledi.

İlhan Bey'le kısa süren bir "sempati" arkadaşlığı sonucu yeniden bir aile kurabileceğimize karar verdik. Böylece 31 Ocak 1972'de, o dönemde Ankara'da herkese mutlu bir yuva vaad eden nikâh memuru rahmetli Müçteba Bey'in karşısına çıktık. O karlı günün tek tanıkları yarım yüzyıllık arkadaşım Mübeccel ile çok değer verdiğim eşi Dr. İbrahim Kıray'la İlhan'ın çok sevdiği meslekdaşı Prof. Dr. Cahit Talas'la eşi olmuştur. İlhan'ın bana düğün hediyesi bilimsel kariyerim boyunca onurla taşıdığım ilk soyadım olan "Abadan"ı muhafaza etme hakkı olmuştur. Böylece "Abadan-Unat" oldum. Batı ülkelerinde çok yaygın olan çifte soyadını Türkiye'de kabul ettirmek hayli güç oldu, yasalar buna günümüzde de engel-

dir. Oysa yayın hayatına belli bir soyadı ile giren kişinin bu adı sürdürmek istemesi son derece doğal bir istektir. Böylece tüm yazı ve kitaplarımda çift soyadım yer aldığı halde nüfusumda soyadım olarak sadece “Unat” yazılıdır.

Sıkıyönetim makamları o dönemin sorumlu üniversite yöneticisi bulunan bizlere karşı oldukça sert bir tavır takınmışlardı. Evlenmeden kısa bir süre önce her ikimize Ankara Sıkıyönetim Komutanlığından “Bilginize başvurmak” gerekçesi ile 1 Şubat 1972 tarihli birer davet mektubu gelmişti. Nikâh hazırlıklarımızı sürdürürken bu ifadeleri daha önceden verip veremeyeceğimizi sorduğumuzda, net ve kesin bir red yanıtı ile karşılaşmıştık. Böylece nikâh kıyılan 31 Ocak 1972 Pazartesi günün ertesi sabahı, yoğun bir kar altında, taksilerin işlemediği bir günde, komşumuz Vildan hanımın Volkswagen’in sağladığı teknik yardımı ile Mamak’a vardık. Önce benim ifademe başvuruldu. Suçlama, neden öğrencileri evimde kabul etmemdi. Sorgu yapan subaylara geceleri sokağa çıkma alışkanlığım olmadığını, öğrencilerimle kamuoyu yoklamalarına ilişkin anketlerin hazırlıklarını yaptığımı açıkladım. Subaylar ifadem sırasında aralarında sohbet edip, şu tür konuşmalara yer veriyorlardı: “Sence Türkiye’yi kim yönetiyor, hükümet mi yoksa Koç mu?” sonra dönüp bana da aynı soruyu yöneltiyorlardı. Ifademe eklenecek yeni unsurların bulunmadığını saptadıktan sonra beni şu sözlerle dışarı çıkarttılar: “Oğlunuzun Almanya’da Bavyera’nın bir yatılı okulunda bulunduğunu biliyoruz. Bugünlük bu ifade ile yetiniyoruz, evinize dönebilirsiniz!” O gün balayı yolculuğuma çıkacağımızı da biliyorlardı, fakat bilmemeyi yeğlediler. Dosyama baktım, oldukça kabarıktı! Sıra eşim Prof. Dr. İlhan Unat’a gelmişti. Ona da dekan sıfatıyla neden SBF salonunu Mihri Belli gibi şahsiyetlere tahsis ettiğini sorduklarında, İlhan bu salonun herkese, bu arada Alparslan Türkeş’e de açık tutulduğunu

belirtmiş. O da bana söylenenlere benzer sözlerle serbest bırakılmıştı. İşte yeni hayatımıza bu koşullar altında başladık. Bereket versin Ankara'da bulunan kızlarımız ve uzaktaki oğlumuzun kutlamaları bizi çabucak daha sevimli bir ortama ulaştırabilmiştir.

Siyasal Bilgiler Fakültesi o yıllarda hem "eleştirel kamuoyunun sesi"ni temsil ediyor, hem de gazete başlıklarının sürekli konuğu olmakta devam ediyordu. SBF'nin Mümtaz Soysal'ı dekan seçmesi, üzerinden kısa bir süre sonra SBF dekanının "tahrik edici" bir Anayasa kitabı yazmış olması ithamı ile Fakülte odasında tevkif edilmesi sık sık rastlanan olaylar değildi elbet... Hâlâ Mümtaz'ın Fakülte'deki merdivenlerden polisle birlikte indiğini ve siyah bir arabaya bindirilerek uzaklaştığını görür gibiyim. 12 Mart yönetimi tüm hışmı ile "komünizan" aydınlarına karşı darbeler indirmekle meşguldü. Başbakan yardımcısı Sadi Koçaş "Onları balyozla temizleyeceğiz" türünden beyanatlar veriyordu. 1973/74 ders yılında City University of New York'a bağlı Brooklyn College'de iki sömestr ders vermek üzere bir davet almış bulunuyordum. Fakülte kurulundan izin alıp alamıyacağım belli değildi. İzin nihayet çıktı. Üç çocuğa uygun okullar bulmak için sayısız mektuplar yazıldı, nihayet herkese bir yer bulundu. Fakülte'deki dersleri âyarlamak, sınavlar yapmak için geceyi gündüze kattım. Nihayet ailece Almanların deyimi ile "büyük göletin karşı kıyısı"na ulaştık. Dünyanın tüm milletlerinden temsilcilerin bulunduğu, bu anlamda dünyada en katıksız çokkültürlü bir kent sayılan New York'taki yaşamımız başlamıştı.

Kıbrıs Harekâtı

1974 yazında dönüşümüz Kıbrıs'taki Barış Harekâtı'na rastladı. Yurdumuza yaklaştıkça - Almanya'dan bize onyediy yıl

hizmet edecek olan elden dūşme bir Peugeot getiriyordum -heyecanım artıyordu. Bu zorunlu ve kaçınılmaz askerî müdahale kısa bir süre içinde iki cemaate de hayat hakkı veren bir uzlaşma ile sonuçlanabilecek midir? Korkum bu işin uzaması idi. Aklıma ünlü Fransız düşünür Alexis de Tocqueville'in bir cümlesi takılmıştı: "C'est le provisoire qui dure!" (Sürekli olan geçici çözümlerdir). Nitekim arada yirmi bir yıl geçmesine karşın iki komşu devlet bu güzelim Akdeniz'in nimetlerini barış içinde paylaşacak yerde çeşitli nedenlerle hep çatışmalı, gergin ilişkiler içinde bulunmaktadır. Türkiye'yi bıraktığımızdan çok farklı bulduk. 1973'te yapılan genel seçimler sonucu ülkede CHP/MSP koalisyonu işbaşına gelmişti, Haziran 1974'de çıkarılan bir genel af sayesinde haksız suçlamalar sonucu cezaevine giren Sadun Aren gibi yakın dost ve meslekdaşlarımız yeniden sivil yaşama döndüler. Kıbrıs'a yapılan müdahaleyi koalisyona giren her iki ortak değerlendirmeye çalıştılar. Hiç unutmam: Eylül 1974 ortalarında vaktile SBF'de en yaşlı hoca diyerek Yavuz'a tahsis edilen - daha sonraları ise SBF Fakülte sekreterliğince el konulan - odamda çalışırken, kürsü mensubumuz Doç. Dr. Ahmet N. Yücekök girdi. Parlamantonun yakında kendini feshedeceğini, CHP'nin ise daha önce koalisyonundan çekileceğini, erken seçimlerin tasarlandığını aktardı. Ben bu planları gerçek dışı bulmuştum. Deneyimler bana şunu öğretmişti: hiçbir parlamento, nedenler ne kadar ikna edici olursa olsun kendini yasaların öngördüğü süreden en çok bir yıl öncesinden daha erken bir tarihte feshetmez. Zira politika son yıllarda çok pahalı bir hobi haline gelmişti, bu uğurda yapılan masrafların amorti edilmesi ise en az üç dört yıl istiyordu. Nitekim dediğim çıktı: CHP/MSP koalisyonu bozuldu, fakat TBMM kendini feshetmedi ve bizler bir dizi Millî Cephe hükümetlerle yaşamağa başladık.

Derslerde yoğunluğu giderek artan bir ideolojik kutuplaşmanın ağırlığını duymaya başlamıştım. O sıralarda henüz günümüzde olduğu gibi “resmî ideoloji” türünden kalıp cümlelerle genç Cumhuriyetimiz eleştirilmiyordu, ancak belli kişiler bu arada İsmet İnönü hedef seçilmişti. Kimi yazarlara göre İsmet Paşa Türkiye’yi İkinci Dünya Savaşı’na sokmamakla ulusun “erkekliğini” yitirmesine neden olmuştu. Bu türlü yorumların tuzak sorular olduğunu farketmekte gecikmedim, yine de çocukları ürkütmeden diyalogu sürdürme kararındayım, ta ki günün birinde kapının dışından kulağıma şu tür bir haykırış gelinceye kadar: “İçerde ne duruyorsunuz, bu kadını dinlemeyin, anlattıkları kafa karıştırıyor!” Meğer o sıralarda herkes bir tür Marksizm ya da faşizm teorisini iyice anlama peşinde idi. Böylece kimisi merdiven altında Arnavutluk’daki Enver Hoca’nın yorumladığı Mao’nun küçük kırmızı kitabını anlamaya çalışıyor, kimisi Hitler’e de ilham kaynağı olan Chamberlain’in beyaz ırkın üstünlüğü konusundaki teorilerini izlemeye çalışıyordu. 1966’da kurma olanağını bulduğum Siyasal Davranış kürsüsünün programına dahil olan Siyaset Sosyolojisi, Siyasî Partiler, Seçim Sistemleri, Kamuoyu gibi derslerin dışında zamanımı iki konu üzerinde yoğunlaştırmıştım. Bunlardan biri uluslararası göç ve Türkiye’nin dış göç süreci, diğeri 1968 kuşağının toplumsal konuları yeniden sorgularken Feminizme vermiş olduğu yeni soluk. Sonuncu konunun başta Birleşmiş Milletler ve UNESCO olmak üzere çeşitli uluslararası kuruluşlarca ele alınması bu alanda yeni akademik çalışmaların başlangıcını oluşturmuştur.

Kadın araştırmaları ve Feminizm

Kısaca “Women Studies” (Kadın Araştırmaları) adı verilme-ye başlanan bu konuya ilişkin sorular ilk defa 1962 yılında

Yavuz'la beraber Berlin'de bulunduğumuz sırada belirmişti. O bahar sömestrinde Birleşik Amerika'da kadın konusunda toplu bir eser hazırlayan R. Patai adlı bir sosyal bilimcinin isteği üzerine Türk kadınları konusunda bir bahis yazdım. Daha sonraları bu bahsi genişleterek SBF yayını ve İngilizce olarak *Turkish Women and Social Change* başlığı ile ince bir kitap halinde yayınladım. Göç konusuna benzer şekilde bu konu da zaman içinde önem kazandı. Birleşmiş Milletler kadının statüsü ile ilgili çalışmalarını yaparken hukuk alanında yapılan reform ve düzeltmelerin yetersiz olduğunu çok geçmeden farkettiler. 1973 yazında o zamanlarda Birleşmiş Milletler genel sekreter yardımcılarında olan Finlandiyalı kadın hukukçu H. Sipila İstanbul'da "Aile planlaması ve kadının statüsü" konusunda uluslararası bir seminer düzenlemişti. Gelişmekte olan ülkelerin sırtındaki en büyük kamburun üstesinden gelemedikleri hızlı nüfus artışının olduğu gerçeği daha o günlerde olanca çıplaklığı ile ortaya çıkmıştı. Ne var ki o zaman tartışılan gebeliği önleyici yöntem ve usullerin yaygınlaştırılması ve ona bağlı yapılması gereken hukukî düzenlemeler (örn. kürtajın serbest bırakılması, aile planlamasının kurumlaşarak yaygınlaştırılması) bu alanda en çok etkilenen ülkelerde gerçekleştirilemedi. Seminerdeki tartışmalar bu konuya karşı merakımı arttırdı. Neo-Feminizm tartışmalarının Türk kamuoyunda kök salmasından çok önce kafamı kurcalayan sorular hep şunlar olmuştur: Atatürk'ün 1924'de gerçekleştirmiş olduğu Eğitim Birliği (Tevhidi Tedrisat) ve Hilâfetin lağvı yolu ile yerleştirilmeğe çalıştığı laiklik, daha sonra 1926'da kabul edilen İsviçre'den alınma Türk Medenî Kanunu, Türk kadınına yüzyıllardan beri özlemiş olduğu yeni bir statü getiren hukuk düzeni aslında sadece kentli orta ve üst tabaka kadınlarına yar olabilmiştir. Bu tez doğru mudur, doğru ise neden, değilse neden? Bu ve benzer sorular beni her vesile

ile yeniden kadın sorununu sorgulamaya doğru itmiştir. Bu arada 1975’de Birleşmiş Milletler, Kadının On Yılı’nı ilân edip Mexico City’de ilk defa olarak bir UN Dünya Kadın Konferansı düzenlemiştir. Bu konferansta Türkiye’yi Prof. Dr. Emel Doğramacı, Nilüfer Yalçın başta olmak üzere bir grubun Türk meslek kadını temsil etmiştir. Ancak bu temsilciler On Yıl için öngörülen ilk hedefler ve stratejiler konusunda Türk kamuoyunu aydınlatma gereğini duymamışlardır. Ben bu önemli gelişmelerin kapsam ve çapı konusunda ilk defa 1977 Haziran ayında Birleşik Amerika’nın Massachusetts eyaletinde bulunan ünlü Wellsley kolejinde haberdar oldum. O yılın Haziran ayında Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Psikoloji doçentlerinden Deniz Kandiyoti ile birlikte “Kadın ve Gelişme” konusu etrafında yapılmış olan bu konferansa katıldım. Sunduğum tebliğ “Göçmen işçi kadınların özgürleşme ve sözde özgürleşme sorunları” hayli ilgi uyandırmıştı. Bu makalemde dış göç sürecinin hangi alanlarda Türk göçmen kadınına göreli bir serbestî ve bağımsızlık getirdiğini, göç sürecinde aşırı tüketimin sosyal devingenlik açısından nasıl bir rol oynadığını belirlemeye çalışmıştım. Wellseley’deki konferansı takiben sırf gelişmekte olan ülkelere özgü olmak üzere Afrika, Asya, Latin Amerika temsilcilerinden oluşan grubumuz Wisconsin eyaletinin Milwaukee kentine taşındı. Orada güçlü bir ekonomik konuma sahip olan Johnson ve Johnson firmasının konukları olarak tüm günümüzü Amerika’nın çok ünlü bir mimarı olan Frank Loyld Wright’in inşa etmiş olduğu bir villasında tartışarak geçirdik. Mimarlık alanında kuşkusuz çevrecilik bilincini yerleştiren Wright’in tüm yapılarında olduğu gibi bu ev adeta toprak, kaya, orman özetle doğa ile birleşmiş gibidir. F. L. Wright’in hemen tüm binalarında olduğu gibi koruma altına alınan bu bina Johnson ve Johnson şirketince satın alınmış. Kullanım amacı ulusal ve uluslararası kon-

feranslarda - barınmaksızın - katılınacılara güzel ve uyumlu bir ortam içinde fikir teatisinde bulunma olanağını sağlamaktır. Wellesley/Milwaukee toplantıları bende köklü yankılar uyandırmıştır. Dünyamızda giderek önem kazanan kadının statüsü ve hakları konusunda yapılan uluslararası çalışmaları Türk kamuoyuna tanıtma kararını verdim. Böylece dönemin Kültür bakanı eski öğrencim ve çok değer verdiğim meslekdaşım Ahmet Taner Kışlalı'nın da yardımı ile 19 - 22 Mayıs 1978 tarihleri arasında İstanbul'da Yeniköy'de Sait Halim Paşa yalısına bitişik Turizm Bakanlığı'na bağlı otelde "Türk Toplumunda Kadın" konulu konferansı düzenledik. (Ne yazık ki o tarihten bu yana Boğaziçi'nde eşsiz bir konuma sahip olan ve konferansa katılanların barındıkları otel yıktırıldı, tartışmaların yapıldığı Sait Halim Paşa Konağı'nın tarihî salonları ise kül olup gitti...) Konferansa yurtdışından iki konuşmacı çağrılmıştı, bunlardan ikisi, *Çarşafın Ötesinde (Beyond the Veil)* adlı kitabı ile dünya çapında bir üne kavuşan Fas'lı sosyolog Fatma Mernissi ile Hindistan'da Yeni Delhi'de Kadın Sorunları Araştırma Merkezi'nin başında bulunan sosyal bilimci Vina Mazumdar'dı. Her iki konuğumuzla *Milliyet* gazetesi yazarlarından Ali Gevgilili ayrıntılı bir mülâkat yapmıştı. Konferansımız hayli ilgi uyandırdı, bu arada tartışmaları elektriklendiren iki katılımcı daha belirdi: biri 1980'den sonra yurtdışına gidip İsviçre'de Zürih'te bir kitabevi sahibi ve *Paganlık, Musevîlik, Hıristiyanlık: Laiklik* kitabı ile Avrupa kamuoyunda yankı uyandırmış olan köklü Marksistlerden Aytunç Altındal, diğeri İslâm köktendincileri arasında öncü bir rol üstlenmiş olan Şule hanımdı. Birincisi kadın erkek eşitliğinin ancak sosyalist devrimin zafere ulaşması ile sağlanabileceğini, ikincisi ise kadın erkek eşitliğinin İslâm'ın özünde yer almadığını belirtmeğe çalışmışlardır. Konferansa son derece ilginç, tümü kadın araştırmacılar tarafından hazırlanmış,

Türkiye odaklı ondört tebliğ sunulmuştu. Bunları daha sonra *Türk Toplumunda Kadın* başlığı altında kitap halinde derleyip yayınlama fırsatını buldum. Kapağında bugün Almanya'da çok saygın bir mevkiye ulaşmış bulunan ressam Mehmet Güler'in bir kompozisyonu bulunan birinci baskı çok geçmeden tükendi. Kısa bir süre sonra bu defa Türkiye'nin çok tanınmış kadın ressamlarından Oya Katoğlu'nun bir resmi bulunan ikinci baskı çıktı. Bu kitap Hollanda'nın çok eski bir yayınevi olan E. J. Brill tarafından *Women in Turkish Society* başlığı ile 1981'de İngilizce olarak, Yıldırım Dağyeli'nin Frankfurt'da kurmuş olduğu yayınevi tarafından *Die Frau in der türkischen Gesellschaft* Almanca olarak çıktı. Bu derlemem bugüne kadar Türk kadınının toplumsal konumu ve sorunlarına ilişkin en kapsamlı kitap olmuştur. Bir bakıma klasikler arasına girmiştir. Bu değerlendirmenin genç Türk kadın sosyal bilimcilerden Doç. Dr. Yeşim Arat tarafından da *New Perspective on Turkey* adlı dergide yayınladığı bir makalesinde ileri sürüldüğünü görmek beni çok sevindirmiştir. Bu vesile ile bir küçük tartışmaya girişmek zorunluluğunu duyuyorum: son zamanlarda Nilüfer Göle'nin *Mahrem/Modern* ve Aynur İlyasoğlu'nun *Örtülü Kimlik* kitaplarında ileri sürülen, aslında daha önce Şirin Tekeli tarafından da ısrarla savunulan bir görüş hâkimdir. Buna göre Türkiye'de yeni feminizm ilk defa olarak yaygın bir bilinçlenme sonucu olarak 1980'den sonra ortaya çıkmıştır. Askerî müdahale siyasal yaşamı tümünden bir depolitizasyon sürecine tâbi tutarken kadınların siyasete karşı değilse de kendi sorunlarına karşı ilgi beslemeleri bu döneme rastlamaktadır. Başka bir deyimle yaygın depolitizasyon süreci dolaylı yoldan kadın sorununu Türk kamuoyunun gündemine getirmiştir. Ayrıca bu gelişme nedeni ile kadın sorununun algılanışı Mustafa Kemal'in gerçekleştirmiş olduğu reformların yorumu biçiminde değil, bireysel planda

ortaya çıkmıştır. Şirin Tekeli bu görüşünü özellikle *Kadın Bakış Açısından 1980'ler Türkiye'sinde Kadın* adlı kitabında şöyle açıklamaktadır: “Feminizm 1980 askerî darbesinin bütün siyasî kuruluşlara, bu arada özellikle Marxist sola indirdiği darbenin ardından gündeme gelebildi... İlk feminist bilinç yükseltme gruplarının olduğu 1982 başına geri bakıldığında, feminist hareketin, 1980 askerî darbesine karşı oluşan demokratik muhalefetin ilk, hattâ öncü hareketi olduğu, toplumun demokratikleşme arayışında temel bir işlev gördüğü savunulabilir.” (Sh. 22). Kendisini bu bakımdan destekleyenler arasında antropolog Nükhet Sirman, ABD'de akademik kariyerini sürdüren Zehra F. Arat da bulunmaktadır. Ben bu görüşü paylaşamıyorum, zira Atatürk'ün 1926'da gerçekleştirmiş olduğu Medenî Kanun reformundan bu yana birçok vesilelerle Türk kadınının yasal düzenlemelerle ulaşması gereken yere varmadığı ileri sürülmüştür. 1978 Mayıs ayında İstanbul'da toplanan konferansta tebliğ sunan tüm konuşmacılar kadın hakları devriminin eksikleri üzerinde dikkati çekmiş, bu kazanımların giderek güçlenen bir kadın seçkinleri grubunun dışında Anadolu kadınlarını etki alanı içine çekemediğini saptamıştı. Kaldı ki hiçbir toplumsal olgu belli bir tarihte, örneğin 12 Eylül 1980'de başlatılamaz. Bunun elbette bir başlangıcı vardır, ancak bu başlangıç belli bir olayla bağlantılı kılınmadığı gibi bu trendi sırf iç dinamiklere bağlamak da yersizdir. Eğer 1980'den bu yana Türkiye'de kadın sorunu kamuoyunun gündemine girmişse, son yıllarda teknik terim olarak “ulusal mekanizma” şeklinde betimlenen kadın politikaları gütmeye özgü kamu yönetimi kurumları kurulmuşsa, Türk seçmeni ve siyasî partileri bir kadın başbakanını yadırgamaksızın karşılayabilmişse, bunun nedenini sadece 1980'den sonra İstanbul'da kadına yönelik şiddeti protesto etmek üzere bir “mor iğneler” kampanyası açmış olan Mor

Çatı Vakfı'nın çalışmaları ya da Kadın Kütüphanesi'nin varlığı ile açıklamaya imkân yoktur. Soruna sosyolojik açıdan bakıldığında Türkiye'nin önemli bir dönüşüm yaşamış olduğu 60'lı, 70'li yıllar beraberinde sayıları giderek artan yüksek eğitim görmüş, meslek hayatına girmiş genç kadınlar getirmiştir. Bu kadınlar elbette yasal ve fiili durumlarını tartışacaklardı. Buna bir de uluslararası platformda ağırlığı giderek artan nüfus-istihdam-kadın emeği-automation türü girift etkenler katılırsa, kadın sorununun neden diğer İslâm ülkelerine benzer, belki onlardan daha yoğun şekilde ortaya çıktığı daha kolay anlaşılacaktır.

Ayrıca şunu unutmamak gerekir: uluslararası platformda tartışılan kadın sorunu her fırsatta barış arayışı ile birlikte ele alınmaktadır. Oysa Türkiye'de yoğunluğu giderek artan etnik çatışma eksenini etrafında güçlenen askerî harekât ve bunun sonucunda yitirilen gençler konusunda Türk feministlerin özel bir ilgi gösterdikleri ileri sürülemez. Son yıllarda Türk feministlerin en fazla üzerinde durdukları konular kamu ve özel alanda kadına karşı yöneltilen şiddet ile Kemalist devrimlerin dayatmacı karakteri. Dolayısıyla aslında kadına daha geniş çerçeveli bir özgürlük çemberinin kurulması gereği yerine Türk feministleri vicdan özgürlüğünü demokratik hakların içinde özel bir konuma kavuşturmak suretile İslâmcı kadın hareketine omuz vermeyi yeğlemişlerdir. 1978'den bu yana Avrupa Konseyinin Kadın/Erkek Eşitliği ile ilgili çeşitli uzmanlar komitelerinde yaptığım çalışmalar her ülkedeki kadın hareketlerinin iç ve dış dinamiklerden hemen hemen aynı oranda etkilendiğini göstermiştir.

Tanınmış Amerikalı yazar Susan Fallaci'nin büyük yankı uyandırmış olan *Backlash (Geri Tepki)* adlı yapıtında belirtildiği üzere günümüze dek tarih hangi dönemde kadınlara kişiliklerini kazanma, ekonomik ve sosyal yaşamda eşit ola-

naklar sunmuşsa erkek egemen toplumun iktidar sahipleri bu amaç ve hedefleri gözden düşürmek için yasalar, medya ve sözcülerini seferber etmişlerdir. En yüksek bir devingenliğe sahip Amerikan toplumu anlamlı bir gerileme ile karşı karşıya bulunuyorsa, günümüze kadar gerçek bir sivil toplum yapısına kavuşmamış olan Türkiye’de siyasal alanda kadınlara tüm kapılarını kapatan bir partinin neden en fazla kadınlarca desteklendiğine şaşmamak gerekir. Öyle olmakla beraber militan İslâm’ı benimseyen kadınları eşitlik ve özgürlük gibi evrensel değerleri bu topluma kazandırmak isteyen Kemalist reformu izleyen kadınlara kıyasla daha çağdaş ve gerçek kimliklere kavuşmuş yurttaş olarak sayan görüş giderek yaygınlık kazanmaktadır. Günümüz Türk toplumunun içinde bulunduğu önemli çelişkilerinden biri işte bu alanda ortaya çıkmaktadır. Bu çelişkinin özünde günümüzde olağanüstü önem kazanan bireyciliğin yattığı söylenebilir.

Çankaya’dan bir öneri: Kontenjan senatörlüğü

1978 yazı beni sadece modern feminizmin değişik yorumları ile meşgul etmedi. O yaz oğlum Mustafa Kemal ABD’de Cornell Üniversitesi’nde okuduğu Mimarlık Fakültesi’nin birinci sınıfını geçtikten sonra İstanbul’a gelip kendi girişimi ile bir mimarlık bürosunda grafikçi olarak iş bulmuştu. Kızlarımızla birlikte tatili önce İstanbul’da daha sonraları Şile’de geçiriyorduk. Bir akşam üzeri, Şile’nin ünlü fenerinin yakınında geniş bir platformu oluşturan kayalıklar üzerinde eşimle birlikte güneşin batışını seyredirken bir polisin saygı ile yaklaşıp kaymakam beyin beni görmek istediğini bildirdi. Ürktüm, aceba ne olmuştu? Oysa haber olumsuz değil, aksine sevindirici sayılması gereken bir mutaba-

kat arayışı idi. Cumhurbaşkanlığı genel sekreteri daha sonraları dışişleri bakanlığı da yapacak olan diplomatlarımızdan Haluk Bayülken devlet başkanı rahmetli amiral Fahri Korutürk adına benim “Kontenjan senatörlüğü” görevini kabul edip etmiyeceğimi soruyordu. 1961 Türk Anayasası İtalyan temel kanunundan esinlenerek devlet başkanlığına özel bir yetki tanımıştı. Esas itibarile seçimle gelen yüzelli kişilik ikinci meclis olan Senatoya kendi takdirine bağlı olarak onbeş kişilik bir kontenjan grubu tayin etmek. Ben işte bu “partisiz ve bağlantısız” gruba önerilmiştim. Bu tercihte hangi saiklerin rol oynadığını bugün de bilmemekle beraber sanırım yukarda kısaca özetlemeye çalıştığım kadın sorunsalını bilimsel yoldan çözümleme çabam yatsa gerek. Onur verici saydığım bu öneriyi reddetmek için bir neden görmedim. Yanılınyorsam 20 Ağustos 1978 akşam üzeri, güneşin batışının gökyüzünü renklendirdiği bir gurup karşısında verdiğim bu kararlar kendimi birdenbire siyasetin teorik alanı yerine, pratiğinde buldum. Parlamenter olarak edindiğim izlenimlerim bundan sonraki bahsin konusu olacaktır. Burada iki yıllık bir aradan sonra yaş haddinden emekli olduğum 1989 yılının Eylül ayına kadar SBF’deki çalışmalarımı Boğaziçi Üniversitesi’ndeki izlenimlerimi aktarmak istiyorum.

1980’den sonra Siyasal Bilgiler Fakültesi

Parlamentodaki görevim anayasanın öngördüğü altı yıl yerine tamı tamına iki yıl sürdü. Sevdiğim, alıştığım üniversite yaşamına sandığımdan daha erken dönecektim. Ne var ki seçim yasasının parlamentoda görev yapmış olan kamu yönetim görevlilerine otomatik bir dönüş hakkı tanımakla birlikte 12 Eylül 1980’deki askerî müdahaleyi izleyen aylarda bu yeniden dönüş hiç te kolay olmadı. Zira akademik

kariyerin kademelerine hangi yolla yükseltilmişse aynı yolun izlenmesi öngörülüyordu. Profesörlüğe üçlü kararname - Üniversite rektörlüğü, Millî Eğitim Bakanlığı ve Cumhurbaşkanlığının onayı anlamına - ile gelindiğine göre dönüş yönteminin de böyle olması gerekiyordu. Dolayısıyla kürsü ve meslekdaşım eski Kültür bakanı Doç. Dr. Ahmet Taner Kışlalı SBF/BYYO (Siyasal Bilgiler Fakültesi/Basın Yayın Yüksek Okulu)'na Profesörler Kurulu kararı ile döndüğü halde bende izlenmesi gereken usul çok daha karmaşıktı. Bu arada dostlarımla birlikte beni sevmeyenler de eksik olmadığı için hakkımda "sevimli" raporlar düzenleyenler de ortaya çıkmakta gecikmediler. Bu rapor sahibi- bana nakle edildiğine göre- başlıca kusur olarak gözü yaşlı olmamı, Türkçe'yi düzgün bilmememi ileri sürdüğü gibi üniversite senatosundan profesörlük unvanının geri alınmasını dahi talep etmişti. Allaha ki garımlamakta her zaman çok özgür olan ülkemizde insanlar başkalarının haysiyeti ile kolayca oynıyabildikleri halde zaman zaman gerçek galebe çalıp kişiyi sadece bir süre üzmele kalıyor, yeter ki o kişi azimli olup mücadele etmesini göze alsın... Ben de hakkımda "türlü çeşit" iddialar ortaya atan kimse ile uğraşacak yerde özellikle farklı disiplinlere mensup senato üyelerine kendimi tanıtmaya başladım. Sonuç: geri dönüşüm SBF profesörler kurulundan kritik bir oy çokluğu, senatoda ise ezici bir oy çokluğu ile geçmişti. Mayıs 1981'de sevdiğim kürsüme dönebildim. Şu kadar ki 12 Eylül ile birlikte gelen yeniden örgütlenme nedeni ile vaktile Yavuz'la birlikte paylaştığım, SBF'nin birinci katında, dekanlığa yakın, penceresinin önünde kocaman bir ağaç olan geniş odam fakülte sekreterinin halı ile döşenmiş lüks bir "makam odası" haline gelmişti. Bana sadece en alt katta, öğrenci tuvaletlerine bitişik bir odacık kalmıştı. Ne zarar var, ben o gün de bugün de olduğu gibi bu mesleğin âşığı olarak yaşamımda ye-

ni bir sahife açmaktan mutlu idim! 1981/82 ders yılında sadece Siyaset Sosyolojisi dersini vermekle yetinmedim, doktora programına dış ülkelerde yıllardan beri bağımsız bir disiplin haline gelmiş “Kadın Araştırmaları - Women Studies” ilgi alanına giren çeşitli dersler vermeye de başladım: Kadın ve Siyaset, Kadın ve Gelişme, Kadın Sorunları ve Kamu Yönetimi, Feminizm kuramları gibi. Lisansüstü öğrencilerim hem çoğalmış, hem de sevimlileşmişti. Ders odamı uluslararası bir profil çizen gençler doldurmaya başladı. Bunlar arasında başındaki kırmızı bereyi eğik bir biçimde taşıyan ve onu derste bile çıkartmayan, bembeyaz dişlerinin süslediği yüzünde gülümsemesi eksik olmayan Nijeryalı, daha sonraları Çin Halk Cumhuriyeti’nin Ankara büyükelçiliğinde basın ataşeliğinde görev alan, Türk kökenli olmamakla beraber Türkçe’yi çok iyi konuşan ve Türkçe nüktelerin anlamını dahi çözümleyebilen Çinli, Humeyni İran’ından kaçıp Türkiye’de feyiz arayan İranlılarla Israilliler tartışmaya öz ve renk katan yabancı öğrencilerim ilk aklıma gelenlerdir. Fakat iş bununla kalmadı: öğretmen yaşlandıkça kendisini çağdaş düşünceye ulaştırıran yetenekli öğrencileri ile çabucak dost olur, arkadaş olur, onun taze bilgilerinden yararlanır. Bu yıllarda benim doktora kurlarıma devam eden genç Türk öğrenciler arasında ileriki yıllarda kürsümü devam ettiren, Türk fikir yaşamına orijinal düşünceleri ile renk katan çok yetenekli gençler de oldu. Bunlar arasında sevginin yeşerdiğini, aile kurmaya dönüştüğünü, dünya şekerini bir yavru ile filiz vereni de gördüm. Bana yakınlık gösteren bu gençler o yıllarda Türkiye’de ve özellikle üniversitelerde esen hayal kırıklığı ve yeisle dolu zamanlarını unutturdular. Üçü doğrudan doğruya yanımda doktora yaptılar, Almanların deyimi ile ben onların “Doktor anası” oldum. Her biri bugün mesleğinde ilerlemiş, onur ve kıvanç duyduğumuz genç yetenekler olmuş, en önemlisi ben

emekli olduktan sonra da arkadaşlıklarını eksiltmemişler, benim dostlarım, meslekdaşlarım oldular. Selâm o dönemin Serpil Üşür'üne, Eser ve Levent Köker'ine, Neşe Kemiksiz'ine!

Gençler ümit veriyordu, fakat akranlarım arasında yaprak dökümü dehşet verici boyutlara ulaşmıştı. Hiçbir gerekçe göstermeksizin, meşhur portakal renkli bir zarfla "1402 sayılı yasa gereği görevinden azledilen" arkadaşlarımızın sayısı SBF'de bir düzineyi aşmıştı. Bunlardan Bahri ağabey (Prof. Bahri Savcı'nın yaş haddinden emekli olmasına iki ay süre kalmıştı) başta geliyordu. Prof. Dr. Kurthan Fişek ise dekan yardımcısı olarak idarî bir görev yürütürken ve bu arada Millî Güvenlik Kurulu'na da danışmanlık yaparken "ecinnilerin" hışmına uğramıştı. Karardan en fazla etkilenen bilimsel çalışmalar dışında hiçbir uğraşısı olmayan SBF'nin en parlak ekonomistlerinden Prof. Dr. Tuncer Bulutay'dı. Evine çekildi, kimseyi görmek istemedi. Yıllar sonra, 1402'liklere yeniden göreve dönme kapısı açıldığında, kesinlikle bu öneriyi reddeden yine Tuncer olmuştu. Onu görevden alanlar kusurlarını itiraf edip durumu eski haline getirmek istediler, fakat o kişiliğin bir gereği olarak onları aslâ affetmedi. Bugün de sadece Ankara'da evinde ya da Amerikan kütüphanesinde oturup bilimsel çalışmalarını sürdürüyor. Bilimsel toplantılara davet edildiğinde ise aslanlar gibi eleştirilerini ortaya koyuyor. Evet, sıkıyönetim süresince, hattâ 1983'de yapılan ilk seçimden sonra da üniversite içi oyulmuş, yarı ölü bir ağaca dönmüştü. Bugün, Türkiye'de demokratik yaşam idealden çok uzak da olsa yeniden dirilmesine rağmen, üniversiteler eski toplumsal işlevlerini yerine getirmekten uzaktırlar. Çoğunda sadece eskimiş bilgiler "siyasete bulaşmamış, tarafsız (!)" kişilerce aktarılmaktadır. Çağımızın ilerisini görebilen akademik çevreler üniversitenin dışına taşmış, Türk basın ve fikir ha-

yatını zenginleştirmiş bulunuyorlar. 1402'liklerin yanı sıra sırf meslekî dayanışma olarak üniversiteden istifa edip şanslarını başka alanlarda arayanlar, bir süre sonra başka semalarda parlamaya başladılar. Bugün İstanbul'un avukatlar camiasında bir Aybay'lar biraderlerin hukuk bürosu var. Taksim'de hukuk bürolarını kurmuş olan biri Ankara SBF den, diğeri İstanbul SBF den uzaklaştırılan profesörlerden Rona ve Aydın Aybay'lar hukukî anlaşmazlıkları uluslararası platformlarda çözüyor, Japonya'ya atılan ilk atom bombası ile birlikte insanlığa dehşet anları yaşatan Hiroshima kentinde barış anıtı dikecek ölçüde "küreselleşmiş" bulunuyorlar. Başkaları kalemleri ile Türkiye'nin fikir yaşamına önemli katkılar sağlamaktadırlar: Mete Tunçay yıllardır *Tarih ve Toplum* dergisini çıkartmakta, Kurthan Fişek ve Ertuğrul Özkök *Hürriyet*, Mümtaz Soysal SHP'den milletvekili seçilinceye kadar *Milliyet* gazetelerini kalemleri ile güçlendirmişlerdir. Değerli tarihçilerimizden İlber Ortaylı, Taner Timur, Uygur Kocabaşoğlu dış ülkelerde konuk profesör olarak akademik kariyerlerini sürdürmüşler ya da Taner gibi Paris'te Bibliotheque Nationale'in düzenli okuyucusu olmuşlardır. Anayasa Hukuku doçenti Dr. Fazıl Sağlam adaleti gerçekleştirmek üzere avukatlık alanında çaba sarfetmektedir. Daha başkaları ise özel sektörün gözde işletmecisi olarak görev yapmaktadır. 12 Eylül rejimi birçok kurumu değiştirdi, bu değişiklik bunca yılın SBF'sini de etkilemiştir. Fransa'dan esinlenen ancak oradaki Conseil Suprême Universitaire'in kötü bir kopyası sayılan YÖK (Yüksek Öğretim Kurumun)'le birlikte yürürlüğe giren yasalar üniversitelerin sadece özerkliğini kaldırmakla yetinmedi, bu kurumlarda herhangi bir kolektif fikrin oluşmaması için tüm önlemleri aldılar. Eskisi gibi Perşembe günleri Avam Kamarasına benzer şekilde nerede ise belli bir törenle toplanan SBF'in tüm öğretim elemanlarını sinesinde toplayan Fakülte Kurulu

gitti, yerine ne zaman toplanacağı belli olmayan sınırlı sayıda, yetkisiz bir küçük kurul geçti. Yine eskiden hayli önemli işlevler taşıyan Üniversite Senatoları da şeklen yerlerini muhafaza etmekle birlikte etkinliklerini tümünden yitirmişlerdir. Bir zamanlar akademik kariyerin basamaklarını tırmanmak kolay bir iş değildi. Ne var ki 60'lı, 70'li yıllarda bu yükseltmeler batıdan daha demokratik bir yöntemle teminata bağlanmıştı, şöyle ki doçent ya da profesör olacak olan aday yılın hangi aylarında ne gibi mükellefiyetleri yerine getirmesi gerektiğini biliyordu. Oysa bugün bile örneğin Almanya'da eski üniversite gelenekleri gereği belli bir unvana kavuşmak isteyen kişi yapıtını Fakülte toplantı salonunun orta masasına bırakır ve bekler... Bu bekleme - üyelerin toplanma tarihi zorunlu tutulmadığı nedenle - yıllar sürebilir. Türkiye'de bu işlemler bir zamanlar - çok eleştirildiği halde 1946 Üniversite yasasının desteği ile - yola girmişti. Oysa Doğramacı rejimi geldikten sonra bir adayın örneğin profesörlüğe yükseltilmesi için dış ülkelerde bir iki makale yayınlaması yeterli sayılmaya başlandı. Öyle ki Evren Paşa'nın arzularına uygun olarak nerede ise her ili otomatik biçimde bir üniversiteye kavuşturan YÖK, bu kurumları şeklen de olsa personele kavuşturmak için bir çırpıda iki bine yakın kişiyi profesörlüğe yükseltmiş, böylece "geçekonu profesörlüğü" çığrını açmış ve dolayısıyla akademik kariyere mensubiyetin değeri ve anlamının yitirilmesine neden olmuştur. Günümüzde Türk basınında "kâğıt üzerinde kurulu Tıp Fakülteleri" başlıklı diziler bu olumsuz gelişmelerin yeni örneklerini vermektedir. Fakat 12 Eylül daha önceki anarşinin baş sorumlusu saydığı üniversitelerden hınç almakla kalmadı, olaylar ve süreçler üniversiteye hayat veren öğrenci kitlesini de önemli biçimde değıştirdi. Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşu sırasında benimsenen devrimci ilkeleri her vesile ile savunan ve bu nedenle Cumhuriyeti-

mizin bir teminatı sayılan kaymakam, vali, büyükelçi gibi devlet bürokrasisinin kilit personelini yetiştiren SBF artık eski Mülkiye olmaktan çıkmıştır, değişik bir hüviyete kavuşmuştur. Bu değişimin bir nedeni Siyaset Bilimi, yani siyasal iktidar olgusunu esas alan disiplin yerine öğretim programının kasden “kamu yönetimi” kavramı ile önemsizleştirilmeye çalışılmasıdır. Bu konuda en büyük duyarlılık Boğaziçi Üniversitesi’nden gelmiştir. Oradaki Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler bölümü “kamu yönetimi” yaftasını atabilmek için yıllarca bir mücadele vermiştir. SBF ise ekonomi, maliye, işletmecilik, sosyal politika, kamu yönetimi ve uluslararası ilişkiler olmak üzere altı şubesini dört yıllık bir programa oturtmuş, dolayısıyla eskiden “Mülkiyeli” nin geniş ufuklu kültürünü oluşturan, ilk iki yılda verilen ortak derslerden yararlanma olanağını kaldırmıştır. SBF’yi tercih eden öğrencilerin toplumsal kökenlerinde de önemli değişiklikler olmuştur. Eskiden İstanbul, Ankara ve İzmir’de yabancı dil öğretimi yapan ya da giriş sınavlarında yüksek puan tutturmuş olan üstün kaliteli öğrenciler SBF’ye aday oluyorlardı. Oysa 1980 ikinci yarısında yapılan bir araştırmaya göre kamu yönetimi şubesindeki öğrencilerin % 40’ı İmam Hatip okulu çıkışlı idi, bu oran 1990’larda daha da artmıştır. Bu değişikliği derslerde öğrencilerin sorularından farketmek mümkündür. Yeri olsun olmasın öğrenciler benden İsmet Paşa’nın Türkiye’yi neden İkinci Dünya Savaşı’na sokmadığını, laiklik ilkesi üzerinde niçin ısrarla durduğunu sormaya başladılar. Çok geçmeden tartışmaların Atatürk üzerine de kayacağını duymamak mümkün değildi. Oysa dışımızda ve ülkenin içinde çok anlamlı değişiklikler oluyordu, ben onların tartışmasından yana idim, ancak sol düşüncüyü paylaşanlar için bir Bernstein’i ya da Rosa Luxembourg’u ele almak bile olanaksızdı. Benzer şekilde sağcılardan köktendinciliğe meyilli olanlar için çağımızda din, ide-

oloji ve siyaset ilişkilerini irdelemek ya da ulusçular için çokkültürlü toplumlarda toplumsal barışın temellerini araştırmak gereksiz bir külfet sayılıyordu. Eski sağ sol kutuplaşması kalkmıştı, ideolojik kavramlar içinde düşünenlerin sayısı çok düşmüştü, onun yerine küreselleşmenin getirdiği “girişimci ruh” ve bu ruhu besleyen “köşe dönmeçilik” ön plana gelmişti. Özal’lı yılları yaşıyorduk, sevabı ve kusuru ile. Cebimizde eskisinden farklı olarak herhangi bir yabancı döviz taşıyabilmekten memnunduk, konut fonu karşılığında dilenildiği sayıda yurtdışına gidebilmek birçoğlarımızı sevindirmişti, fakat toplumda gözle görülen sert kutuplaşma, servetler arasındaki uçurumun büyümesi, “benim memurum işini bilir” türünden resmî beyanlar sayesinde kurumlaşan rüşvet ve yolsuzluklar, özellikle “hayalî ihracat”ın getirdiği hızlı zenginleşme olgusu, bizleri büyük bir hayal sukutuna uğratmıştı. Gerçi SBF’de eskisi gibi “Çan çan” odasında yine satranç oynanıyor, günlük politika üzerinde dehşetengiz yorumlar yapılıyordu, fakat SBF’nin Türk kamuoyundaki ağırlığı uçup gitmişti. Yaş haddinden dolayı gerçekleşmesi gereken emeklilik işleminden önceki bir iki yıl içinde eski öğrencilerim, meslekdaşlarım, kürsü mensuplarımla yaptığım özel sohbetler dışında önemle anımsıyacağım bilimsel etkinliklerim olmadı. İktidarın amaçladığı geniş ölçekli “depolitisation” herkesin düşünme yeteneğini durgunluğa itmiş, kişileri isteksiz yapmıştır.

Emeklilik töreni

1989 bahar s0mestrini sade bir veda dersi ile noktalamak istedim. Ne var ki kürsümün genç 0yeleri de bana bir s0rpriz hazırlamışlardı: yıllar boyu kürsünün meşakkatlerini taşımış, bunca sınavlara girip, bunca sınav kâğıdı okumak için göz nuru dökmüş olanlar: Ahmet Taner Kışlalı, Deniz

Baykal, Ahmet N. Yücekök, Türker Alkan, Serpil Üşür, Eser Köker, hepsi sessiz bir şekilde son dersin zili çaldıktan sonra sınıfa girip ön sıralara oturmaya başladılar. Onlarla beraber uzun yıllar boyunca Basın Yayın Yüksek Okulu'nda birlikte çalışmış olan öğrenci/meslektaşlarımdan Oya Tokgöz, Aysel Aziz, Aydın Uğur gelip bu son dersi dinlemek istemişlerdir. Yetişmelerinde ufak da olsa katkı olan bu gençlerin daha sonraları eşim Prof. Dr. İlhan Unat'la paylaştığım odaya üşüşüp bizi çiçek ve armağan yağmuruna tutmaları, o sırada Basın Yayın Yüksek Okulu Müdürlüğü yapan Prof. Dr. Ferruh Dinçer'in bizler için okulun salonunda özel bir tören yapıp şilt vermesi unutulmayacak bir olaydı. SBF'nin geleneğinin bir ögesi sayılan eski hocalarına birer *Armağan* hazırlatması geleneğini o zaman henüz İletişim Fakültesi haline gelmemiş bulunan Basın Yayın Yüksek Okulu üstlenmişti. Kapağında resmim bulunan özel bir dergi nüshası şeklinde çıkan *Armağan* ve bu ciltte ayrıntılı bibliyografyayla birlikte öğrenci/meslektaşım Eser Köker'in hazırladığı "yorumlu" bir özgeçmişimin yer alması beni gerçekten çok mutlu kılmıştır.

Resmî emeklilik törenim 1989 Eylül ayında İzmir Kız Lisesi'nde birlikte okuduğumuz sosyal psikoloji profesörü Fatma Başaran, Türk Dili ve Edebiyatı profesörü Zeyneb Korkmaz ve ismini hatırlıyamıyacağım birçok diğer fakülte mensupları ile birlikte Dil Tarih Coğrafya Fakültesinin konferans salonunda yapıldı. Onur belgemi o sırada TBMM başkanı bulunan, daha sonraki başbakan Yıldırım Akbulut'un elinden aldım. Demek otuz üç yıl, altı ay, yirmi günlük devlet hizmetinden sonra insanın eline basılı küçük bir kâğıt parçası sıkıştırırlar...

Eşim Prof. Dr. İlhan Unat'ın - 1922 doğumlu olması nedeni ile - emeklilik töreni bir yıl sonra benzer koşullar içinde aynı yerde yapıldı. Dekan Prof. Dr. Güney Devrez 1990

Eylül ayında SBF dekanlığı adına her ikimiz için ayrı bir tören hazırlama inceliğini gösterdi. Ben kafamda “keşke Türkiye’de ABD’de olduğu gibi bir ‘Emeritus’ geleneği olsaydı” düşüncesini geçirdim... Bereket versin İstanbul’da Boğaziçi Üniversitesi’ndeki eski öğrencilerim/meslekdaşlarım, beni ısrarla Siyaset bilimi ve Uluslararası bölüme öğretime devam etmek üzere çağırıyorlardı. Kararımız zaten İstanbul’a, taşınmaktı. Ben Anadolu bozkırının ortasında, Atatürk’ün ömrünün en önemli yıllarını geçirmiş olduğu başkentte 45 yıl hizmet verdikten sonra “denize bakmak” gibi bir insan hakkını uygulamaya koyma kararını çoktan vermiş, ona göre İstanbul’da Bebek’te var olan 50 metre karelik bir çatı katını oturulabilir hale getirmiştım. Ankara’da SBF ve BYYO’da kürsü olarak kurulan daha sonraları ana bilim dalı haline getirilen Siyasal Davranış/Siyaset Sosyolojisi disiplinine şu meslekdaşları kazandırdım: Deniz Baykal, Ahmet N. Yücekök, Türker Alkan, Ahmet Taner Kışlalı, Aysel Aziz, Oya Tokgöz, Doğu Ergil, Serpil Üşür. Emeklilik işleminin geçerlilik kazanmasından sonra iki çözümden birini yeğlemek durumu karşısında kalmıştım: mukaveleli ya da ek ders ücreti karşılığında bazı dersleri Ankara’da okutmağa devam etmek ya da değişik bir kente gidip, emekliliği farklı bir ortamda sürdürmek. Ben ikinci şıkkı tercih ettim. Boğaziçi’nde başta rektör Prof. Dr. Üstün Ergüder olmak üzere Prof. Dr. Binnaz Toprak, Prof. Dr. Yılmaz Esmer, Prof. Dr. İlkey Sunar’ın içtenlikle yaptıkları çağrıya olumlu yanıt verdim. Böylece benim için emeklilik başka bir kentte yeni bir kariyere başlama anlamına geldi. Buna çok seviniyordum.

Boğaziçi Üniversitesi'nde

Boğaziçi Üniversitesi'nin kampüsü kuşkusuz dünyada eşi bulunmayacak güzellikte bir yer. Bölümün bulunduğu İdarî Bilimler Fakültesi'nin barındığı binanın en üst katına çıkmak kolay değil, her defasında yüzü aşan merdiven tırmanmam gerekiyor, yine de bölümün içtenlikli havası, eski/yeni arkadaşların şahsıma gösterdikleri sevgi kendini her vesile ile gösteriyordu. Yer darlığından dolayı Prof. Dr. Ersin Kalaycıoğlu ile bir oda paylaşıyorum. Çok sevdiğim ve Yavuz'a bir ara asistanlık yapmış olan rahmetli Prof. Dr. Tarık Zafer Tunaya'nın yeğeni olan Ersin'in saygılı ve bilgili oda arkadaşlığı çok rahatlatıcıdır. Bölümün arı gibi çalışkan sekreteri Konca'nın da katkısını zikretmek gerek. Burası kendi içinde uyumlu ve fikren dinamik bir küçük dünyadır. Ne yazık ki bir zamanlar aynı ölçüde bir "esprit de corps" göstermiş olan SBF galiba bu bütünlüğü kaybetmişe benziyor. Ne var ki fazla özel sektörcü sayılan Boğaziçi'nde bir küçük grupla birlikte ben yine de devletin dolayısıyla kamu sektö-

rünün vazgeçilmez işlevini hatırlatmak zorunda kalıyorum. Bununla beraber bu üniversitede en fazla önem verdiğim husus tüm öğretim üyelerinin demokratik kurallara fazlası ile bağlı olmaları ve her vesile ile demokratik süreçleri işletmeleridir. Bunun sonucunda yasal değeri olmamakla beraber rektörlerin seçimi - nihaî karar cumhurbaşkanına tanınan bir yetki olmasına karşın - ilk defa Boğaziçi Üniversitesi'nin baskısı ile gerçekleştirildi. Bu oylamalara benim gibi yarı zamanlı elemanların da katılabilmeleri için Boğaziçi'nde her zaman neşe ve gülümseyişi ile moral veren bölüm başkanı Prof. Dr. Binnaz Toprak'ın ısrarı ile "Başka hiçbir kurumla ilişkisi olmayan yarı zamanlı elemanlar" kategorisi yaratıldı. Bunun anlamı bölüm toplantısı ya da rektörlük, senatörlük seçimi gibi durumlarda bana kadrolu ya da sözleşmeli olmadığım halde oy hakkının tanınması oldu. Bu küçük jestlerle mezunlarının "Bizim tepe" dedikleri yere iyice bağlandım. Öğrencilerime gelince, yüksek puanla girdikleri bu yerin geleneğine hemen hemen eksiksiz olarak uyum gösterirler. Verilen ev ödevlerini zamanında getirmek, verilen kaynakları okumak gibi alışkanlıkları vardır. Buna karşın bu öğrencilerin küçümsenmeyecek bir kısmı yaşadıkları kentle bütünleşmemiş bulunuyorlar. Örneğin onlar için Fatih ya da Beyazıt semti bir dış ülke kadar meçhul olabilir. "Yüksek yerde" okumak, hattâ yatılı olanlar için yurttan barınmak onları toplumsal gerçeklerden önemli ölçüde uzaklaştırmaktadır. Lise öğrenimini yabancı dilde yapan okullardan gelenlerin İngilizce'si akıcı olmasına karşın hazırlık okulunu bitirenlerin dil bilgisi kelimenin tam anlamı ile Allah'lıktır. Beğendiğim yanları saygılı fakat demokratik davranışları, yadırgadığım tarafları içine yaşadıkları toplumla yeter derecede ilgilenmemeleri, örneğin benim öğrencilerimin bile hepsinin her gün bir gazete okumamaları! 12 Eylül rejiminin en yıkıcı yanı Türk toplumu-

nun öteden beri çok yatkın olduğu “depolitisation” sürecini güçlendirip, bu eğilimi Türk/İslâm sentezi gibi bilimsel bir yapay kavramla pekiştirmeye çalışması olmuştur.

Boğaziçi’nde yıllar geçtikçe body guard’lı ve tesettürlü öğrencilerin sayıca artması, üstelik bunların davranışını meşru ve haklı bir “kimlik arayışı” ile açıklamaya çalışan toplum bilimcilerin bulunuşu benim yadırgadığım yaklaşımlardır. Buna karşın bir kısım genç ve yeni kuşakları temsil eden siyaset bilimcilerin olayı daha eleştirel biçimde yorumlamaları, köktendinciliğin Türkiye’de ve Ortadoğu’da yayılması konusunda kadın sorunsalının neden tornosol kâğıdı rolü oynadığını bir kez daha doğrulamaktadır. Boğaziçi’ne genellikle deniz kıyısından, Orhan Veli’nin heykelini geçtikten sonra Aşıyan mezarlığına sapmak suretile çıkıyorum. İster ilkbahar, ister sonbahar olsun artık birer tanıdık olan mezar taşlarını selâmladıktan sonra Fatih’in inşa ettirdiği kocaman kuleleri gördükçe kendi kendime büyük çalkantılara rağmen tarihî bütünselliğini vakar ve gururla taşıyan bu ülkenin akıl ve bilime, özgürlük, insan hakları ve demokrasiye ne zaman yeter ölçüde yer ayıracağını sorup duruyorum.

SİYASET VE PARLAMENTODA DENEYİMLERİM

Kişinin içinde yaşamış olduğu toplumun sadece seyircisi olmaması, benimsemiş olduğu fikir ve görüşleri temsil eden siyasî bir kuruluşa üye olması gerektiği tâ gençliğimden itibaren benimsemiş olduğum bir ilke olmuştur. Bu nedenle 1950'lerde Cumhuriyet Halk Partisi'nin Çankaya ilçesine üye yazılmış, bu partinin faaliyetlerine alt düzeyden katılmışım. Ancak Menderes'li yıllar boyunca CHP'nin ilçe teşkilâtında faal bir rol oynadığım söylenemez. Ben asıl faaliyetimi CHP'nin genel sekreteri Kemal Satır olduğu 17. Kurultay'ında gösterdim.

Bu kurultayda Bülent Ecevit gençlik kollarının kurulması hususunda bir önerge ile ortaya çıkmış, ben de kadın kollarının kurulabilmesi için aynı konuda bir tüzük değişikliği önerisi sunmuştum. Coşku ile kabul edilen bu tüzük değişikliği ile birlikte CHP'li kadın üyelerin ayrı bir örgütlenme birimi ile siyaset alanına girmeleri sağlanmıştı.

CHP kadın kollarında uzun yıllar boyunca partinin güç kazanması için kadınlara siyasî bir bilinçlenme kazandırmaya çalışan Jale Candan ile birlikte CHP kadın kollarını

ilk önce Köy Enstitüleri'nin yeniden diriltilmesi için girişimde bulunmaları için uyardık. Bu fikirden vazgeçmemiz için bir zamanlar Toprak Reformu yasasını hazırlamış olan dönemin Tarım bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu toplantılarımıza gelip bizi bu girişimden vazgeçirmeye çalışmıştı. Başarılı olmadı, ancak çabalarımız Köy Enstitüleri'nin yeniden kurulması için yetmedi... Daha sonraları ise kadın kollarının görüşlerinin parti meclisinde ağırlık kazanmaları için kadın kolları ile gençlik kollarından birer üyenin parti meclisine seçim yolu ile girmesinin mücadelesine katıldım. Böylece 1966'da toplanan 18. CHP Kurultayı'nda Turan Güneş ve arkadaşları ile birlikte CHP Parti Meclisi'ne üye olarak girdim. Bu tarihi kurultay aynı zamanda Bülent Ecevit'in Kemal Satır karşısında zaferi ile sonuçlanmış ve CHP, kamuoyunda "Karaoğlan" mythos'unu yaratan bir hamle ile, yeni bir canlılık, bir hayatiyet kazanmıştı. İsmet Paşa'nın başkanlığı ve Bülent Ecevit'in genel sekreterliğini kapsayan bu dönemde Parti Meclisi değişik yer ve mekânlarda toplantılar yaparak ülkenin gündeminde bulunan birçok sorunları ele almıştır.. Bu toplantılardan en ilginç olanlardan biri Konya'da yapılan toplantı olmuştur. Konya'daki parti üyelerine de açık tutulan toplantıda Bülent Ecevit kitleni büyüleyen meşhur hitabet tarzı ile "Bu düzen değişmelidir" tezini işlerken İsmet Paşa laiklikle ilgili çok önemli bir konuşma yapmıştı. Birincisi delegelerin ne kadar ilgisini çekmişse, ikincisi onları o nisbette soğuk bırakmıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nin dayanmakta olduğu en önemli ilkelere laiklik gerek tek parti döneminde gerekse çok partili döneme geçildikten sonra kamuoyuna gerçek anlamı ile anlatılamadığı, bu ilkenin özünde barındırmakta olduğu bireysel özgürlük kavramı açıklanmadığı için çoğu zaman dinleyiciler tarafından yanlış algılanmıştır. Kaldı ki İslam kültüründe bireycilik yerine cemaate uyum değeri ön plana

alındığı için laiklikle içiçe yaşamakta olan özgürlük düşüncesi yeter ölçüde öneme hiçbir zaman kavuşmamıştır. Özgürlüğe giden yolu cumhuriyetçi kimliğimiz açacaktı, ne var ki kuruluş yıllarında bu yolun da tam açıldığı ileri sürülemez. Böylece erdemli kişi olmak birçokları için günümüze dek çoğunluğun değerlerine edilgen bir biçimde uyum göstermek anlamını taşımıştır. Sivil toplumu yaratan ortam her şeyden önce bireyin belli düşünceler, belli ilkeler uğruna barışçı yoldan egemen güce karşı birey olarak karşı çıkma gücünü kendinde görmesidir.

Bugün sivil toplum kuşkusuz düne kıyasla daha güçlüdür; şu kadar ki toplumda ses getiren kuruluşlar ister etnik kimliği savunsun, ister çoğulcu demokrasi kavramı altında sadece dinsel örgütleri kastetsin, Mustafa Kemal'in açmak istediği ulus-devlet şemsiyesi altındaki çoğulcu, eşitlikçi demokrasiye karşı cephe almaktadır.

CHP Parti Meclisi'nden çekilmem

CHP Parti Meclisi'ndeki üyelik sıfatım beklemediğim bir sırada aniden istifamla sona erdi. 1969 Mart ayında yapılan Parti Meclisi toplantısında İsmet Paşa sabah oturumunu açarken daha önce hiçbir tartışma yapılmaksızın "Arkadaşlar, anayasayı değiştireceğiz, kuyudaki adamı gün aydınlığına çıkartacağız!" dedi. Meğer amacı Celâl Bayar'a siyasî haklarını iade etmek, bu yoldan yaklaşan seçimler münasebetile seçmenlerden puan toplamaktı. Bana sorunun kendisinden çok tarzı, tepeden inen direktif aykırı geldi. Ayrıca çok demokratik ve özgürlükçü saydığım 1961 anayasası ile oynamanın tehlikeli bir gelişmeye yol açacağı kanaatini taşıyordum.. Rahmetli meslekdaşım Muammer Aksoy, Mukbil Özyörük, gençlik kolları temsilcisi Alp Kuran ile birlikte bu öneriye karşı olduğumuzu beyan ettik. Ancak Parti

Meclisi'nin ezici çoğunluğunu oluşturan milletvekilleri başkanlarının arzusuna karşı koymayı göze alamadılar. Her vesile ile demokratik yöntemlerin erdeminden söz eden Bülent Ecevit'in de bu emrivakiyi benimsemiş olduğunu görmekten çok rahatsız olmuştum. Direnişimizde başarılı olmadığımızı görünce muhalefet eden her birimiz Parti Meclisi'nden istifa dilekçemizi hazırlayıp genel sekreterimize sunduk. Bülent Ecevit beni öğle paydosu sırasında özel olarak çağırıp bu niyetimden vazgeçirmek istedi, ancak ben kararında ısrar ettim. Böylece CHP Parti Meclisi'ndeki görevim sona ermiş oldu. Bu istifam nedeni ile o sırada *Akşam* gazetesinde sütun sahibi olan rahmetli İlhami Soysal'ın adımı da vererek benden "devrim yobazı" şeklinde bahsetmesi beni elbette üzdü. Ancak ben dün olduğu kadar bugün de demokratik yöntemlere riayet etmeksizin demokrasi uğruna kararların alınmaması gerektiği hususundaki görüşümü muhafaza etmekteyim. Siyasî parti üyesi olarak sürdürdüğüm durumum 12 Mart 1971 yılında yapılan ikinci askerî müdahale ile tümünden noktalandı. Zira bu müdahale ile birlikte gündeme gelen Anayasa değişikliği üniversite üyelerinin siyasî bir partiye üye olmasını yasaklayan bir hüküm getirmişti. Siyasal Bilgiler Fakültesi'ndeki görevimi her şeyden daha önemli saydığım için yasal gerekçeyi göstererek CHP'den istifa ettiğimi bildiren mektubu yazdım. Böylece siyasî hayatının ilk uygulamalı aşaması bir istifa dilekçesi ile noktalandı. Yeniden siyasete dönmem farklı bir biçimde oldu, daha doğrusu bu dönüşü parlamento içi gözlemciliği kabul etme şeklinde tanımlamak mümkündür..

Kontenjan senatörlüğü

Daha yukarda belirttiğim üzere 1961 anayasası yaratmış olduğu iki meclisli sisteme ek olarak devlet başkanına seçim

yolu ile gelen senatörlere ek olarak onbeş kişiyi daha seçme yetkisini vermişti. 1961 Anayasası uygulamaya geçtikten sonra “Kontenjan Senatörleri” grubunda her defasında bir kadın üye de yer almıştı. Dolayısıyla yasama organının üst denetim organında Türk toplumunda kadın sorunsalını kamuoyuna duyurma görevi bir bakıma bu “grup temsilcisi”ne verilmiş sayılıyordu. Seleflerim sıra ile özellikle kız teknik eğitimin amaç ve programları üzerinde duran Zerrin Tüzün, Türkiye’de laiklik ilkesinin ödünsüz savunucusu, bu uğurda hayatından olan rahmetli Prof. Bahriye Üçok ve Etrüskler hakkındaki incelemeleri ile uluslararası bilim çevrelerinin dikkatini çekmiş olan rahmetli Prof. Dr. Adile Ayda idi. 1978 yazında boşalan bir kontenjan senatörlüğü doldurulması sorunu ortaya çıkınca cumhurbaşkanı Fahri Korutürk’ün tercihini benden yana alması benim için sürpriz sayıldı.

Ben her işi ciddî almaya eğilimli bir kişiyim, bu nedenle bir ülkenin kanun koyucularının yer aldığı bir kurumda olanaklarım elverdiği ölçüde yararlı olmayı istiyordum. Ne var ki siyaset bilimi alanındaki bilgilerim bile siyasetin dar anlamındaki kişisel ayak oyunlarının üstesinden gelmeye yetmedi. Kontenjan grubunun tek kadın üyesi olarak belli konularda fazla etkili olamayacağımı peşinen biliyordum. Anayasa gereği kontenjan senatörlük sandalyeleri üçte bir oranında yenileniyordu.

Şile’deki tatilimizi sona erdirip Ankara’ya döndüğümüzde ilk işim TBMM başkanını ziyaret etmektir. O sırada rahmetli Sırrı Atalay cumhurbaşkanına da vekâlet ediyordu. Beni - eski CHP Parti Meclisi üyesi olarak tanıdığından - çok sıcak ve nazik bir şekilde karşıladı. Hemen zile basıp Senato’nun genel sekreteri Kâzım Türker’i çağırdı. Türker 1961 anayasasının meclis tartışmalarını iki kalın cilt halinde yayınlamak suretile Türk fikir hayatına önemli bir katkıda bulun-

muştı. Onun benimle ilgili emirleri dinleyip not aldıktan sonra sırtını çevirmeksizin odadan geri çekilerek çıkmasını yadırgamıştım. Oldum olası lacivert elbise giymek, telefonda önemli bir kişi ile konuşurken önünü ilikleme, hocanın çantasını taşımaya çalışmak gibi gereksiz, yapmacık tavırlardan hoşlanmıyordum. Bunların özellikle parlamento personeli tarafından çok abartmalı biçimde yapıldığını görmekten rahatsız olmuştum. Yemin günü olarak tesadüfen yağünüm olan 18 Eylül belirlenmişti. Başak burcunun son üçte bir diliminde o günü doğmuşum. Yemin töreninin o gün yapılmasını ilginç bir rastlantı saydım. Birleşimde herkes gibi ben de dinleyiciler locasında yakınlarımın olmasını istiyordum. Ne var ki oğlum Mustafa Kemal Abadan o sırada mimarlık öğrenimi yapmış olduğu Cornell Üniversitesi'ne, kızlarımız Ayşe ve Oya Unat ise keza ABD'de yüksek öğrenim gördükleri Wisconsin/ Yale üniversitelerine dönmüş bulunuyorlardı. Eşim İlhan'a gelince o da Avrupa Konseyi'nde Hukuk komitesinin toplantısına katılmak üzere Strasbourg'a gitmişti. Bu önemli olayı tümünden yalnız kutlamak istemiyordum. Rahmetli Yavuz'dan sonra ailenin en büyük erkeği Sayın Sadi Sargın'la hanımını Eskişehir'den davet ettim, onurlu saydığım bu görevi üstlenirken onların kutlamaları ile işe başladım. Hâlâ kürsüye çıkıp okuduğum yemini hatırladıkça heyecan duyuyorum. Kontenjan senatörleri ile 1961 anayasasının mimarları sayılan ve kendilerine ömür boyu yasama görevi verilmiş olan eski Millî Birlik Komitesi üyelerinin oluşturdukları grupların parlamentoda kendine özgü bir yerleri vardı. Partiler üstü ve partiler dışı olduklarından gerçek siyaset kazanında yerleri yoktu. Kontenjan senatörlüğünü icad eden İtalyanlar bu grubu kurarken daha çok İtalya'nın çalkantılı iç politikası nedeni ile sık sık kabine buhranları ile karşılaşan ülkelerini düşünmüş olsa gerek. Zira kontenjan senatörü Metin Toker'in deyimi

ile bu grup “ministrable” daha doğrusu “presidentiable” şahsiyetleri bir arada bulunduran bir formül olarak düşünülüyordu. Bu şekildeki yorumu ile kontenjan senatörlük bir kez işlevlik kazandı: Demirel ile Ecevit’in 1973’de emekliye ayrılan kurmay başkanı Gürler’in cumhurbaşkanlığı adaylığını bertaraf etmek için sayın Fahri Korutürk üzerinde anlaştıkları zaman! 1978 sonbaharında bu gruba katıldığım zaman, başkan Maliye Bakanlığı’nın üst bürokratlarından Zeyyat Baykara idi.

Üyeleri arasında İstanbul Hukuk Fakültesi’nde hocam olmamakla beraber Yavuz’un yakın arkadaşı olarak çok iyi tanıdığım Ord. Prof. Dr. Hüseyin Nail Kubalı, amiral Hilmi Fırat, cumhurbaşkanı Korutürk’ün yakın arkadaşı amiral Fahri Çoker, SBF’den yakından tanıdığım Medenî Hukuk Profesörü Safa Reisoğlu, ilk defa 1952 ‘de ABD’ye giderken Paris’te karşılaştığım daha sonraları Özden İnönü ile yaşamını birleştirdikten sonra Ankara’nın temel basın mensubu/yazar Metin Toker, Türk-İş’in başkanı Halil Tunç bulunuyordu...

Parlamentonun havasına alışmak ilk bakışta kolay, polis ve nöbetçi erler saygı ile selâma duruyorlar, posta, banka, Emekli Sandığı türünden işler çabuk sonuçlanmaktadır. O dönemde TBMM başkan ve yardımcıları ile komisyon başkanlarından başkasının özel bir odası yoktu. Bizi de üst katta dar sayılacak iki odaya sığdırmışlardı. Mekân açısından aynı katta en yakın komşularımız Millî Birlik grubu mensuplarının odası idi. Başkanları Fahri Özdilek son derece yumuşak ve ılımlı bir şahsiyetti. Meclis başkanı Cahit Karakaş o sırada tüm milletvekilleri ve senatörler için halen kullanılmakta olan ek binaları ihale etmişti. Bu odasızlık nedeni ile parlamentoda çalışmak istediğimde aradığım sessizliği ancak kütüphanede bulabiliyordum.

TBMM Kütüphane Komisyonu'nda mücadele

Türkiye Büyük Millet Meclisi kütüphanesi sayısal açıdan çok zengin bir kitap koleksiyonuna sahip olmakla beraber o dönemde bu kitap, resmî yayın, katalog vs.'nin ancak küçük bir kısmı katalog daha doğrusu bilgisayara yüklenmiş durumda idi. Kendime en uygun faaliyet alanı olarak bu paha biçilmez bilgi hazinesini daha çağdaş bir düzenlemeye kavuşturmak olarak seçmiştim. Ne yazık ki seçmen oyu ile ilgili olmayan bu alan - belli kadroları dağıtım anlamına geldiği için - diğer görevlerde olduğu gibi siyasî partilerin nüfuz alanına giriyordu. Dolayısıyla kütüphane personeli arasında bu konuda uzmanlık bilgisi sahibi olmayan pek çok kimseye rastlanıldığı gibi yönetimin başında bulunan şahıs da daha modern yöntemler kullanmakta fazla istekli görünmüyordu. Dünyada kanımca en hızlı ve verimli bir şekilde işleyen Amerikan kongre kütüphanesi bünyesinde 18 milyon kitap bulunduğu halde okuyucuya gereksinme duyduğu cildi en geç 15 dakikada ulaştırabilmektedir. Oysa TBMM kütüphanesine Basın Yayın Yasası gereği Türkiye'de basılan her yayın gönderildiği ve yine yasa gereği demirbaş olarak kaydedilmesi gerektiği için bir uzmanlık kütüphanesi olması gereken bu kitaplık çocuk kitapları, pornografik yayınlar, romanlar gibi uğraşı alanı ile ancak çok uzaktan ilgili bir kitaplar mezarlığı halinde bulunuyordu. Bu arada siyaset bilimi, anayasa hukuku gibi kanun koyucuların çok yakından izlemeleri gereken kaynak kitaplar, özellikle yabancı dilde olanların büyük eksikliği açıkça göze çarpıyordu. Senatoya girdiğim yılın anarşik olaylarla dolu geçen ortamında çok geçmeden silâhlı kuvvetlerin müdahale olasılığı bana girdiğim günden itibaren yakın bir alternatif görünmüştü. En azından muhalefet tarafından durmadan eleştirilen 1961 anayasasının köklü bir değişikliğe uğrama ihtimali ufukta görünmüştü. Öyle olduğu halde anayasa hukuku

alanında isim yapmış yerli yabancı tek bir otoritenin güncel kitabını bulmak mümkün değildi. Bu büyük eksikğin iki nedeni vardı: seçimle oluşturulan kütüphane komisyon üyeliklerine bu konuya karşı ilgi duymayan kimselerin seçilmesi, Bütçe komisyonu tarafından verilen ödeneğin - ismarlama yetkisi olmasına karşın kütüphane yönetimi tarafından hiç kullanılmaması. SBF kütüphanesinde arkadaşlarımla birlikte yıllarca çalışmış bir kimse olarak kaç defa toz toprak içinde kalmış, birer çöp yığınından farksız alt kata atılmış Birleşmiş Milletler'in, benzer uluslararası kuruluşların yayınlarını gözden geçirmiş, bu pejmürdeliğe bir çare aramıştım. Ancak uğraşmalarım sonuçsuz kalmaya mahkûmdu. Kütüphane komisyonu başkanlığına şahsen son derece sempatik, dinamik Trabzon milletvekili Ahmet Şener seçilmişti. Kendisi bu göreve sırf özel ve kuytu bir odaya sahip olmak için talip olduğunu bizzat itiraf etmişti. Gerçekten de sadece parlamento üyelerine açık tutulan okuma salonunun loş ve kolay kolay bulunmayan bir köşesine saklanmış olan başkanlık odası hemen hemen istisnasız "çok gizli" parti meseleleri konuşmak için kullanılırdı. Kütüphane salonunun sayılı müdavimleri vardı. Bunların başında siyaset matematiğine meraklı Tarhan Erdem ile arkadaşı Nejat Ölçen gelirdi.

Mecliste ilk şoku da yine bu kütüphanede yaşadım. TBMM kütüphane müdürü Hilmi Bey'in odasında bulunduğum bir sırada içeri MSP'den bir milletvekili girdi. Müdür beni tanıştırdınca derhal elimi uzattım. Ne yazık ki elim havada kaldı... Karşımdaki parlamenter asık bir suratla "Ben kadın eli sıkmam" ifadesini kullandı. Daha sonraları bu olayı sempatik halleri ile herkesin takdir ve saygısını kazanmış olan MSP'li Şener Battal'a endişe ile naklettiğimde, "Sen ona bakma, biz iktidara gelirse, onu hizaya sokarız" demişti. Şeriat devleti özlemi bugün sanıldığı kadar yeni

değildir. Belleğimi zorluyorum, ben çok eskiden nasıl bir olayla karşılaşmıştım? Tamam, olayı bugün gibi görüyorum. Yıl 1951 ya da 1952. Ankara'nın sıcak yaz günlerinden biri. Vakit yaprakların kımıldamadığı üç civarı. Bir iş için Necatibey Caddesi'nde yürüyorum. Üzerimde kısa kollu bir yazlık elbise var. Birdenbire alt gelir grubuna mensup, saçlı sakalı birbirine karışmış bir adam önüme çıkıyor. Başımı kaldırmaya vakit kalmadan bütün gücü ile koluma bir şamar indiriyor ve bağıriyor: "Demokrasi varsa, senin gibi o... ların böyle gezmesini yasaklayacak günler elbette gelecektir!" Bu olayı birkaç gün sonra başkentte toplanan CHP il kongresinde başkan İsmet İnönü'nün huzuruna naklettiğimde, Paşa beni yanına çağırarak "Biz laikliğin bekçisiyiz, sen üzülme kızım!" demişti.

O zaman olduğu gibi bugün de belli giysi ve başlıkların siyasal bir simge olduğu kanaatini taşımaktayım. Bu kanım belli boğumlar taşıyan ya da belli biçimde başa tutturulan başörtüsü olduğu kadar parmakları ile kurt işareti yapan sportif kılıklı MHP partizanları için de geçerlidir. Öngöremediğim husus zamanla siyasî bir mücadele ögesi olarak giyimim daha doğrusu örtünme özgürlüğünün kimi kuruluşların gözünde insan hakları çerçevesinde vicdan özgürlüğünün şaşmaz bir göstergesi olarak kullanılması haline gelmesidir. Otoriter yönetimlere karşı duyulan özlem kendini her zaman ve her yerde belli simgelerle belli etmiştir. Günümüzde Avrupa'da yabancı düşmanlığını ve ırkçılığı körükleyen, sokaktaki egemenliğini pekiştiren, hep o dazlak ya da kısa saçlı, göğüsleri dövmelerle süslü, ayaklarında tekme atmaya çok elverişli kalın botlar giymiş erkek/kadın gençlerinin egemenliği olmuştur. Onlar bir bakıma kamuoyunun duyarlılığını ya da dikkatini oluşturan "öncü güç"lerdir. Simgelerin en önemli özelliği mesajı düşündürmeksizin karşıdakinin belleğine yerleştirmesidir. Bu ister

modern İslâm rahibeler kılığı olsun, ister nazizm ya da faşizmin görkemli saltanat günlerinin özlemini yad ettiren flamalar, gamalı haçlar olsun. Dün olduğu kadar bugün de kişinin giysileri toplumsal kökenini belirttiği kadar mensup olduğu grubun gücünü, toplumda bir yer edinmiş olmasını belirlemektedir. Türkiye’de cumhuriyet rejimine karşı bir alternatif devlet modeli oluşturmadan önce Fatih ve Beyazıt sokaklarını başları yeşil ya da beyaz sarıklı, sırtlarında lata denilen bol bir ceket ve şalvar don giymiş düzineler dolusu 12-15 yaşındaki erkek çocuklarla doldurma siyaseti güdülmektedir. Giysi özgürlüğü toplum yapısına göre geçerli olabilir. Cuma günü saat 16.00’ya yakın New York’un elmas borsasının bulunduğu 46. sokakla beşinci avenünün kesiştiği köşeden geçenler başlarında siyah, enli kenarlı şapkalarını iri bukleli saçları üzerine oturtmuş, geleneksel siyah giysilerini giymiş düzineler dolusu Hasidî Yahudilerin, Yahudi dinlenme günü olan Cumartesi’yi yani Sabbath’ı karşılamak üzere Brooklyn’in Williamsburg semtine doğru hareket eden özel otobüslere doluştuğunu görebilirler. Neden oradaki özgürlük başka bir ülkede geçerli olmasın? İşte bunun cevabı kestirmeden “Olsun” ya da “Olmasın” değildir. Zira belli bir etnik ya da dinsel grubun yaşam tarzına gösterilecek saygı daha doğrusu toplumda ayrılacak yer, bu grubun sistemin tümüne karşı işgal ettiği yer, sayısal gücü ve sistemi değiştirip değiştirmek isteyip istememesine bağlıdır. Türkiye gibi Alevî/Sünnî kutuplaşmasından başka bir dinî cemaatin toplumsal dengenin inşasında rol oynamadığı bir ülkede İslâm gibi bir evrensel dinin belli çıkarları temsil eden tarikat ya da siyasî grupların kalkan olarak kullanılması çağdaşlaşma ilkesine gönül vermiş yurttaşlar açısından çok olumsuz sonuçlar verebilir. Bu tür bir zıtlaşmayı önleyebilecek tek çözüm kişinin inanç sistemi ile başbaşa bırakılması, duyguları yönlendiren dinî

buyrukların kamusal alanı düzenleyen hukuk kurallarından ayrı tutulmasıdır..

Federal Almanya'dan liyakat nişanı

Yavuz'un Almanya'daki öğrenci yıllarından başlayarak iki ülke arasındaki kültürel ve bilimsel bağların ahenkli bir biçimde gelişmesi amacı ile yaptığı çeşitli çalışmalar kendisine 1966 yılında Federal Almanya'nın Yüksek Liyakat (Grosses Verdienst Kreuz) nişanının verilmesine yol açmıştı. Federal Almanya'nın Tarabya'daki yazlık konutunda yapılan törende bilim adamına verilen önemi görmekle kıvanç duymuştum. On yıllık bir farkla bu kez Ankara'daki büyükelçiliğinde aynı nişan bana da özellikle yurtdışına giden Türk işçilerin sorunlarını, alan araştırmaları dahil olmak üzere çeşitli açılardan eleştirel bir bakışla değerlendirdiğim için verildi. Dr. Sahm yapılan törende demokratik bir düşüncenin ürünü olan eleştiriyi ödüllendirmenin ne kadar önemli olduğunu vurgulaması, harcadığım emeklerin tümünden boşa gitmediğini belirtmesi, beni gerçekten mutlu etmişti.

Meclis koridorları ve toplantılarda esen hava

Parlamentolarda toplantı salonları kadar koridorlar önemlidir. C. P. Snow adlı İngiliz yazar *The Corridor of Power* adlı yapıtında politikacıların karşılaştıkları, şakalaştıkları, fiskos ettikleri, hülâsa günlük yaşamın küçük jestleri ile vakit geçirdikleri bu mekânları ne de güzel tasvir etmiştir. Benim de TBMM'ye girdiğim yasama döneminde sistem çift meclis esasına göre işlediği için büyük toplantı salonu Millet Meclisi'ne, günümüzde ana muhalefet partisine grup salonu olarak ayrılan salon ise Senato'ya tahsis edilmişti. Her iki

toplantı salonu birer koridora açılmaktadır. Büyük toplantı salonunun açıldığı koridor o zamanlar AP grup odasına da açıldığı için oralarda ağırlıkla Adalet Partisi mensupları otururdu. Buna karşın büyük toplantı salonunun sol tarafında bulunan koridora sadece AP ve CHP'liler değil, aynı zamanda senatörler de girip çıkarlardı. Buralardaki masa ve oturma köşelerinde bol bol çay kahve içildiği gibi anlamlı, cinaslı, politik laflar atılır, kelime düelloları yapılırdı. Senato toplantıları düzenli olarak Pazartesi, Çarşamba, Cuma yapılırdı. Anayasada eski cumhurbaşkanları Senatonun tabii üyesi sayıldıkları için rahmetli Cevdet Sunay yetişmiş olduğu asker ocağının kendisine ikinci bir tabiat olarak verdiği disiplin gereği bu yasal mükellefiyeti yerine getirmeyi bir onur borcu sayardı. O sıralarda gerek görme gerekse rahat yürüme yeteneğini yitirdiği için - kimse onun bu eksiklerini görmesin diye - meclisin bir görevlisi tarafından Senato toplantı salonuna kapılar resmen açılmadan önce getirilip yerine oturtulurdu. O dönemdeki sakin halini gördükçe "Bana sağcıların suç işlediklerini söyletemezsiniz" türünden taraflı beyanları aklıma geliyordu. Aynı şahsın tarafsız olarak yürütülmesi gereken devlet başkanlığı makamını askerî kimliğinin gölgesinde nasıl kullandığını düşünmek, Türk demokrasisinin gelişmemesinde militarist geleneğin rolünü hatırlamamak mümkün değildi... Senatoda AP ağır topları daha sonraları Senato başkanlığına seçtiğimiz rahmetli İhsan Sabri Çağlayangil etrafında toplanırdı. Diploması kariyerinden siyasete atılan, 12 Eylül öncesi yeniden büyükelçi olarak Cenevre'ye giden, demokrasiye yeşil ışık yakıldıktan sonra ise yine siyaset arenasına girip, yerini günümüze dek muhafaza edebilen Kâmuran İnan Senatoda özellikle dışpolitika konularında söz alır, hitabet gücü ile basın dikkatini çekmeğe çalışırdı.. CHP'den ise Erzincan senatörü Niyazi Ünsal gündem içi, gündem dışı önemli

toplumsal sorunlara parmak dokundurur, CHP'nin yetkin hukukçularından senatör Fikret Gündoğan ise özellikle gerilimli siyasî tartışmalarda ağırlığını koyuyordu. TBMM iç tüzüğü milletvekilleri ile senatörlerin diledikleri zaman söz almalarına elverişli olmadığı için sesini millete duyurmak isteyenler ya güncel bir sorun nedeni ile gündem dışı kısa bir konuşma yaparlar ya da grupları tarafından belli bir konuyu savunmak üzere görevlendirilmeyi beklerlerdi.

En ilginç tartışmalardan biri ikinci Milliyetçi Cephe hükûmetinden sonra Bülent Ecevit'in kurduğu azınlık hükûmeti zamanında cereyan etmişti. Bu sırada yerel yönetimlere malî bağımsızlık sağlamak üzere emlâk vergisi tahsil etme yetkisini veren yasa Senato'da görüşülmek üzere gündeme girmişti. Bu yasanın geçmemesini isteyen konuşmacılar gerekçelerini ileri sürerken akla gelmeyen nedenler göstermişlerdi. Oysa daha sonraları belediyelerin finansmanı sorunu vergileme yolu ile çözüldükten sonra gerek iktidar gerekse muhalefet partileri belediyelerin bu finans gücünü ne kadar etkin ve bazı yerlerde yıkıcı ya da yanlı kullanmışlardı. Tasarı aleyhine söz alan emekli amirallerden Fahri Çoker - kendisi esas itibarile hukukçu idi - şöyle bir farazî örnek getirmişti: "Diyelim ki Türk deniz kuvvetleri kullandıkları limanlarda belediyelerce öngörülen rüsumu ödemişlerdir. Yine diyelim ki Türk deniz kuvvetlerine mensub gemiler Sinop limanına girmişlerdir, belediye bunlardan öngörmüş olduğu rüsumu tahsil etmek için gemilerimize haciz mi koyduracak?" Örnekten de anlaşıldığı üzere gerekçe olarak ileri sürülen olayın gerçekleşmesine imkân yoktu, zira kamu yönetiminin bir birimi kamu yönetiminin diğer bir birimi üzerinde icra yolu ile alacağını tahsil etme imkânına sahip değildir. Olsun, bu ve buna benzer hayalî örneklerle aslında demokrasinin kökleşmesi, yurttaşın verdiği verginin sarf şeklini en kolay bir şekilde denetleyebile-

ceği bir uygulama hiç değilse bir süre için ertelendi. Ne yazık ki demokraside en doğal ilkelerden biri sayılan belediye hizmetlerinin yerine getirebilmeleri için vergi toplama yetkisi ancak 12 Eylül'den sonra mümkün olmuştur.

İkinci Milliyetçi Cephe (Demirel'in MSP ve MHP ile ortaklaşa olarak kurduğu Milliyetçi Cephe) hükûmetinin düşürülmesinden sonra iktidara gelen Bülent Ecevit'in azınlık hükûmetini çalıştırmamak sağ partilerinin başlıca hedefi olmuştu. Bu nedenle partiler yoğun biçimde engelleme taktikleri uyguluyor, çoğunluk olmaması için toplantı salonuna girmeyip koridorlarda sohbet etmeyi yeğliyorlardı. Millet'in büyük fedakârlıklarla ayakta tutmaya çalıştığı ülkenin en yüce kurumunun böylesine yersiz işletilmesi olağanüstü sınıra dokunuyordu. Senatoda tanıdığım kimisi eski Mülkiyeli kimisi yeni meslekdaş üyelere her fırsatta "İşler böyle devam ederse, günün birinde biri gelip parlamentonun kapısına kilit asacaktır" dediğimde hepsi "Bacı sen merak etme, kimsenin buna gücü yetmez!" diyorlardı. Oysa öyle bir yetti ki Türk ulusu aradan ondört yıl geçtiği halde bu "susturma"nın kefareti ödemiş değildir. Parlamento kürsüsünde konuşmak sanıldığı kadar kolay değildir, üyelerin dikkatini canlı tutmak için bilimsel konferanslar ya da sınıfta yapılan derslerden farklı bir üslub ve tavır takınmak gerek. Bana en çok bütçe müzakereleri sırasında değişik bakanlıkların program ve uygulamalarını eleştirme sırasında konuşma fırsatı doğmuştu. Bu konuşmaların hemen hemen tümünde sorunun kadın yurttaşlar açısından ele almayı görev bilmişim.

Kontenjan grubunun heterojen karakteri önemli ve kritik konularda sert ve uyarıcı bir tutum takınmaya engeldi. 1980 yılının Ocak ayında o zamanki genelkurmay başkanı orgeneral Kenan Evren tarafından yayınlanan meşhur mektub işte bunun en açık örneklerinden biridir. Başta cum-

hurbaşkanı Fahri Korutürk olmak üzere Başbakan Süleyman Demirel ve diğer parti liderleri bu mektubun kendilerine hitap ettiğini kabule yanaşmadılar, ciddî bir ihtar anlamı taşıyan mektubun içeriğini anlamamazlıktan gelmeyi yeğlediler. Bizim grubumuz bu konuda daha duyarlı bir değerlendirme yapabilirdi, fakat daha o tarihten itibaren yapılan yeni cumhurbaşkanı adaylığı sorunu böylesine açık bir vaziyet almayı engellemişti.

Cumhurbaşkanı seçimi

Siyaset bilimi alanında yıllarca çalışmış ve araştırma yapmış bir kimse olarak yaklaşmakta olan cumhurbaşkanı seçimi ile ilgili herhangi bir kulis ya da parti grubu çalışmasının yapılmamış olduğunu baştan itibaren garipsemiş, bu kayıtsızlığın endişe verici sonuçlar doğurabileceğini tahmin etmiştim. Konuyu parlamentoda bulunan eski arkadaşlara, örneğin Muammer Aksoy, Turan Güneş, Turhan Feyzioğlu'na, Haluk Ülman, Deniz Baykal, Gündüz Ökçün'e açtığım zaman, hepsi "Merak etme, vaktiyle Demirel ile Ecevit bir araya gelip, sorunu bir gecede hallettiler, bu kez de böyle olacak" diyorlardı. Cumhurbaşkanlığının görev süresi kırsaldıkça endişelerim artıyordu. Hele grubumuz üyelerine danışmak üzere Kontenjan senatörleri grubu 1980 Ocak ayında Çankaya'ya davet edildikten sonra bu endişelerim kat kat artmıştı. O gün yapılan görüşmelerde Türkiye'nin bellibaşlı kentlerinde başgösteren anarşik olaylar, Alevî/Sünnî çatışmaları sonucu olarak Kahraman Maraş'ta çıkan kanlı olaylar ve onu izleyen kısmî sıkıyönetim gibi konular gündeme gelmişti. Rahmetli Korutürk'ün zihnini meşgul eden tek konu Türkiye'de aşırı solun katetmiş olduğu mesele, DEV-SOL'un durdurulamıyacak gibi görünen yükselişi idi. Söz alıp bu akımlara karşı Ülkü Ocakları'nın örgütlenip

gençleri silâhlı talime tâbi tuttuklarına, buna karşı bir önlem alınıp alınmayacağını sorduğumda tatmin edici bir yanıt alamamıştım. Sosyal demokrasi, demokratik sol, batılı anlamda sosyalizm ve komünizm gibi ideolojilerin sol yelpazesinde yer alan çeşitli fikir akımları arasında ayırım gözetmeyen kimseler Türkiye'nin bütününde olduğu gibi parlamentoda da çoğunluğu temsil ediyordu. Bu açıdan salt entelektüel kökenlilerle olmayanlar arasındaki fark önemsizdi. Ülkede artan siyasî kutuplaşma tehlikeli boyutları çoktan aşmıştı. Bunun yeni bir örneğine 5 Nisan 1980 günü bizzat tanık olacaktım. O gece cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün görev süresi bitecekti. Tüm beklentilerime karşın ne resmî ne de gayri resmî cephelerde seçilecek yeni devlet başkanı konusunda herhangi bir anlaşmaya varılmamıştı. Benden önce Kontenjan senatörlüğüne seçilen ve sonra CHP'ye geçmeyi yeğleyen eski hava kuvvetleri komutanı Muhsin Batur birkaç gün önce CHP parti grubu tarafından gayriresmî aday olarak benimsenmişti. Ancak CHP'nin içinde Ecevit'e bağlı kalan küçük bir grup - basın bunlara kelaynak kuşları adını takınıyordu - bu adaylığa karşı kesin bir tutum takınmışlardı. Ecevit ve arkadaşlarının direnişi sonuç vermede gecikmedi: 5 Nisan 1980 öğleden sonra yapılan oylamada Muhsin Batur CHP, Millî Birlik ve Kontenjan grubu ve bazı bağımsızların desteği ile 214 oy almıştı, ancak anayasanın aradığı 221 oyu bulamayınca adaylığından çekildi. Böylece askerî kökenli bir devlet başkanlığı geleneğine onların değerlendirmelerine göre son verilmişti. Kendi grubumuz Batur'un adaylığını resmen müzakere konusu haline getirmemekle beraber çoğunluk onu destekliyordu. Batur'un asker kökenli olması kuşkusuz sivil bir adaydan yana olan gönlümü doyuran bir tercih değildi, ancak dönemin koşullarını göz önünde bulundurunca parlamenter sistemin işleyişi açısından bu seçimin sonuçlan-

masını ne olacağı belli olmayan bir yarına yeğlemiştım. O gün Cebeci'den geçerken arabama benzin almam gerekiyordu. SBF'de öğretim üyesi olduğum günden beri müşterisi olduğum benzin istasyonuna girmiştım. Depoyu doldurmuş, hareket etmek üzere iken, benzin istasyonunun bürosundan birisinin fırlayıp davudî bir sesle bana şöyle seslendiğini anımsıyorum: "Hoca hanım, hoca hanım, sakın 'O' komüniste oy vermeyiniz!" Gayri ihtiyarî duraksayıp, hayretle şöyle sormuştım: "Komünist dediğiniz kimdir?" - "Kim olacak, tabii ki Muhsin Batur!"... Evet parlamento içi dinamik kaygan ve felâketi haber veren bir yörüngeye girmişti. O yıllarda Türk basınının en tecrübeli kalemlerinden sayılıp Meclis haberlerini gazetesi için yazan Cüneyt Arca-yürek'i gördükçe kendisine suların ne zaman durulacağını sorardım. Ne var ki her defasında "Sular girdabta dönmeye devam ediyor" yanıtını alıyordum. Daha sonraları 12 Eylül'ü destekleyen basın tarafından "Nafile turları" olarak betimlenen oy verme turlarına başlamıştık. Anayasa siyasi partilerin devlet başkanlığı için bir resmî adayın tesbitini yasakladığı için devlet başkanlığı adaylığına ancak şahıslar talip olabiliyordu. Cumhurbaşkanı Korutürk süresi dolar dolmaz sessiz bir şekilde Çankaya'dan ayrılmıştı. Devlet gemisini emin ellere teslim edinceye kadar anayasayı zorlamak istemedi, tek arzusu bir an önce sivil yaşama dönmekti. Oysa kendi kendine vekâlet yolu ile tıkanıklığı gidermeye çalışsaydı, belki de askerî müdahaleyi önler miydi diye düşündüğüm çok olmuştu. Perde arkasında tasarlanan senaryolardan o gün olduğu kadar bugün de habersizim. 12 Eylül'den sonra basında Washington'daki yetkili çevrelerin bu müdahaleyi kastederek "Our boys did it!" (Bu işi bizimkiler başardılar) türünden beyanlara da rastlanıldı. Bu gözlemin doğruluk derecesi benim bilgi edinme kaynaklara erişme yeteneğimi aşıyor. Ancak şu kadarını rahatlıkla söy-

liyebilirim: AP o sırada devlet başkanlığına da vekâlet eden rahmetli İhsan Sabri Çağlıyangil'i, CHP ise sağcı partilerin kabul edebilecekleri ılımlı bir kişiyi aday olmaya teşvik et-selerdi, anayasal bunalımın resmî yanı çözülmüş olacaktı. Oysa geçmişte bir masanın etrafında toplanmasını başarmış Demirel ve Ecevit hemen hemen kimsenin tanımadığı an-cak işbaşına geçtikten sonra Atatürk'e olan bağlılığı, ciddi-yeti, tevazuu, dürüstlüğü ile Türk halkının gönlünü kazan-masını bilen bir aday, Fahri Korutürk konusunda anlaşma-sını başarmışlardı. Bu kez neden bir araya gelemiyorlardı? Kafamda uçuşan türlü çeşit ihtimallere cevap verecek kim-seyi bulamıyordum. Bu arada gönlünde arslanlar besleyip devlet başkanlığına gizli göz koyanların sayısı artıyordu. O kadar ki bir ara bana "Siz devlet başkanlığına aday mısı-nız?" diye soran bir gazeteciye şöyle cevap verdiğimi hatırl-ıyorum: "Bildiğim kadar 600'e yakın üyesi bulunan Türk parlamentosunda şu sıra iki kişi hariç herkes kendini cum-hurbaşkanlığı makamına lâayık görmektedir!" Soru: "Bu iki kişi kimdir?" Yanıt: "Yasal yaş sınırına varmadığı için İstan-bul milletvekili, değerli öğrencim Sevil Korum ile ben!" So-ru: "Siz kendinizi neden bu kategoriye koydunuz?" Yanıt: "Kırk yaşını çoktan doldurmama rağmen koşulların henüz bağımsız bir kadını cumhurbaşkanlığına seçmede yeter de-recede olgunlaşmamış saydığım için!" Bu yanıtımı o günkü koşullar altında değerlendirmek gerek. 2000 yılına doğru koşarken Türkiye'de Atatürk'ün kendilerine sağladığı hak-lardan gönüllü olarak vazgeçen "tesettürlü" kadınlarımızın sayısı artarken, kendi güçlerine ve çekiciliğine güvenen, si-yasete girip çetin bir mücadeleden çekinmeyen kadınların sayısında da bir artış vardır. Günümüzde Türk kadını gide-rek daha çok bilinçlenmekte, eldeki hakların değerini anla-makta, uğruna anlamlı fedakârlıklar yapmayı göze almaktadı-r. Ne yazık ki bu tip kadınların sayısı hâlâ çok küçüktür.

Evet, nafile turları başlamıştı. Bu turlara ortak toplantı halinde önce Millet Meclisi, sonra Senato üyeleri sıra ile katılıyorlardı. Meclise mazeret bildirmeksizin gelememezlik etmedim. Adaylar üzerinde anlaşma olmayınca bu turlar nerede ise sonsuza dek uzamıştı. Sanırım 114 kez sandık başına gittim. Bu turlarla ilgili olarak en üzüldüğüm nokta 12 Eylül'den sonra Türk parlamentosunun çalışamaz durumunu göstermek için Ordu Film Merkezi tarafından hazırlanan ve birkaç kez TRT tarafından gösterilen belgesel filmde sandık başına boşuna gidenler arasında hep beni göstermeleri olmuştur. Evet, 1980 baharı sonuçsuz geçti. İhsan Sabri Bey Çankaya'ya çıkmamıştı, sadece resmî görevlerini kısmen orada yerine getiriyordu. Haziran geldi, sonuç yok. Kontenjan grubunun penceresinden Meclisin bahçesine bakıyorum. Ah ne göreyim, çimenlere şemsiyeler konmuş, rengârenk örtülerle süslenmiş masalar ve sandalyeler dizilmiş. Neden mi? Oy verme turları arasında yorulan parlamenterlere ve konuklarına serinletici içki vs. sunabilmek için! Duruma bakıp içim kan ağlıyordu. Birkaç kez istifa etmeyi düşündüm, fakat bunu bu sırada yapmanın çok yanlış anlaşılacağından tasavvurumdan hemen vazgeçtim. Yaz tatili başlamıştı, ancak biz Ankara'yı terk edemiyorduk. Meclis tatile girmemişti. Bir ara serinlemek için Turizm Bakanlığı'na bağlı Akçay'daki Tatil köyüne gitmiştim. Oradan bile oy verip yeniden ailemin yanına dönmek üzere Ankara'ya gelip gittim. MSP anlaşılan etki alanını genişletmişti. Edremit'de otobüste yer almak istedim. Yerleri olmadığını söylediler, oysa otobüsün bir numaralı yerinin yanı boş görünüyordu. Bana bu yeri neden vermediklerini sorduğumda "O yerin sahibi erkektir!" dediler. "Olsun, fark etmez, ben giderim." Yanıt: "Olmaz, yerin sahibi istemez, abdesti bozulur!" Otobüs şirketinde yaptığım sert tartışma sonucu özel sektördeki taşıt araçlarında kaç göç yapılmasını önlemiş-

tim. Bu olay ondört yıl önce cereyan etti, ya bugün olsaydı, başarılı olacağımı sanmam...

Ankara'da sıkıyönetim

Ağustos'un sonu yaklaşmıştı. ABD'de Cornell Üniversitesi'nde mimarlık öğrenimi gören oğlum Mustafa Kemal Abadan'ı uğurlama günü geldi. Henüz iflas etmemiş olan Pan American şirketinin Ankara seferleri saat yedide kalkıyordu. Bunun anlamı saat beşte evden hareket etmektir. Evden çıktığımızda sabahları bozkıra özgü ürpertici serinlik henüz geçmemişti. Arabaya üç kişi bindik: oğlum, apartmanda oturan yakın arkadaşı ve ben. Ankara'da sıkıyönetim olduğu halde sokak ve caddeler bomboştu, hiçbir yerde asker görünmüyordu. Sanki bir hayalet kentinden geçiyoruz. Esenboğa'ya sapmadan önce baraja giden yolun kavşağına geldik, daha ilerde alevler yükseliyor. Bir de ne görelim? Caddede enlemesine eski lastiklerden barikat kurulmuş, bunlardan bir kısmı tutuşturulmuş, orta yerde deşifre edemediğim bir yazı, etrafa yayılan yanık lastik kokusu genizimizi yakıyor. Geçemezsek, çocuk uçağı kaçırırsa, ne yaparım diye düşünüyorum. Bereket arkamdan gelen ve herhalde uçağı yetişmek isteyen yolcuları taşıyan bir minibüs bana yol gösteriyor, alevlerin yalamadığı yolun kenarındaki derin çukurlara dikkatle girmek suretiyle barikatı aşmayı başarıyor, ben de onu izliyorum. Barikatı geçtikten sonra üçünüzün ağzını kilit açmıyor. Ya yeni barikatlere rastlarsak, ya soyulmak istenirsek? Araba yol alıyor, havaalanı şehir merkezinden 34 km uzaklıkta. Nihayet kontrol kulübesi görüldü. Havaalanının dış hatlar bölümüne giriyoruz. O zamana kadar hiç görmediğim bir manzara: mermerle kaplı olan yerler bir uçtan bir uca bavullarının yanında uzanmış, uyuklayan yolcularla kaplı, yürüyecek, geçecek yer hiç yok.

Ortada bir sorumlu yok, barikatı haber vermek istiyorum, alanın güvenliği ile ilgili tek bir şahıs bulamıyorum, sıfatımı bildiriyorum, nihayet karşıma bir gümrük memuru çıkıyor. Kendisine Sıkıyönetim sorumlusunun nerede olduğunu soruyorum, bilmiyor. Demek 34 ilde ilân edilen Sıkıyönetim yerine gevşek hattâ varlığı belirsiz bir yönetim geçmiş... Askerler acaba neden kamu yönetiminin temel ilkesi sayılan halkın huzur ve güvenliğini sağlama ilkesine böylesine sırt çevirmişler. Aklıma binbir soru takılı kalıyor... Oğlumu uğurladıktan sonra ayrılığın verdiği acı buruklukla düşünceli olarak eve dönüyorum. Durumu beğenmiyorum. Nafileturlara ek olarak parlamentoda MSP'nin dışişleri bakanı Hayrettin Erkmen'e yöneltilen gensoru konuşulacak. İki meclisin ortak toplantısı nedeni ile ben de TBMM salonunda kenarda bir yer bulmaya çalışıyorum. Konuşmacılar görüşlerini açıklarken, milletvekili ve senatörlerin önemli bir kısmı yine kulislerde. Sıra Necmeddin Erbakan'a gelince durum değişiyor, herkes "eğlenceli tiyatro temsili" ni görmeye koşuyor. Erbakan uzun yıllardan beri geliştirmiş olduğu klişeleşmiş konuşmalarından birini yapıyor. Arada bir "Kadayıfın altı henüz kızarmadı" lafını kullanıyor. Kadayıftan neyi kastediyor? Merakım çok geçmeden tatmin edilecek.

12 Eylül 1980

TBMM yapılan bu tarihî müzakere ve onun sonucu olarak dışişleri bakanı Erkmen'in istifası üzerinden birkaç gün sonra sabahın çok erken saatlerinde karşı komşumun telefonu ile uyanıyorum. "Haberiniz var mı? Ordu bir kez daha idareyi ele aldı!" Hayret etmiyorum, şaşırıyorum, içimi derin bir hüznün ve bir ölçüde korku kaplıyor. Demek nihayet tahmin ettiğim gibi parlamento binasının kapısına süresi belli olmayan bir zaman için yine kilit takılmış. Biz ulus-

ça demokrasiyi hep tepemizde asılı duran bir kılıçla mı öğreneceğiz? Yeniden kimler tutuklanacak, azledilecek, haksız yere iftiraya uğrayacak? Yalnızım, eşim görevle yurtdışında, çocuklarımız da Birleşik Amerika'da yüksek öğrenim yaptıkları kurumlarda. 27 Mayıs 1960'ı hatırlıyorum, o zaman ne kadar sevinmişim, siyasî bir ameliyatla otoriterliğe dönüşen sistemin düzeltilebileceği türünden saf beklentilere kapılmışım. 12 Mart'da daha temkinli davrandım, kaldı ki bu ara dönemde parlamentoya kilit vurulmamış, sadece başbakan Süleyman Demirel'e şapkasını alması için ricada(!) bulunulmuştu. Ya şimdi? Geriye baktığımda bilanço gerçekten çok hazin. Daha önceki müdahalelerde ana tema hep "raydan çıkmış demokrasiyi yeniden yoluna koymak"tı. Oysa bu defa demokrasiden önce ülkeyi emir ve komuta zinciri çerçevesinde, yanlış yorumlanmış zoraki bir Atatürkçülük sevdası ile bezenmiş ideoloji yani Türk/İslâm sentezi ile ayağa kaldırmaktı. Bu hususta en ikna edici kanıt bir ara Millî Güvenlik Kurulu tarafından Zincirbozan'da zorunlu ikamete tâbi tutulan Alparslan Türkeş tarafından dile getirildi: "Fikirlerimiz iktidarda, fakat bizler gözaltındayız!" Devlete yeniden itibar kazandırmak gerekçesi ile yapılanların ne kadar vahim hatalar içerdiğini Atatürk'ün kurumlarını bile ortadan kaldırmaya gidecek kadar bilgi ve görüşlerinden emin olan apoletli Beşler bir süre sonra kabul etmek zorunda kaldılar... Ne var ki tarih işlenen hataları ne sevap, ne de günah hanesine kaydetmiyor, sadece tesbit ediyor. Bu tesbitin bilançosu ise çok hazindir:

- 650.000 kişi gözaltına alındı.
- 1 milyon 683 kişi "fişlendi".
- Açılan 210.000 davada 230.000 kişi yargılandı.
- 7.000 kişi için "idam" istendi.
- 49 kişi asıldı.
- 388.000 kişiye pasaport verilmedi.

- 30.000 kişi “sakıncalı olduğu” için işten atıldı.
- 14.000 kişi “vatandaşlıktan” çıkarıldı.
- 30.000 kişi “siyasî sığınmacı” olarak yurtdışında yaşama başladı.
- 14 kişi cezaevlerinde giriştikleri protesto nedeni ile “açlık grevi” sonucu yaşamını yitirdi.
- 937 film “sakıncalı” bulundu.
- 23.667 derneğin faaliyeti durduruldu.
- 3.854 öğretmen, 120 üniversitede görevli öğretim üyesi, 47 hâkimin işine son verildi.
- 9.400 güya sakıncalı 1402 sayılı yasaya göre kamu görevinden atıldı ya da sürüldü.
- Gazetecilere toplam 4.000 yıl ceza istendi, 3.315 yıl ceza verildi.
- Saldırıya uğrayan gazeteci 300, silâhla öldürülen gazeteci 3.
- Gazetecilerden istenen tazminat miktarı 12 milyar 848 milyon TL.

(Cumhuriyet, 11.9.1994)

Bugün 12 Eylül 1980 müdahalesi üzerinden onaltı yıl geçti. Türkiye bir zamanlar Devlet Planlama Teşkilâtı'nda “takıncalı takım”ın lideri olarak ilân edilen ve o daha o sıralarda Nakşibendi tarikatının korumasından yararlandığını ilân eden Turgut Özal'ın önderliğinde piyasa ekonomisine geçmek üzere çok köklü ekonomik ve toplumsal değişikliklerden geçti. Bu dönemde Türkiye Cumhuriyeti'nin değerleri altüst edildi, vahşi kapitalizmi en açık bir biçimde yansıtan “köşeyi dönme” ilkesi ülkenin bireyleri için ana hedef haline getirildi. Gerçek olmayan ihracat beyanlarına karşılık devletten vergi iadesi alanlar ödüllendirildi, kurnaz manevralarla muazzam servetler yaratıldı. Toplumun dört siyasal eğiliminin bir potada eriyebileceğini iddia eden Turgut Özal'ın kurduğu Aravatan Partisi'nin iktidara gelmesi

ile birlikte Türkiye hukuk devletini rafa kaldıran, dolayısıyla daha şeffaf, daha saydam, daha demokratik, daha özgürlükçü bir kamusal yaşama kavuşmayı ilke edinen batılı gelişmiş ülkelere kıyasla geri kalmış bir ülke haline geldi. İç ve dıştaki örgütlü, örgütsüz güçler bu ülkeyi Mustafa Kemal'in düşlediği uygarlık düzeyinden uzaklaştırmak için elbirliği ile yıkıcı faaliyetlerini sürdürüyorlar. Çağdaş dünyanın temel insan hakkı olarak belirlediği özgürlüklerin önemli bir bölümü geçersiz bir duruma getirilmiş: düşünce ve düşüncelerini yazı ile ifade etme özgürlüğü kâğıt üzerinde kalmış, yüzü aşkın fikir işçisi hapisaneleri dolduruyor, siyasal erki elinde bulunduranlar "evlâtlarının" istikbalini garantiye almak üzere tasarruflarını ABD'ye aktarıp gerçeğe aykırı beyanlarda bulunuyorlar, devletin sorumluluğunu taşıyan koltukları dolduranlar çeşitli dinsel tarikat ve akımları temsil eden önderleri Çankaya'da ağırlamaktadırlar, askerî rejimin oluşturduğu kısıtlayıcı 1982 Anayasasının Türkiye Cumhuriyeti'nin hiçbir şekilde dinî inançlara dayattırılmayacağı şeklindeki 24. maddeden tümenden Anayasa metninden çıkarılmak istenmektedir, kadın/erkek eşitliği hayata geçirilecek yerde kamuoyu hemen her gün yeni korkunç cinsel taciz ve işkence haberleri ile şaşkına dönmekte, Millî Eğitim Bakanlığı sadece kız öğrencilere özgü bir "iffet" anlayışı ile okul disiplin kurullarının "bekâret" kontrolü yapılabilmesini mümkün kılan yönetmeliklerinin savunmasını yapmaktadır. Ülkenin temel sorunu Türk/Kürt ilişkilerinin barışçı ve çözüm getirici bir çerçeveye oturtulamaması, ulusal ekonominin en büyük dilimi Güneydoğu'da süregelen korkunç bir savaşa akıtılmaktadır, parlamento-daki siyasî partiler ardı kesilmeyen küçük çaplı kişisel kavgalar ortasında çok değerli zamanı boşa harcamaktadırlar, teknolojik gelişmeler nedeni ile çoğulcu bir yapıya kavuşan TV ve radyolar ekran ve mikrofonlarını hemen hemen tüm-

den sadece sansasyonel haberlere, erotik kliplere, bilgi aktarmak yerine seyircinin merakını gidermeye yönelik “talk show” lara açmış bulunmaktadırlar. Mafya babalarının serbestçe görüşlerini savunabildikleri bir iletişim düzenine “demokratik, özgürlükçü, çoğulcu” sistem adı verilemez, bu olsa olsa adalet ve kamu düzenini sağlayan mekanizmanın tümden ortadan kalktığına kanıttır. Bu gelişmeler karşısında BEN birey olarak ne yapabilirim? Kendi çapımda inandıklarımı bir daha, bir daha dile getirmek, konuşmak, yazmak, bana yaşamım boyunca birçok nimeti bağışlamış olan ülkemin kollektif belleğine karınca kararınca ufacık bir katkıda bulunmak.

UNUTAMADIKLARIM

Bilançooya son vermeden önce yaşamım boyunca iz bırakan, erdemleri, iradeleri, tutumları ile bende silinmez bir iz bırakmış olan insanları anmak istiyorum. Hepsi değişik zaman dilimlerinde yaşamıma yön verdiler ya da fikir, tutum ve yorumları ile bende kalıcı izler bıraktılar. Sayıları kabarıklık, çoğu kadındır. Hepsinden olmazsa da bir kısmından bu kitapta bahsetmek bence ödemem gereken bir şükran ve minnet borcudur.

Herkesin kişiliğini, karakterini belirleyenlerin başında en yakınları gelir. Küçükken kuşkusuz en fazla gördüğüm, en çok sevgi ve şefkatini aradığım insan annemdi. Fakat bilincim arttıkça benimle belki de annemden daha çok ilgilenen kişinin üvey ablam olduğunu keşfetmekte gecikmedim. Babalarımızın ayrı olması, değişik kültür ve dinin egemen olduğu ülkelerde yaşamamıza rağmen, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra onun Macaristan'da komünist egemenliği altında aristokrat bir babanın kızı ve yine aristokrat bir kocanın eşi olarak ağır baskılar altında kalmasına rağmen sevgimiz ve ilişkilerimiz hiç kopmadı. Ondört yaş büyüğümdü, çok gü-

zeldi, şefkatli idi. Çocukluğumda çok az gördüğüm annem ve babamın bana sayısız oyuncaklar verdiklerini biliyorum, fakat belleğimde sadece tek bir oyuncak kalmıştır: ablamın bana bir yaz tatilinde Avusturya'nın şipşirin Salzkammergut kasabasında alıp hediye ettiği mor kadifeden yapma ufacık bir fil! Macar komünist yönetim ona çeşitli baskılar yapmıştı, onu hapse atmıştı, öyle olduğu halde o hiçbir zaman neşesini, mücadele azmını kaybetmemiş, daima gülmesini bilmiştir. Hayvanları çok severdi, yetişkin yaşamımda beni şımartan çok nadir insanlardan biri idi...

Amerikan sosyolojisinde sık sık başvurulan kavramlardan biri "rol modelliği" dir. Babamı kaybettikten ve annem tarafından Budapeşte'de yatılı okula yerleştirildikten sonra benim "rol modelim" kuşkusuz sportif tavırları, ilkeli düşünceleri ile bana özel hocalık yapan Miss Hilde idi. İnsanın erkek, kadın olsun bir meslek sahibi olması, yeteneklerini özel yaşamın dar sınırları ötesinde değerlendirmesi gerektiğini, ulusa hizmet etmenin erdemlerinden söz eden bu kadındı. En elverişsiz koşullar altında yılmayan bir azimle çalışmayı ondan öğrendim.

Kimseye muhtaç olmamak, kişinin kendi ayakları üzerinde durmasını bilmek, bilgiye ulaşmanın tek yolunun okumak, çalışmak, yeteneklerini geliştirmek, ister ders ister spor olsun her alanda insanın kendi kapasitesinin barışçı bir yarışma tarzında bizzat kendisinin saptaması gereğini o söylerdi. Çok sonraları, İkinci Dünya Savaşı bittikten sonra Miss Hilde'nin kızkardeşinin yanına, Augsburg'a gittiğini öğrendim. Benim yüksek öğrenim yapmam için içime sönmeyen bir ateşin tohumunu eken Miss Hilde'ye önceleri yiyecek paketleri yolladım, daha sonra ziyaret ettim. 1969/70 ders yılında Münih Üniversitesi'nde konuk profesörlük yaptığım sırada birkaç kez Brecht'in doğup büyüdüğü, ortaçağda Almanya'nın ilk büyük kapitalist aile, Fugger'lerin

kentin dar gelirlileri için örnek bir sosyal toplu konut yaptırdıkları Augsburg'a gittim. O yılın sonuna doğru hocam âmansız bir hastalığın pençesine düşüp ölümle boğuşuyordu. Yeğenin bana telefonla iletği haberden sık sık benim adımları sayıkladığını öğrendim. Son nefesini vermeden yetiştim, fakat o artık etrafını tanımıyordu, yine de sakinleşmişti. O gece bu dünyaya veda etti. Sonra tek varisi olan yeğeninden öğrendiğine göre oğlum için üçbin DM bırakmış. Kuşkusuz bu sözlü vasiyeti yeğeni yerine getirmiyebilirdi - fakat bu dürüst delikanlı hocamın son arzusunu yerine getirdi. Bu parasal katkı ile oğlum iki yıl daha Bavyera'daki yatılı okuluna yolhyabildim - bir bakıma Mustafa Kemal'in daha sonraları ABD'de devam ettiği okula geçmesi mümkün oldu. Kısa sarı saçları, sportif giysileri, neşeli tavırları ile hâlâ gözümün önündedir. Onu Türkiye'ye davet edip Rize'ye kadar birlikte bir yolculuğu yaptırabildiğim, ona ülkeyi gezdirebildiğim için mutluyum.

Istanbul'a gelip 1940'ların başında yüksek öğrenime devam ettiğim sırada CHP Kız Talebe Yurdu'nun müdürlüğünü yapan Hayriye Erdilek adlı yumuşak, sevecen bir kadın tek başıma yaşam mücadelesi verirken bana büyük destek oldu. Biri Askerî Tıp, diğeri İktisat Fakültesi'ne devam eden oğullarını okutmak için gecesini gündüzüne katan bu kır saçlı, Vidin'den göç etmiş kadın bana kaç defa moral vermiş, kaç kez dertlerime ortak olmuştur. Yirmi küsur yaşında iken yakalandığım kızamık hastalığım İstanbul'un geçirdiği olağanüstü soğuk kışlardan birine rastlamıştı. Bulaşıkçı bir hastalık olması nedeni ile beni derhal üniversite hastanelerinden birine göndermesi gerekirdi. Ancak oralarda bakımsızlık ve soğuktan zatürreeye yakalanıp belki öleceğimi tahmin etmişti. Tüm sorumluluğu üzerine alıp beni gece gündüz sobayı yaktığı müdürlük odasına saklayıp çok ağır geçen hastalığın üstesinden gelmeme yardımcı oldu.

Aynı yıllarda rahmetli Yavuz'un evlenmeden önce pansiyoner olarak kaldığı Yavropoulos ailesinin fiilî başı sayılan Marika ile tanıştım. 1940'ların İstanbul'unda değişik kültürlerin oluşturduğu mozaik henüz olanca canlılığı ile varlığını koruyordu. Doğu Roma İmparatorluğu'nun yarattığı Bizans'ın şekilci, katı kuralcı dünya görüşü, Osmanlı imparatorluğunun cemaatler arasında gözettiği hoşgörü, çağdaş düşünce sistemini simgeleyen Cumhuriyet rejiminin kazanımları ve bu öğelerin hepsinin ötesinde erişilmesi istenen düş olarak Batı uygarlığının yarattığı maddî kazanımlar bu mütevazı kadının dünya görüşünü şekillendirmişti. Marika köken olarak Ege Denizi'nde Oniki adaların incilerinden sayılan Mikonos'lu idi. Ancak o bu adalardan hiçbirini tanımamıştı. İstanbul'un Rum cemaatinin diğer bireyleri gibi Rum Ortodoks okullarına devam etmiş, resmî kimlik olarak T. C. vatandaşlığını benimsemişti. Dil olarak ne Rumca'yı, ne Türkçe'yi, ne de kırık dökük bildiği Fransızca'yı düzgün bir şive ve vurgu ile konuşabiliyordu. Özürlü idi; çocuk iken haşaralığı nedeni ile bir çukura düşmüş, bacağına kırmıştı. Büyükadaya yetişmek isteyen doktoru acele ile bacağına koruyucu bir bez koymaksızın alçıya aldığı için birkaç saat sonra çıplak eti canavarcasına kemiren çiğ kirecin meydana getirdiği acıyı dindirmek üzere alçıyı kırmak gerekmişti. O sırada Marika'nın kalça kemiği zedelenmiş ve o ömür boyu topal kalmıştı. Esasen çevresindeki Türkler kendisinden "Topaliko" diye bahsederlerdi. Eğitimini bitirmemiş, babasını erkenden yitirmiş, diğer kızkardeşleri ile birlikte evlerini pansiyon olarak işletiyordu. Üç kızkardeşten en zeki, mütecessis, girişken olanı Marika idi. Fakat onun en büyük özelliği altın gibi bir kalbe sahip olması, gözü tok ve yardımsever olması idi. Kendisi himmete muhtaç bir dede olduğu halde etrafına hizmet etmek, yardımda bulunmak için çırpınırdı. Yavuz, evleninceye kadar bu aile ile

birlikte yaşamıştı. Ayazpaşa'nın ünlü "Ankara Palas" apartmanının en üst katını Yavuz'un hatırı için onlara kiraya vermişlerdi. Marika bu dairenin diğer odalarını sadece bekâr erkek üniversite öğrencisi ya da meslek sahiplerine verirdi. Onların rahat ve huzurunu sağlamak önde gelen uğraşlarından biri idi. Bu arada dış politikayı büyük bir ilgi ile izler, benden her fırsatta günlük *Apoyi Matine* gazetesini getirmemi isterdi. Dindar değildi, fakat Ortodoks Kilisesi'nin başlıca âyinlerini hiç kaçırmazdı. Gerekçesi "papazların giysilerini arkadan izlemek çok hoştur". Kendi cemaatinin önderleri olduğu kadar birçok siyasî şahsiyet için "hepsi sadece ceplerini doldurmaya bakan kişilerdir" değerlendirmesini yapardı. Tüm fiziksel güçlüklerine karşın yaşama çok bağlı idi. Birayı, müziği, gezmeyi seviyordu. İnanılmaz derece hatırşinas'tı. Her yıl Yavuz'un ölümünün yıldönümü olan 30 Haziran sabahı, saat 6 civarı, İstanbul'dan gelen ilk otobüsle birlikte Marika, elinde beyaz bir zambakla kapımızın zilini çalardı. Mezarlığa birlikte giderdik. Yunan/Kıbrıs/Türk anlaşmazlığında "bu işi bize bıraksalar çoktan çözerdik" derdi, barıştan yana idi. O ne Rum, ne Yunanlı, ne şoven Türk, sadece İstanbul'a renk ve tat veren gerçek bir İstanbullu idi.

Listem çok uzayabilir, zira yetmiş küsur yıllık bir yaşamda pek çok isim yer almaktadır. Hepsinden söz etmek imkânsız, yine de belleğimden silinmeyen birkaç kişi daha var... Bunlardan biri yazları kaldığımız Şile'deki evimizin komşusudur.. O da yaşlı bir kadındı, konuksever, mütevazı idi. İyi görmeyen gözleri ile üzerinde titremiş olduğu kız torununu okutmak için elişiy yapıyordu. Onu ziyaret ettikçe "Senin yakınının, çoluk çocuğun yok mu?" diye sorardım. Bir oğlu olduğunu, ancak oğlunun öldüğünü, gelininin ise köyden ayrıldığını söylerdi. Çok sonra işin gerçeğini öğrendim: Meğer Şile'de yazısız olan bir yasaya göre hırsızlık su-

çu toplumca tümden reddedilmektedir. Adam ldrme su-
çundan mahkûm olan kişi cezasını çektikten sonra yeniden
kendi mahallesine dönebilir, ancak hırsızlık yapmış olanı
kimse affetmez. Bu kadıncağızın oğlu ise belediyede me-
murluk yaptđđı sırada evrakta tahrifat ve yolsuzluk nedeni
ile mahkûm olmuş, başka bir deyimle "haram yemişti"! ři-
le'nin yerlisi onu aralarında görmek istemiyordu, bu neden-
le hayatını başka bir yerde sürdürme zorunda kalmış, anne-
si ise içi kan ağlamakla birlikte kız torununu evlendirebil-
mek için oğlunun hayatta olmadđđına kendini inandırmak
zorunda kalmıştı...

Yine unutamadđđım diğer bir karşılaşma 1974 yazına
rastlar. Kıbrıs Barış Harekâtı beni New York'ta, Brooklyn
College'in yaz sömestrinde Ortadoğu sorunları konusunda
ders verirken yakalamıştı, ailemin tüm bireyleri ABD'den
ayrılmıştı. Koskoca New York'ta yalnızdım, Manhattan'de
sıcaklardan nerede ise asfaltlar eriyecek duruma gelmişti.
Bir tanıdđđın Birleşmiş Milletler binasının karşısındaki Tu-
dor City'deki dairesinde kalıyordum. Bu apartmanın 24 saat
iş başında bulunan bir kapıcı servisi vardı. Anayurda dn-
mek üzere olduğum için bir yıldır birikmiş kitap ve eşyala-
rının için büyük bir sandık arıyordum. Bu tür sandıklar bazı
apartmanlara kapıcılara emanet edilip yeni sahiplere kavu-
şurdu. Ben de bu yöntemi denemek üzere siması yabancı
olmayan kapıcılardan birine bu konuda ricada bulunmuş-
tum. Birkaç gün sonra kapı çaldı. rkek bir biçimde, kapı-
nın zincirini bozmaksızın kapıyı araladım. Karşımda apart-
manın kapıcılarına özgü üniformayı giymiş, birbirine sima
olarak benzeyen iki erkek ıktı. Bana aradığım sandđđı bul-
duklarını söylediler. Teşekkür ederek sandđđı getirttim. Bu
arada gözüm iş elbiselerinin cebine işlenmiş olan isimlerine
takıldı. Birinin adı "Yani", diğerinki "Mehmet"ti. "Siz yoksa
Akdenizli misiniz?" diye sordum. Meğer biri Türk, diğer

Yunanlı imiş. Sonra benim nereli olduğumu sordular, Türk olduğumu öğrenince Yani bana şunları söyledi: “İkimiz de buraya geleli 25 yıl filan oluyor, sandık ki Yeni Dünya’da zengin olacağız. Fakat kader bize ancak bu kadarını reva gördü. Burada arkadaş olduk, aynı yemeklerden, aynı müzikten hoşlandığımızı keşfettik. Sen eğer gücün yetiyorsa yurduna sağ salim dön ve büyüklere de ki ‘Atina ve Ankara’da tepede oturanlar kendi çıkarları için milletleri dövüştürmesin, biz burada birbirimizi kardeş sayıyor, birbirimize arka çıkıyoruz! ’.” Yani ve Mehmet’in mesajını rahmetli sınıf arkadaşım, o dönemin Dışişleri Bakanı Turan Güneş’e ilettim, ne yazık ki New York’taki Akdenizli dostlarının özlediği barışı sağlayamadı...

Evet, yakında üç çeyrek yüzyıllık yaşamımı doldururken çok ilginç, adsız kahramanlara rastladım, onların sağduyusu, onların hayat deneyimleri önünde ancak saygı ile eğilebilirim. Her toplumda aydınlar toplum yaşamını aydınlatmak üzere belli görevler taşırlar, fakat toplumun dokusunu yansıtan, o dokuda ne gibi eksikler ya da kazanımlar olduğunu belirten o adsız, isimsiz, bilinçli, duyarlı kişilerdir...

İNANDIKLARIM

Etrafımdaki insanlar beni güçlü, istediğini elde eden, çok kez kırıcı, zaman zaman fevrî ve kaprisli, yardıma hazır, enerjik, gayretli, çalışkan, eli açık bilirler sanırım. Tabii bu sıfatlardan başka sıfatlar da yakıştıranlar vardır kuşkusuz... Olumlu, olumsuz anlamda. Kişinin kendini bilmesi önemli. Bu bilinçlenme kişi ne kadar erken bağımsız olmuşsa, o kadar erken başlar. Babamı dokuz yaşında kaybetmem ve annemle ablamdan ondört yaşında iken kopmam kuşkusuz bu “kendi kendini tanımada” önemli bir rol oynamıştır. Bu tanıma beni aynı zamanda belli nitelikler edinmede, belli hedefler koymamda, belli değerleri benimsemede rol oynamıştır. Belirli zaman dönemlere göre değişen “rol modellerim” olmuştur. Bunlar sırası ile Budapeşte’deki yatılı okulda bana tek başıma ders veren Miss Hilde, daha sonra Türkiye’ye geldikten sonra Şefika halam, İzmir Kız Lisesi’ndeki “Yedi Altın Kızlar” yani yedi akranım olan Mübeccel, Günseli, Perihan, Türkân, Güner ve Nerime olmuştur. Sonra beğendiğim insanlar farklılaştı. Üniversiteye girdikten sonra akademik alanda en beğendiğim insan Türkân Rado,

kendi kuşağında ise Leyla Süren bazı konularda bana esin kaynağı olmuştur. Yakın çevrem dışında ise çok beğendiğim insanların başında Halide Edip Adıvar, Eleanor Roosevelt (kendisini ölümüne yarım yıl kala, 1960 yazında Harvard Üniversitesi'nde yapılan uluslararası bir seminer vesilesile şahsen tanıma fırsatını bulmuştum), Mine Curie, gazeteci Dorothy Thompson (bir ara Hemingway ile evlenmişti), Simone de Beauvoir geliyordu. (Daha sonraları Sartre'in hayat arkadaşının birkaç biyografisini okuduktan sonra kamuoyunun aslında meşhur insanlar konusunda ne kadar bilgisiz kaldığını keşfetmekte gecikmedim.) Yaşlandıkça rol modellerimin önemi azaldı, fakat bugüne dek her zaman belli durumlar karşısında takındıkları tutarlı, cesur kararları nedeni ile beğendiğim, takdir ettiğim insanlar olmuştur. Bunların çoğunun kadın oluşu herhalde bir rastlantı değildir, zira kanımca uygarlık tarihinde hep zayıf ve korunmaya muhtaç cins olarak tanıtılan kadınlar aslında bu dünyada daha güçlü, daha fazla meşakkate katlanabilen ve birçok konularda daha yaratıcı, daha üretken varlıklardır. Şu kadar ki bu düşüncelerim erkekleri dışlayan uç bir feminizm anlamında anlaşılmalıdır...

Hayatım boyunca terketmediğim birkaç ilke vardır. Bu ilkeler uğruna çetin mücadeleler verdim, sırasında bu ilkelere sadık kalmak, dolayısıyla kendime olan saygıyı koruyabilmek için önemli fedakârlıklara katlandım. Bilmem hepsini eksiksiz sıralayabilecek miyim? En azından önem derecesine göre evet!

Kayıtsız şartsız inandığım ilkelerimin başında elimden geldiği kadar tanıdığım, tanımadığım insanlara yardımcı olmak, destek vermek geliyor. Çocukluğum ve gençliğimde katlanmak zorunda kaldığım adaletsizlikler ve yoksulluklar nedeni ile eğitim alanında yardımda bulunmayı kutsal bir borç sayarım. Bu destekten başka sevdiklerimle sahip oldu-

ğum olanakları paylaşmaktan (dinlenme, sanat olayları seyretme, izleme) büyük bir mutluluk duyuyorum. Örneğin araba ile bir arkadaşımı evden alıp denize, müzeye, sergiye götürmek, dolabımda duran ancak giyemediğim giysilerimi bunları kullanabilecek kimselere sunmak, dış ülkelere yaptığım yolculuklar sırasında rastladığım bir kitabı, bir kaseti, bir afişi alıp meraklı olduğumu bildiğim bir arkadaşına getirip sürpriz yapmak. Zaman zaman daha çaplı ve büyük desteklerde bulunduğum da oldu elbette. Nitekim öğrenimin benim için temsil etmiş olduğu hayatî önem nedeni ile rahmetli Yavuz'un değişik akrabalık ilişkileri içinde bulunan gençleri yıllarca evimde barındırmışımıdır. Oğlum Mustafa Kemal dünyaya gelmeden önce ve sonra toplam sekiz genç insana evimin kapısını açtım. Onların yıllar süren öğrenimden sonra gerçek hayatta çok önemli konumlara gelmiş olmalarını idrak etmek bana büyük bir vicdan huzuru vermiştir. Evet bugün de elimden geldiğince kadın erkek, Türk yabancı, genç yaşlıya hizmet edebilmek benim doğamın ayrılmaz bir ilkesidir.

Aynı şekilde “aşk”, “sevgi”, “arkadaşlık”, “vefa” kavramları benim için önceliği tartışılmaz ilkelerdir. Aşk iki kişi arasında insanı gökyüzünün yedinci katına ulaştıran yüce bir duygudur. Âşık olabilmek kanımca bir ayrıcalıktır. Onu dileyen tasavvuf yolu ile aşkın bir biçimde yaşayabilir. Ancak ben bu yüce coşkunu ayaklarım yere basarak yaşadım. Olağanüstü bireysel saydığım bu duyguyu daha fazla deşmek istemem. Onu yaşamak gerek...

“Sevgi” kuşkusuz insanoğlunun geliştirebileceği en güzel duygudur. Sevgi kimi zaman tek taraflı, kimi zaman karşılıklı olur. Evlâd sevgisini ben doğuştan var olan bir duygu saymam. Evlâd sevgisi de geliştirilmesi gereken bir duygudur, ancak insanın gönlüne yer ettikten sonra hiçbir karşılık beklenmeyenidir. İnsanın çocuğu, torunu hayatını çok

anlamalı kılabilen harikulade bir olaydır. Uzun yıllar arkadaşlarımın torunlarını gıpta ile izlerdim, nihayet ben de babanne olabildim. O kuş gibi hafif varlığı kollarımın arasına alabildiğim anı aslâ unutamam. O minicik yüzü seyretmek, hareketlerini gözetlemek insana sonsuz bir yaşama şevki vermektedir. Rahatsız olmamak, masraf etmemek için evlâd sahibi olmak istemeyen kadın ve erkekleri aslâ anlamamışımıdır.

Arkadaşlığa gelince, bu konuda uzun bir kitap yazabilirdim. İnsanlar elbette farklı mizaçlara sahiptir, dolayısıyla kimileri için çok sayıda arkadaşına sahip olmak, arkadaş canlısı olmak öncelik taşıyan bir amaç olmuyabilir. Fakat benim için “arkadaşlarım” âdeta kutsaldır. Arkadaş adını verdiğim, yıllar geçtiği halde varlığını aradığım o insanlar benim gibi erkenden babasız annesiz kalmış bir insan için birer hayat iksiri olmuştur. Ondört yaşında annemin ablamın yanından ayrılıp anayurduma geldiğimde, bana yakın çevremde gördüğüm anlayışsızlığa, horlanmaya, ilgisizliğe karşı direnme gücünü veren tek şey arkadaşlarım olmuştur. Evet, bana kimliğimi kazandıran, beni aralarında eşit bir insan olarak kabul eden, yeteneklerime inanan, dertlerimi paylaşan, beni teselli eden hep arkadaşlarım olmuştur. İzmir Kız Lisesi’nde 1937 yılının Eylülünde başlamış olan ve günümüze dek aralıksız devam etmiş olan arkadaşlık halkası, İstanbul’da Hukuk Fakültesi’nde geçen yıllar boyunca edindiğim arkadaşlar, Ankara’da Siyasal Bilgiler Fakültesi’nde bana Mülkiyelilik ruhunu aşıl原因, Yavuz’u yitirdikten sonra bana yalnızlığımı unutturan akranım olan dostlarım, emekli olduktan sonra Boğaziçi Üniversitesi’nde beni bağırlarına basan genç meslektaşlarım olmasaydı, aceba hayatın çeşitli darbelerine karşı nasıl dayanabilirdim?

Arkadaşlık, dostluk saksıda yetişen nadir bir çiçek gibidir: hep bakım, hep ilgi, hep sulama ister. Benim için arka-

daşlarım bana yaşamı güzelleştiren, günlük yaşamın çetin engellerine karşı koymak için gereken gücü veren bir çeşmedir. Güzel bir gurubu bir arkadaşıyla birlikte seyretmek, güzel bir konseri bir arkadaşıyla birlikte dinlemek, o zevki kat kat arttırmaktadır.

Buraya kadar insan ilişkilerimde öncelik verdiğim değerlerden söz ettim. Bu değerler ise aynı zamanda duygu alanında yer alan öğelerdir. Şimdi sıra fikir alanında bilinçli bir birey olduğum günden beri savunduğum “fikir”lere gelmiş bulunmaktadır. Bunların başında “barış sevgisi” gelmektedir. Tüm savaşları, tüm silâhli çatışmaları büyük bir endişe ve nefretle karşılamış bir kişiyim. Bunun tek istisnası ulusların haksız bir saldırıya maruz kaldıkları zaman göstermekte gecikmedikleri direniş hareketleridir. Bu bağlamda Birinci Dünya Savaşında Çanakkale’de şehit düşen askerlerimize, Kurtuluş Savaşı sırasında kundaktaki bebelerinin çullarına mermi saran annelerimize, hayatlarını veren askerlerimize, Vietnam’da ABD’nin napalın bombardımanlarından kaçınağa çalışan Vietnamlılara, Hitler’in ordularına karşı direnen Polonyalıları, Sırlara karşı insanüstü çabalarla mücadele eden Boşnaklara, yurtlarını yıllarca terketmeyen Filistinlilere karşı hayranlığım sonsuzdur. Ancak ilke olarak “savaş” hunhar ve insafsızdır, savunmasız kadın ve çocukları hedef alan, silâh tüccarlarının tahrik ettikleri ve yalnız biz insanlara, doğanın sözde en gelişmiş türüne özgü korkunç bir eylem biçimidir. Bu görüşümden dolayı zaman zaman çok kınanmışımdır. Nitekim İstanbul Hukuk Fakültesi’nin son sınıf öğrencisi olduğum sırada CHP öğrenci yurdunda kalan kızların katılması öngörülen bir veda yemeğinde konuşma görevi bana verilmişti. Yemekte general Tevfik Sağlam da vardı. Türkiye’nin İkinci Dünya Savaşı’na girmemiş olmasını büyük övgü ile belirttiğim sırada savaşı yücelten tüm ideolojileri, özellikle faşizmi kınadığım

zaman Sağlam Paşa'dan oldukça ağır bir eleştiriye uğramıştım. Askerler operatörler gibi çatışmaları silâhla, bıçakla çözme taraftarıdır. Oysa Atatürk gerçek bir asker olarak “sürdürülebilir bir barışı” gerçekleştirmenin güçlüğünü ne kadar isabetle kavramıştır. Bu bağlamda Taksim'deki anıta iyi bakmak gerekir: bir yandan ulusunu bağımsızlığına kavuşturmak için kalpaklı bir savaşçı, öte yandan ulusunu hak ve hukuka dayalı bir sivil topluma kavuşturmak isteyen sivil bir lider..

Son zamanlarda yakın arkadaşlarımdan Müşerref Hekimoğlu bana soruyor: “Sen lisede okurken, bugün olduğu gibi Atatürk'ü böylesine yereceklerini, devrimlerini böylesine yıpratmak isteyeceklerini tasavvur edebiliyor muydun?” Elbette hayır! Ancak demokratikleşme sürecimiz geç ve yavaş başladığı için siyaset alanındaki liderlere karşı yöneltilerilecek haklı eleştiriler de yavaş ortaya çıktı. Her ulus kendi liderlerini belli bir mesafe, belli bir tarihsel perspektif içinde görmeye alışmalıdır ve ulusal liderlerini ölüm yıldönümleri yerine doğum günlerinde anmalıdır... şu kadar ki Müşerref'in sorusunun yanıtlanmamış bir yanı vardır: bugün sadece Atatürk'e karşı akla hayale sığmayan haksız hücumlar yapmakla yetinilmiyor, onun kurduğu Cumhuriyet'i yıkmak isteyenler vardır! Adı ister ümmetçi, köktendinci ya da ikinci Cumhuriyetçi olsun, hepsinin amacı birdir: yüzyılımızın başında çözülen, bağrında çeşitli etnik gruplar barındıran, siyaset bilimi açasından hanedana bağlı teokratik bir monarşi sayılan Osmanlı İmparatorluğu yerine ulusal iradeyi egemen kılan çağdaş cumhuriyetimize aldatıcı bir “numara” takmak suretile yıkmak ve yerine global çıkarlara daha iyi hizmet eden yeni bir siyasî yapı koymak! Devleti küçöltmek, siyasal katılımı arttırmak, yerel yönetimi güçlendirmek, bu savların her biri kendi çapında tartışılabilir, fakat bunların tümü Mustafa Kemal Atatürk'ün biz-

lere emanet ettiği devleti yıkma anlamına geldiği zaman, kesinlikle “Hayır!”

Peki, Atatürk’ün bu topluma mal etmeğe çalıştığı devrimlerden hangisine en fazla önem veriyorum? Kuşkusuz “Laiklik” ilkesine.

Biliyorum günümüzde sosyal bilimler alanında hayli rağbet kazanmış olan post-modern düşünce akımının etkisi ile rasyonel düşünce yerine inancı, dil ve kelimelere karşı beslenen kuşkuyu, ikili karşıtlara dayanan düşünce sistemi (binary thought) yerine mantığı dışlayan düşünceyi ege-men kılmak isteyen güçlü fikir odakları vardır. Bu akımı besleyen kaynak ise müsbet bilimlerde özellikle fizik alanında Einstein’den bu yana alan kazanan görecilik-relativisme görüşünün etkisidir. Ben bu yeni düşünceleri tümünden kenara itmiyorum. Aksine dilin yapısını, kelimelerin etkisini sorgulayan Saussure’ü, Foucault’yu, Kristeva gibi düşünürlerin ortaya koydukları ilginç ve üzerinde durulmaya değer fikirlere çok önem veriyorum. Elbette küreselleşmenin ortasında bulunan her toplum gibi bizler de üzerimize yağın mesajları, iletileri, bize reklam yolu ile aşılınmak istenen yapay istek ve gereksinimleri eleştirel bir yaklaşımla ele almak durumundayız. Ancak rasyonel düşünce sistemini, sosyal bilimlerin can noktasını oluşturan görgül araştırma yöntemini geçersiz saydığımız gün, mistisizm, batıl inançlar, hurafeler dünyasına düşmemiz mukadderdir. Bu açıdan kimi yazar ve düşünürler tarafından basit bir indirgemeci felsefe sayılan pozitivizmden vazgeçmeyi kabullene-mem. Aynı şekilde aydınlanma felsefesinin soyut kaldığı, çağdaşlığı yanlış bir yöne doğru götürdüğü savını da benimseyemem. Dinozor sıfatını kazansam da belli toplumsal süreçlerin belli koşullara bağlı olarak tekrar tekrar ortaya çıkacağı noktasından hareket ediyorum. Bu süreçlerin eskiden tek bir toplumda, hattâ o toplumun tek bir katmanında

ortaya çıkmasına karşın bugün küresel çapta belirmesi bu düşünce sistemini geçersiz kılmaz. Biliyorum müsbet bilim adamları günümüzde fizik yasaların yaşam olaylarını anlamak için yeterli olmadığını ileri sürmektedirler. Onlara göre bilimsel olarak kavrayamadığımız şeyleri reddetmek bilimsel değildir. Yine onlara göre 1990'lı yıllardan sonra yaratılan kuvantum ve olasılık teorileri göz önüne alınarak oluşturulan yeni bilimsel felsefe mutlaka yeni bilimsel çağlar açacaktır. Evet, bu savı kabul edebilirim, amma benim için o yeni görüşler geçerlik ve kabul görünceye kadar üç yüz yıldan bu yana bilimsel düşüncenin temel direklerini oluşturmuş olan Bacon, Galileo, Descartes Newton, daha sonra Freud, Max Planck, Heisenberg, Curie'nin fikirleri bilimsel düşüncemin temel taşlarıdır.

Uşçu düşünce sistemine ulaşmayı sağlayan "Laiklik" ilkesinin yanısıra hiçbir ödün vermeye yanaşmadığım diğer bir temel ilke evrenselliştir. Son yıllarda sanat ve sosyal bilim çevrelerinde giderek yaygınlık kazanan post-modernizmin getirmiş olduğu "yerel kültüre saygı, yerel değerlere öncelik" şeklinde özetlenebilen kültürel görecilik (cultural relativisme) ilkelerinin aksine benim için tabii hukuk düşüncesinin doğal sonucu olarak "Evrensellik" esastır. Başka bir deyimle çeşitli özgürlük tipleri yoktur, tek bir özgürlük biçimi vardır: bireyin düşüncesinde mutlak bir özgürlükten yararlanabildiği bir toplum düzeni. Dolayısıyla "İnsan hakları"nın uygulanabilirliğinin tartışması olamaz. Bu ilkenin gerçekleşme şansını değişik toplumlarda değişik zaman dilimlerine bağlamak, belli törelere, geleneklere saygı göstermek bahanesi ile bireyin kişilik haklarını ayaklar altına alan uygulamalarına saygı göstermem söz konusu olamaz. Bugün Polynesia'da bazı topluluklar henüz mağara dönemini yaşıyor olabilir. Bu durum benim onların kafa avcılığı yapıp insan eti yeme alışkanlıklarını kabul etmemi mazur göste-

remez. Kız çocukların sünnet edilmesi, dul kadınların kocaları ile birlikte yakılması, müstakbel eşinin cinsel istekleri nedeni ile kadının ayaklarının bağlanarak kötürüm edilmesi, kız çocuklarının sekiz dokuz yaşında evlendirilmeleri gibi âdetler hep yerel kültürlerin ortaya koydukları uygulamalardır. Kültüre saygı gerekçesi ile bunların sürdürülmesi bence kabul edilemez bir savdır. Yaşama hakkı, kişiliği geliştirme hakkı, yaşam hakkı, cinsiyet farkı gözetmeksizin içinde yaşadığımız bu gezegende gözlerini açan her birimizin en kutsal hakkıdır. Çokkültürlülüğü işte böyle anlıyorum: değişik kültürlerin ürünü olarak yetişen tüm bireylerin “evrensel” mutlak değerlere doğru yol almasıdır! Çokkültürlülük benim için barış içinde beraber yaşama, birbirine katlanma değil, aksine bu evrensel değerlere doğru her defasında yeni bir sentez yaratmadır...

Düşüncelerim işte bu ilkelerin ışığında beni “demokrasi” dediğimiz karmaşık toplumsal yaşam felsefesine getirmektedir. Demokrasi adına özgürlük tanrıçası üzerine şal örtülemez “... Aynı şekilde insanlığın uzak bir ideali olarak “eşitlik”ten de vazgeçemeyiz. Bu ilkedен vazgeçtiğimiz an erkeğin kadına hangi nedenle olursa olsun dayak atması, ona emretmesi, onu iradesine tâbi kılması normal sayılacaktır. Aynı şekilde insanlar arasında servet farklılığı, ayrıcalıklar ayırımı, toplumsal konum farkı normal olacaktır. Tabii biliyorum, tüm topluluklar tornadan çıkmış, Aldous Huxley’in hayalinde türetmiş olduğu “tüp insanlar”dan oluşamaz. Biz ne yaparsak yapalım insanlar arasında değişik farklılıklar devam edecektir; eğitim, beceri kullanma, tasarruf edinme gibi etkenler insanları ırk, cinsiyet gibi doğuşla elde edilen farklılıklar gibi ayrı kümeler, ayrı sınıflar haline indirgeyecektir. Fakat bu küçücük kürede barış içinde yaşayabilmek için bazı temel ideallere ihtiyacımız var. Benim için bunların en kutsal olanı insanların “özgürlük ve eşit-

lik” ülkelerine doğru koşması, onları gerçekleştirme istekleridir. İşte bu nedenledir ki “sosyal demokrasi” -günümüzde yaşama şansı ne kadar tartışılırsa tartışılsın- insanlık için her daim büyük bir düş olarak kalacaktır. Herkesin başını sokacak bir damı olması, aç kalmaması, sağlıklı yaşama hakkına kavuşması, becerilerini gerçekleştirip insan vakar ve haysiyetine uygun bir uğraşıya sahip olarak “insanca” yaşamasından nasıl vazgeçebiliriz? İşte bu düşüncelerim beni böylece Siyaset Bilimi kitaplarında kabaca “sol” düşünce kampı olarak belirlenen bir alana itmektedir. Bu alanda insanlığı yıllarca çarpıştırmış, kıyasıya mücadele ettirmiş olan ideolojiler yer almaktadır. Bunlardan “komünizm” bana en aykırı görünenidir. Macaristan’da bu rejimin baskısı altında günlük yaşamını sürdürme zorunda kalan, kocasını kaybettikten sonra ona canyoldaşlığı yapan Dackel köpeğini “köpek beslemek burjuvalara özgü bir şımarıklık” gerekçesiyle yasaklayan rejimin tasfiyesinden korumak için onu sadece gece yarısı sokağa çıkartabilen sevgili biricik ablamın çektiklerini hep izlemiştir. Komünizm rejimini uygulayan birçok ülkede olduğu gibi bu ideoloji yer yer saçma sentezlere de yol açmıştır; örneğin Budapeşte’de bir dükkâna girildiğinde “Kezei csokolom” (Ellerinizden operim, yoldaşım) tarzında selâmlaşma biçimleri türemiştir. Bunun örneklerini sonsuza dek çoğaltmak mümkün. İtalyan yazarı Alberto Moravia’nın dediği gibi insanoğlu tüketim arzularını kapitalist dünyanın ürünlerine göre biçimlendirdiği, komünist rejimin yerleşmesine olanak yoktur. Bu rejim ise ne Sovyet Rusya’da ne de Çin’de rejimin gerektirdiği yeni insan tipini yaratamamıştır. Buna karşın yarattığı güç Yugoslav düşünür M. Djilas’ın ilk defa “Yeni Sınıf” olarak betimlediği bir tabaka idi. Devlet bürokrasisine dayanan bu tabaka tüm ayrıcalıkları kendine özgü kılmak istiyordu. Bunda büyük ölçüde başarılı da oldu: Sovyetler Birliği’nde

yalnız dövizle mal satan özel mağazalar, yalnız parti üyelerine özgü özel hastaneler, otellerde yalnız partinin ileri gelenlerine özgü yemek salonları bu zihniyetin ürünleri idi. Her toplumun elitleri vardır, bunlar yeteneğe dayandıkları sürece demokratik toplumlarda “meritokrasi” adını taşırlar. Eğitim, deneyim ve görgüden güç alan bu seçkinlere girebilme kapısını açık tutmak sosyal demokrasinin temel hedefidir. Bu nedenle de “eşitlik” özleminin bir toplumda kaybolmaması gerekir...

Hayatı anlamlı kılan, insana insanlığını algılandıran “sanat”tan söz etmeden değerler katalogumu tamamlamaya olanak yoktur. Bizlere yazılı söz, resim, çizgi, yontu, dans, görüntü ile insanlığın evrensel değerlerini aktaran sanatlar olmazsa günlük yaşamın tekdüzeliğinden nasıl kurtulurduk?

Ya “estetik, güzellik”... Güneşin doğmasına ramak kala gökyüzünün gökkuşağını andıran bir renkler paletine bürünmesinden, sonsuza dek uzanan masmavi denizlerin dalgalarına akseden güneşten zevk almayan insan yaşamış olduğunu nasıl ileri sürebilir? Ya iç mekânlara da yansımaları istediğimiz uyumlu ev düzenleri, güzel bir sofrayı süsleyen tek bir gül, mütevazı bir evin mavi kapıları, mosmor açmış begonvillerin süslediği küçük bir patika zaman zaman insana sonsuza dek yaşam zevkini verebiliyor.

İşte böylece beni hayatta tutan temel düşünce ve değerlerimin bilançosunun sonuna ulaştım. Kabahat, kusur ve erdemleri ile kişinin kendini tanımaya çalışmasına her zaman inanmışımdır. Yukarıda belirtmeye çalıştığım bir insan, doğadan, sanatın her türünden, bilgiyi aramaktan, insanı bu bilgiye ulaştıran kitaplara tutkun, dünyayı tanımak ve do-laşmaktan haz duyan, kendi ülkesine ise tükenmez bir bağlılık besleyen bir kişi olabilmişsem bunun başlıca nedeni beni bu ülkeye bağlayan kişiler ve kurumlardır. Olaylar ve

koşullar beni farklı dillerin konuşulduğu, farklı dinlerin benimsendiği, farklı vatandaşlık statülerinin bulunduğu bir ailenin bireyi olarak dünyaya getirmiştir. Ben o farklı kültürler ve değerler içinde dilimi, inanç sistemimi, vatanımı kendi hür irademle seçtim. Kendimi yaşamım boyunca ezilen, horlanan, cinsiyetim dolayısıyla aşağılanan bir insan olarak hissetmemişsem bunun nedenlerinin başında üyesi bulunduğum toplumu çağdaşlığa ulaştırmaya çalışan Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran önderler, onların düşüncelerini paylaşan, günümüze dek savunan adlı adsız sayısız insanların varlığı gelmektedir. İşte bu anlamda ondört yaşında bilinmeyen bir gelecek kurmak düşü ile yollara düşen küçük kız "suyu"nu bulmuştur! Arada geçen zamanda beliren büyük aksaklıkları, büyük eksikleri, bu topraklarda birarada yaşamak isteyenlerden esirgenen hakları gerçekleştirmek ise bundan sonra "suyu" arayanlara düşen bir görevdir...

KUM SAATİNİ İZLERKEN

Yakında üç çeyrek yüzyılı doldurmuş olacağım. Zaman bizlerin icat ettiği bir kavram. Biz duruma göre hem zaman içindeyiz hem de dışında... Marcel Proust'un *Geçmiş Zaman Peşinde* adlı kitabının başlığını çok beğenmiştim vaktiyle, çünkü insan ne yakaladığı mutluluğu, ne de mutluluğuna ilişkin olaylara, durumlara o an gereken önemi veremiyor. Zaten mutluluk öylesine uçucu, görelî bir kavramdır ki... Yine de belleğimizde bazı olağanüstü kısa anlar, olaylar takılı kalıyor ve insan oraya dönmeyi, o ânı bir daha yaşama-yı istiyor. Gözümü kapıyorum ve yolculuğa çıkıyorum bir daha; Endülüs'ün gizemli, işveli kenti Sevilla'dayım. Emevî-ler'den kalma, Giralda adını taşıyan dört köşeli minaresinin süslediği, görkemli bir camiden katedrale dönüştürülen yapıya yapışık kral sarayının girdaplı, sayısız labirentten oluş-an yemyeşil bahçesindeyim. Güneş kızgınlığını bırakmış, kızıl huzmeleri ile uzaktan görünen binaları tarıyor, renklendiriyor. İnsan boyu yüksekliğindeki sık yeşillikler arasında dolaşıyoruz. Ne sokaktan ne de başka yerden bir ses çıkmıyor, yalnız kulağa çok hoş gelen, hemen hemen du-

yulmayacak kadar hafif bir su şırıltısı duyuluyor. Ama nerede? İlerliyoruz, labirentler birbiri ile kesişiyor, açılıyor, tekrar uzuyor, küçük meydancıklara varılıyor, ortada fıskiye havuzcuklar, dipleri Endülüs çinilere özgü yeşil mavi karışımı desenlerle bezenmiş. Bir bankta oturuyoruz Yavuz'la. Sessizlik devam ediyor, yalnız fıskiye tepesindeki sular yavaş yavaş ortada duran saksıdaki yaseminlerden aşağı süzülüyor. Kokusu unutulmayacak kadar güçlü, yaşam zevki ile dopdolu. Zaman ikimiz için durmuş, evet ikimiz de sessizliğin içinde mutluluğu yakaladığımızı hissediyoruz... Sonra akşam coşkulu flamenkolar evrensel sanatın iletişim yüklü gücünü kanıtıyor, albenili dansözlerin gırtlığından çıkan nağmeler, el çırpımları, topuklarla verilen ritm bize bir Akdeniz ülkesinde, kültürlerin karışımını yaşamış, meyvelerini vermiş bir ülkede olduğunu hatırlatıyor. O izlenimler gezginin anılarıdır. Bahçede yaşananlar ise zamanı parantez içine alınan bir yaşamın kırıntısıdır. Onu mutluluk çekmecelerimden birine kilitliyorum.

Belleğimizde sayısız çekmeceler bārınmaktadır. Kimisinde Ege'nin kıyılarında güneşli bir yaz günü yeniden oluşan beş üyeli bir ailenin bireyleri olarak masmavi sularına yansıyan pırıltılı güneşi yakalamaya çalışıyoruz, kimisinde okullarını büyük bir başarı ile bitirmiş olan çocuklarımızın kıvancını paylaşıyoruz, kimisinde Venedik'te alevlere kurban giden Fenice opera binasının en üst balkonunda İlhan'la birlikte Shakespeare'in *Bir Yaz Gecesi Rüyası*'nı eşsiz bir canlılık ve dinamizmle sahneye koymuş olan Peter Brooke'un yapıtını nefesimizi tutarcasına zevkle izliyoruz...

Çekmecelerimin sayısını bilmiyorum. Büyük acılar, büyük hayal kırıklıkları, büyük sıkıntıları barındıran çekmeceleri açmak istemiyorum. Kum saatini izlerken sadece zaman zaman güzel anları yansıtan çekmeceleri açıp hayal

âlemine dalmak istiyorum. Hayallerimi özgür, demokratik, ümitli bir Türkiye ütopyası ile süslemek istiyorum.

Istanbul, Nisan 1996

Album

Nermin Süleymanoviç'in
annesi Elfriede
Süleymanoviç.

Annisi ve babası
Mustafa Süleymanoviç.

Nermin
Süleymanoviç
6 yaşında iken
Viyana'da
(1927)

Nermin ve
ablası Martha
Wolfgang
Gölü'nün
kıyısında
St. Gilgen'de
(1926/27)

Nermin Süleymanoviç
1 yaşında Avusturya'da
sayfiyede (1922).

*Dame de Sion, Istanbul.
(1930)*

*İzmir'e geldikten
bir yıl sonra (1937)*

*Mübeccel (Belik) Kıray ile
İzmir Kız Lisesi'nde
(1938/39)*

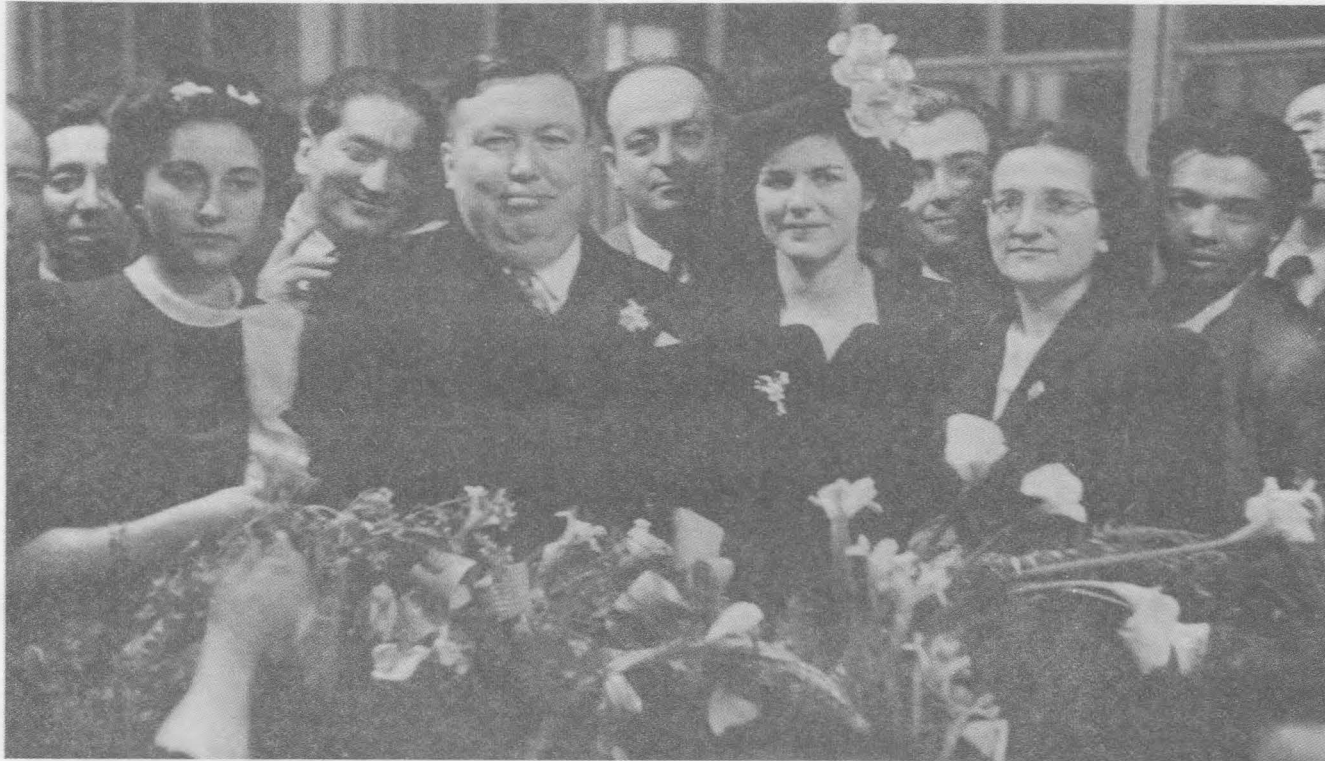
*Hukuk Fakültesi 4. sınıf
öğrencisi.*

*Istanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi
(1942).*

Avukatlık stajı (1948).

Nermin ve Yavuz Abadan'ın nikâh kokteyli (8/5/1946) Sağdan: Mübeccel Kıray, Lütfi Ay, Abadan'ların arasında Naşit Hakkı Iıluğ, Enver Ziya Karal ve Günseli Tamkoç.

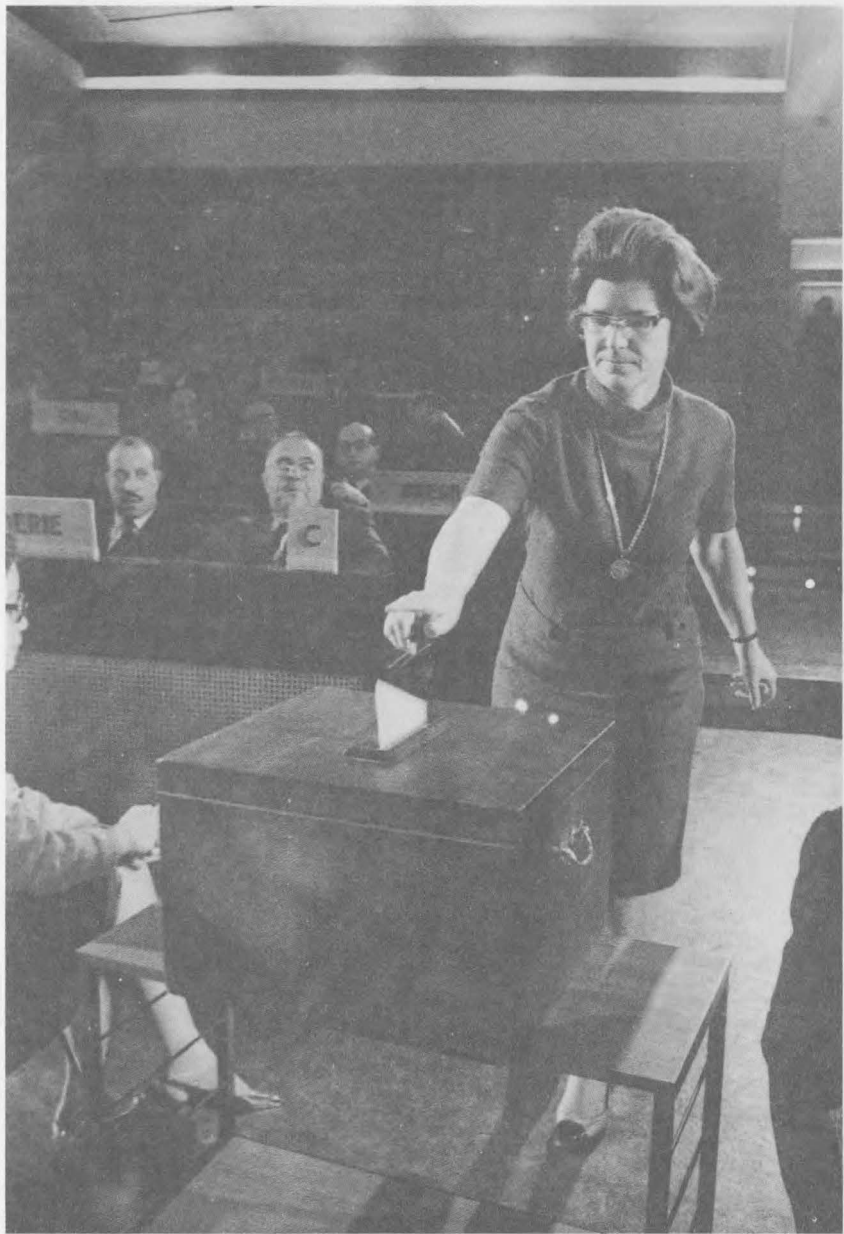
Yavuz Abadan'ın solunda Cemil Sait Barlas, Nermin Abadan'ın kucuğında Mehmet ve Fatma Barlas (1947).

Mete Tunçay, Nermin Abadan-Unat ve Tunçay'ın eski eşi Ece Hanım (1963).

1950'lerde Ulus'un Jürisi. Ayaktakiler soldan Nihat Erim, Ahmet Şükrü Esmel, Nurullah Ataç, Muvaffak Akbay, Yavuz Abadan, Nureddin Artam, H. Raşit Öymen; oturanlar soldan Süheyl Derbil, Emin Erişirgil, Hüseyin Cahit Yalçın.

Abadan, Paris'te Unesco Genel Kurulu'nda oy kullanırken (1966).

Prof. Dr. Nermin Abadan T.B.M.M. Kontenjan Senatörü olarak and içerken (18 Eylül 1978).

Birleşmiş Milletler 1980 Dünya Kadın Konferansı'nda uluslararası komisyon başkan vekili olarak oturumu yönetiyor.

Kürsü arkadaşlarından
Prof. Dr.
Ahmet N.
Yücekök ve
Doç. Dr. Deniz
Baykal ile.

Prof. Dr. İlber Oltaylı ve eşi Ayşe Ortaylı, Dr. Mehmet Genç ile (Eylül 1986).

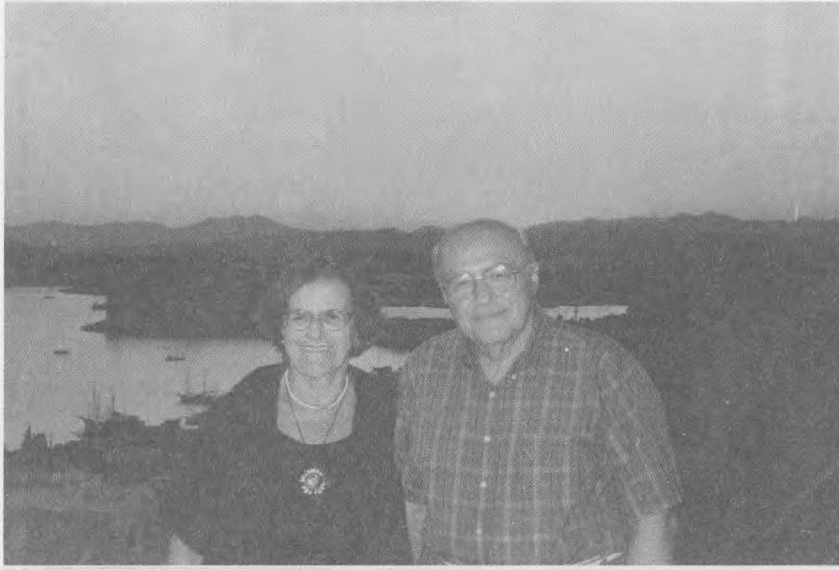
SBF'de veda dersi. Soldan: Eser Köker, Levent Köker, Türker Alkan, Ahmet Taner Kışlalı, Neşe Kemiksiz (Mayıs 1980).

Adalet Ağaoğlu ile
Rumeli Kavağı'nda
(1993).

“Yedili Çete” den.
Soldan: Günseli,
Nermin, Türkân,
Güner.

1972'den beri Ilhan Unat'la sürdürülen mutlu bir evlilik...

Soldan: Mustafa Kemal Abadan, Oya Unat, Ayşe Unat (1995).

*Oglu Mustafa
Kemal Abadan ile.*

*Abadan torunu
Taner ile (1996).*

